

Domači Živinozdravnik.

Za potrebe kmetskega stanú
spisal

Franjo Dulár,
živinozdravnik.

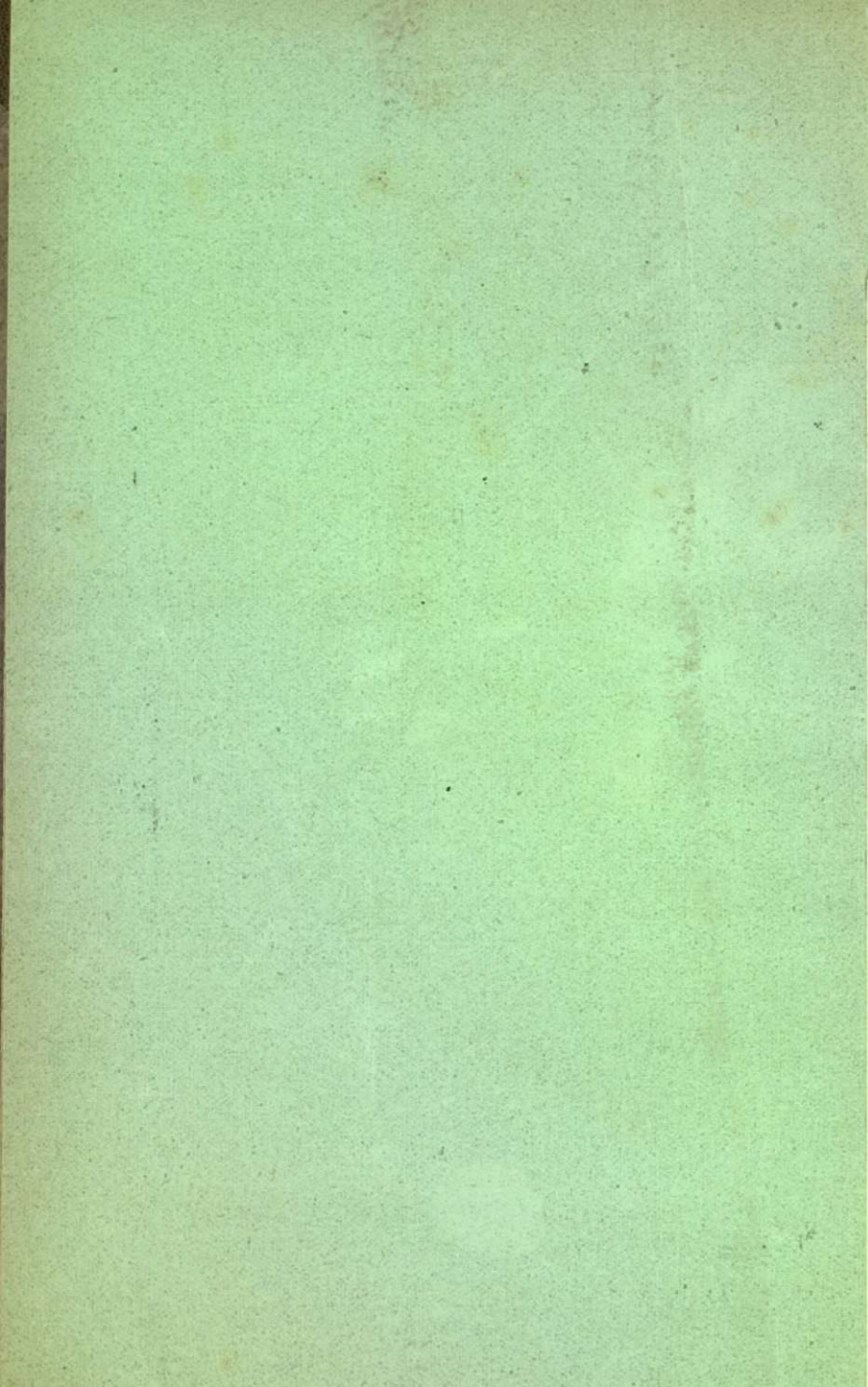
Izdala in založila
Družba sv. Mohorja v Celovcu.

Z dovoljenjem visokočastitega krškega knezoskofijstva.

1890.

Tiskarna družbe sv. Mohorja v Celovcu.

Domači Živinozdravnik.

Za potrebe kmetskega stanú

spisal

Franjo Dulár,
živinozdravnik.

Izdala in založila

Družba sv. Mohorja v Celovcu.

Z dovoljenjem visokočastitega krškega knezoškofijstva.

1890.

Tiskala tiskarna Družbe sv. Mohorja v Celovcu.

48973

030019332

Predgovor.

Nudi in slabi časi so nastopili za kmetovalce, denarja ni! Tako se povsod toži. Davki vedno naraščajo, delavci so dragi, hlapcem in deklam ni nikdar dovolj plače. Kje naj vzame ubogi posestnik denarja, da zadošča vedno se množečim potrebam. Poljski pridelki se navadno použijejo doma; le malo je tako srečnih, da dobijo kak krajcar za žito. Pa še to morajo izdati za obleko in obutev. V slabih letinah se pa na polju še toliko ne pridela, kar se rabi za dom. Vinske gorice pokončuje trtna uš in rja. Ako pojde tako dalje, bodo kmalu vsi vinogradi pokončani in opustošeni. V vinskih krajih je do sedaj trta še nekoliko donašala, ako pa ne bo kmalu pomoči, še ta vir nam usahne.

Jedino živina donaša dandanes še nekoliko denarja k hiši. Živina daje toliko, da more kmetovalec poravnati vedno se množeče davke in druge silne potrebsčine. To velja posebno za one kraje, ki so zvezani s kako železnico. V takih krajih se vedno nahaja dosti tujih kupcev, ki lepo živino dobro plačujejo.

Živinorejcu daje žival meso, mleko, sir, mast, obutev in obleko; ako jo pa prodá, donaša mu lepih novcev. Vse gori imenovane dohodke daje samo zdrava živina. Bolna žival izgubi meso, izgubi mleko, ni za delo itd.; bolne živine tudi nihče ne kupi. Ako se prikaže kaka živinska kuga, zaprta je vsa kupčija z živino, in kmetovalec ne more svoje živali spraviti v denar.

Da svojo živino zdravo ohraniš, moraš skrbeti za dobre in zdrave hleve, za dobro, pripravno in nepokvarjeno krmo ter za dobro pitno vodo. Živino moraš varovati prehlajenja, ne smeš je preveč rabiti in ji neusmiljeno dela nakladati. Svojo živino čedi in snaži ter jo pravilno in redno krmi. Za pleme moraš izbirati le zdravo, pripravno in kraju primerno žival. Mlado in še ne dorastlo živino pravilno izrejaj, čedi jo in dobro krmi.

O vsem tem vam bode Družba sv. Mohorja o drugi priliki podala posebno knjigo. Sedaj hočemo na tem mestu le nekoliko površnih opazek o živinoreji omeniti.

Žrebeta ne smeš imeti vedno zaprtega v zaduhlem in soparnem hlevu. Kretanje in hoja v čistem zraku krepí in razvija telo ter obvaruje žival marsiktere bolezni. Po letu izpusti žrebeta zjutraj in zvečer na čisti zrak, ker poldansko solnce preveč pripeka in lahko škoduje. O mrzlem času pa daj žrebeta opoldne na čisti zrak. Žrebe lahko za kobilo teka, kar je v prvi mladosti najpripravnejše; ko pa nekoliko odraste, napravimo mu posebno tekališče. Kdor hoče imeti čvrstega, močnega in zdravega konja, naj privoši žrebetu obilo kretanja in hoje v čistem zraku.

Hoja je tudi odrastlim konjem koristna, ker krepí telo in na ta način obvaruje različnih boleznij. Tisti konji, ki pravilno, a vendar pretežko ne delajo, so zmirom bolj zdravi, nego tisti, kateri preveč v hlevu stojé. Da je pa hoja in delo krepilno in zdravonosno, ravnaj se po sledečih pravilih:

- 1.) Konj ne sme toliko časa delati, da bi obnemogel.
- 2.) Od doma proč vozi počasi in proti domu zopet tako.
- 3.) Nikoli ne smeš sitega konja drviti. Po krmljenju naj konj nekoliko časa v hlevu stoji. Ako pa moraš in hočeš precej po krmljenju napreči, vozi od začetka le korakoma.
- 4.) O hudi vročini ne smeš dolgo časa v dir voziti.
- 5.) O mrzlem zimskem času konja odevaj.
- 6.) Navadni dir konja najmanj utruji. Hitri dir in skok močno utrudita, torej se ne smeta dolgo ponavljati.
- 7.) Ko konja izprežeš, ne smeš ga takoj napojiti in nakrmíti. Počakaj, da se krvotok in sopenje nekoliko pomirita.
- 8.) Kedar prideš s potnim konjem domú, moraš ga toliko časa s slamo drgati, da se posuši. Ako ti to ni mogoče, odeni potnega konja s plahto.

9.) Potne živine ne puščaj nikdar na prepihu stati.

10.) Po vsakem hudem in težavnem delu privošči konju počitka, da se mu moči povrnejo.

11.) Nikdar konju pretežko ne nakladaj, ker preveliko napenjanje zdravju škoduje.

12.) Vedno moraš pred očmi imeti, da žival obstoji, kakor ti, tudi iz mesa in krvi in da ne more vsega prenašati, kar bi se tebi poljubilo.

13.) Čim težavnejše konj dela, tem več in boljše krme mu moraš dajati.

Trikratno dnevno krmljenje je najpravilnejše za konja. Sevéda se ne sme pri hudem in težavnem delu na poboljšek pozabiti. Najboljša piča za konje je seno, oves in rezanica. Samo s svežo (frišno) travo konje krmiti je nepravilno ter škodljivo; ako že hočeš svežo travo pokladati, mešaj jo med seno. Izmed vsega žita je oves najpripravnejša in najboljša piča za konje. Zmirom prav storiš, ako oves med rezanico zmešan krmiš; na ta način so konji prisiljeni dobro žvečiti in oves boljše prebavijo. Ako sam oves krmiš, žvečijo ga konji slabo in ga tudi slabo prebavijo, in večkrat neprebavljen z blatom odide. Temu se lahko opomore, ako se oves z rezanico meša. Ko se žrebeta poleg sesanja nekoliko jesti navadijo, dajaj jim zdrobljenega ovsa in dobrega sena, kolikor se jim ga ljubi. Za žrebeta od jednega do dveh let zadostujejo na dan 2—3 kg ovsa, 5 kg sena in nekoliko rezanice. Po letu prijajo najbolj za jedno- in dveletna žrebeta dobri pašniki. Na pašnikih dihalo čisti zrak, prehodijo se dovolj in tako svoje telo krepijo. Na dobrih pašnikih dobijo žrebeta dovolj hrane; vedno je pa umestno, da se jim v hlevu malo ovsa in nekoliko sena privrže. Navadnim poljedelskim konjem srednje velikosti zadostuje na dan 5 kg ovsa in rezanice iz 5 kg sena in 2 kg slame.

Na snaženje in čiščenje kože mora živinorejec vedno vso pozornost obračati. Snaženje utrjuje zdravje in napravlja pri konjih lepo ter svetlo dlako.

Žrebeta in mlade konje moraš vsak dan vsaj po enkrat snažiti. Koža se čedi z mehкими krtačami (ščetmi) in se potem obriše s cunjо. Spolovila, kopito in bicelj se izmijejo z mlačno vodo in se potem obrišejo s suho cunjо. Delavne konje čohaj (štriglaj) vsak dan s čohalom (štrigljem) in potem dlako in luskinе s krtačo odstrani. Spolovila moraš vsaj vsak teden po dvakrat z mokro gobo očistiti.

Potno ali od deža zmočeno kožo drgaj toliko časa s slamo, da se posuši. Jako dobro in zdravje krepčujoče je kopanje. Ako ti je le mogoče, koplji po letu svoje konje vsaj vsak drugi dan. Ako je tekoča voda preveč od rok, sperij konje po vsem životu s hladno vodo. Dobro si pa sledeče zapomni: Potnih ter vročih konj ne smeš nikdar kopati. Po kopanju izprevajaj (prepeljaj) konja toliko časa, da se popolnoma posuši. Sploh varuj žival vsakega prehlajenja, ker iz prehlajenja nastanejo večkrat hude bolezni.

Konja rabimo samo za delo; konjsko meso se pri nas navadno ne uživa. Govedo pa redimo, da nam dela, da nam daje meso, mleko, maslo, sir, kožo itd. Govedo nam je torej še veliko potrebnejša in koristnejša domača žival, nego konj. Iz navedenega lahko razvidiš, da moramo govedu isto pozornost obračati, kakor konju. Govedo moraš skrbno odrediti, čisto snažiti in dobro krmiti. Molzne krave se morajo drugače krmiti in sploh drugače opravljati, nego tista živina, ktero za mesarja redimo. Delavni voli pa zahtevajo zopet drugačne postrežbe in drugačnega krmljenja, kakor gori navedena goveda.

Za delo rabimo navadno samo vole, redkokrat tudi krave ali bike. Govedo se sme rabiti samo za počasno in kratko delo. Nikdar ne smeš z govedom predolgo delati, ker se veliko prej upeha kakor konj. Počasno in primerno delo ni govedu nikakor škodljivo, ako se ravnamo pri delu po sledečih pravilih:

1.) Za govedo je počasno delo, bodi si v vozu ali v plugu, najpripravnije. Nikdar ne smeš delavnih volov poditi.

2.) Govedo potrebuje med delom časa za počitek in za prežvekovanje. Nikoli ne smeš z govedom ves dan delati.

3.) Govedo najlažje opravlja svoje delo zjutraj in proti večeru. Nikdar ne smeš goveda vprezati po letu o poldanskih urah, ko solnce najbolj pripeka.

4.) Ako govedo težavno dela, potrebuje tudi boljše hrane. Krmi volom, ki težko delajo, razun navadne piče tudi nekoliko kuhanega ječmena ali ovs.

5.) Po delu ne smeš volov v temen in soparen hlev zapirati. Delavno živino priveži v svetel, zračen in snažen hlev.

6.) Po nekterih krajih je navada tudi krave vprezati. Nikoli ne vprezaj brejih krav, ki so visoko na času, ker se pri delu lahko poškodujejo ter zvržejo.

Tista goveda, ktera se rabijo za molžo ali za pitanje, potrebujejo še večje pozornosti, nego delavni voli. Ako se molzne krave slabo krmijo, suši se jim mleko. Ako živine, ki jo za mesarja redimo, ne čedimo ali ne snažimo ali jo nepravilno krmimo, zeló rada zbolí.

Vse krave niso jednako dobre za mleko. Razlika se nahaja v plemenu, v klaji in v kravi sami. Znamenja ali znaki dobre molzne krave so sledeči: Vsa podoba dobre molzne krave ima na sebi nekaj ženskega, nežnega. Glava je fina, ozka pa dolga; čim dalja in ožja je glava, tem boljša je krava za mleko. Vrat je tanek, rogova sta tudi tanka in gladka. Dobra mlekarica ima tanko in gladko kožo, zraven pa mehko, kratko in ležečo dlako. Hrbet dobre molzne krave je dolg in raven, tako je tudi ledje dolgo. Prsi morajo biti globoke, t. j. one morajo daleč dol med prvima nogama viseti, nikoli pa nima dobra mlekarica širokih in zbočenih prsij. Zadnji del telesa naj bo prostoren in okrogel. Dobra molzna krava ima širok križ, kateri se proti repu le malo zožuje; rep ima vedno fin in tanek, in isto velja tudi o nogah. Vime mora biti veliko in napeto, mora daleč pod vamp segati in tudi med zadnjima nogama nazaj štrleti. Po vsaki molži mora vime upasti in se pomanjšati. Koža na zadnjem delu vimena mora biti zgrbančena, dlaka pa fina, kratka in svetla. Sploh so vsi deli dobre molzne krave nekako fini ter nežni.

Kolikost in dobrotá mleka ste odvisni od plemena, od krme ter od krave same. Torej mora biti molzna krava od plemena, ktero je za molžo posebno dobro, mora imeti gori navedene znake in zraven se mora tudi dobro krmiti. Star slovenski pregovor pravi: „Krava pri gobcu molze“, in to je tudi gola resnica.

Sledeča pravila si dobro zapomnite:

1.) Dobra molzna krava ima fine in nežne telesne dele.

2.) Veliko dobrega mleka daje krava, ako jo krmiš z zeleno koruzno slamo (perjem), z zeleno grahovo slamo in sploh z dobro, sladko, svežo (frišno) travo. Na dobrotó mleka upliva, razun že gori navedenih snovij, dobro seno, laneno seme in preše od olja. Veliko mleka daje krava, ako se krmi z zelenjavo sploh, z repo, korenjem, peso, deteljo, z otrobovo vodo itd. Torej krmi molzne krave, dokler je mogoče, s svežo travo.

3.) Kdor si hoče izrediti dobro in pohlevno molzno kravo, mora jo precej po prvem teletu na molžo navaditi. Vime se mora vselej čisto izmolzti (tú se veliko greši, ako se dobro ne izmolze), in krava mora imeti dobro postrežbo ter dobro klajo.

4.) Precej po porodu daje krava obilo vodenega mleka. Kasneje namolzemo manj, pa bolj mastnega mleka, nego precej po porodu. Stare krave dajejo mastnejše mleko nego mlade.

5.) Krava daje največ mleka po tretjem teletu, kar traja do sedmega ali osmega leta; kasneje se mleko zeló pomanjša.

6.) Kdor svoje krave trikrat na dan molze, veliko več namolze nego tisti, ki samo dvakrat molze.

7.) O hudi vročini kakor o hudem mrazu se mleko zmanjša. Zatorej varuj krave hude vročine in ostrega mraza.

8.) Pri zjutranji molži daje krava več mleka nego pri večerni. Zjutranje mleko pa je bolj vodeno nego opoldanje in zvečerno. Čim gosteje se molze, tem bolj mastno mleko se dobiva. Čim redkeje se molze, tem bolj je mleko voden. Pri trikratni molži namolzemo veliko mastnega mleka, pri dvakratni pa manj vodenega mleka.

9.) Prvo mleko, ki pride iz vimena, je bolj vodeno, zadnje pa bolj mastno. Torej se naj vedno čisto izmolze, ker je zadnje mleko bolj tolsto in ker se sicer suši.

10.) Molzne krave se morajo nekoliko izprehoditi. Na pašnikih se dovolj nahodijo. Ako se pa krave v hlevu krmi, morajo se sem pa tja malo na prosto izpuščati.

11.) Molzne krave moraš dobro in kolikor mogoče enakomerno krmiti. Molzne krave se vendar ne smejo zdebeliti.

12.) Vime in tudi siske moraš vedno pred molzenjem z mlačno vodo osnažiti.

13.) Pri molzenju moraš s kravo lepo in prijazno ravnati, ne pa je pretepiti in suvati. Vselej si moraš pred molzenjem roke umiti. Med molžo ni potreba krave krmiti; ako si jo pa na to navadil, moraš jo vedno krmiti, ker sicer mleko zadržuje.

Do sedaj sem nekoliko omenil o delavnem govedu in o molznih kravah; sedaj mi je pa še nekaj besedic izpregovoriti o tisti živini, ktero za mesarja redimo. Govedo je od 4. do 8. leta za pitanje najbolj pripravno.

Vsakemu čitatelju je gotovo že znano, da rezana živina daje boljše meso, nego nerezana. Čim mlajša se žival reže ali popravi, tem boljše meso daje. V naših krajih se pitajo navadno le voli, ki dajejo, ako niso prestari, fino, slastno in nežno meso. Krave in biki imajo, kakor je znano, debelonitkasto in sploh slabejše meso, nego pitani voli. En funt mesa od pitanega vola ima več redilnih močij v sebi, nego dva funta slabega kravjega mesa. Od rezanih in pitanih telic dobivamo ravno tako slastno in redilno meso, kakor od pitanih volov. Živina, ki se je v mladosti dobro krmila, redi se bolje in hitreje, nego ona, ki se je v mladosti zanemarjala.

Pri pitanju goveda se ravnaj po sledečem:

- 1.) Živino moraš vedno s tečno klajo krmiti.
- 2.) Vedno moraš ob določenem času pičo pokladati.
- 3.) Jasli se morajo vedno snažiti, posebno tedaj, ako se kuhana piča krmi.
- 4.) Po vsakem krmljenju mora imeti žival dovolj počitka za prežvekovanje.
- 5.) Ako živina noče žreti, moraš takoj klajo pomanjšati in s soljo pomagati.
- 6.) Hlev mora biti čist (posebno nastelja), zračen, gorek in temen. V temnem hlevu živina na pol spi, kar veliko pripomore k hitri reditvi.
- 7.) Govedo ne sme veliko hoditi.

O klaji. Najbolj naravna krma za govedo je sveža (frišna) trava; to velja posebno za molzne krave. V naših krajih moremo samo kakih 6 mesecev s svežo travo krmiti. Dobro seno ima skoro ravno toliko redilnih močij v sebi, kakor sveža trava (okoli 5 centov trave daje 1 cent sena). Tisto seno je veliko boljše, ki se je zgodaj pokosilo, ko še ni perje različnih rož in trav odpadlo. Ako travnike še le po cvetenju rož pokosiš, dobiš veliko sena, ali to pa je trdo, slabo in težko prebavno. Čisto mlado seno ni za krmljenje pripravno; kdor le more, naj počaka, da se seno kakih šest tednov uleži. Ako seno dalje nego jedno leto leži, izgubi veliko redilnih snovij.

Posušena detelja, ako se ni prestara pokosila, je bolj redilna nego seno. Vendar pa ima detelja to napako, da rada napenja in zaprtje pouzročuje; zaradi tega se ne sme živina z deteljo nikoli do sitega nakrmiti, ampak deteljo

moraš le z drugo krmo mešati. Posebno nevarna je detelja za breje krave. Plesniva in sprijena detelja je veliko bolj nevarna nego plesnivo seno.

Dobra ječmenova in ovsena slama ima toliko redilnih močij, kakor slabo seno. Veliko slabejša je pšenična slama; najslabejša in najtežje prebavna je ržena slama. Prosena slama daje dobro rezanico.

Rudeča detelja, pred ali med cvetenjem pokošena, je dobra klaja za govedo. Premlada rudeča detelja močno nappenja, torej se naj z rezanico ali s senom pomešana krmi. Nikdar se pa ne sme detelja, kakor sploh sveža klaja, na kupe zmetati, ker se rada spari; sparjena trava je živalskemu zdravju močno škodljiva. Najboljša sveža trava za molzne krave je koruza ali turščica. Debelača ali koruza se pa mora prej pokositi, predno začne šroke odganjati. Umestno je koruzno slamo z deteljo mešati.

Krompir, repa, korenje, koleraba je zelo vodena piča in se ne sme delavni živini krmiti; molznim kravam pa ta krma izvrstno prija. Krompir je boljši od repe in korenja, ker ima več redilnih močij v sebi. Zdrav t. j. negnil krompir se molznim kravam surov krmi; nikoli pa ne smemo krompirja krmiti brejim kravam, ki so že visoko na času. Za mlado in za tisto živino, katero za mesarja redimo, je krompir tudi dobra piča; vendar je za to vrsto goved boljši kuhan, nego surov krompir. Repa, korenje, koleraba in krompir se morajo pred krmljenjem oprati in zrezati, ker sicer radi v požiralniku obtiče.

Žito je jako tečna krna in se posebno prilega delavni in tisti živini, katero za mesarja redimo. Vendar pa govedo celo zrnje slabo prebavi, torej se naj vedno zdrobi ali zmelje. Oves je med vsem žitom najlažje prebaven in zdrobljen močno prija odstavljenecem, delavnim volom in plemenskim bikom. Stolčen ječmen in koruza je posebno dobra piča za pitanje in za molzne krave. Rž je veliko težje prebavna, nego ostalo žito, torej se ne sme nikdar sama krmiti. Z drugim žitom zmešana se krmi rž samo delavnim volom. Brejim kravam ne smeš nikdar veliko žita pokladati, nikoli jim pa rži davati.

Skoro ravno iste redilne moči, kakor žito, imajo otrobi in zadnja moka. Otrobe in moko krnimo z največjim pridom molznim kravam, mladi in tisti živini, katero za mesarja redimo. Za delavno živino pa otrobi in moka nikakor

niso prikladni. Otrobe in moko devamo med rezanico, zrezan krompir ali repo in vse skupaj nekoliko z vodo zmešamo. Moko in otrobe tudi lahko vodi primešamo in to živini piti damo. Drožje od piva je izvrstna piča za molzne krave in za pitanje. Vedno se pa mora paziti, da je drožje sveže (frišno), a ne skisano.

Pri krmljenju goveje živine moraš paziti na določen red. Od goveda dobivaš največ koristi, ako ga pravilno in redno krmiš. Vsak prehod od jedne krme na drugo se mora le polagoma vršiti; kajti živalska prebavila nekoliko časa potrebujejo, predno se na drugo klajo navadijo. Nikdar se ne sme na spomlad od suhe krme na enkrat na svežo (frišno) preiti, v jesen se pa mora zopet polagoma s svežo krmo pojenjati. Kdor ima malo krme, naj redi malo živine. Jedna dobro krmljena krava daje več koristi, nego dve slabo krmljeni. Napačna je misel, da se živina v poletju zopet popravi, ako se je po zimi zanemarila. Mleko, katero se je po zimi zaradi slabe klaje izgubilo, ne povrne se nikdar več. Ako se mlada živina po zimi zanemari, zaostane v razvijanju in se nikoli več popolnoma ne popravi. Pregreški gledé na klajo v prvi mladosti se v poznejših časih hudo maščujejo. Gotovo ni za živinorejca jednoisto, ako daje krava pri slabi krmi 2 bokala, pri dobri pa 6 bokalov mleka; gotovo tudi ni za-nj malovažno, ako junec v prvem letu tehta dva ali pa tri cente. Torej živinorejec, ako imaš malo krme, redi rajši manj živine in imel boš boljših dohodkov, kakor pa če bi redil veliko živine ob pičli krmi.

Govedo se navadno dvakrat na dan krmi. To velja posebno tam, kjer se večinoma s senom in slamo redi. Rajši pokladaaj večkrat in manj, da bo živina vse pojedla. V prvič daj govedu rezanice, plev, sempirja (drobno seno), z jedno besedo slabejše krme. Črez jedno uro potém napoji. Po vodi daj dobre rezanice, kateri nekoliko zrezane repe ali krompirja primešaš, stolčenega žita ali drožja od piva; sploh boljše klaje. Na zadnje pa nakrmi še s senom ali pa z mešanico od sena in slame. Pri krmljenju goveda si tó-le dobro zapomni: Polagaj po malem, da živina vse požre, in izpreminjaj krmo, da živina rajši jé. Zimsko krmljenje se naj začne zjutraj ob 6. uri in popoldne ob treh; v treh urah naj bo krmljenje končano. Ko se je živina najedla, mora imeti počitek, da mirno prežvekuje.

Dvakratno krmljenje na dan je pravilno in umestno za molzne krave in za vole, ki le malo ali čisto nič ne de-

lajo. Za pitanje postavljeno govedo in pa delavne vole je dobro trikrat na dan krmiti.

Primerna in skrbna postrežba ter snaženje obvaruje živino mnogih boleznij. Izkušnja uči, da dobro krmljena, pravilno snažena živina ne zboli tolikokrat, kakor slabo rejena in zanemarjena.

Kakor vsaka domača žival, tako potrebuje tudi ovca dobre krme, postrežbe ter pripravnega hleva.

Po letu pasemo ovce na pašnikih, kjer si naberejo dovolj tečne in dobre klaje. Po zimi pa smo primorani ovce v hlevu krmiti. Za ovce najbolj prija kratko in sladko seno, ki ima veliko perja in kratka stebelca. Na dalje detelja, pšenična in ržena slama, posušeno perje laške repe, bukve in hrasta, zrezan krompir in repa. Sem ter tja malo ovsa in drožja od piva tudi ne škoduje. Po krompirjevki se pri ovcah rada driska prikaže, torej se naj ne krmi z njo.

Plesnivo, blatno in zaduhlo seno, sprijena otava in taka slama škoduje ovcam bolj, nego kateri koli drugi živini.

Kdor ima dovolj dobrih in suhih pašnikov, tisti se naj loti ovčarije. Kdor pa pašnikov nima, tistemu se reja ovac dobro ne spleča. Ovcam prija suhi pašniki, kjer raste sladka in močnoperjasta trava. Močvirnati pašniki so pa ovcam močno škodljivi. Mokri pašniki povzročujejo posrednje ali neposrednje sušico, vodenico, metljaje v jetrih, črvivo pljučno kugo, vrtoglavico itd. Njiva, na kateri raste detelja, je izvrsten pašnik za ovce; vendar pa detelja prerada napenja, na kar se moraš vedno ozirati. Posebno nevarna je rosna in s pajčevinami preprežena detelja. Pasite svoje ovce po strnišču in po detelji samo takrat, kedar je suha in kedar so se ovce že prej na drugih pašnikih na pol nasitile. Zgodaj na spomlad in pozno na jesen, kakor tudi pri deževnem vremenu nakrmi ovce malo s senom, predno jih izženeš na zeleno, kajti rosni pašniki so ovcam škodljivi. Voda iz kolesnic in luž je ovcam nevarna; torej skrbite vselej za čisto vodo, da ovce niso primorane luže piti. Jako umestno je ovcam včasih malo soli dati, ker sol pospešuje prebavljanje in tudi upliva na rast in kakovost volne. Na jedno ovco se računi vsak teden poldrugi lot soli.

Ovce ne potrebujejo posebnega snaženja; vedno pa morate skrbeti za čisto nasteljo, da se volna ne onesnaži.

Svinja zavzema imenitno mesto med domačimi živalmi. Prašič nam daje različnih koristij, zraven pa tudi je raz-

lične odpadke in pomije, katerih bi sicer nikakor ne mogli porabiti. Nikarte pa misliti, da svinja ne potrebuje snaženja in postrežbe; toda o tem bom natančneje govoril na drugem mestu.

Najpripravnejša krma za svinje je kuhan krompir, korenje, repa, koleraba in laška repa, kakor tudi različni kuhinjski odpadki. Prašič pa tudi s slastjo žre buče, mlado sočnato deteljo, sadje, kostanj, želod in bukvico. Nikakor pa tudi ne zametuje kač, rib, mesa, krvi, črev itd. Žito in sočivje je za svinje pretrda in presuha piča, ker one potrebujejo vodene klaje. Koruza ali debelača je izvrstna piča, ki zeló na mast žene; vendar se ne sme koruza nikdar surova, ampak kuhana krmiti, ker jo svinja lažje prebavi.

Pitanje je glavni namen svinjereji. Pri pitanju svinj se ravnaj po sledečih pravilih:

1.) Korita in svinjaki morajo biti vedno čedni. Po vsakem krmljenju pomij korita z vodo.

2.) Jedno in isto pičo svinje zaporedoma rade ne žró. Pičo večkrat izpreminjaj, da bo svinja rada žrla.

3.) Krmi od začetka bolj vodeno, sploh slabejšo krmo; proti koncu pitanja pa pokladaj boljšo pičo.

4.) Za pitanje so pripravne samo zdrave svinje. Bolehave svinje se nikdar dobro ne redé.

5.) Nerezane svinje in merjasci se slabo redijo. Kdor hoče svinje dobro porediti, naj jih pred pitanjem popravi.

6.) Svinja se med pitanjem večkrat prežre. Kedar se svinja prežre, odtegni ji hrano skoz celih 24 ur in slednjič ji daj nekoliko kuhane koruze, kateri malo soli primešaj.

7.) Da se svinja ne prežre, pokladaj ji večkrat, a manj. Korito mora biti vedno snažno in čisto. Kdor korita ne snaži, krade živini zdravje in zraven tudi veliko hrane pokonča.

8.) Predno so svinje jedno leto stare, dajejo slastno, sočnato in okusno meso. Starejše svinje imajo veliko masti, pa slabejše meso.

9.) Kopanje v čisti vodi podpira pitanje in krepi zdravje.

10.) Vroča jed je svinjam škodljiva, na kar se je pri pitanju vedno ozirati.

11.) Od začetka pitanja se krmijo svinje trikrat na dan, kasneje štirikrat in slednjič še celó po petkrat.

Po teh kratko navedenih opazkah vrnimo se zopet k svojemu predmetu.

Kakor sem že omenil, daje samo zdrava živina dobrih dohodkov. Bolna živina hujša, mleko se ji suši, ni za delo in tudi ne za kupčijo. Želja vsakega živinorejca je torej opravičena, da se mu bolna živina kmalu in po ceni ozdravi. To je pa večkrat zelo težavna in včasih še celó nemogoča stvar. Kmetovalec sam se ne spozna, živinozdravnik pa je zelo oddaljen. Kmet si pomaga, kakor vé in zna, in stori, kar mu ravno kdo nasvetuje. To bi bilo vse prav, ako bi priporočena stvar tudi koristila. Večkrat se pa skuša ravno narobe ozdravljati; z napačnim ozdravljanjem se bolezen shujša, ne pa da bi se zboljšala. Kdo bi kmetovalcu zameril, ako s svojim mazanjem bolezen poviša, a ne odpravi. Učil se ni, čital še menda ni nikdar nič o živinozdravstvu, c. kr. okrajni živinozdravniki mu niso še nikdar nič razložili; kje naj torej vzame potrebnega znanja za ozdravljanje najnavadnejših živinskih bolezni.

Omenil sem c. kr. okrajnih živinozdravnikov. Precej hočem svoje mnenje povedati. Jaz mislim namreč, da c. kr. živinozdravniki niso samo poklicani, da napovedujejo različne postave in ukaze pri kužnih boleznih in da ljudem narekujejo še drugih zapovedij, ki spadajo v njih stroko. Po mojem mnenju bi morali živinozdravniki živinorejcem tudi razlagati o lahko umljivih živinskih boleznih, napeljevati jih k pravilni in umni živinoreji in jim kazati tisto pravo pot, po kateri se obvarujejo škode. Država pa živinozdravnikov za to ne plačuje. Kdo pa naj odškoduje živinozdravnike za njihov trud? Dežela ali občina naj to stori; ali pa naj dežela izprosi v ta namen državne podpore. Denar, ki bi se izdal za poučne govore, je gotovo dobro naložen. Nihče pa ne more in ne sme od c. kr. živinozdravnikov zahtevati, da naj ves teden v pisarni sedijo ali pa lazijo po komisijonih, a v nedeljo se naj s predavanjem zastonj mučijo! Kdor pozna gmotno stanje živinozdravnikov, rad bo mojemu mnenju pritrdil. Ake bi kdo tudi stokrat trdil, da živinozdravniški govori niso koristni in plodonosni, mene vendar ne bo nikdar preveril o tem. Mislim pa tudi, da nikakor nisem osamljen v svojem mnenju. Hitro napenjanje pri goveji živini vsak kmet dobro, mogoče še predobro pozna. Naš kmetovalec skuša zdraviti napenjanje s petrolejem ali zaprtki. Živinozdravnik pri predavanju pravi: „Napenjanje je nevarna bolezen, ki veliko živine pomori. Ne vlivajte

pri napenjanju petroleja, ampak vapnene vode. Vapnena voda ima lastnost, da posrka vetrove in žival ozdravi; ako jo pa vendar moraš zaklati, lahko meso porabiš. Petrolej nič ne koristi, in ako moraš govedo zaklati, ti je vse meso za nič, ker po petroleju diši." Kdo za božjo voljo mi hoče ali more oporekati, da ta pouk ni koristen in plodonosen. Gotovo je za kmeta boljše, da kake tri cente mesa posuši in ga po zimi jé, kakor bi ga pa moral zakopati. Da so prosti govori o živinozdravskih rečeh koristni, to so mi potrdili slovenski koroški kmetje od Vrbe do Sv. Mohorja, ki so večkrat poslušali moje za priprosto ljudstvo prirejene govore. Nevernim Tomažem tudi lahko pokažem nad 30 zahvalnih pisem, ktera so mi poslali kmetje-poslušalci. Nikakor pa nisem namerjaval s tem doseči, da bi naj živinorejec živinske bolezni sploh ozdravljaj. Lahko pa razume, ako ga pravilno poučiš, kako mora majhno bolezen sam ozdravljati.

Da nekoliko poučne govore nadomestim, spisal sem to knjigo. Omeniti pa moram, da je živa beseda bolj prepričevalna, nego tiskana. Kakor že povedano, nisem nikakor namerjaval s to knjigo naših slovenskih živinorejcev v toliko poučiti, da bi razumeli vse živinske bolezni ozdravljati. To potrebuje veliko truda in učenja ter vednostne podlage, kar pa ne moremo zahtevati od našega kmeta. Pri spisovanju te knjižice sem se oziral samo na tiste bolezni, ktere skoro vsak živinorejec pozna, ali si jih pa bo lahko predočil, ako to knjižico pridno prebira. Iz ogromne množice živinskih bolezni sem opisal samo najnavadnejše, pri katerih kmetovalec za prvo pomoč sam lahko ozdravlja. Kar sem povedal o kupčijskih boleznih in v dodatku o domači lekarni (apoteki), mislim bode tudi dobro došlo častitim čitateljem.

Namen pričujoče knjižice je trojen, in sicer me je tále trojna misel vodila pri sestavljanju:

1.) Našemu kmetovalcu pokazati, kaka bodi prva pomoč pri najnavadnejših živinskih boleznih.

2.) Hotel sem dokazati, da živinorejec večkrat skuša živino narobe (naopak) ozdravljati. To preprečiti in mu pokazati pravo pot k ozdravljanju, to je drugi namen te knjige.

3.) Tretji namen pričujoče knjige je svariti naše ljudstvo pred vražami, copernijami in babjeverstvom, ki so po

nekterih krajih ravno pri živinskih boleznih še v najlepšem cvetu.

Spisal sem torej to knjigo za slovenske živinorejce, kateri delajo večino družbenikov sv. Mohorja.

Tebi slovenski rojak in častiti čitatelj pa posebno tole na srce polagam: Čitaj to knjigo pridno, čitaj jo večkrat; čitaj jo prej, predno te bolezen k temu prisili, ko je že čas pomagati. Ozdravljaj samo tiste bolezni, ktere poznaš in o kterih veš, da to ali ono zdravilo pomaga. Pri vseh hudih in pri tistih boleznih, kjer se sam ne spoznaš, pa pošlji precej po živinozdravnika. Nikdar ne odlagaj dolgo časa, češ, bo že prešlo. Kdor tako ravna, sam sebe goljufa. Živinozdravnik bo gotovo vse storil, kar je v njegovi moči, da te obvaruje škode in nesreče.

Romaj knjižica po vseh kotih naših slovenskih dežel, poučuj ljudstvo in ga obvaruj škode ter nesreče. Ako se bode vsaj deseti čitatelj ravnal po teh naukih, dosegel sem svoj namen.

Bog in sveti Anton podelita svoj blagoslov, da moj trud obilnega sadú obrodi!

V Beljaku, na dan sv. Miklavža 1889.

Franjo Dulár.

Uvod.

Kaj je bolezen in kako se ozdravlja?

I. O bolezni sploh.

Vsi deli človeškega, kakor živalskega telesa so v tesni zvezi med seboj in se medsobno podpirajo. Oni se vzdržujejo in prejemajo v ohranitev življenja potrebno hrano iz krvi; neprikladno in že porabljeno pa odpravljajo. Vsi deli rastejo in se povečajo, in vsak opravlja svoje posebno delo. Ako so telesni deli v taki pravi zvezi med seboj, imenujemo ta položaj zdravje. Ako pa preneha ta zveza med telesnimi udi, imenujemo ta položaj bolezen.

Med zdravjem in boleznijo pa ni meja zmirom natančno določena. Velikokrat se zgodi, da živina ni popolnoma zdrava, pa tudi bolna ni; tedaj pravimo, živina je bolehná. Človek bi rekel o sebi: „Nič mi ni kaj prav“. Taki položaji prihajajo velikokrat, včasih preidejo naglo, včasih pa naznanjajo začetek hude bolezni. Znamenja, po katerih različne bolezni spoznavamo, navedel bom pri posameznih boleznih. Pri enakih znamenjih se bom skliceval na že navedene.

Uzroki boleznij so različni. Dobro poznati to, kar je bolezen povzročilo, je jako imenitno; le škoda, da pravih vzrokov večkrat ne poznamo.

Uzroki boleznij so: 1. notranji, in 2. zunanji. Prve imenujemo tiste škodljive uplive, ki se nahajajo v živalskem

telesu samem, druge pa tiste, ki so zunaj živalskega telesa in od tod pouzročujejo bolezen.

Notranjim uzrokom boleznij prištevamo:

1.) R o d. Nekatere živali istega rodú bolehajo na teh, druge zopet na drugih boleznih. Nekatere bolezni so živalim tega rodú jako nevarne, pri živalih drugega rodú niso nevarne ali le v manjši meri. Tako na pr. zbolijo konji večkrat na smrklu, govedo pa nikdar. Živinska kuga in kužna pljučnica pa napadate govedo, na katerih boleznih konji nikoli ne zbolijo. Ovce imajo svoje posebne bolezni, ki se pri drugih živalih ne nahajajo tako pogostoma. Psi, mačke, volkovi in lisice kažejo posebno nagnjenost do stekline; druge živali napada sicer tudi steklina, pa vendar ne tako pogosto.

2.) S t a r o s t. Največ živalij pogine primeroma v prvih dneh ali tednih po porodu. V moški dobi so živali najbolj trdne, na starost bolj bohhave.

3.) K a r s e s p o l a t i č e, omeniti mi je, da kažejo živali moškega spola večjo nagnjenost do vnetja, živali ženskega spola pa napadajo večkrat bolezni v prebavilih. Stalnega pravila pa ni; le toliko je dognano, da ženske živali večkrat zbolé, nego moške. Ne smemo pa misliti, da morajo v hlevu, v katerem stoji pet krav in pet volov, krave večkrat zboleti nego voli.

4.) P l e m e (pasma). Živali finejšega plemena zbolijo večkrat na živcih, nego navadne živali, dočim so te podvržene drugim boleznim.

Udomačene (na kraj, klajo in podnebje navajene) živali zbolijo redkeje, nego živali, ki so se na novo k nam privedle. Pojasnimo to z jednim vzgledom. Neki kmet, recimo v Podgorju, ima kravo. On ima slabo klajo, dobre vode tudi primanjkuje, na snago tudi premalo gleda. Krava se je pa čisto dobro navadila na slabo krmo in na lužo; vse to ji nič ne škoduje. Ravno isti kmet pa kupi, vzemimo na Bistrici, drugo kravo, ki se je pri starem gospodarju dobro krmila in se tudi pravilno snažila (gleštala). Pri novem gospodarju pa ima krava slabo krmo, slabo vodo in na snaženje se tudi ne gleda. Ta krava zboli, prejšnja pa čisto zdrava ostane.

5.) K a r s e i z r e j e i n r a b e t i č e, treba je omeniti, da je tista žival, ki je v mladosti bila vedno v hlevu zaprta, bolj občutljiva in boleznim podvržena, nego ona, ki je bila veliko na prostem ter je krepila telo in ude. Taki

živini pravimo, da je utrjena. Gledé rabe pa vidimo, da konji, ki morajo veliko tekati in vleči, zbolijo na sopilih in kopitih, molzne krave na vimenu in v prebavilih.

6.) Krepka in čvrsta, dobro rejena živina bolj kljubuje boleznim, nego premršava ali predebela. Prevelika debelost in prevelika mršavost pouzročujete bolezni.

7.) Plemenska živina prenese svoje dobre, pa tudi slabe lastnosti na svoje mladiče; tako tudi nagnjenost k različnim boleznim. Nektera živina pa ima za to še posebno slabost. Taka živina se ne sme več rabiti za plemo, ker njeni mladiči preradi zbolé.

Zunanjim vzrokom boleznij prištevamo:

1.) Poškodovanje. Ako se živina tepe, suje, rani ali kako drugače poškoduje, nastanejo bolezni. Živina pa se ne poškoduje samo po ranjenju ali suvanju; ostre tekočine (ostre kisline) to tudi lahko pouzročijo. Ako poliješ kožo s kako ostro ali vročo tekočino, nastanejo mehurji in vnetje, t. j. koža je poškodovana.

2.) Vreme. Prevelika toplota, kakor prehud mraz škoduje zdravju. Posebno moramo paziti, da naša živina ne pride iz prevročega hleva na premrzle zrak. Nagla prememba, bodi si iz gorkega na mrzlo ali narobe, je živini nevarna. Živina se prehladi; po prehlajenju pa rade nastanejo bolezni na pljučih in v črevih.

3.) Klaja. Tudi krma more zdravju škodovati, posebno ako je sprijena. Zgodi se pa tudi, da klaja ni sprijena, in živina vendar po njej zboli. Tu imam v mislih svežo (frišno) travo (deteljo), ktere želodec ne more prekuhati in prebaviti. Klaja se začne kisati, v želodcu in črevih se nabirajo vetrovi. V veliki meri nabrani vetrovi pouzročujejo grizenje in napenjanje, dve jako nevarni bolezni, ki ste pokončali že mnogo živine.

Ako ima živina dovolj dobre klaje, žre toliko časa, da je želodec napolnjen, t. j. da je sita. Ta živina ostane čvrsta in zdrava. Živina pa, ki dobiva premalo ali še celó slabe klaje, hujša, postane mršava in je mnogim boleznim podvržena.

Škodljivo pa je ter bolezni pouzročuje, ako živina ne dobiva take klaje, ktera ji je najbolj pripravna in najboljša za njen želodec. Premalo redilna krma ni dobra, ker žival po njej hujša in slabi. Živinorejec, ki se ravna po pregovoru: „Bodi slama al' seno, da je polno le črevo“, tisti ne bo nikdar imel dobro rejene in čisto zdrave živine v hlevu.

Ako klaja nima dosti redilnih močij v sebi, živina preveč žre in želodec preobloži. Preobložen želodec ovira krvotok, napravlja veliko sape in pouzročuje bolezni v prebavilih.

Seno z močvirnatih travnikov, kjer raste navadno le biček in loček ter druge take rastline, je škodljivo. Sladko seno se živini veliko bolj prilega, nego kislo. Krmite, ako le mogoče, s sladkim senom in ogiblajte se po mogočosti kislega sená.

Pretečna krma sama na sebi tudi ni dobra. Pretečna klaja preveč redi, in živina ne more vsega prebaviti. Neprebavljeno odide z blatom iz telesa, in tako se mnogo klaje pokonča. Pretečna krma rada pouzroči vnetje, grizenje in napenjanje. Krivo in napačno bi delal, kdor bi hotel svojega konja samo z ovsom krmiti. Oves je za krmljenje sam na sebi prerediten in pretečen. Želodec ne bi mogel vsega prekuhati ter prebaviti, in oves bi šel cel od konja. Zraven ovsa morate krmiti tudi seno ali rezanico. Človek, ki ima dosti mesa, želi si kruha in krompirja, in tako je tudi pri živini.

Ako zahtevate od konja, da vam dolgo dela in zraven še teka, morate ga krmiti s senom ali rezanico, zraven mu pa morate dajati ovsa. Vsak naj si dobro zapomni, da je oves najboljša piča za konje ter se ne more z nobenim drugim žitom zameniti. Oves daje konjem največ močij in je najmanj nevaren. Ječmen ni dober za zobanje. Ječmen nima posebne moči, zraven pa predobro redi, napravlja velik trebuh in pouzročuje večkrat grizenje (kóliko). Rž je zelo nevarna, ker je jako težko prebavna. Rž močno napenja in rada kóliko napravlja. Jaz sam sem bil priča, ko je kmet navzlic mojemu odgovarjanju konja nakrmil z ržjo in se hitro v mesto odpeljal. Med potjo začne konja ujedati in v jedni uri je bilo po njem. Koruza (turščica ali sirek) tudi ni dobra za konje, ker preveč redi. Za prašiče, ktere hočete na mast krmiti, je kuruza najboljša piča. Za konje in za izrejo mlade živine (telet in žrebet) je oves med vsem žitom najboljša krma.

Močno škodljiva je gnila, plesniva, blatna, s peskom pomešana klaja. Taka sprijena krma pouzročuje bolezni v prebavilih, ki so včasih, ako pomoči ni pri rokah, jako nevarne in so že mnogo živine usmrtili. Ako že morate na vsak način sprijeno klajo krmiti, posušite jo dobro na solncu in jo strosite, da odstranite blato, pesek in plesnobo. Za govedo je tudi umestno, da sprijeno klajo z vročo vodo

poparite, ker se škodljivi upliv na ta način tudi nekoliko odpravi.

4.) **V o d a.** Prevelika žeja je zdravju veliko bolj škodljiva, nego lakota. Zatorej morate skrbeti, da vaša živina nikdar dolgo žeje ne trpi. Mrzla voda je škodljiva za vročo in potno žival; vroče živine ne napajajte s premrzlo vodo. Med potjo lahko tudi vročo žival napojimo, toda moramo z njo hitro naprej. Vedno je pametno pred napajanjem živini malo krme položiti.

Živino napajajmo s čisto vodo, ali pa z vodo, ki je z otrobi zmešana. Otrobova voda je posebno dobra in koristna pijača za molzne krave in za živino, ktero za mesarja redimo. Za delavno žival je pa čista voda najboljša pijača. Voda mora biti brezokusna, brezbarvna in ne sme po ničemur dišati. Mehka voda je za pijačo boljša, nego trda. Po trdi vodi se namreč v želodcu in v črevih radi kameni napravljajo, ki povzročujejo grizenje in večkrat tudi smrt. Pri sveži krmi potrebuje živina manj vode, nego pri suhi. Kar se pasme (plemena) tiče, potrebuje ovca najmanj, prašič pa največ vode; v sredi sta konj in govedo. Voda ne sme biti ne pregorka, pa tudi ne premrzla, oboje je škodljivo. Za živino je najbolj pripravna voda od 8—10° (stopinj) toplote.

Močno škodljiva je voda, kateri so gnile živalske in rastlinske snovi primešane, na pr. luža. Voda iz nekterih tovarov je živalskemu zdravju močno škodljiva.

5.) **H l e v.** Hlevi so zdravju škodljivi, ako so premajhni, preveliki, premrzli, prevroči, pretemni, pretesni, in ako v nje ne dohaja dovolj čistega zraka. Pretrda in luknjasta tla so napačna in lahko boleznijo povzročujejo. Velika napaka je tudi, da naši kmetovalci premalo na snaznost v hlevu gledajo. Živina mora po ves dan v blatu ležati in sopsti sprijen zrak. Te napake pri hlevu gotovo ne ostanejo brez nasledkov. Gospodar in živinorejec, praskal se boš za ušesi, toda prepozno bode.

V pretesnih in premajhnih hlevih živina komaj jedna poleg druge stoji, uletči se pa ne more. Ako se pa vendar uleže, jedno živinčce lahko drugo poškoduje, in nobeno nima pravega počitka. Premajhni hlevi so tudi prevroči, posebno po letu, kar ima slabe nasledke. Preveliki hlevi so premrzli in v njih se živina lahko prehladi. Ako mora živina ves dan v mrzlem hlevu pri slabi klaji stati, to gotovo ne bo

brez nasledkov ostalo. Kdor ima velik hlev in malo živine, naj ga po zimi z deskami ali kako drugače pregradi.

Žival mora imeti vedno dovolj čistega zraka. To je pa pri naših hlevih izjema. Stari pregovor že pravi: „Kamor zrak ne pride, tja pride bolezen“. Hlevi imajo majhna okenca (linice), ktera pa so navadno leto in dan zamašena. Kje naj torej doteka k zdravju tako potrebni zrak? Da bi si vendar naš kmet gori imenovani pregovor dobro zapomnil! Živina potrebuje zraka in svetlobe. Skrbeti morate, da oboje prihaja v hlev. Zrak in svetloba dohajata skozi okno, ali pa napravimo v zid še posebne luknje, po katerih zrak v hlev doteka. Omenjene luknje morajo biti visoko pri stropu, da čisto mrzli zrak naravnost na žival ne piha. Ako bi prišlo preveč mrzlega zraka v hlev, zamašijo se luknje za nekaj časa. Po letu je dobro in umestno vrata sneti ter jih z lesu nadomestiti.

Tla v hlevu morajo biti ravna in ne pretrda. Nevarna so luknjasta, kotanjasta in poškodovana tla, ker v luknjah blato in scalnica zaostaja, se sčasoma usmrdi ter hlev okuži. Priporočam vam, da svoje hleve vedno čiste in snažne ohranite. Zapomnite si dobro, da čistost in snaga živine ter čeden hlev obvaruje veliko boleznij.

6.) Pašniki. Naša živina si mora z malo izjemo o poletju na pašnikih klaje iskati. Pašniki imajo za razvoj in zdravje živine svojo dobro, pa tudi slabo stran. Torej mi je tudi o njih nekaj besedic izpregovoriti.

Na pašnikih ima živina dovolj čistega zraka in se tudi dovolj izprehodi, kar je zlasti za mlado žival posebnega pomena. Na pašnikih raste različna klaja, in žival si lahko poišče, kar ji najbolj k zdravju prija. Vendar pa imajo pašniki tudi svoje napake in nedostatke.

Škodljivi so premočvirnati pašniki. Kajti na močvirnatih pašnikih je že zrak sam na sebi premoker; živina pije iz različnih, na močvirnatih pašnikih stoječih luž ter si zdravje izpodkopava. Na imenovanih pašnikih rastejo samo kisla, zelo vodena in malo tečna zelišča. Močvirnate pašnike zalije večkrat voda, ktera pušča na rastlinah blato in pesek, kar gotovo ni dobro za živalsko zdravje. S kratka močvirnati pašniki so škodljivi, ker večkrat pouzročujejo bolezni v prebavilih. Na dalje se morajo presuhi in presolnčnati pašniki slabi imenovati, ker se na njih trava preveč posuši in je živina ves dan solnčnim žarkom izpostavljena.

Posebno nevarni pa so rosni pašniki, ker pouzročujejo napenjanje. V tem oziru je močno škodljiva mokra in s pajčevinami preprežena detelja; isto velja tudi o strnišču. Ne gonite torej živine na deteljo, dokler je rosna. Ako pa že hočete ali morate na rosni detelji in strnišču pasti, dajte živini pred pašo malo suhe krme, da ne bo detelje tako hlastno in požrešno žrla ter se ne bode bolj zraka, nego detelje nasitila. Ne pasite živine dolgo časa na strnišču ali detelji; nikakor ne smete živine precej po paši napojiti. Napenjanje, ktero nastaja jako rado po detelji in strnišču, vam je gotovo znano. Omeniti moram, da je veliko lažje živino varovati napenjanja, nego ozdravljati ga.

7.) Kar se rabe in snaženja tiče, v tem pa greši naš živinorejec najbolj. On naklada živini neprestano dela, goni jo noč in dan, in ako mu ne more speljati pretežkega voza, pretepa jo neusmiljeno. Za take ljudi bi bilo najboljšo zdravilo: „Vpreči jih v voz in jih dobro nažvižgati s korobačem, ako bi ne mogli speljati“; to bi jih najprej odvadilo, živino neusmiljeno mučiti in pretepati.

Nekteri ljudje mislijo, kar sem že sam slišal, da se živina bolje počuti, ako je vsa blatna, in lažje vleče ter se tudi ne prehladi. To je napačna in neumna misel. Čim bolj živino snažimo in čedimo, tem bolj zdrava ostane. Posebno s svinjami se prav po mačehnno ravna. Vi mislite, da se svinja mora v blatu valjati, drugače se ne redi. Jaz vam pa rečem, da svinje potrebujejo ravno tiste snage, kakor druge živali. Neki grajščak na spodnjem Avstrijskem mi ni hotel tega verovati. Jaz sem ga takó-le prepričal: „Izbrala sva dve svinji, ki ste bili jednako debeli ter jednako veliki in težki. Jedno sva pustila skoz 14 dnij v nečednem svinjaku; pustila sva jo, da se je po blatu valjala in se ni nič čedila. Drugo svinjo sva pa dejala v čeden svinjak, in vsak dan se je izmila s čisto (frišno) vodo in se kopala v čedni vodi. Hrana je bila natanko odmerjena za obe svinji; obe ste dobivali jednako hrano in v isti meri. V 14 dneh je svinja v čednem svinjaku tehtala poldrugi funt več“.

8.) Napačna zdravila in copernije. Imel sem priložnost opazovati, da rabijo naši živinorejci večkrat kaj čudne reči za ozdravljanje in obvarovanje bolezni. Večkrat tudi coprajo in zagovarjajo, da človek misli, da so vsi znoreli, in prosi Boga, naj bi jih pamet srečala.

Nekterniki vedno živino s soljo pitajo, kakor bi same koze v hlevu imeli, ker mislijo, da se jim potem živina bolje

redi in ne zbolí. To je napačno ravnanje. Dobro je, sem ter tja živini dati malo kuhinjske ali Glauberjeve soli, napačno pa je živino s soljo pitati. V puščanju krvi nimajo nekteri ljudje ne mere ne konca, ne le pri bolni, ampak tudi pri zdravi živini. Spomladi puščajo kri, da jim živina na paši ne zbolí. Pridejo binkoštni prazniki, že zopet puščajo, ker sicer konji in voli kri ščijo, krave pa dajejo krvavo mleko. Predno kobilo ali kravo gonijo, že zopet puščajo, da se rajši ubreja. Pri bolni živini zopet kri puščajo, pa nimajo duha ne sluha, je-li to dobro ali ne. Pred porodom zopet pipec v roke in kri puščati, češ krava bode lažje porodila. Toda to vse je popolnoma napačno in neumno; s tem se živina muči in slabi, včasih celó umori.

Večkrat sem že slišal té-le besede: „Da, krava ima preveč krvi, in ko bi vi, gospod živinozdravnik, hoteli kri puščati, ker to reč bolj razumete, bilo bi hitro dobro“. Krava je pa tako mršava, da ji lahko klobuk na kolk (kovk) obesíš. In tukaj moraš govoriti in govoriti, da našega kmeta pregovoriš, da je to napačno ravnanje. Včasih pa nič ne opraviš, in za hrbtom te bo še obiral, rekoč: „Saj nič ne razume, še krvi ni hotel puščati“.

Večkrat dajejo živinorejci živali tajna zdravila, ktera kupijo od navadnih mazačev za drag denar, nadejajoč se, da jim ne bo zbolela. Iz česa so pa ta tajna zdravila? Iz pobarvane vode ali kakega navadnega praška (štupe), ki ga kupijo prebrisani mazači za nekaj krajcarjev, a potem ga na vse pretege hvalijo. Ti jim greš na limanice in drago plačaš ta prašek, za hrbtom se pa posmehujejo tvoji neumnosti.

Kaki ljudje pa so gori imenovani mazači? Navadno so to živinski mešetarji in drugi taki ljudje, ki radi dobro živé in nič ne delajo. Ogibajte se jih! Stari slovenski pregovor že pravi: „Trije mešetarji, štirje goljufi“.

Dragi rojaki! bodite previdni in pametni in ne dajte se zapeljavati takim lahkoživim mazačem, ki nič več ne razumejo, nego vi. Ne kupujte takih tajnih sredstev v nadi, da po njih živina ne zbolí. Verujte meni, ki vam kot rojak vaš vse dobro želim, da preobilna sol, vedno puščanje krvi in tajna zdravila več škodujejo, nego koristijo. Da svojo žival po mogočosti zdravo ohranite, zapomnite si tó-le:

1.) Pri nalezljivih boleznih odstranite zdravo živino, da ne bo prišla z bolno v dotiko in se ne bo od nje bolezní nalezla.

2.) Živino dobro in pametno krmite, skrbite za dobro pitno vodo in za primerne, zdrave hleve; ne nakladajte živini preveč dela, varujte jo prehlajenja in drugega poškodovanja.

3.) Kedar z vročo in potno živino od dela pridete, ne napajajte je precej, ampak jo dobro s slamo odrgajte, da se posuši.

Pri bolni živini nekteri tudi tako nespametno ravnaajo, kakor sem gori navedel. Pa tudi coperniških stvari ne manjka. Okoli otekle noge ovijajo nit (cvirn), ki ga je slučajno pozabil berač; zagovarjajo živino v vseh mogočih jezikih, menda tudi v latovskem; delajo z barvo na živino različne čačke, na vrata morsko nogo in več takih in enakih neumnostij. Opustite te reči, ako so pri vas še v navadi; tako so delali neumni ajdje in pogani, mi omikani kristjanje jih pa nočemo in ne smemo posnemati.

9.) Glivice ali strupena snov (kontagiji in mijazme). Kot pouzročitelje različnih kug obdolžujemo po pravici male glivice, ki se s tujo besedo kontagiji in mijazme imenujejo. Te glivice so okrogle ali podolgaste in so tako majhne, da se s prostim očesom ne vidijo. Okoli 50 milijonov teh glivic tehta komaj jeden miligram. Ker so glivice jako male in lahke, odnese jih sapa lahko po več ur daleč. Le na ta način si moremo razlagati, da se v kakem kraju na enkrat kuga prikaže, o kateri ni bilo prej ne duha ne sluha. Strupena snov zaide v telo z dihanjem, s klajo ali pijačo, kakor tudi skoz ranjeno kožo ali žlemno kožo. Ako le majhna, prostim očem nevidna trohica strupa v telo zaide, pomnoži se tam hitro in kugo pouzroči. Pomnoženje je tako hitro, da se glivice v pol uri že podvojé. Iz tega je razvidno, da se v jednem ali dveh dneh na milijone glivic v živalskem telesu zaredi. Okužena žival ostrupi zraven stoječo, in tako se kuga razprostira od živinčeta do živinčeta. Iz tega lahko izprevidite, da se mora pri kugah zdrava živina od bolne odstraniti. Kdor tega ne stori in kdor se naredbam, ktere okrajna gosposka za časa kug napové, ustavlja, tisti sam sebi iz žepa krade.

II. O ozdravljanju sploh.

Kdor hoče bolezen dobro in uspešno ozdravljati, mora prej bolezen spoznati. Poprašati in dobro premisliti moramo tó-le: „Kako se je bolezen začela, koliko časa že traja,

ali je bila živina že kdaj bolna, na ti ali na drugi bolezni. Je li v tem kraju več živine tega ali drugega plemena bolne, na ti ali drugi bolezni, ali je morda vzrok bolezni znan?

Bolna živina se mora vedno v jednoistem redu preiskavati, da se kak glavni del (organ) ne pozabi. Navadno se po tem-le redu preiskuje:

1.) **Preiskovanje kože.** Tu se preiskuje, je li koža naravno gorka, ali bolj vroča, mogoče tudi bolj mrzla. Potipljejo se ušesa, noge in ostalo truplo. Pri zdravi živini so ušesa in noge vedno bolj hladne, kakor truplo. Pri bolni živini so ušesa in noge čisto mrzle, ali včasih tudi preveč vroče. Pri zdravem govedu je smrček hladen in rosen, pri bolni živini suh in gorek. Na dalje se preiskuje, ali je koža sem ter tja črnkasta, rumenkasta ali višnjeva; ali se nahajajo na koži rane, otekline, spuščaji, ali se mogoče živina poti?

2.) **Naravna (notranja) živalska toplota** znaša pri zdravem konju $37.5-38.5^{\circ}$ Celzijevega toplomera; pri govedu $38.0-39.3^{\circ}$ C.; pri ovcah $38.5-40^{\circ}$ C., isto velja tudi pri svinjah. Pri perotnini je živalska toplota največja med vsemi domačimi živalmi.

3.) **Pri medčeljstnih žlezah** (to so bezgavke med spodnjo čeljstjo (glej sliko 1., številka 7.) se preiskuje, ali so otekle ali ne, so li trde ali mehke, boleče ali ne, se li iz njih gnoj izceja ali ne, nahajamo li dve bezgavki ali samo jedno.

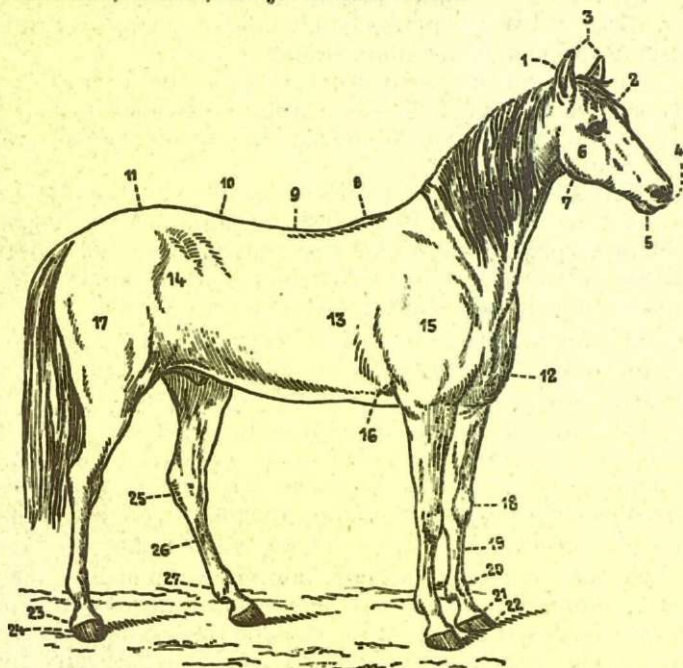
4.) **Potem se pregleduje, ali se smrkelj ali kaka druga tekočina iz nosnic izceja;** so li žleznice kože nosnic mrzle ali gorke, bolj rudeče ali bolj blede kot navadno, ali so otekle, ali se mogoče nahajajo na žleznih kožah male, prosu podobne bulice? Ravno tako se preiskujejo žleznice oči, gobca, ritnika in spolovil.

5.) **Kašlja li živina, večkrat ali le včasih; je li kašelj slab, hrapav, boleč ali močen?**

6.) **Žila udari v jedni minuti pri konju 36—40 krat, pri govedu 45—55 krat, pri svinji, ovci, kozi in pri velikem psu 70—80 krat. Pri majhnih psih pa udari žila v jedni minuti 100 krat, pri mački celo 120 krat.** To je pri zdravi živini. Pri bolni živini je pa žila izpremenjena in pomnožena, kakor bomo videli pri posameznih boleznih. Žilo tipamo (čutimo) pri konju na spodnji čeljsti, pri govedu pa na repu. Za manj zvedenega je pa bolj zanesljivo, da položi roko na leve prsi v spodnjem delu, kjer srce čuti, in tu šteje, kolikokrat srce v jedni minuti tolče. (Roka se položi pod komolčno kost. Glej sliko 1., številka 16.) Žilno

in srčno bitje je namreč po številu jednako. Ako je srčno bitje pomnoženo, tedaj je žival bolna.

7.) Potem preiskujemo, kolikokrat živina v jedni minuti diha. Zdravi konji dihaajo v jedni minuti 10—12 krat, govedo 14—18 krat, drobnica, prašiči in psi 20 krat. Mlada in breja živina diha tudi malo hitreje, kar pa ni posebnega pomena. Pri dihanju se moramo na to ozirati, ali je sapa pomnožena, mirna, ali je menda težka.

Slika 1. Konj.

Opomba. Na sliki 1. pomenjajo številke 1—27 sledeče dele konjskega života: 1) Tilnik. — 2) Čelo. — 3) Ušesi. — 4) Zgornja ustna (šoba). — 5) Spodnja ustna. — 6) Lice. — 7) Medčeljustni prostor. — 8) Kom. — 9) Hrbet. — 10) Ledje. — 11) Križ. — 12) Sprednje prsi. — 13) Stranske prsi. — 14) Lakotnica. — 15) Pleče. — 16) Komolčna kost. — 17) Bedro (stegno). — 18) Koleni. — 19) Piščal. — 20) Bicelj. — 21) Svitek (krona). — 22) Kopito. — 23) Svitek. — 24) Kopito. — 25) Skokni člen. — 26) Piščal (goleni). — 27) Bicelj.

8.) Ali živina rada jé in pije, ali celó nič; ali mogoče, da ne jé, zraven pa mnogo pije? Ali morebiti pride živini voda, ali še celó krma pri nosu nazaj? So li

žlemne kože v gobcu naravno gorke in rudeče, ali so morda izpremenjene in z žlemom prevlečene. Je li blato naravno, ali pretrdo, z žlemom ali s krvjo zmešano ali prevlečeno, se li nahajajo gliste v njem? Ali je v blatu neprebavljena klaja, posebno zrnje?

Pri prežvekovalcih se pazi, ali prežvekujejo naravno, ali počasi, nemarno ali pa čisto nič?

Pri scanju moraš gledati, ali živina večkrat šči, ali je scalnica v barvi izpremenjena, ali se živina večkrat k scanju pripravlja in ne more scati?

9.) Ali so na spolovilih kaki mehurčki, ali se morda iz njih gnoj ali kaka druga tekočina izceja; ali imajo krave vedno jednako mleka, ali se ni mleko gledé barve izpremenilo?

10.) Ali je živina vesela, ali žalostna, da glavo k tlom drži, ali jo na jasli naslanja. Ali z nogami, posebno s sprednjima široko stoji; ali pri hoji noge visoko vzdiguje, ali boječe stopa, kakor bi po jajcih hodila, ali je kruljava; ima li med parklji mehurčke ali kraste?

11.) Na dalje pazimo, ali je živina slepa ali ne, na jedno ali na obe očesi? Ali žival sliši ali ne; je li občutljiva, ali si pusti v ušesa seči, ali na svitek stopiti itd.

Pri natančnem preiskovanju živine opazimo, da ta ali oni del ni v naravnem položaju; mi najdemo ta ali druga znamenja bolezni. Na podlagi teh znamenj in na podlagi izpovedbe gospodarjeve izrečemo „diagnozo“, to je: mi povemo, da boleha živina na ti ali na oni bolezni.

Ko smo bolezen spoznali, moramo premisliti, ali je bolezen ozdravljiva ali ne. V tem smislu razločujemo popolnoma ozdravljive bolezni, na dalje ozdravljive bolezni, ki pa vendar različne nasledke zapuščajo, in neozdravljive bolezni. Iz vsega tega bomo izprevideli, ali je vredno bolezen ozdravljati, ali pa je boljše živino precej zaklati.

Spoznanje bolezni je večkrat jako težko in najbolj se temu privadimo z večkratnim, skrbnim preiskovanjem. Kdor je v preiskovanju površen, ne bode bolezni nikdar dobro spoznal, akoravno veliko čita. Pridna vaja napravi mojstra, sevéda se morajo zraven tudi knjige pridno prebirati. To se pravi, mi se moramo iz živinozdravniških knjig, kakor je pričujoča, dobro poučiti, kaka znamenja se nam kažejo pri ti ali drugi bolezni, in ako potem pri preiskovanju ta znamenja najdemo, spoznali smo bolezen. — Lahko je spo-

znati, da je živina bolna, težko pa je reči, ima li živina to ali ono bolezen. Treba je torej pridnega čitanja in večkratne vaje.

V ti knjigi se razpravljajo bolezni, ktere imajo manj ali več skupna znamenja, v posebnih oddelkih; to se pravi, ta oddelek govori o boleznih v prebavilih, oni pa zopet o boleznih v sopilih. Ako je jedna bolezen v znamenjih jednaka drugi, navedel sem ta znamenja le pri jedni bolezni, pri drugi pa se sklicujem na znamenja prve bolezni. Ako ste si dve bolezni nekoliko jednaki, navesti hočem ona znamenja, po katerih se bolezen od bolezni razločuje.

Na dalje se bode v ti knjigi zavoljo boljšega pregleda pri vsaki bolezni navedlo: 1.) V čem obstoji bolezen. 2.) Uroki bolezni. 3.) Znamenja bolezni. 4.) Izid bolezni, ali kako se bode najbrž bolezen končala, je li nevarna, ali je ozdravljiva. 5.) Ozdravljanje bolezni.

Ozdravljanje bolezni je dvojno: a) Bolezen se po naravni (natorni) moči sama ozdravi; b) Naravo (natoro) moramo podpirati pri ozdravljanju z zdravili.

Mnogo boleznij se ozdravi samo od sebe po lastni, naravni moči, še celó take, ki so se nam zdele zelo nevarne. Večkrat pa nevedni mazači pouzročijo, da postane bolezen, ktero bi bila narava sama ozdravila, neozdravljiva. To se pa zgodi zaradi tega, ker bolezni ne poznajo in v jednomer mažejo, pa ne vedó, zakaj. Svarim vas, dragi rojaki, da ne skušajte ozdravljati boleznij, katerih ne poznate. Ako že ne morete poklicati izkušenega živinozdravnika (tu mislim živinozdravnika, ne pa mazača), prepustite rajši vse živinski naravi (natori). Velikokrat se zgodi, da nespametni ljudje še živinozdravniku s svojim mazanjem zabranijo pot do ozdravljenja.

Veliko boleznij se pa nahaja, katerih narava sama ne more ozdraviti; tukaj ji moramo z zdravili pomagati. Zdravnik služi naravi in jo podpira, včasih jo mora pa tudi voditi.

Pri ozdravljanju moramo najprvo odpraviti uzroke bolezni, ako so še navzočni, ter odvrniti škodljive uplive. Ako uzroki bolezni niso odstranjeni, zastoj je vsaka poskušnja k ozdravljenju, kajti uzroki bolezen vedno povišujejo in netijo.

Bolnemu udu moramo dati počitka; bolno telo ali bolni ud ne more opravljati tistega posla, kakor zdrav; če ga pa le k delu silimo, poviša se bolezen še bolj in postane dolgotrajna (kronična). Bolna živina mora torej imeti počitek,

dovolj mehke nastelje in dovolj dobre, lahko prebavne klaje. Na dalje se mora živina varovati prehlajenja; zategadelj se postavi v gorek hlev ali se pa tudi pokrije. Daljno ozdravljanje je odvisno od tega, ali bolezen spoznamo ali ne.

Ako bolezen spoznamo, potem ozdravljamo, kakor nam predpisuje knjiga. Ako bolezeni ne spoznamo, počakajmo toliko časa, da se bolezen popolnoma razvije; ako bi je še sedaj ne spoznali, ne smemo ozdravljati, ker bi lahko več škodovali, nego koristili.

Deset pravil za ozdravljanje domače živine si dobro zapomnite:

- 1.) Ozdravljajte samo tiste bolezni, ktere poznate.
- 2.) Ako bolezni ne poznate, ne ozdravljajte; v tem slučaju je najboljše, precej poslati po živinozdravnika, kateri bode gotovo vse storil, kar je v moči njegovi, da vas nesreče obvaruje. Ako pa ne morete poslati po živinozdravnika, prepustite vse ozdravljanje telesni naravi.
- 3.) Čakati morate, da zdravilo pokaže svojo moč. Zeló napačno je zdravila hitro jedno za drugim menjavati.
- 4.) Ako se začne po jednom zdravilu bolezen manjšati, ostanite torej tudi na dalje pri tem zdravilu.
- 5.) Nikdar ne izpreminjajte zdravil, ako posebni razlogi za to ne govorijo.
- 6.) Najprvo izvolite tisto zdravilo, ktero vam je že pomagalo in ki tudi nima za telo slabih nasledkov.
- 7.) Zdravite kolikor mogoče ceno in hitro.
- 8.) Pri mešanju različnih zdravil mora jedno drugo podpirati, ne pa podirati. (Glej ozdravljanje pri različnih boleznih.)
- 9.) Ne zdravite kužnih bolezni.
- 10.) Nikoli ne smete pri ozdravljanju pozabiti na postrežbo in snago (glajštanje). Bolna živina mora imeti počitek, lahko prebavno krmo, dobro in primerno pijačo. Hlev ne sme biti prevroč, pa tudi ne premrzl. Bolno živino morate na vsak način prehlajenja varovati. Vedno morate skrbeti za čist (frišen) zrak v hlevih. Ako je potreba, morate bolno živino pokriti.

Prvi del.

Notranje bolezni.

Splošne opombe o vročnici in vnetju.

I. Vročnica ali groznica.

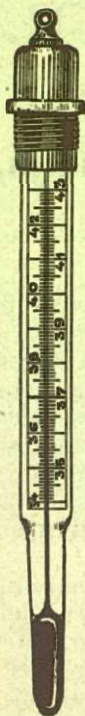
zvišanje notranje živalske (telesne) toplote vsaj za jedno stopinjo, imenujemo vročnico ali groznico.

Vročnica je splošna bolezen. Groznica je združena z drugimi boleznimi, ali je pa oznanovalka drugih bolezni, posebno kužnih. Predno na pr. ovce dobijo osepnice (koze), prikaže se vedno prej huda vročnica. Groznica se pa tudi nahaja kot bolezen sama za-se. Vročnica spremlja vse hitre¹ bolezni, posebno hitro vnetje. Ta bolezen ne napada samo jednega plemena, ampak se nahaja pri vseh vrstah naše domače živine.

Znamenja. Pri vročnici je notranja (telesna) toplota povišana, srčno in žilno bitje je pa pomnoženo ter izpremenjeno. Žila bije hitreje in se zraven močno čuti; včasih se pa žila komaj čuti, ker so posamezni udarci zelo slabi. Srce tudi močno tolče, drugokrat se pa komaj čuti. Žlemljeve kože v nosnicah in gobcu so rudeče, zraven pa tudi vroče. Gobec je z vlečljivim žlemljem prevlečen. Kožna gorkota (toplota kože) se pogosto izpreminja; zdaj je koža vroča in kmalu postane zopet mrzla. Noge in ušesa so pri vročnici navadno vedno mrzla. Živina je žalostna in klaverna, nič ne je ali pa zelo malo; žeja pa je vedno pomnožena. Prežvekovalci jenjajo prežvekovati; smrček postane suh in gorek (pri zdravi živini je smrček rosen

¹ Hitre bolezni imenujemo tiste, ki trajajo par minut do 21 dni. Dolgotrajne bolezni se pa imenujejo tiste, ki trajajo dalje, nego 21 dni.

in hladen). Mleko pri kravah se od dne do dne zmanjšuje, slednjič se pa čisto posuši. Živina težko in hitro sope; blato, katero prihaja le redkokrat od živine, je suho in trdo. Najvažnejše in vedno se nahajajoče znamenje vročnice je vzvišanje notranje živalske toplote. To povišanje telesne toplote se dobro čuti med zadnjima nogama (koža je vroča); natanko pa merimo notranjo živalsko gorkoto s toplomerom.

Navadno se začenja vročnica z mrzlico.¹ Pri mrzlici se živina po vsem životu trese, koža je mrzla, posebno pa ušesa in noge. Dlaka se ščetini (stoji po koncu), žleznne kože v nosu so blede, smrček pa je vroč in suh. To so znamenja mrzlice, ktera traja kaki dve uri, navadno pa še manj. Zatem še le nastopi vročnica ali groznica.

Kakor sem že omenil, pomnoži se vedno pri vročnici notranja telesna gorkota. Ako med obe zadnji nogi roko položimo, prepričamo se lahko, da se tu nahaja povišana toplota. Natanko pa merimo notranjo gorkoto s toplomerom, in sicer na sledeči način: Toplomer, kateri je navlašč za to napravljen (glej sliko 2.), porinemo pet centimetrov daleč v ritnik ali nožnico in ga pustimo pet minut notri. Gorkota živo srebro v cevi raztegne, da se poviša. Pri kateri številki na toplomeru živo srebro obstane, tam beremo notranjo živalsko toploto.

Naravna toplina se imenuje tista notranja živalska gorkota, ki se nahaja pri zdravi živini. Naravna gorkota pri konju je $37\frac{1}{2}$ do $38\frac{1}{2}$ ° (stopinj) Celzijevega toplomera. To se mora také-le razumeti: Ako zdravemu konju porinemo toplomer v ritnik, obstalo bo živo srebro pri številki sedemintrideset in pol; ako obstane živo srebro pri številki osemintrideset in pol, konj še tudi ni bolan. Naravna

Slika 2. gorkota pri govedu znaša 38° do $39\cdot3^{\circ}$, pri ovcah $38\frac{1}{2}$ do 40° C.; isto velja tudi pri svinjah, namreč $38\frac{1}{2}$ do 40° C. Domača perotnina ima največjo notranjo gorkoto. Mlada, dobro rejena živina ima večjo notranjo toploto, nego stara in slabotna; sploh pa razloček ni velik.

¹ Vročnica in mrzlica se večkrat zamenjujete. Samo od začetka, ko se živina po vsem životu trese in je tudi koža mrzla, imenuje se bolezen mrzlica. Ko se pa srčno in žilno bitje pomnoži in se tudi notranja živalska toplota poviša, imenujemo bolezen vročnico ali groznico.

Ako se poviša notranja toplota pri konju in govedu na 42° (stopinj), je to že zelo slabo znamenje. Žival pri toliki vročnici navadno pogine na otrpnjenju srca.

Včasih traja vročnica le malo časa, komaj jeden dan (jednodnevna vročnica). Ta jednoduchvna vročnica se nahaja posebno pri mladi, dobro rejeni, občutljivi in dražljivi živini, navadno po prehlajenju. Živina se hitro ozdravi, včasih le nahod kot nasledek ostane. Navadno pa vročnica traja po več dnij, celó po več tednov; to je večinoma odvisno od bolezni, s katero je vročnica združena. Vročnica neprenehoma traja, včasih pa zopet malo odjenja in se potem zopet poviša; prvo je navadno v jutro, drugo pa na večer. Zgodi se pa tudi, da vročnica čisto preneha in se zopet ponovi (ponavljajoča se vročnica).

Za vročnico živina lahko pogine, večkrat se pa vendar ozdravi. Živina navadno pogine na bolezni, katero vročnica spremlja; pa tudi vročnica sama more živino umoriti, ako je močno narastla. V zadnjem slučaju notranja živalska toplota hitro pada, včasih je še celó manjša, nego pri zdravi živini. Koža postane čisto mrzla, žila se več ne čuti, mrzel pot oblije telo, žival pade na tla in več ne vstane. Kedar se začne vročnica zmanjševati, je to vselej dobro znamenje, nasprotno pa slabo. Živalska toplota pa sevéda ne sme pasti pod naravno gorkoto, kajti v tem slučaju ni več rešitve.

Vročnica je po bistvu jedna in ista bolezen, akoravno se na več vrst razločuje, kar pa za nas nima posebnega pomena. Za nas je najbolj potrebno vedeti, kako vročnico spoznamo in kako jo bomo ozdravljali, naj se že potem imenuje legarska, trebušna ali pa še kako drugače.

Ozdravljanje se ravna po velikosti vročnice in po bolezni, s katero je vročnica združena.

Malo vročnico ozdravljamo na ta način, da damo živini nekoliko kislaste vode in grenke soli; živino postavimo v primerno gorek hlev, damo ji dovolj nastelje in lahko prebavne krme. Po hrbtu polijemo žival s kafrovcem (to je kafa v vinskem cvetu raztopljen), in jo tako dolgo s slamo drgamo, da je čisto suha.

Kedar pa notranja živalska toplota močno raste in je nevarnost večja, moramo skrbeti za boljša zdravila. Tú je dobro ves život z mokrimi rjuhami oviti in na iste dejati suhe plahte, katere se na kak način pritrdijo, bodi si z vajejtjo ali kako drugače. Ti ovitki se morajo vsake pol ure, k večjemu vsaki dve uri ponoviti. Živino polivamo tudi z

mrzlo vodo; dobro je tudi, ako jo z mrzlo vodo brizgljamo. Notranja zdravila proti vročnici so naslednja: Kinin (5 gramov na enkrat), salicilno-kislasi natron (20 gramov na enkrat), antifebrin (15 gramov na enkrat). To namreč velja za konja in govedo. Proti oslabljenju srca in proti preobilni žili rabimo naprstnik (*Digitalis*), najrajši naprstnikovo tinkturo. Konju in govedu damo 4 grame naprstnikove tinkture v vodo. Pri zelo slabi živini rabimo kafrovec; kafrovca damo konju 30—60 gramov, odrastlemu govedu pa 50—100 gramov na enkrat. Pa ne samo pri vročnici, ampak pri vseh boleznih, pri katerih je žival zelo slaba, rabimo s pridom kafrovec.

2. Vnetje in naval krvi.

Vnetje se začne po preobilnem navalu krvi po žilah dovodnicah, tako da žile odvodnice ne morejo toliko krvi odstraniti. Kri zaostaja; bolni del je s krvjo prenapolnjen. Male žile (lasatice) se raztegnejo zaradi preobilne krvi; sirtoka in tudi krvna kolesca prerijejo žilo in zapustijo svoje prvotno mesto.

Vnetje napada vsa plemena naše domače živine in vse ude ter nastane po vsakem poškodovanju, katero zadene živalsko telo ali posamezne ude.

Znamenja vnetja so sledeča: Bolečina, rudečina, pomnožena gorkota vnetega dela, oteklina in zadnjič slabo opravljanje navadnega posla (dela). Torej je vsak vneti del boleč, rudeč, bolj goren kot po navadi, otekel in ne more ali le težko svoje delo opravljati. Bolečina nastane po pritisku raztegnjenih, torej povečanih krvnih žil na čutnice. Ker je pri vnetju v žilah več krvi, kakor navadno, zaradi tega je vneti del bolj rudeč, kar se posebno dobro na beli koži vidi. Kri je sama na sebi gorka, in ker je v vnetem delu več krvi, je torej vneti ud ali organ bolj goren kot navadno. Žile so s krvjo prenapolnjene, kri pa tudi iz žil stopi, in zavoljo tega vidimo oteklino. Bolni del ne more opravljati tistega posla, ki mu je po naravi odmerjen; to imenujemo motenje v opravljanju posla. Pri vnetju notranjih delov ne vidimo teh pet znamenj vnetja, najbolj se nam še kaže motenje v opravi. Pri vsakem večjem vnetju je vročnica navzoča.

Vnetje je ali hitro ali pa dolgotrajno; to se večinoma ravna po uzrokih. — Izidi vnetja so različni, in sicer:

1.) Razdelitev vnetja. Vsa znamenja vnetja počasi izginjajo in naposled popolnoma izginejo; to je najboljši izid pri vnetju.

2.) Gnojenje. Ta izid se lahko spozna pri zunanjih delih, težje pa pri notranjih. Pri zunanjih udih vidimo, da se trda oteklina polagoma zmehča, dlaka izpade, koža postaja bolj svetla in tanka, na zadnje se oteklina predere. Gnoj izteče, jamica nastane, ki se pa zopet kmalu zaceli. Včasih se pa gnoj obda z živalsko tkanino, strdi se in ne pride na dan; včasih pa zopet gnoj vedno dalje žre, tako dolgo, da je ves vneti ud pokončan.

3.) Vneti ud postane trd, napravi se nova tkanina; sčasoma postane tak ud neboleč in gorkoto izgubi.

4.) Gnojenje se vedno širi; iz gnoja nastane ostudna, smrdljiva gnojnica, ki v jednomer okrog sebe razjeda. Ako pride ta gnojnica v kri, zastrupi se ta, in v drugih delih se napravi jednako vnetje z enakimi izidi.

5.) Snet. Snet je smrt telesnega dela. Snetivi deli ne morejo nikdar več oživeti. Navadno taki snetivi deli izpadejo. Snet je mokra in suha. Pri mokri sneti postane ud črn, smrdljiv in se razmaže; suha snet tudi črna postane, pa se ne razmaže, ampak čisto posuši. Ni pa vse snet, kar črno postane. Posamezni del postane snetiv, kedar tkanina čisto razpade; ud postane mrtev, neobčutljiv. Okoli snetivega dela se napravi novo vnetje, snetivi del pa izpade.

6.) Smrt. Vnetje je tudi večkrat smrtonosno. Ako so možgani ali srce vneti, lahko te dele mrtvoud zadene, in smrt je gotova. Ako gnoj ali gnojnica v kri zaide, pogine žival na zastrupljenju krvi.

Pri ozdravljanju vnetja je prva naloga, da škodljive uplive in uzroke odpravimo. Ako nam pade na pr. kaka reč v oko in oko se vname, ne koristi vse ozdravljanje nič, dokler tuja reč v očesu ostane; torej moramo takoj uzrok odstraniti. Natančneje o tem bom razlagal pri posameznih boleznih.

Vnetje najlažje ozdravljamo, ako zdravila na mestu vnetja (t. j. lokalno) rabimo. Pri zunanjih boleznih se to lahko doseže, pri notranjih pa le redkokrat. K zdravilom spadajo hladilne reči, kakor led, ledena voda in sploh mrzla voda, na dalje ovitki, kakor sem jih že pri vročnici omenil, in mrzle brizglje (klistire). Pri navalu krvi k pljučem je koristno puščanje krvi, posebno pri dobro rejenih živalih, da hitro malo krvi odstranimo in tako pljučnico preprečimo.

Škodljivo pa je kri puščati pri slabotni in mršavi živini in sploh pri malem vnetju, ker živino s puščanjem slabimo ter ji ne koristimo, ampak le škodujemo. Pri vnetju dajemo hladilne soli, kakor solitar (za konja 10—15 gramov na enkrat, z moko in vodo v svalkih; govedu pa damo 15—25 gramov solitarja v vodi in to ponavljamo vsak dan dvakrat), bljuvno sol zmešano z Glauberjevo ali grenko soljo. Bljuvne soli damo konju na enkrat pet gramov, govedu pa deset gramov. Dober (koristen) je tudi kalomel, ki se večkrat rabi. Omeniti moram tudi, da konju najrajši dajemo zdravila na ta način, da jih zmešamo z rženo moko in vodo in testo napravimo; to testo potem konju v gobec porinemo. Govedu pa vlijemo zdravila z vodo zmešana ali v vodi raztopljena.

Pri ozdravljanju vnetja pa moramo vedno paziti na posledice vnetja, kakor vročnico, oslavljenje srca itd. Sploh pa je vsako notranje vnetje težko ozdravljati; pri pljučnici (vnetju pljuč) ne ozdravljamo bolezni same, ampak le vročnico in nasledke pljučnice.

Pri vnetju, kakor pri vsaki drugi bolezni morate tudi skrbeti za dobro, lahko prebavno klajo; živini se dá malo na enkrat, a rajši večkrat. Za konje in govedo je najboljša krma dobro seno in otava, sveža (frišna) klaja in repa; svinjam dajemo kisló mleko in sadje. Voda za pijačo ne sme biti ne premrzla, ne pregorka; dobro je tudi vodi malo soli in otrobov primešati.¹ Živina mora imeti dovolj nastelje in dosti prostora, da se lahko uleže in spočije. Bolno živino postavimo v zračen, precej gorek hlev in jo varujemo vsakega prehlajenja; bolno žival tudi navadno odenemo.

I. Bolezni v sopilih (dihalnih udih).²

I. N a h o d.

Nahod (hitri katár) je vnetje žleznih kož v nosnicah. Nahod napada najrajši konje, pa tudi drugi naši domači živini ne prizanaša.

¹ Omeniti moramo, da pri boleznih v prebavilih, posebno pri pokvarjenem želodcu, otrobova voda ni na mestu.

² K sopilom prištevamo nosnice in druge votline v glavi, grlo, dušnik z različnimi izrastki (bronhiji), pljuča in oprsnico, to je tisto tanko kožico, s katero so pljuča prevlečena, in prsno votlino.

Uzroki. Največkrat pouzročuje to bolezen prehlajenje. Nahod je torej posebno razširjen spomladi in jeseni, ker je o tem času vreme najbolj izpremenljivo in nestanovitno. Nahod pa tudi pouzročuje cestni prah, ki pride v dihala, zajedalci, mesni izrastki in sploh vsaka druga reč, ktera žlemne kože razdraži. Mlada živina je ti boleznij bolj podvržena, nego stara.

Znamenja. Nahod je površno vnetje žlemnih kož in se nahaja samostojen ali pa združen z drugimi boleznimi. Žlemne kože v nosnicah so pri nahodu bolj rudeče in bolj gorke, zraven pa zatekle. Od začetka boleznij so žlemne kože suhe; v nekterih dnevih, ali pa še poprej, postanejo pa mokre, iz nosnic se začne izcejati vodi podoben žlem. Ščasoma postane žlem bolj gost, vlečljiv, belorumenkast ali še celó zelenkast, včasih je gnoju podoben. Živina kašlja; od kraja je kašelj suh, kmalu pa postane moker, živina bruha s kašljem žlem iz nosnic. Ako bolezen ni velika, ne nahajamo vročnice; živina rada je in pije in navadno sope. Kedar se pa bolezen razširi, tolče žila hitreje, notranja živalska toplota se pomnoži. Žival težko sope, malo žre in navadno težko požira. Kašelj je boleč, čeljustne žleze so otekle in boleče.

Bolezen ni nevarna in se pri pametnem ravnanju v 8—14 dneh ozdravi. Če se pa bolezen zanemarja, postane nahod dolgotrajen, ki lahko več mesecev za ozdravljenje potrebuje.

Ozdravljanje. Živino postavimo v gorek hlev in jo odenemo. Ves život, posebno pa prsi in hrbet polijemo s kafrovcem ali s terpentinovim oljem, kteremu polovico vode primešamo, in potem ga s slamo tako dolgo drgamo, da se posuši. Žival mora imeti dovolj nastelje in dovolj dobre, lahko prebavne krme; pijača (voda) ne sme biti nikdar premrzla. Za počitek moramo tudi skrbeti. Pri mali boleznij je to dovolj, in vsako drugo ozdravljanje je nepotrebno.

Ako je pa nahod hujši in posebno kedar je z vročnico združen, moramo zraven gori omenjene postrežbe seči tudi po zdravilih. V kako pripravno, spodaj širjo, zgoraj ožjo posodo deneš kuhanega, vročega ječmena ali malo sempirja (drobnega sena), ktero z vročo vodo popariš, in to se živini pred gobec drži, da se soparica v nosnice kadi; to ponavljaš vsak dan po trikrat. Sevéda morate paziti, da se živina ne opari. Život polijemo s kafrovcem ali s terpentinovim oljem, kteremu primešamo polovico vode; politij život drgamo s slamo tako dolgo, da se posuši. Grlo na-

mažemo z mazilom (žavbo) živega srebra in ga ovijemo s pripravno blazino ali kožuhom, da kožno gorkoto obdržimo in vrat gorek postane. Notranjih zdravil pri ti bolezní ne potrebujemo. Ako pa vendar hočemo kaj storiti, priporoča se grenka sol, prašek (štupa) kalmeževih korenin, štupa brinjevih jagod in salmijak. (Salmijaka se dá konju 5 gramov na enkrat.)

2. Dolgotrajni nahod (katár).

Kakor sem že pri nahodu omenil, nastane večkrat dolgotrajni katar iz nahoda. Dolgotrajni katar se najrajši nahaja pri konjih in ovcah, kjer ga imenujemo ovčji smrkelj.

Uzroki. Ako se nahod zanemari ali se uzroki ne odstranijo, razvije se iz hitrega nahoda rad dolgotrajni katar. Ta bolezen se nahaja najrajši pri izpremenljivem, deževnem vremenu, posebno kedar je tudi ležišče v hlevu mokro. Neugodno uplivajo tudi bolezní čeljustnih kostij, zob in mesni izrastki v nosnicah. Sploh pa povzročujejo dolgotrajni katar vsi tisti uplivi, ktere sem baš gori že pri nahodu omenil.

Znamena. Žlemne kože v nosnicah so blede, mrzle in otekle. Izceja iz nosa je bolj ali manj gosta, belkasta ali tudi umazana, gnoju podobna in smrdljiva. Včasih je izceja ostra, da nosnice tako rekoč rani. Čeljustne žleze so otekle, trde, neboleče. Bolezen traja več tednov ali tudi mesecev.

Dolgotrajni katar nosnic se sčasoma ozdravi. Kedar se pa uzroki ne morejo odpraviti, tedaj se tudi bolezen ne zmanjša.

Za zdravilo se dajejo dražljiva in taka zdravila, ki izcejo zvedenijo, da lažje odteče; na pr.: bljuvna sol, salmijak, žveplo, janež, kalmež, encijan, pelin, brinjeve jagode in terpentin. Salmijaka 5 gramov, 20 gramov stolčenih brinjevih jagod in 30 gramov kalmeža dobro zmešaj z rženo moko, prilij malo vode in napravi testo, in to daj konju na enkrat. Vsak dan dajaj po dva taka dela. Ako pa nimaš nič drugega pri roki, pa daj konju kakih sto gramov (5—6 lotov) Glauberjeve soli in dva lota stolčenih brinjevih jagod. Na dalje napravi tudi soparico, kakor sem prej pri nahodu povedal. Pri dolgotrajnem nahodu prideni vročemu ječmenu ali poparjenemu sempirju tudi nekoliko kapljic terpentinovega olja. Nikdar tudi ne smeš pozabiti, živino s slamo po životu drgati; poprej pa polij žival s kafrovcem ali s terpentinovim oljem, kteremu nekoliko vode primešaš.

Pri ovčjem smrkľju, ki se napravi zaradi slabe krme in vlažnega, deževnega vremena, moramo žival s tečno klajo krmiti in ji napraviti katranovo soparico. To se napravi, da katran vlijemo na razbeljeno lopato ali na kako drugo pripravno razbeljeno železo in to ovcam pred nosnice držimo, da se jim noter kadi. To se sme pa samo toliko časa delati, da postanejo poprej blede žlemne kože v nosnicah rudeče in se iz nosa izceja čista voda; navadno se to zgodi v 10—20 minutah. Najpripravnejše pa je, ako se ta dim napravi v zaprtem hlevu, kjer ovce stojé. To se ponavlja vsak dan po 2—3 krat; vendar se pa ne smejo ovce dalje, nego jedno četrť, k večjemu pol ure v takem dimu puščati.

Zboljša se ta bolezen samo takrat, kedar moremo uzroke odstraniti, to se pravi ovce dobro krmiti in jih pri deževnem in vlažnem vremenu v hlevu imeti. Drugo ozdravljanje se pa ravna, kakor pri dolgotrajnem kataru sploh.

Dobro in pametno je ovce poklati, predno močno ne oslabé in veliko mesa ne izgubijo.

3. Vnetje grla in sapnika.¹

Ta bolezen, ki napada živino vsakega plemena, posebno pa konje, nastopi sama za se, ali pa združena s katarom v nosnicah in pljućih.

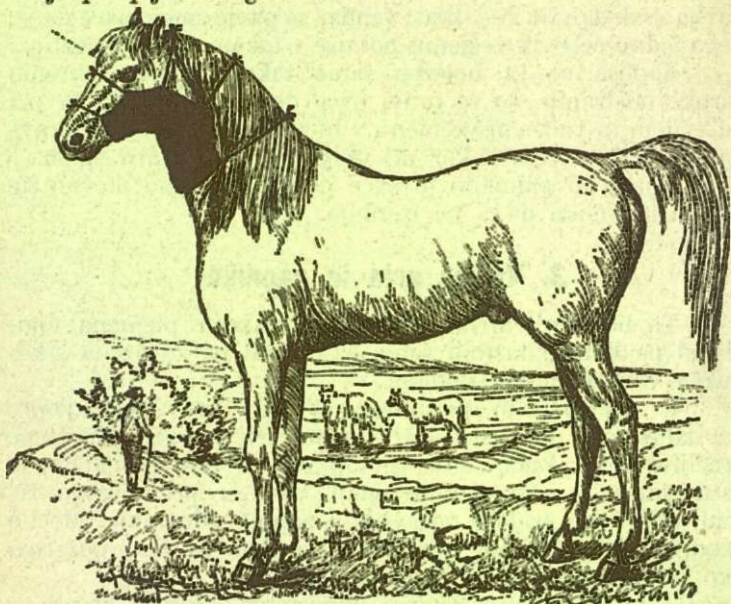
K u z r o k o m prištevamo v prvi vrsti prehlajenje; na dalje prah, ki ga mora živina na cesti požirati, in druge dražľjive reći. Vnetje grla in sapnika pa tudi pouzroćujejo ostra zdravila. To se rado zgodi, ako se pri vlivanju živini zaleti in pridejo zdravila v sapnik (dušnik). Moćno škodľjiva je tudi huda soparica, posebno za časa požarov, ako se živina ne spodi hitro iz hleva.

Z n a m e n j a. Živina pogostoma kašľja; kašľelj je kratek, boleć, suh, hrapav ali pa tudi moker, da živina s kašľljanjem žlem iz sebe meće. Ker kašľelj živini bolećine napravlja, zadržuje ga, kolikor je le mogoće. Žival posebno moćno kašľja med jedjo in hojo, in kedar iz gorkega hleva na mrzel zrak pride. Žlemne kože v nosnicah so otekle; od zaćetka so suhe, črez nekaj časa pa se začne iz njih žlem izcejati, ki postaja vedno bolj gost. Grlo in sapnik sta občutľjiva, otekla; živina moćno kašľja, ako jo za grlo

¹ Navadno naši kmetovalci to bolezen „kevžih“ imenujejo. Primerno bi bilo, da bi se tuja nemška beseda „kevžih“ opustila in namesto nje prava rabila.

stisnemo. Sapa je hitra in težka,; živinče drži vrat stegnjen, glavo k tlom obrnjeno, da lažje diha. Živina je žalostna in klaverna, voda in še celó klaja ji uhajata skoz nos nazaj. To so znamenja hudega vnetja. Vendar pa ta bolezen ni vedno tako močno razvita.

Bolezen ni nevarna in ne traja dalje nego 7—14 dnij, k večjemu tri tedne in se večjidel popolnoma ozdravi. Če se pa bolezen zanemari in vnetje na pljuča udari, tedaj pljučnica večkrat živino umori, o čemur pa hočem natančneje pri pljučnici govoriti.

Slika 3. Konj z vratno blazino.

Zdravljenje. Živino postavimo v gorek hlev, polijemo jo s kafrovcem ali terpentinovim oljem in jo drgamo s slamo, zatem jo pa dobro odenemo, da se nam ne prehladi. Grlo in dušnik se namažeta z mazilom (žavbo) živega srebra. Potem ovijemo vrat s kako blazino ali kožuhom, na ktereга položimo v vodo namočeno in ožeto platneno cunjo (coto), tako da leži cunjja na vratu, blazina (kožuh) jo pa k vratu tišči. (Glej sliko 3.) Soparice, kakor sem jih omenil pri nahodu (str. 37.), so tudi koristne. Živini se daje mehka klaja, najboljša krma je trava. Voda za pijačo, v

kteri se raztopi malo solitarja ali Glauberjeve soli, ne sme biti mrzla, ampak postana. Včasih se pripeti, da grlo tako oteče, da živina ne more dihati in je v veliki nevarnosti, da se zaduši. Tu je jedina rešitev, da sapnik pod grlom prerežemo s takozvanim „sapnikovim bodalcem“ in v sapnik vtaknemo cev, po kateri živina tako dolgo diha, dokler vnetje v grlu ne splahne. Toda to more samo živinozdravnik napraviti, ker kmetovalec nima za to potrebnega orodja, pa tega tudi sploh ne razume. Za notranja zdravila rabimo salmijak, grenko in Glauberjevo sol, kalmež in brinjeve jagode, kakor sem že navedel pri dolgotrajnem nahodu. (Glej stran 38.)

4. Ovčja tresnica (tresnica ovac).

Ovčji brenclji zaležejo v nosne votline in okoli teh svoja jajčka, ktera pridejo v čelne in druge votline in celó v votline rogov. Iz jajček se zležejo ličinke (črviči), ktere nadlegujejo in dražijo žlemne kože, da se vnemó. Posebno radi zaležejo brenclji jajčka v nosnice jagnjetom; starejšim ovcam bolj prizanašajo.

Ovčji brenclji se nahajajo v nekterih hlevih, posebno o vročem in suhem poletju ter blizu gozdov in grmovja v obilni meri. Brenclji rojijo meseca julija, avgusta in septembra, in ta čas zaležejo jajčka okoli nosnic. Ličinke povzročujejo bolezen, ktera se pokaže meseca februarja prihodnjega leta in je na spomlad najhujša. Meseca maja in junija ovce s kihanjem ličinke iz sebe mečejo. (Glej sliko 4., zgoraj ličinka, zdolej ovčji brenclj.)

Slika 4.

Z n a m e n j a. Ovca glavo večkrat navzgor obrača in z njo otresa, da bi se mrčesa iznebila; čim več črvičev ima, tem bolj otresa. Smrček drga na kak trd rob in se tudi praska s prednjima nogama. Iz nosa se vedno cedi smrkelj; oči so zatekle, ovce se solzijo in tudi težko dihamo, posebno ako je v nosu več ličink, ktere zrak zadržujejo. Jagnje se sem ter tja meče in z glavo otresa (zaradi tega beseda tresnica), nikdar se pa v kolobarju ne vrti, kar bomo opazili pri ovčji vrtoglavici.

Kedar pomeče ovca vse ličinke iz sebe, povrne se kmalu zdravje. Ako se pa črviči nikakor ne morejo odpraviti, postanejo ovce mršave, huda vročnica pritisne, in ovce pocepajo včasih že v enem tednu po začetku bolezni.

Ozdravljanje je jako težavno, ker z zdravili le težko do ličink (črvičev) pridemo. Kakor sem že omenil, ovce s kihanjem črviče iz sebe mečejo; kihanje moramo torej s tem podpirati, da damo ovci tobaka ali majorana v nos, ali ji pa vpišemo tobak po kaki cevi. To nekoliko pomaga samo v začetku bolezni.

Lažje je ovce bolezni varovati, nego pa bolezen ozdravljati. Ovce varujemo te bolezni s tem, da jih namazemo okoli nosnic s kakim smrdljivim oljem ali s šmirom. Smrad odganja brenclje od ovac, in tedaj ne zaležejo jajček vá-nje. Meseca julija, avgusta in septembra ne smemo goniti ovac na pašnike blizu gozdov in grmovja, ker ta čas, kakor že omenjeno, brenclji rojijo in so ovcam nevarni.

Ako se črviči (ličinke) ne dajo odpraviti in žival vedno hujša, tedaj je najbolje ovce poklati, dokler je še meso dobro in užitno.

5. Smolika.

Smolika napada samo živali konjskega rodú. Začenja se bolezen z nahodom, zatem pride vnetje medčeljustnih žlez, in to vnetje kaže posebno nagnjenost do gnojenja. Vnetje se rado razširja na žlemne kože votlin v glavi in tudi na različne žleze. Smolika se nahaja posamezno, ali pa napada več konj na enkrat; včasih se opazuje tudi neka nalezljivost smolike.

Smolika napada navadno mlade konje, v starosti od jednega do pet let; pa tudi žrebeta in starejši konji zbolijo večkrat za smoliko. Smoliko pouzročujejo razun nalezljivosti vsi uplivi, ktere sem naštel pri dolgotrajnem kataru, posebno prehlajenje. Najrajši se nahaja smolika pri vlažnem in mokrem vremenu, to je torej spomladi in jeseni.

Smoliko ločimo v nedolžno in nevarno.

a) Nedolžna smolika ni nič drugega, kakor nahod združen z oteklimi medčeljustnimi žlezami.

Znamenja. Živina je klaverna, lena, ne poljubi se ji jesti, kašlja in težko sope; notranja živalska toplota se včasih precej pomnoži. Žlemne kože v nosnicah so počrez jednako rudeče, gorke in otekle. V začetku so žlemne kože suhe, pa kmalu se začne žlem iz obeh nosnic izcejati. Žlem je sprva voden, sčasoma se pa zgosti in je belkast ali pa na rumeno vleče. Izceja pa nikdar ne napravlja krast okoli nosnic. Medčeljustne žleze (gl. sliko 1. šte. 7.) otečejo takoj ali ne-

koliko dnij po začetku bolezni na obeh straneh. Žleze so močno boleče in gorke, dajo se le malo premakniti in so trde. Pa ne samo žleze, ves prostor med spodnjo čeljustjo je otekel. Polagoma se začno medčeljustne žleze mehčati, gnojijo se in v 6—10 dneh se same odpró ali pa se morajo prerezati. Iz odprtih žlez (bezgavk) teče smetani podobni gnoj, ki v nekoliko dnevih tudi popolnoma izteče, in rana se začne celiti; v dveh ali treh tednih se zdravje popolnoma povrne.

Ozdravljanje podpiramo s pametno in pravilno postrežbo. Sicer se pa ta bolezen ozdravlja, kakor nahod. Žleze (bezgavke) med spodnjo čeljustjo se namažejo z mastjo ali z mazilom (žavbo) živega srebra; na vrat položimo mokro in izžeto cunjó in potem se vrat dobro ovije. (Glej sliko na strani 40.) Včasih tudi navežemo na vrat poparjenih otrobov ali stolčenega in kuhanega lanenega semena, da se žleze zmehčajo in razdelé, ako pa to ni mogoče, da se prej zgnojé. Ti ovitki se morajo večkrat ponavljati, da gorki ostanejo, ker mrzli ovitki več škodujejo, nego koristijo. Kedar se je žleza že močno zgnojila in je godna, kar se na tem pozna, da je otekline mehka in svetla in da dlaka izpade, predere se sama, ali jo pa moramo prerezati. Paziti pa moramo, da žlez ne prerežemo, dokler niso godne; to bi bilo napačno. Zmirom je boljše, da živinorejec pusti, da se žleza sama predere, in potem le luknjico malo poveča, da gnoj lažje odteče.

b) Nevarna smolika. Nevarna smolika je združena s hudo vročnico. Notranja živalska toplota se poviša na 40—41°; sapa in žila ste pomnoženi. Žival je zelo klaverna, ne žre in če že hoče jesti, zelo težko požira. Žlemne kože v nosu so zatekle, vroče, škrlatno rudeče, sem ter tja temnovišnjevo rudeče. Medčeljustne žleze so od začetka mehke, potem postanejo trde, so zatekle, vroče, napete in boleče. Pa ne samo žlemne kože v nosnicah in medčeljustne žleze so bolne, bolezen se tudi na druge ude razširi. Grlo, glava, noge, trebuh otečejo; včasih se tudi pljučnica prikaže. Nekoliko dnij je izceja iz obeh nosnic rumenkasto vodena, sčasoma postane bolj gosta, rumenkasta, belkasta, tudi krvava in smrdljiva. Sem ter tja so žlemu (izceji) pri-mešani mali koščeki snetive žlemne kože.

Pri pametnem ozdravljanju poneha bolezen v 14 dneh do treh tednov. Kedar pa je smolika združena z drugimi boleznimi, tedaj je nevarnost sevéda večja.

Pri ozdravljanju skrbimo za to, da se živina poti. V ta namen drgajmo živino s kafrovcem ali terpentinovim oljem po vsem životu in jo potem odenimo. Napravljaja se tudi soparica, kakor sem že pri nahodu omenil (glej str. 37); soparica se naj živini v nosnice kadi, da se žlem lažje izceja. V medčeljustne žleze se vdrgne mast ali mazilo živega srebra ali pa tudi med (strd) z rženo moko zmešan. Pečena čebula se tudi s pridom na bezgavke (žleze) poklada. Vrat se mora gorko oviti. Za notranja zdravila se dajejo kamilice, rudeče žveplo, salmijak, surovi antimon, bljuvna sol, brinjeve jagode, Glauberjeva in grenka sol in kalmež. To so taka zdravila, ki hlapenje množijo, izcejo zvođené in odstranijo. Vzemi rudečega žvepla 10 gramov, salmijaka štiri grame, brinjevih jagod (stolčenih) 20 gramov in Glauberjeve soli 100 gramov; napravi z rženo moko in vodo testo ter ga daj konju na enkrat. Ali pa se dá salmijaka 5 gramov, kalmeža 30 gramov in brinjevih jagod 20 gramov; to se z moko in vodo v testo zmeša in se konju na enkrat dá. To se vsak dan enkrat ali pa tudi dvakrat ponavlja. — Nikoli ne smemo tudi na pravilno postrežbo pozabiti.

Ker se pri smoliki nahajajo večkrat druge bolezni, ozdravljamo te tako, kakor bom navedel pri dotičnih boleznih. O kužni smoliki in o smrklju bom govoril deloma pri kužnih, deloma pri kupčijskih boleznih.

6. Hudo vnetje vratú goveje živine ali glavobolje goveda.

Bolezen obstoji v hudem vnetju nosnih žleznih kož in drugih votlin v glavi. Pri ti bolezni se jako rada na žleznne kože snet pritisne. Velikokrat je glavobolje združeno z boleznimi prebavil, pljuč, očij in možganov. Ta bolezen napada goveda posamezno, včasih pa tudi, to je posebno na spomlad, več živine na enkrat.

MLADA in dobro rejena živina dobi navadno to bolezen, redkeje starejša in mršava. Krave in telice tudi večkrat zbolijo na ti bolezni, nego voli in junci. Kot uzrok te bolezni se navaja strupena snov v nečednih, zanemarnjenih in vročih hlevih; posebno tam, kjer se v luknjah nabira scalnica in blato ter se ves hlev okuži in usmradi. Uzrokom se tudi prišteva voda, v kateri so rastline in druge reči segnile in vodo usmradile, tako na pr. luža. Večjidel pa nastane glavobolje po prehlajenju, posebno za časa, kedar

se živina brije (misi). Torej je ta bolezen najbolj razširjena spomladi in jeseni, ker je tedaj vreme najbolj izpremenljivo. Škodljivo je tudi, ako mora živina na prepihu stati, ali se mora spomladi in jeseni, ko je zrak hladen, po rosnih pašnikih pasti.

Glavobolje se vedno pričinja z mrzlico; živina se trese po vsem životu, je žalostna, trudna in klaverna. Kmalu pa se prikaže vročnica. Notranja živalska toplota se poviša na 40 ali še celó na 42° (stopinj) Celzijevega toplomera; kožna toplota se večkrat izpreminja, živina je čisto omamljena. Žlemne kože nosnic so gorke, rudeče in otekle; sčasoma se prikažejo na njih rudečevišnjeve pege in ugnide. Izceja iz nosnic je od začetka vodena, kmalu pa se zgosti ter je s krvjo zmešana in smrdljiva. Sopenje je pomnoženo in težko, zraven pa žival stoka ter ječi. Govedo močno kašlja in meče s kašljem cele kose snetive žlemne kože iz sebe. Iz gobca se sline izcejajo; ako pogledamo žlemno kožo v gobcu, opazimo, da je rudeča in vroča. Kmalu pa nastanejo v gobcu črni mehurji in ugnide. Parklji in rogovi včasih izpadejo zaradi vnetja pod njimi ležečih mehkih delov. Oko je vneto in solze tečejo iz njega, včasih je tudi roženica vnetá in v očesnih predelih se nabira neka tekočina. Žila je pomnožena, napeta, polna. Breja krava navadno med boleznijo zvrže. Živina ne žre, ne prežvekuje, mleko popolnoma izgubi, žeja je pomnožena; blato je od začetka trdo, črno, zatem postane driskavo. Dlaka se jézi (ščetini), gobec je suh in gorek, vsa glava je vroča. Živina je močno klaverna, omamljena, kakor brez zavesti; včasih se pa obnaša, kakor bi bila besna ali nora. Vročnica sem ter tja malo pojenja, pa kmalu zopet nastopi z novo silo. Ako se peti ali šesti dan bolezen malo zboljša, je še mogoče žival oteti; ako se pa bolezen vedno povišuje, tedaj je vse zastonj, ker živina gotovo pogine.

Bolezen je zeló nevarna, ker veliko nad polovico živalij podavi, ali se pa mora poklati. Z mirno vestjo lahko rečem, da se samo jedna tretjina tako obolele živine ozdravi, a dve tretjini je pogine, ali se pa mora zaklati. Ako se četrti ali peti dan bolezen ne zboljša in se morebiti še vnetje možganov prikaže, potem nobeno zdravilo nič ne pomaga. Najboljše je živino poklati, dokler se vsaj še meso more porabiti. V mesnici se sevéda tako meso ne sme prodajati, za domačo potrebo se pa lahko še porabi.

Ozdravljanje. Hleve moramo zboljšati, in sploh vse uzroke, katere sem ravno navedel, odstraniti. Veliko lažje

je bolezní se varovati, nego jo ozdravljati. Bolno živino denemo v čist, zračen hlev; paziti moramo, da govedo na prepíhu ne stoji. Klaja mora biti lahko prebavna (ako je mogoče, frišna krma), voda ne sme biti premrzla, ampak postana. Živini dajemo dovolj suhe nastelje, da ima dobro ležišče. Na glavo pokladamo hladne ovitke, to je rjuho pomočimo v mrzlo vodo in jo živinčetu na glavo položimo; to se pa mora večkrat ponavljati, da se ovitki preveč ne segrejejo. Soparico napravimo z vodo, kisom (jesihom) ali s karbolno kislino, in to živali pred nosnice držimo, da mora to soparico sopsti. Karbolno soparico napravimo na ta način, da denemo v tri litre vrele vode tri male žličice čiste karbolne kisline. Kožno sopenje pomnožimo, ako polijemo kožo s terpentinovim oljem ali z jesihom, potem pa jo tako dolgo drgamo, da je suha, in zatem žival dobro odenemo. Pri hudem vnetju se priporoča kri puščati, kar pa navadno veliko ne koristi. Za notranje zdravlilo dajemo, posebno pri zelo slabi živini, po 4 grame kafe in 15 gramov salpetra na enkrat; vsak dan se dasta po dva taka dela. Pri zaprtju dajemo bljuvne soli 4 grame in 200 gramov Glauberjeve soli. Na dalje se priporoča 5 gramov karbolne kisline in 20 gramov špirita; to se pomeša v jednom maseljcu vode in se živini na enkrat noter vlije. Pri driski dobi živina vode, v kateri smo kuhali poprej hrastove in vrbove skorje, šiške ali ježice. Ako je živina zelo slaba, pridenemo tem kuhovinam 4 grame kafe.

Kedar se živini že na bolje obrne, dajemo ji zdravil, ktera žlem iz sopil odpravljajo; na pr. bljuvne soli 7 gramov in 15 gramov salmijaka se raztopi v jednom škaflu vode in se dá živini piti. To se porabi v jednom dnevu.

7. Bolezen v rilcu pri prašičih.

Rilčeva bolezen napada samo mlade svinje, ki niso še leta stare. Pravi in prvi uzrok te bolezní je podedovanje. Svinje s kratkim rilcem, s prekratko nosno školjko prenesajo te napake na svoje mladiče (t. j. mladiči podedujejo te napake od starišev). Pri takih svinjah pride prah, blato in druga nesnaga lahko v nosnice in pouzroči vnetje žlemlnih kož.

Ta bolezen se vedno začinja z vnetjem žlemlnih kož nosničnih, nosnih kostij in hriplja. Rilec je otekel, bulast, in zdi se nam, kakor bi bil na jedno stran zavihan. Sapa je težka, hrkasta in se daleč sliši, to pa zato, ker je nos otekel, zamašen. To hrkanje se posebno sliši, kedar svinja

žre ali pije. Izceja iz nosa je žlemlnasta, s krvjo pomešana; včasih pa tudi sama kri iz obeh nosnic teče, da prašič na izkrvavenju pogine. To krvavenje sapo včasih malo polajša, vendar pa so prašiči, ako jim preveč krvi odteče, slabi, topi in klaverni. Pri najboljši piči živina vedno hujša in na zadnje pogine.

Bolezen dolgo traja, včasih še celó več mesecev. Kakor sem že omenil, jedini vzrok te bolezni je podedovanje; zaradi tega moramo svinje, ki so že to bolezen imele, od plemena odstraniti. Le na ta način bomo bolezen najprej in najlažje zatrli. Ozdravljati se ta bolezen ne da, najboljše je svinje poklati, dokler nam še preveč ne oslabé.

8. Krvavenje iz nosa.

Iz nosa teče kri curkoma ali le kaplja; nikdar pa ni kri, ki teče iz nosa, penasta. Krvavenje iz nosa se nahaja samostojno pri konju in govedu; včasih teče kri iz nosa tudi pri drugih boleznih, tako na pr. pri konjskem legarju. Krvavenje iz nosa vedno na ta način nastane, da kaka žila počí ali se sploh tako poškoduje, da kri iz nje teče.

K vzroku prištevamo posilno (mehanično) poškodovanje žile v nosu, naval krvi posebno po letu o hudi vročini in po težavnem delu; ako se nahajajo v nosu ugnide, ktere prežró žile, kakor tudi bolezni krvnih žil samih.

Kri, ki teče curkoma ali le kaplja, večkrat iz jedne nosnice kakor iz obeh, je rudeča ali črna. Včasih izbruhne žival veliko zasedene krvi na enkrat iz sebe. Nikdar pa ni kri, ki iz nosa teče, penasta, z zrakom zmešana. Včasih je krvavenje tako močno, da se žival izkrvavi; navadno pa krvavenje kmalu pojenja.

Da se kri ustavi, navadno zadostuje počitek in hladen hlev. Kedar kri dalje časa in curkoma teče, polivamo vso glavo z mrzlo vodo. Živini tudi brizgljamo v nosnice mrzlo vodo, na dalje jesih in vodo, v kateri je nekoliko galuna raztopljenega. Dobro je tisto nosnico, iz ktere kri teče, zamašiti. Pri dobro rejeni živini je puščanje krvi tudi na mestu. Ako se krvavenje večkrat ponavlja, dajemo za notranje zdravilo zeleni vitrijol (za konja in govedo 5 gramov) in svinčeni sladkor (za konja in govedo 5 gramov).

Včasih konji krvavé iz nosnic pri skritem smrklju. Vedno se mora torej pri krvavenju iz nosnic paziti, ali niso

menda konji smrkavi, in ali se ne nahajajo kje visoko v nosu ugnide smrklja. — Beri o smrklju pri kužnih boleznih.

9. Krvotok (krvavenje iz pljuč).

Iz obeh nosnic in iz gobca teče rudeča ali črna kri, ki je penasta, mehurčkasta, z zrakom zmešana. Kri iz nosa ni nikdar penasta, kri iz pljuč pa vedno. Včasih pride iz pljuč na enkrat toliko krvi, da nastane nevarnost, da se živina med kašljanjem zadavi. Pri krvotoku živina težko sope.

Kužnikom prištevamo naval krvi k pljučem, posebno po hudem in težavnem delu. Dalje poškodovanje pljuč po zlomljenih rebrih, ali kako drugo poškodovanje pljuč od zunaj, na pr. ako kaka reč prsi prodere in celó do pljuč pride in jih rani. Na dalje pouzročujejo krvotok različne ugnide v pljučih. Krvotok se tudi večkrat nahaja pri pljučnici in vraničnem prisadu.

Puščanje krvi je samo pri dobro rejeni živini na mestu; za notranje zdravilo pa dajemo solitarja in Glauberjeve soli. Pri mršavi živini pa dajemo kisline, na pr. 15 gramov surove solne kisline v jednom škafu vode. Koristna je tudi voda, v kateri se je kuhal galun in hrastove skorje; a tudi voda z jesihiom pomešana je na mestu. Zraven pa mora imeti žival hladen hlev in počitek.

10. Hitri katár pljuč in dušnika.

Hitro vnetje žleznih kož dušnika in njega izrastkov nahajamo večkrat pri naši domači živini, največkrat vendar pri konju. Ta bolezen se nahaja sama zá-se, ali je pa združena z drugimi boleznimi. Sem ter tja napada vnetje samo večje izrastke (bronhije) dušnika, večkrat pa se tudi mali izrastki vnamejo; v prvem slučaju bolezen ni tako huda, kakor v zadnjem. Kedar so mali izrastki vneti, vname se po teh prav lahko tkanina pljuč, in pljučnica je gotova.

Posebno nagnjena je ti bolezen mlada, nežna in razvajena živina. Uzrok pa je prehlajenje, posebno za časa, kedar se živina brije ali zobe meče. Dalje prah od ceste ali krme, dim, soparica, prevroč in nezdrav hlev. Tekanje proti sapi, posebno takrat, kedar je zrak prahu prenapolnjen, napravlja katar. Sploh pouzročuje to bolezen vse, kar žleznne kože draži, da se vnamejo.

Znamenja. Bolezen se prične z mrzlico; ta traja pa le nekoliko časa, kmalu nastopi vročnica. Pri konju

najdemo, da se je telesna gorkota pomnožila na 39—40 stopinj C.; žila je pomnožena, še bolj pa sapa. Sopenje je včasih tako težko, kakor pri pljučnici, ktera se tudi večkrat s hitrim katarom zameni. Živina je žalostna, klaverna in malo žre. O začetku ima živina boleč, suh, krčevit kašelj, kateri pa tudi včasih manjka. Zatem postane kašelj moker, in z njim zmeče živina skoz nosnice ali gobec mnogo vlečljivega, gnoju podobnega žlema.

Vsa znamenja se počasi zmanjšajo, v 8—14 dneh se živina popolnoma ozdravi. Ako se pa uzroki ne odstranijo ali se odpraviti ne morejo, postane bolezen dolgotrajna. Včasih se pridruži tudi pljučnica, ktera večkrat žival umori.

O z d r a v l j a n j e. Skrbeti morate za gorek hlev, čist zrak, nasteljo in za pokoj. Hrana mora biti lahko prebavna, in pitna voda ne sme biti premrzla, ampak postana. Živino varujte vsakega prehlajenja. Žival polijte s kafrovcem ali terpentinovim oljem in jo potem toliko časa s slamo drgajte, da se posuši; nato jo pa dobro s kako plahto pokrijte. — Za notranje zdravilo dajemo od začetka boleznij bljuvno sol, rudeče žveplo, salmijak, Glauberjevo sol, grenko sol itd. Na pr. bljuvne soli 4 grame, salmijaka 5 gramov in Glauberjeve soli 100 gramov v svačkih; vsak dan damo po tri take dele. Kedar se začne žlem iz nosa izcejati in vročnica že izginja, ozdravljamo, kakor sem že pri nosnem kataru povedal. (Glej stran 38.) Ko nam je živina že ozdravela, moramo jo skrbno vsakega prehlajenja varovati, kajti bolezen se rada, in to še z večjo silo povrne.

Kedar nimamo nobenega zdravila pri rokah, varujmo živino prehlajenja, dajajmo ji postane vode in lahko prebavne krme (sveža klaja in dobro seno). Zraven dajajmo živini nekoliko grenke soli, ki se skoro v vsaki hiši nahaja, ali se pa more po deželi skoro v vsaki prodajalnici kupiti.

II. Dolgotrajni katár pljuč in dušnika.

Ta bolezen se nahaja pri vsakem plemenu naše domače živine, najrajši pa pri konjih. Dolgotrajni katar nastane iz hitrega, ako se ta zanemarja ali se njega uzroki ne morejo odpraviti. Včasih se pa tudi pri pravilnem ozdravljanju razvije iz hitrega katara dolgotrajni.

Z n a m e n j a. Živina težko in hitro sope; kašelj je hrapav in suh, včasih pa tudi moker in votel. Izceja iz nosa popolnoma manjka, ali se pa nahaja le v mali meri;

vendar izbruha žival s kašljem sem ter tja na enkrat veliko žlema. Vročnica ni navzočna, in živina je od začetka bolezni čila in rada žre. Ako pa bolezen dalje časa traja, tedaj živina hujša in postane mršava, dlaka se jéži. Bolezen se sčasoma pomanjša; večkrat pa pouzročujejo nasledki te bolezni naduho.

Bolezen začnemo ozdravljati s primerno postrežbo. Žival postavimo v zračen hlev, vendar pa ne sme biti premrzel. Živini dajemo lahko prebavne krme, postane vode in dovolj nastelje. Sploh ozdravljamo to bolezen tako, kakor sem že omenil pri dolgotrajnem nosnem kataru. (Glej str. 38.)

12. Naval krvi k pljučem.

Mlade in dobro rejene konje navadno napada ta bolezen; vendar pa tudi starejši konji in druga plemena naše domače živine niso izvzeta. Posebno rad pride naval krvi po težavnem delu o hudi vročini. Na dalje, kedar morajo konji sopsti pregorek ali premrzel zrak, ali pa zrak, v ktem sem se nahajajo razni za dihanje nepripravi plini (gazi). Tudi preveč s soparom napolnjena čreva in želodec pouzročujejo naval krvi k pljučem, ker tiščijo na prsno votlino in sploh na pljuča. Naval krvi k pljučem tudi napravlja nepravilno utripanje srca. Navadno se pa nahaja ta bolezen v začetku vseh vnetljivih bolezni v pljučih.

Znamena. Žival začne na enkrat močno in hitro sopsti (dihati), in sicer tako močno, da se moramo bati, da se nam ne zaduši. Sapa je pomnožena na 50—70 dihljejev v jedni minuti; živina krčevito kašlja, včasih se krvave pene pri nosnicah prikažejo. Žival je močno nemirna in boječa; sem ter tja je pa klaverna ter žalostna. Konj se po vsem životu trese. Oko je zateklo, rudeče; žlemne kože v nosnicah postanejo čisto rudeče. Srčno bitje se močno čuti, in sicer tako, da se leve prsi pri vsakem srčnem udarcu stresejo; žila je polna, trda in pomnožena. Kožna toplota se večkrat izpreminja, to se pravi, koža je enkrat gorka in kmalu zopet mrzla.

Ozdravljanje. Pri ti bolezni pomaga puščanje krvi; naši živinorejci pa pri vsaki bolezni po nepotrebnem kri puščajo. Pri navalu krvi je puščanje na mestu, ker se kmalu po puščanju dihanje pomanjša. Srednjemu konju odvezamemo tri litre krvi, večjemu malo več; kar je pa več, to škoduje. Na dalje se živina po križu in hrbtu polije s kafrovcem in se potem s slamo tako dolgo drga, da se posuši;

tudi se živali pridno mrzla voda v ritnik brizglja. Za notranje zdravilo dajemo 150 gramov grenke soli in 5 gramov naprstnikove (*Digitalis*) tinkture; iz tega se napravi z rženo moko in vodo testo ter se konju v gobec vtakne, da je požre. Kedar prepolna čreva in želodec napravljajo naval krvi k pljučem, moramo skrbeti, da vetrove in blato odstranimo.

Živina mora imeti čist, hladen zrak, postano vodo (voda ne sme biti mrzla) in lahko prebavno krmo, najboljša je sveža (frišna) trava.

13. Pljučnica.

Pri pljučnem kataru je vneta žlemlna koža izrastkov (bronhij) dušnika, pri pljučnici pa boluje tkanina pljuč. V pljučne mehurčke se izliva tekočina in izrine (odpravi) iz njih zrak; na ta način dobivajo pljuča premalo zraka. Mi razločujemo več vrst pljučnic, ki jih tudi imenujemo z različnimi imeni, kakor na pr. náhodna (katarna), revmatična in prava pljučnica. Ta razvrstitev pa ni za nas nobene važnosti, ker imajo vse vrste pljučnic podobna si znamenja in se tudi v ozdravljanju bistveno ne razločujejo. Za nas je potrebno, da pljučnico sploh spoznamo in da vemo, kako nam jo je ozdravljati. Nalezljivo pljučnico goved bom opisal pri kužnih boleznih.

Pljučnica napada vsako pleme naše domače živine, najrajši pa vendar konje. Kajti pri konju pljuča največ trpé, naj se že rabi v vozu ali za jahanje.

Uzrok pljučnice se največkrat nahaja v prehlajenju; posebno ako potna in vroča živina na mrzlo pride ali še celó na prepih. Pljučnica tudi nastopi, ako se prevroča in pregreta živina napaja z mrzlo vodo. Na dalje pouzročujejo pljučnico ostre soparice, na pr. dim. Pa tudi tuje reči, tako na priliko zdravila, ako se živini skoz nosnice vlivajo in sploh, ako se zdravila živini po sili vlivajo in se ji zaleti, tako da pridejo zdravila namesto v požiralnik v dušnik in dalje v pljuča. Na dalje more vsako poškodovanje pljuč pouzročiti pljučnico, tako na pr., ako se živina na prsih težko rani, ako pade in se poškoduje. Velikokrat se tudi zgodi, da si žival na ta ali oni način rebra zlomi in si s tem lahko pljuča poškoduje, kar pljučnico pouzroči. Na dalje obdolžujemo tudi glivice ali kužne snovi (mijazme) kot uzrok pljučnice, ker le na ta način si moremo razlagati one slučaje, v katerih več živine na enkrat na pljučnici zboli. Posebno nagnjenje do pljučnice ima mlada in dobro rejena živina.

Pljučnica včasih hitro pride, posebno takrat, kedar so uvroki veliki. Navadno pa pride bolezen polagoma, in tukaj se nam pokažejo nektera znamenja, ktera nam bolezen napovedujejo. Živaljenja žreti in prežvekovati; kožna toplota se večkrat izpreminja, ušesa in noge so večjidel bolj mrzle. Smrček pri govedu postane gorek in suh (pri zdravem govedu je moker in hladen), mleko se zmanjša; živina je žalostna in klaverna. Vsa ta znamenja nam pa nikakor pljučnice ne naznanjajo, ker so pri vsaki vročnici več ali manj navzočna. Še le drugi ali tretji dan se pokažejo prava znamenja pljučnice. — Žlemne kože nosnic so vnete, rudeče, gorke, od začetka suhe; zatem se začenja žlem iz njih izcejati. Sapa (dihanje) je pomnožena na 25, 30, 40 ali pa še na več dihljejev v jedni minuti in je močno težka. To vidimo iz tega, da se lakotnice in rebra močno dvigajo in se nosnice zelo odpirajo. Ako držimo roko pred nosnicama, čutimo gorko, celo vročo sapo. Kašelj je slab, kratek, boleč in žival ga zadržuje, kolikor je mogoče, ker ji napravlja strašne bolečine v prsih. Žila je majhna, trda in se komaj čuti ter je pomnožena na 60—70 ali še celo na 100 udarcev v jedni minuti. Od začetka bolezn srčne udarce malo čutimo, kasneje se pa močno čutijo in včasih po celih levih prsih; te srčne udarce čutimo, ako roko na leve prsi položimo. Žival ne žre nič ali zelo malo in tudi ne prežvekuje; žeja je pomnožena, živina pije v majhnih požirkih, večkrat prenehaje. Blato je od začetka suho in gre redkokrat od živine, scalnica je skaljena, rudečkasta; notranja živalska toplota se poviša na 41—42° (stopinj). Na pljučnici bolna žival vrat in glavo poveša, stoji mirno dalje časa na jednom in istem mestu; se le malo premakne, in to se zgodi prav počasi in oprezno. Živina stoji s sprednjima nogama narazen ali postavlja jedno nogo pred drugo, da si na ta način prsno votlino malo poveča in dihanje malo polajša. Živina se nič ne vleže; ako se pa vendar to zgodi, vleže se tako, da ima sprednji nogi pod prsi zaviti. Nikakor pa ne leži dolgo časa, ampak kmalu zopet vstane. Iz teh znamenj že, kako žival stoji, kako se premiče in leži, more izkušen opazovalec spoznati, da boluje živina na pljučnici.

Pljučnica je nevarna bolezen; z mirno vestjo lahko rečemo, da nam od sto na pljučnici bolnih živalij 15—20 repov pogine. To je pri pametnem in previdnem ozdravljanju. Ako je pa žival brez zdravniške pomoči ali se ne pačno ozdravlja, pogine je pa še več. Navadno se večkrat

in lažje ozdravi dobro rejena živina, kakor pa slaba in mršava. Zmirom je slabo znamenje, ako živina prav težko kašlja, ako je dihanje težko in silno pomnoženo, ako je žila močno pomnožena in ako se notranja živalska toplota poviša na 41 stopinj Celzijevega toplomera.

Izid pljučnice je trojen: 1.) Živina se popolnoma ozdravi. Vsa znamenja bolezni se počasi zmanjšajo, v kakih 14 dneh ali treh tednih bolezni brez nasledkov izgine. 2.) K pljučnici se pritisne snet, in žival se zaduši. 3.) Žival se nepopolnoma ozdravi, to je nasledki pljučnice nastanejo, kakor trdine v pljučih, včasih začnejo pljuča gniti, ali se vodenica prikaže itd.

Ozdravljanje. Zdravila, ki bi naravnost pljučnico ozdravilo, nimamo; pri pljučnici ozdravljamo le posebno nevarna znamenja, ne pa pljučnice same. Bolno živino postavimo v primerno gorek in zračen hlev, damo ji dovolj nastelje, da ima dobro ležišče. Živini dajemo malo klaje, ktera pa mora biti lahko prebavna in ne preveč redilna; po letu je najboljša krma sveža (frišna) trava, po zimi pa mehko in sladko seno. Voda za pitje ne sme biti nikdar mrzla, ampak postana; to se tako razumi, da postavimo mrzlo vodo za nekaj ur v hlev, da se segreje, ali pa mrzli vodi malo gorke prilijemo. Premrzla voda je strup za živino, ki je na pljučih bolna. Žival polijemo po hrbtu in po križu s kafrovcem ali s terpentinovim oljem, kteremu polovico vode primešamo, in jo s slamo drgamo, da se čisto posuši; potem jo odenemo. Po letu pokrijemo žival z lahko plahto, o mrzlem vremenu jo pa bolj odenemo. — Puščanje krvi je pri pljučnici koristno in umestno samo od začetka bolezni in pri dobro rejeni živini; vedno pa je puščanje škodljivo pri slabo rejeni, mršavi živini in tudi tedaj, ko se je bolezen že razvila. Naši živinorejci — veliko je takih — pa tako dolgo režejo v rep ali kam drugam, da se živina izkrvavi in na oslavljenju pogine. Ako pa vendar ne pogine, pa je močno oslabela, ker ji manjka redilnega soka, krvi. Konju vrvi pod kožo napeljati, teloh in trak zavleči, ostra zdravila in maže (žavbe) v kožo vdrgati in druge take reči ne uplivajo na pljučnico čisto nič, in vse to je le neumno ter nespametno mučenje živine. Te reči se naj opustijo, kjer so še v navadi. Velikokrat sem videl, da so ljudje kakemu ubornemu kljusetu, v kterem je že skoro ugašala zadnja iskrice življenja, vrv (štrik) pod kožo na-

peljali, češ to bo pomagalo. Pa žalibože, da so se močno varali! Opustite torej to nespametno mučenje živine!

Za notranje zdravilo rabimo naprstnikovo (*Digitalis*) tinkturo, in sicer štiri grame na enkrat; to tinkturo vlijemo v vodo in damo živini (konju in govedu) piti. Ali pa vzamemo 150 gramov (7—8 lotov) grenke soli in štiri grame naprstnikove tinkture in pomešamo to z rženo moko in vodo ter napravimo testo, katero živini na enkrat damo; to se ponavlja dva dni zaporedoma.¹ Na dalje se rabi: Kinin (5—10 gramov za konja in govedo), antifebrin (15—20 gramov) in kalomel (2—5 gramov). Kedar se že malo na bolje obrne in se začne žlem iz nosnic izcejati, dajemo potašl, salmijak, bljuvno sol, brinjeve jagode, rumeno žveplo itd. Vzemi 5 gramov salmijaka in 30 gramov brinjevih jagod in to zmešaj z rženo moko in napravi z vodo testo ter ga daj živini na enkrat. Mršavi in zeló slabi ter shujšani živini dajemo z dobrim uspehom nekoliko kafe (5 gramov na enkrat), ali pa kruha v vinu namočenega. Kafa in vino daje živali moč, da se more bolezní bolj ustavljati. Kedar začne iz nosnic smrdeti, je to znamenje, da pljuča gnijejo. V tem slučaju se daje živini terpentinovo olje (15 gramov v jeden škaľ vode) in svinčeni sladkor (5 gramov na enkrat), kakor tudi zeleni vitrijol (5 gramov).

Kedar vaša živina zboli na pljučih in nimate nič posebnega pri rokah, tedaj polijte živino s kafrovcem ali pa z navadnim žganjem, drgajte jo dobro s slamo in jo varujte prehlajenja. V postani vodi raztopite en funt Glauberjeve soli ali grenke soli in dajte to živini za pijačo. Vsako bodenje v kožo in vse mazanje z mazili (žavbami) pa opustite, ker je nepotrebno, ali pa še mogoče škodljivo. Pri pljučnici, kakor pri vsaki nevarni bolezni pošljite, ako vam je le mogoče, nemudoma po izkušnega živinozdravnika, ki vam bode gotovo po svoji najboljši moči pomagal, da vam reši vašo živino in vas obvaruje nesreče.

14. Mehurji v pljučih in jetrih.

Mehurje v pljučih in jetrih nahajamo največkrat pri govedu, potem pri ovcah in svinjah. Mehurji v jetrih in pljučih imajo različno velikost. Nekteri so podobni orehom, drugi so veliki, kakor kokošje jajce; včasih pa nahajamo

¹ Naprstnikove tinkture ne smemo dalje zaporedoma rabiti, nego dva dni.

mehurje kakor otročja glava velike. Mehurji imajo različne podobe; nekteri so okrogli, drugi podolgasti in grčavi. Omenjeni mehurji v jetrih in pljučih so napolnjeni s čisto, prozorno tekočino. Sredi tekočine vidimo male, drobnemu pesku podobne pičice; te male stvarice so glavice prihodnje gliste. Nikakor pa ne nahajamo v vseh mehurjih omenjenih pičic. Včasih se namreč mehur posuši, in namesto tekočine nahajamo v njem domačemu siru podobno, rumenkasto mažo; sevéda se v tem siru glavice ugonobijo.

Posamezni mehurji v jetrih so čisto neškodljivi. Kedar se pa število mehurjev poveča, začne živina močno hujšati. Uzrok hujšanja se pri živi živini težko spozna; še le pri razparanju živine nam je natanko jasno, od kod je prihajalo hujšanje. Tudi v pljučih posamezni mehurji ne napravljajo nikakošnih bolečnih znamenj. Kedar se pa v pljučih nahaja več mehurjev, takrat živina zelo težko diha in včasih tudi kašlja; kašelj je vedno slab. Sčasoma pa začne živina hujšati in slabeti, in ako je prej ne zakoljemo, večkrat za oslavljenjem pogine.

Pa ne samo v jetrih in pljučih, ampak tudi v ledicah in v vranici se nahajajo omenjeni mehurji. Mehurjasti deli se močno povečajo; to bo vsakemu jasno, ako pomisli, da se na teh delih nahajajo s tekočino napolnjeni mehurji, kateri imajo velikost otročje glave. Samo ob sebi je jasno, da mehurjasti deli veliko več tehtajo, nego zdravi. Pri pregledovanju mesa sem našel enkrat goveja jetra, ki so tehtala 42 funtov.

Uzrok te bolezni je neka pasja glista, ki se tričlenasta trakulja imenuje. Glista je zelo majhna (komaj 4 mm dolga) in ima samo tri člene; od tod prihaja torej ime tričlenasta trakulja. Prvi člen pri glavi je najmanjši, srednji je že nekoliko večji, zadnji pa po velikosti prekaša oba sprednja člena. Od psa prihajajo z blatom jajčka tričlenaste trakulje; ako govedo ta jajčka slučajno s travo ali pijačo požre, napravijo se mu v jetrih in pljučih, kakor tudi v drugih delih gori imenovani mehurji. Ako pes požre mehurje, zaredi se v njegovem črevesu tričlenasta trakulja.

Znamenja v življenju so le malo določljiva za to bolezen. To se pravi, pri živi živini je zelo težavno določiti, se li nahajajo v jetrih in pljučih mehurji ali ne. Gotovo ne moremo nikdar reči, žival ima mehurje; ta bolezen se more le slutiti.

Ozdravljanje te bolezni nikakor ne moremo. Do danes ne poznamo zdravila, katero bi moglo mehurje iz pljuč in jeter pregnati. Ako menimo, živina bi utegnila biti

mehurjasta, tedaj je najbolje in najpametneje živino takoj poklati, dokler preveč ne shujša, ali še celó sama ne pogine.

Lahko je živino varovati bolezní in jo sčasoma popolnoma iztrebiti. Ako psi nimajo tričlenaste trakulje, tudi govedo ne more mehurjev v jetrih in pljučih dobiti. Kako pa preprečimo, da psi ne dobijo omenjene gliste? Kedar zakoljete govedo, ovco ali prašiča in opazite v jetrih ali pljučih sčisto vodo napolnjen mehur, ne smete jeter in pljuč psom metati, ampak morate jih globoko v zemljo zakopati. Kdor mehurjasta jetra ali pljuča psom meče, tisti skrbi za razširjanje bolezní. Iz mehurjev se napravijo pri psu tričlenaste gliste, iz trakuljinih jajčec pa postanejo pri govedu, ovci in prašiču mehurji.

Ako pridejo jajčka tričlenaste trakulje v človeško telo, napravijo se lahko pri človeku mehurji v jetrih, pljučih, ledicah in v vranici. Pri človeku povzročujejo mehurji hude nasledke, bolezen se večkrat s smrtjo konča. V Islandiji, nekem velikem severnem otoku Atlantskega morja, umrje vsak deseti človek na ti bolezní. Samo ob sebi je razumljivo, da je v Islandiji bolezen med živino jako razširjena.

II. Bolezní v prebavilih.¹

I. Vnetje gobca.

Gobec se lahko vname pri vsakem plemenu naše domače živine; vnetje gobca se nahaja kot samostojna bolezen, ali je pa združeno z drugimi boleznimi. To vnetje se nahaja samo površno, ali pa tudi globlje posega.

Vnetje gobca povzročuje vse, kar more žlemno kožo poškodovati in dražiti, na pr. ječmenove osine (rese), gosenice, plesniva in zeló trda klaja, ostra zdravila, ostrí zobje, vnetje sosednih delov in še več drugih rečij.

Gobec je gorek, rudeč, otekel in močno občutljiv (boleč); včasih je otekline le na jedno mesto omejena in ne razširjena. Žival zeló težko žre, in slíne se ji vedno iz gobca cedijo; jezik je z žlemom prevlečen. Sem ter tja nahajamo v gobcu male mehurčke ali ranice.

¹ V tem oddelku popišem nekoliko bolezníj v gobcu, na jeziku, v požiralniku, želodcu in črevih.

Za ozdravljenje zadostuje včasih samo, da odstranimo uzroke. Sicer pa izmivamo gobec z mrzlo vodo, kateri nekoliko jesiha pridenemo. Ko vnetje malo uplahne in sploh ako se ranice v gobcu nahajajo, rabimo lahko vlečljiva zdravila. V ta namen kuhamo nekoliko „žajbeljna“ jedno četrt ure in pridenemo temu čaju nekoliko jesiha in medú (strdi) ter s tem gobec večkrat izperemo. Ako se še vedno sline iz gobca cedé, vzamemo malo bolj vlečljivo zdravilo, ki se takó-le napravi: V enem litru žajbeljnovega čaja raztopimo 10 gramov žganega galuna in s tem gobec izpiramo.

Sem ter tja najdemo, posebno pri teletih in jagnjetih, v gobcu male gobice. Te gobice so od začetka male kot proso, sčasoma se pa tudi povečajo in teleta pri sesanju nadlegujejo. Uzrok temu je, da se vime stare živine slabo snaži in da so teleta ter jagnjeta primorana iz nečednega vimena sesati, kar žlemne kože draži. Za ozdravljanje se priporoča gobec večkrat z jesihom izmiti; ako so pa gobice velike, odrežejo se ali z nitjo prevežejo, da odpadejo. Nikdar ne smemo pozabiti vimena snažiti, in tudi gobec telet se mora večkrat izprati.

2. Vnetje jezika.

Vnetje jezika se prikaže pri govedu in konju samo na sebi, velikokrat se pa tudi pridruži drugim boleznim. Pri konjih večkrat nastane to vnetje, ako je ustno železo preostro, ako so morebiti zobje preostri; včasih se tudi prigodi, da se kaka ostra reč med zobe zapiči, kar lahko jezik rani in vname. Ako konjem ostra zdravila dajemo in ti se jih branijo hitro požreti, tedaj se tudi večkrat pripeti, da se jezik in gobec vnameta. Večkrat tudi nespametni in surovi hlapci vlečejo z vso silo za vajeti ali še celó za jezik, in na ta način se deli v gobcu lahko poškodujejo.

Živini se vedno iz gobca sline cedé; jezik je vnet, trd, otekel in rudeče-višnjev. Kedar jezik močno oteče, prikaže se iz gobca in živini med zobmi vèn visi. V tem slučaju živina ne more čisto nič jesti, samo tekočine more še k sebi jemati. Medčeljstne žleze otečejo.

Pri ozdravljanju moramo najprvo skrbeti, da uzroke odpravimo; preostri in predolgi zobje se polomijo, odsekajo ali odpilijo. Tuje, med zobmi obtičale reči se odpravijo, in ustno železo se popravi. Večkrat že s tem, da uzroke odpravimo, bolezen izgine. Sicer se pa gobec (jezik) izmiva z žlemnato vodo (z žajbeljnovim čajem); ali se pa raztopi

v vodi nekoliko boraksa in se jezik s tem izmiva. Kedar je jezik tako močno ranjen, da sprednji del iz gobca visi in se le malo z zadnjim delom drži, takrat moramo jezik sešiti, da se zopet oba dela zrasteta. Male ranice na jeziku nimajo posebnega pomena in se kmalu zacelijo.

3. V gobcu ali požiralniku obtičale tuje reči.

Velikokrat se prigodi, da živina kako debelo reč požre, ktere prej ne žveči, na pr. repo, krompir itd. Ker je požiralnik preozek, tuja reč v njem obtiči. Včasih se pa ostre (špičaste) reči v gobec zasadijo in ne morejo ne naprej, ne nazaj.

Ako ima žival take ostre reči v gobcu, tedaj zelo težko žre in se ji vedno sline iz gobca cedijo. Gobec sčasoma oteče, je močno boleč in ako se tuja reč ni odpravila, začne se v gobcu okoli nje gnojiti. Tū moramo gobec večkrat pazno preiskati in ako kakošno reč najdemo, potegnemo jo počasi vñ, in bolezen kmalu preneha.

Drugače pa je, ako je krompir ali repa v požiralniku obtičala. To se iz sledečega spozna: Živina je zelo nepokojna, na vratu opazimo bulo, ki je natanko omejena, podobna obtičali reči. Živina nič ne jé, neha prežvekovati, težko sope; sline se živali neprestano iz gobca cedé, včasih se davi, kmalu jo začenja napenjati.

Ako gobec odpremo, opazimo včasih reč, ki je v goltu obtičala. V tem slučaju je naša prva naloga, da previdno z roko v gobec posežemo in obtičalo reč venkaj vzamemo, kar ni ravno težko.

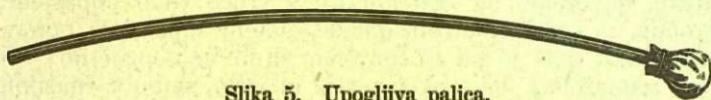
Ako pa je požreta (obtičala) repa že predaleč v požiralniku, moramo skrbeti, da spravimo obtičalo reč v želodec. Včasih požre govedo kuhan krompir; ker ga čisto nič ne žveči, obtiči mu v požiralniku. V tem slučaju mehko reč od zunaj zmečkamo in razdrobimo, da jo potem živina lahko požre. Pri trdi reči (surov krompir ali repa) si pa také-le pomagamo: Palca obeh rok nastavimo nad obtičalo reč in jo skušamo počasi in previdno malo naprej spraviti. Kedar obtičalo reč le količkaj premaknemo, potem navadno sama v želodec zdrči. Da se pa to še lažje zgodi, vlijemo živini lanenega olja, da je v požiralniku bolj gladko, in potem zopet skušamo tujo reč v gobec ali v želodec potisniti. Ako pa vse to nič ne pomaga, porine se obtičala reč z upogljivo, močno šibo v želodec. Jeden konec te upogljive

palice ovijemo dobro s kako cunjo (coto) ali gobo, da se gobec ali požiralnik ne rani. (Glej sliko 5.) Celo palico dobro z oljem namažemo in jo počasi skoz gobec v požiralnik spravimo ter polagoma obtičalo reč v želodec porivamo. Ko se nam je to posrečilo, damo živali malo vode z otrobi zmešane ali malo lanenega olja. Trde klaje pa ne smemo vsaj nekaj dnij čisto nič krmiti, ker je požiralnik otekel in bi trda krma vnetje še pomnožila.

4. Vnetje vratú.

Vsako vnetje grla in sosednih delov, združeno s težko sapo in težkim požiranjem, imenujemo vnetje vratú. Ta bolezen se nahaja pri vseh vrstah naše domače živine, najrajši pa vendar napada konje. Bolezen se nahaja sama zá-se ali pa združena s kako drugo boleznijo, na pr. s smoliko.

U z r o k o m prištevamo prehlajenje vsake vrste, mrzel zrak, mrzlo vodo. Ako mora žival dim dolgo časa požirati ali proti sapi teči, takrat se vrat rad vname. Na dalje povzročujejo vnetje vratú ječmenove osine (rese), ako v grlu obtičé, ostra zdravila, ako se živini nepravilno vlivajo in se ji zaleti.

Slika 5. Upogljiva palica.

Z n a m e n j a. Živina težko požira, ali požiranje je čisto nemogoče; klaja in posebno pijača prihaja pri nosu ali gobcu nazaj. Trdo krmo žival še veliko bolj težko požira, nego tekočino. Gobec je vroč, slina se iz njega izceja. Žival kašlja posebno med jedjo in pijačo; kašelj je boleč in kratek. Sem in tja pa živina le malo ali čisto nič ne kašlja; ako jo pa za vneto grlo stisnemo, začne prav hudo kašljati. Dihanje je težko; včasih se sliši med dihanjem neko žvižganje. Sem ter tja je že od zunaj vse grlo zateklo. Kedar bolezen ni ravno velika, žival še rada žre in pije; najrajši je seno in pije vodo z otrobi zmešano, rezanice pa ne žre rada. Vročnice navadno ni, ali le v zelo mali meri. — Kedar je pa bolezen hujša, drži živina vrat in glavo stegnjeno in naznanja v grlu hude bolečine. Žival bi še žrla, pa ne more zaradi hudih bolečin. Živina klajo nekaj časa žveči, potem jo pa iz gobca vrže; ako jo

pa hoče požreti, pride ji klaja pri nosnicah nazaj. Žeja je pomnožena; žival bi rada pila, pa težko požira, voda se vrne pri nosnicah. Večkrat si žival v vodi le gobec izpira. Pri težki bolezni je vedno vročnica (groznica) navzočna.

Da se bolezen dobro spozna, treba je živini dati vode; ako voda pri nosu nazaj pride, tedaj z mirno vestjo lahko rečemo, da je vrat vnet. Včasih je žlem, ki se iz nosa izceja, različno pobarvan; to je pa od klaje, ki pri nosu nazaj uhaja in nič drugega ne pomeni, kakor težko požiranje. Grlo je oteklo in močno občutljivo.

Bolezen ne traja dolgo časa; samo kedar se začne v vratu gnojiti ali se snet zraven pritisne, dalje časa traja. Vendar pa se to le redkokrat zgodi. Nevarno je pri ti bolezni posebno to, da krma lahko v dušnik in pljuča zide, kar večkrat smrtno pljučnico povzroči; sicer pa bolezen ni nevarna.

Ozdravljanje. Prva naloga pri vnetju vratu je ta, da vrat grejemo. Vrat ovijemo z volnenimi cunjami (cotami), pod to cunjo pa denemo še drugo platneno cunjo, ki smo jo poprej v vodo namočili in dobro oželi. (Glej sliko 3. na strani 40.) Ako bolezen ni prehuda, je to dovolj. Ako je pa bolezen hujša, ako so posebno zunanji deli močno zatekli, navežemo na vrat gorkih, z vročo vodo poparjenih otrobov, in kedar se otrobi ohladi, potem zopet isto ponavljamo. Po noči je pa to opravilo sitno in neprijetno. Po noči namažemo dele okoli grla in grlo samo z mazilom (žavbo) živega srebra in vrat dobro ovijemo z volnenimi cunjami. Ali pa napravimo konju iz platna primerno blazinico (polšter) in mu jo na vrat privežemo. Razun tega pa še napravimo soparico iz kuhanega ječmena, ali pa polijemo sempirje (drobno seno) z vrelo vodo in to živali pred nosnice držimo, da se ji v nos kadi; paziti pa moramo, da se žival ne opeče. Dokler žival težko požira, opustimo vsako notranje ozdravljanje, ker bi nam to lahko več škodovalo, nego koristilo. Živini se namreč pri tem lahko zaleti, kar ima večkrat slabe posledice. Kedar žival nič več težko ne požira in je izceja iz nosnic obilna, ozdravljamo tako, kakor sem pri nosnem kataru navedel. (Glej stran 38.) — Žival mora imeti pokoj in gorek hlev. Za krmo rabimo svežo (frišno) travo in otrobe z vodo zmešane; po zimi pa, ko nimamo sveže krme, dajemo živini otrobovo vodo, repe in prav voljno otavo. Voda ne sme biti premrzla, ampak postana ter se konju pri jasnih priveže, da

lahko pije, kedar hoče, in si gobec izmiva. Voda se mora večkrat s čisto zameniti, ker se živali žlem iz nosnic izceja in se voda onesnaži.

5. Neprebavnost (pokvarjeni želodec).

Pod tem imenom razumevamo vse bolehavosti, pri katerih živina slabo žre in slabo prebavlja. Tudi pri različnih drugih boleznih žival slabo žre in ne prežvekuje in slabo prebavlja, kar pa prihaja od drugih bolezni. Ako ima na pr. živina vnetje na vratu, ne more žreti; ako boluje na pljučnici, slabo ali nič ne žre, dasi je lahko pri tem želodec popolnoma zdrav. Naši gospodarji pa menijo, da ima žival vselej pokvarjen želodec, kedar ne žre. A pri natančnem preiskovanju najdemo mnogokrat znamenja kake druge bolezni, zaradi ktere žival ne žre.

Neprebavnost pouzročuje v prvi vrsti napačna klaja. Živini se želodec pokvari, ako dobi preveč klaje, ako jo krmimo s sprijeno, škodljivo, plesnivo, sparjeno, smrdljivo, z blatom in peskom zmešano klajo. Sploh napravlja nečista, težko prebavna klaja, ali klaja, na katero je slana padla, pokvarjen želodec. Tudi se želodec rad pokvari na spomlad in na jesen, kedar se živina postavi iz suhega na sveže (frišno), ali narobe. Slabo je tudi, ako živini sedaj malo, sedaj obilo klaje dajemo, ako se sedaj s to, sedaj z drugo klajo krmi. Neprebavnost tudi pouzročuje sprijena voda (luže) in premrzla voda, to posebno pri vroči živini. Na dalje se pokvari želodec, ako žival preveč dela, da še nima niti časa žreti in prežvekovati; včasih pa pouzročujejo to bolezen črviči v črevih.

Glavna znamenja, po katerih se ta bolezen spozna, so: 1. Živina ne žre; 2. blato je izpremenjeno, in 3. gobec je suh ali preveč z žlemom prevlečen.

Živina včasih malo žre, včasih zopet nič; žre počasi, nerodno, kakor pravimo: „nič se ji ne poljubi žreti“. Žival je izbirčna v klaji; dobro krmo navadno zametuje in je rajši slamo in korenine, zemljo in vapno; pije pa rajši lužo in gnojnico, nego čisto vodo. Žeja ni nikdar pomnožena, večkrat se še pomanjša. Prežvekovalci prežvekujejo počasi, nerodno in malo. Blato je suho, trdo, črnkasto in z žlemom prevlečeno in gre redkokrat in v malih svalkih od živine; včasih je pa blato redko, blede in vodeno (driskavo), kar se pa zelo redko opazuje. Blato diši po kislem ali še

celó smrdi, je z žlemom prevlečeno ali z žlemom zmešano; sem ter tja se nahajajo v blatu cela zrnja, posebno oves pri konjih. Gobec je z vlečljivim žlemom prevlečen, ali pa čisto suh; žlemna koža v gobcu je belkasta ali rumenkasta, ne lepo rudečkasta, kakor pri zdravi živini.

Bolezen traja nekoliko dni, do nekoliko tednov. Vedno se bolezen odpravi, ako živino pametno ozdravljamo in uzroke bolezní odpravimo; le redkokrat se druge bolezní razvijejo.

Najboljše zdravilo je počitek želodca; nikdar ne smemo pri neprebavnosti živali s krmo siliti. Želodec mora počivati, da se zboljša in zopet k moči pride. Napačno mnenje je, da bode žival preveč shujšala, ako jeden ali poldrugi dan nič ne žre; ravno nasprotno je pravo, žival mora nekaj časa stradati, da si želodec popravi. Uzroke, ktere sem gori omenil, moramo odpraviti in zraven damo živini malo kuhinjske soli, kar pri malih boleznih zadostuje.

Kedar je pa bolezen večja, damo za notranje zdravilo Glauberjeve soli 200 gramov in zraven pa stolčenih kalmeževih ter encijanovih koreninic po 20 gramov (za govedo), in to se vsak dan ponavlja. Na mestu je tudi surova solna kislina, in sicer za konje in govedo dajemo vsak dan po dve žlici te kisline v pitno vodo; nikdar pa ne smemo surove solne kisline same, brez vode dajati. Za ovco in svinjo potrebujemo jedno kavno žličico solne kisline na enkrat. Surova solna kislina ima pri ti bolezni izvrstne uspehe in se tudi prav po ceni v lekarni (apoteki) dobiva. Za pijačo dajemo živini same čiste, postane vode, v kateri nekoliko soli raztopimo. Z otrobi zmešana voda pri ti bolezni nikakor ni dobra, ker se otrobi v želodcu skisajo in ga še bolj pokvarijo, kakor je že pokvarjen. Torej ne dajate živini pri neprebavnosti nikdar otrobove vode!

Postrežba je pri ti bolezni velike važnosti, in na njo ne smemo nikdar pozabiti. Živini ne damo jeden ali poldrugi dan čisto nič klaje in zatem ji damo le malo in lahko prebavne krme. Zmirom je boljše pri ti bolezni premalo krmiti, kakor pa preveč. Ako je blato suho in trdo, damo živini sveže (frišne) trave, repe ali krompirja (repice ali hrušic); kedar pa je blato driskavo, krmimo suho in dobro klajo. Ako se živina malo prehodi, je bolje, nego da vedno stoji, kar velja posebno za delavno živino.

6. Dolgo trajajoča neprebavnost pri govedu.

(Zaprte tretjega želodca pri govedu.)

To prežvekovalcem lastno bolezen pouzročujejo vsi oni uzroki, ktere sem že pri neprebavnosti sploh povedal. Na dalje pa napravijo sledeči uzroki to neprebavnost: Ako žival preveč žre in želodec preobloži; posebno se to takrat rado zgodi, kedar je žival prej dolgo stradala. Ako govedo krmimo s težko prebavno krmo in s tako klajo, ki veliko sape napravlja, na pr. moka, otrobi, zrnje, sveža (frišna) in sparjena trava; to pa posebno takrat škoduje, ako se živina precej po jedi močno napije. Zeló nevarno je velo repno perje in čisto neprebavne reči, kakor trebilo, žreblji, drat, cunjje itd.

Znamenja. Blato prihaja redkokrat od živine in celo na tleh ostane ter ne razpade, kakor po navadi; blato je trdo, črno in z žlemom prevlečeno. Včasih je pa živina čisto zaprta, da ne pride nič blata od nje. Včasih pride med trdim blatom nekoliko mehkega, ki po kislem diši. Notranja živalska toplota je pomnožena, smrček je pa čisto suh. Živina renči, stoka, škrtá z zobmi, ne prežvekuje, žre vedno slabejše, naposled celó čisto nič in pogine, ako ni prave pomoči.

Pri ozdravljanju moramo skrbeti, da odpravimo v želodcih nakopičeno krmo. Na levo lakotnico pritiskamo z roko in tako skušamo krmo iz prvega želodca pregnati. Za notranje zdravilo damo jeden lot (15—17 gramov) lopatike in pol funta grenke soli v kuhovini lanenega semena. Ko začne blato od živine iti, damo samo polovico lopatike ter grenke soli, pridenemo pa jeden lot encijana in jeden lot kalmeža. Da govedo začne prežvekovati, damo mu vsak dan 4 grame bljuvne soli v vodi raztopljene, ali pa vsak dan jedno žlico surove bljuvne soli v pol litru vode.

Ko začne živina zopet jesti, ne sme se ji veliko dati, ker bi se v tem slučaju bolezen shujšala; damo ji samo četrtni del navadne krme. Za pijačo damo živali čisto, postano vodo, v kateri raztopimo nekoliko soli; živina pa ne sme na enkrat veliko piti, rajši ji damo večkrat in manj.

7. Hitro napenjanje pri prežvekovalcih.

V prvem želodcu ali vampu se po nepravilni krmi vetrovi (gazi) hitro naberejo. Ker ti vetrovi na preponko

tiščé in ta zopet na pljuča, prikaže se težko dihanje, in v težkih slučajih se živina zaduši, včasih pa celó vamp počí.

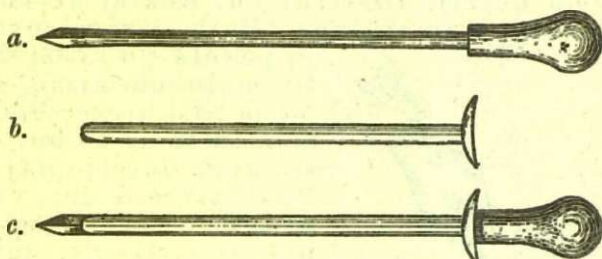
Uzrok te bolezni je preobilna in napačna klaja; najrajši pa pride napenjanje po sveži (frišni) krmi, posebno po sveži in sparjeni detelji. Kedar se lačno živinče hitro nažre sparjene detelje in se potém vode napije, tedaj je napenjanje skoro gotovo. Najbolj nevarna je rosna, s pajčevinami preprežena detelja, potem strnišče, na katero je slana padla; posebno pa je nevarnost velika pri sestradani živini, ki prav požrešno žre. Gnil krompir in repa ter vsaka sveža klaja, ktere želodec ne more prekuhati, pouzročuje napenjanje.

Bolezen se lahko spozna. Trebuh se začne hitro napenjati, da se lakotnice kmalu nič ne vidijo; posebno leva lakotnica je čisto zalita. Živina težko sope, je nepokojna, naznanja hude bolečine, ne žre in ne prežvekuje in se večkrat k blatu pripravlja. Napenjanje hitro pride, pa tudi hitro preide, včasih pa že v jedni uri živino umori.

Pri ozdravljanju je naša prva dolžnost, da vetrove in blato kolikor mogoče hitro odpravimo. Živini posežemo večkrat previdno v črevo (ritnik) in blato odstranimo; večkrat pridejo potém vetrovi, kar je vselej dobro znamenje. V ritnik (črevo) se prav pridno brizglja mrzla voda, kateri pridenemo malo navadnegamila (žajfe); brizgljanje vsako četrť ure ali še večkrat ponavljamo. Živini držimo glavo nakvišku in ji vtaknemo kako palico v gobec, da jo mogoče prisilimo rigati; ako začne živina rigati, je to vedno dobro znamenje. Levo lakotnico pritiskamo večkrat z roko in skušamo na ta način vetrove odgnati. Dobro je tudi živino z mrzlo vodo polivati in jo navkreber goniti, nikoli pa je ne smeš drviti.

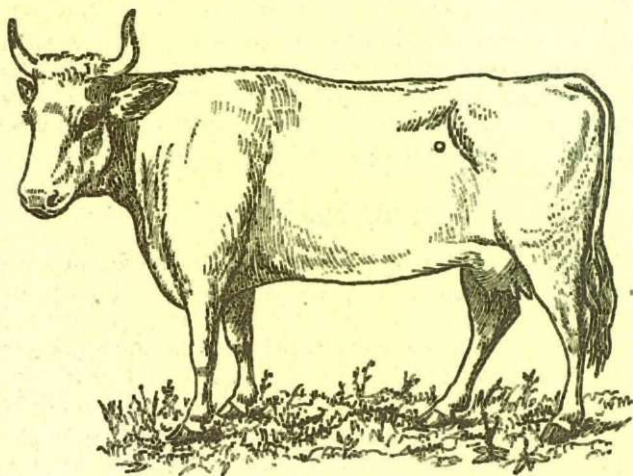
Za notranje zdravilo je jako dobro živo vapno, ker vetrove posrka in ukroti. To zdravilo, katero je v vsaki vasi pri rokah, napravi se takó-le: Vzemite par koščkov živega vapna in ga ugasite v kaki posodi z vodo; potem odlijte vapneno vodo od vapna in jo živini v gobec vlijte. To se ponavlja vsako četrť ure. Na dalje vlivajte tudi lug, kimlovo in kamilično vodo; pa tudi vodo, v kateri se je tobak kuhal, nekteri jako obrajtajo. Glavno in najboljše zdravilo je pa vendar živo vapno, kakor sem že gori povedal. Večkrat se pa mora vamp predreti, da vetrovi po tem potu sfrčé. Vbod v levo

lakotnico je zadnji pripomoček, in kedar je napenjanje hudo, ne smemo dolgo z vbodom odlagati. Mogoče je, da živino na ta način rešimo, ako pa vse nič ne pomaga, vendar jo še vedno lahko zakoljemo. Za vbod imamo poseben nož,

Slika 6. Nož za vbod. a. Bodalce. b. Cev. c. Bodalce s cevjo.

ki se bodalce imenuje. (Glej sliko 6.) Vsaka vas bi morala jeden tak nož kupiti, ki bi ga v sili lahko vsi vaščanje rabili. Nož se zabode v levo lakotnico (glej sliko 7. o), in sicer tam, kjer je najbolj napeta. Ost (špica) noža se tako

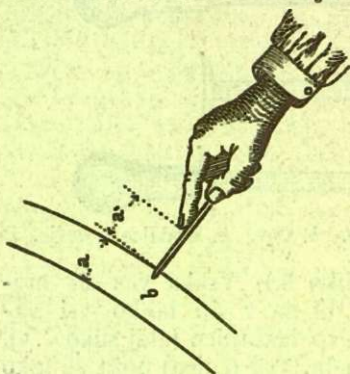

Slika 7. o prostor za vbod.

obrne, da bi podaljšana ravno na sredi telesa pod vampom ven prišla. Bodalce se odstrani in po cevi sfrčé vetrovi. Ako nimamo bodalca, rabimo za silo vsak nož, ki se pa po vbodu tako obrne, da se luknja razširi, po kateri se vetrovi

izpuhté. Omeniti pa moram, da vbod ni vedno brez nevarnosti; posebno pa je vbod z navadnim nožem vedno nevaren, ako ga neizkušen gospodar izvrši.

Dobro si tó-le zapomnite: Ne pasite goveje živine po detelji in strnišču, dokler je rosna, ali menda še zmrznjena. Dajte živini, predno

Slika 8. Tako se vbode.

jo pasete po sveži detelji, malo suhe krme, da ne bo na paši preveč hlastno žrla in se ne bo bolj zrakka, nego detelje najedla. Naši živinorejci vedno pri napenjanju govedu petrolej vlivajo. Jaz vas svarim odločno proti ti razvadi. Napenjanje je vedno nevarna bolezen, in veliko živine se mora poklati, ker bi sicer sama poginila. Ako ste pa živini petrolej in druge

smrdljive reči vlivali in jo morate potem zaklati, tedaj izgubite vse meso, ker po petroleju diši in ni za rabo. Če pa živini niste dali smrdljivih rečij, tedaj meso vsaj domá lahko porabite, ker je neškodljivo in užitno.

8. Zaprtje.

Zaprtje je bolezen, pri kateri ne gre od živine čisto nič blata ali pa zelo malo. Zaprtje je večkrat znamenje drugih boleznij, na pr. vročnice, kolike, napenjanja, vnetja želodca in črev itd.; vendar pa more zaprtje tudi samo zá-se obstati.

Uzrokov zaprtja nam je iskati v otrpnjenju črev in želodca; v želodcu se namreč napravlja premalo takih sokov, ki so za prebavljanje potrebni. Posebno se zaprtje rado nahaja pri mladi in pri taki živini, ki pri suhi klaji vedno v hlevu stoji. Zelo rada zaprtje pouzročuje sledeča krma: Sočivje in njega slama, želod, težko prebavna suha krma, posebno detelja. Včasih tudi napravlja zaprtje pesek, ki s klajo v živalsko truplo prihaja in tam obleži.

Znamenja. Blato le redkokrat ali čisto nič od živine ne gre in je suho ter trdo. Žival postane klaverna,

prežvekovalci jenjajo prežvekovati; živinče se večkrat k blatu pripravlja in nič iz sebe ne spravi ali le malo smrdljivega in krvavega žlema. Sluznice (žlemne kože) nosnic in gobca so vroče, suhe in rudeče; ako zaprtje dalje časa traja, pomnoži se tudi dihanje in žila. Ščasoma postane žival napeta; ako jo na trebuh pritisnemo, naznanja bolečine.

Dokler je zaprtje še samo brez drugih boleznij, ni ozdravljanje ravno težko; kedar so se pa že druge bolezni pridružile, je ozdravljanje težavnejše. Pri zaprtju dajemo živini sveže trave, repe, krompirja in vode, kolikor je hoče piti; dobro je tudi, da se živina malo prehodi in ne stoji vedno v hlevu. Da se blato zmehča in odstrani, damo živini Glauberjeve in grenke soli; za jeden dan damo govedu in konju jeden kilogram omenjene soli. Za govedo se pa tudi tó-le posebno priporoča: Pol funta grenke soli se raztopi v jednom litru kamiličnega čaja in zraven se pridene jedna četrt litra lanenega olja; vsak dan se to dvakrat ponavlja. Konju pa damo dva lota (30 gramov) lopatike, z moko in vodo v testo zmešane; to vsak dan dvakrat ponavljamo, dokler se zaprtje ne odstrani. Na dalje posežemo večkrat previdno v ritnik in iztrebimo blato; zraven pa živino brizgljamo z vodo, v kateri raztopimo nekoliko mila (žajfe) in soli. Ko se je živina že ozdravila, dajemo ji vendar še vsak dan nekoliko soli. Klaja mora biti lahko prebavna in nekoliko časa se mora le malo krmiti, da se bolezen ne povrne. Na mestu je sveža trava, repa itd.

9. Driska in griža.

Pri driski prihaja od živine večkrat in obilo vodenega blata; čreva so vneta, ali pa tudi ne. Pri griži je pa reč drugačna. Pri griži so zadnji deli črev, posebno ritnik, hudo vneti; od živine prihaja med vednim tiščanjem in napenjanjem obilo krvavega, mehkega blata. Driska in griža ste večkrat združeni z drugimi boleznimi; tukaj hočem drisko in grižo popisati kot bolezni sami zá-se obstoječi. Te bolezni se nahajate pri vseh vrstah in plemenih naše domače živine.

a) Driska. Uzrokom driske prištevamo notranje in zunanje prehlajenje. Torej driska rada napada živino, ki se zgodaj na pomlad in pozno na jesen pase. Ako se živina prežre ali se klaja hitro menja, tudi rada driska nastopi. Drisko tudi pouzročuje prevodena klaja (sama sveža

[frišna] trava, krompir, repa itd.), kakor tudi plesniva, izprijena krma in slaba voda. Mnogo živine je driski nekako podvrženo, da jo že dobi pri vsaki le nekoliko nepravilni klaji.

Znamenja. Blato je redko, vodeno, rumenkasto ali črnkasto, slabo prebavljeno, s klajo zmešano, diši po kislem ali gnilem in prihaja pogostoma od živine. Rep in zadnji nogi so od blata onesnaženi; včasih je na teh delih koža vneta, ker je blato zelo ostro. Ako ušesa nastavimo na trebuh, slišimo različno kruljenje in šumljanje v trebuhu. Včasih ne opazimo nobenega drugega znamenja kot vodeno blato; včasih pa naznanja žival silne bolečine v trebuhu, in zraven je tudi dihanje in žila malo pomnožena. Ako driska dalje časa traja, pridruži se huda žeja; trebuh upade ali je pa včasih malo napet. Žival je klaverna, postane mršava in slabo žre. Navadno se driska lahko odpravi in ni nevarna, le pri sesajočih teletih in žrebetih je nevarnost večja.

Ozdravljanje ima nalogo, da uzroke odstrani in vodeno blato ustavi.

Živino denemo v gorek hlev, damo ji malo in lahko prebavne suhe krme in postane vode; pri mali bolezni to že zadostuje. Pri hujši bolezni se moramo zateči k zdravilom. V ta namen pražimo (kakor kavo) ječmen, oves, fižol, grah, želod in ga stolčemo ter damo živini na klajo, ali pa to skuhamo in damo živini vse skupaj piti, ali ji pa vlijemo, ako bi ne hotela piti. Stolčena kreda je proti driski tudi dobra; jeden lot stolčene krede denemo v jeden liter kuhovine lanenega semena in to vlijemo konju ali govedu. Vsak dan to po trikrat ponavljamo. Za ovce, teleta in žrebete rabimo 4 grame krede in jedno kupico kuhovine lanenega semena. Kedar driska po prehlajenju nastane, damo živini kamiličnega in pelinovega čaja, kteremu primešamo nekoliko ruma ali črnega vina. Ako driska že dalje časa traja, tedaj moramo z boljšimi zdravili ozdravljati. V tem slučaju stolčemo 5 gramov zelenega vitrijola (galice) in ga zmešamo z jednim lotom encijanove štupe, in ta prašek damo govedu ali konju na vodi, v kateri se je kuhal stolčen in pražen (žgan) želod ali hrastove skorje. Vsak dan moramo to po trikrat ponavljati.

Da se odpravijo uzroki driske, to je pri njenem ozdravljanju vedno prvo in najvažnejše opravilo; ako uzrokov ne odstranimo, tedaj je tudi vsako ozdravljanje zastoj. Sveža (frišna) klaja ali klaja, ki jo je slana poparila, mora se vedno odstraniti in nadomestiti s suho in lahko prebavno

(z dobrim senom). Vedno je boljše, da živine, ki na driski boluje, ne pasemo na svežem (frišnem); nikdar pa ne smemo take živine pasti zjutraj, dokler so še pašniki mokri. Tudi je dobro pred pašo živini malo suhe krme dati. Voda mora biti postana ali še celó mlačna, nikdar ne sme živina dobiti premrzle vode. Premrzla voda bi bolezen še povečala. Živino v hlevu dobro pokrijemo in trebuh večkrat s slamo dobro odrgamo; paziti moramo, da se živina na novo ne prehladi, ker bi se v tem slučaju bolezen shujšala.

b) Griža. Pri griži gre od živine večkrat vodeno, smrdljivo ter krvavo blato; čreva, posebno ritnik (zadnje črevo), so hudo vneta. Ta bolezen se nahaja pri vsaki vrsti naše domače živine, najrajši pa pri govedu in pri mladi, sesajoči živali.

Uzroki so isti, ktere sem že pri driski povedal. Griža se največkrat nahaja in je najbolj nevarna pri mladi, dobro rejeni in čvrsti živini. Grižo pouzročuje izprijena, smrdljiva voda (luža), na dalje premrzla, snežena voda, močvirnati pašniki, premlada detelja in vsaka po slani poparjena klaja. Kakor se je pokazalo, je griža tudi nalezljiva.

Bolezen nastane hitro brez vsakih predznamenj; žival je žalostna, klaverna, krivi hrbet in postavlja noge pod truplo, rep drži malo nakvišku privzdignjen. Blato, ktero je tekoče in vroče, gre pogostoma od živine; od začetka je zelenkasto, potem rumenkasto, z žlemom in krvjo zmešano in na zadnje močno smrdljivo. Proti koncu gre blato samo od sebe od živine in močno po gnilem smrdi. Ako žival na trebuh pritisnemo, naznanja velike bolečine. Živina kmalu jenja jesti in prežvekovati, žeja pa je zeló pomnožena. Kožna toplota se večkrat izpreminja, notranja živalska toplota se močno poviša. Živina hitro hujša, moči jo zapuščajo, in ako ni prave pomoči, kmalu pogine.

Griža hitro pride in se tudi hitro poviša ter včasih že v treh ali štirih dneh živino umori. Posebno nevarna je griža pri konju, ovci in pri mladi sesajoči živini. Včasih pa griža bolj počasi pride in se tudi počasi razširja, tedaj ni tako nevarna.

Ozdravljanje. Pri ozdravljanju moramo najprvo skušati, da odpravimo uzroke, ako pa to ni mogoče, moramo jih vsaj zmanjšati. Nikdar pa ne smemo poskušati, krvavo blato precej odpraviti. Pri griži moramo torej najprvo uzroke odpraviti, potem še le bolezen ozdravljati. Trebuh polijemo s kafrovcem ali z navadnim žganjem in

ga potem s slamo dobro drgamo, da se posuši. Nikdar pa tudi ne smemo opustiti, bolne živine dobro odeti s kako plahto ali kocem. Ko smo vzroke odstranili ali vsaj zmanjšali, vlijemo za notranje zdravilo živini pol litra kuhovine lanenega semena, kateri primešamo jedno osmerko špirita ali vinskega cveta. Namesto špirita damo v kuhovino lanenega semena tudi lahko dva grama čiste karbolne kisline. To zdravilo velja za konja in govedo. Živino tudi večkrat brizgljamo, in sicer z ravno to tekočino, katero rabimo za notranje zdravilo, (t. j. s kuhovino lanenega semena, kateri primešamo nekoliko špirita ali pa karbolne kisline). V postano pitno vodo denemo vsak dan jedno žlico surove solne kisline (za konja in govedo); to vsak dan ponavljamo. Kedar že griža dalje časa traja, damo živini pol litra pelinovega čaja, kteremu primešamo nekoliko žganja ali črnega vina. Na dalje dajemo govedu 5 gramov stolčenega zelenega vitrijola (galice) in jeden lot stolčenih encijanovih korenin v pol litru pelinovca. Za konja napravimo testo iz 5 gramov stolčenega zelenega vitrijola in iz jednega lota encijanovih korenin in to mu na enkrat damo. Vsak dan dobi konj, kakor tudi govedo, tri take dele. Dobro zdravilo za konje, kakor tudi za goveda so „3 grami kafe, 6 gramov surovega ter stolčenega galuna in 20 gramov encijana.“ To zdravilo ponavljamo vsak dan po dvakrat.

10. Driska sesajočih telet in jagnjet.

Kakor sem že omenil, je driska pri sesajočih teletih in jagnjetih zelo nevarna bolezen. Kedar se z vso silo prikrade v naše hleve, nam le zelo malo živine pri življenju pusti. Blato je zelo redko in gre večkrat od živine ter obstaja iz použitega mleka, žolča in žlema; vendar je blato včasih tudi krvavo. Bolezen hitro pride in včasih že v 24. urah jagnjeta in teleta pomori, skoro gotovo pa v nekaterih dneh. Le redkokrat in samo pri pametnem ozdravljanju se začne bolezen boljšati, in žival počasi okreva.

Uzrok om telečje in jagnječje driske prištevamo premastno mleko matere in to posebno takrat, kedar je mleko sparjeno, bodisi po težkem delu ali po obilni hoji. Ni mi treba posebej omenjati, da se to večkrat zgodi o vročem poletnem času, nego po zimi. Velikokrat se prikaže ta bolezen med jagnjeti in teleti, ako se novorojenčkom prvo materino mleko sesati ne pušča. Ljudje mislijo, da prvo

mleko novorojenčku škoduje, in zaradi tega kravo po porodu izmolzejo; pa ravno to je napačno, ako se prvo mleko novorojenčkom sesati ne pušča. To prvo mleko ima lastnost, da odpravi iz črev mladorojenčkovih tisto klejasto, črnkasto blato, katero se je še za bivanja v materinem telesu v črevih nabralo. Zatorej ne smemo krave nikdar po porodu izmolzti, ampak to mleko mora tele izsesati. Na dalje je vzrok driske prehlajenje vsake vrste, bodisi prepih, mrzel hlev ali dolgo trajajoče deževno vreme. Driska nastopi tudi, ako je krava ali ovca bila predolgo na mrzlem in se je mleko v vimenu ohladilo, tako da sesajo mladiči potem mrzlo mleko. Ker pa uzrokov vedno ne najdemo, obdolžujemo male glivice (strupeno snov) kot pouzročitelje te bolezni.

Bolezen se prikaže v prvih treh dneh po porodu, včasih pa že, predno začne tele ali jagnje sesati. Blato je redko, „šmirasto“, rumeno in čudno kislo diši. Kasneje je blato čisto vodeno, belkasto, sirotki podobno ter obstoji iz sesednega mleka in žlema. Teleta in jagnjeta jenjajo sesati, leže v jednomer in smrt jih reši v enem, k večjemu v treh dneh. Večina obolele živine pogine. Odrastla teleta zbolijo redkeje.

Za zdravilo dajemo žganje (jedno žlico na enkrat), črno kavo in brizglje s katranovo vodo. Jako dobro in prvo zdravilo pri telečji in jagnječji driski je sledeče: „pol grama opija, jeden gram magnezije in dva grama praška rabarbere“ za tele; jagnjetu pa damo samo polovico omenjenega zdravila. — Nikdar pa ne smemo pozabiti, da uzroke odstranimo ali jih vsaj po mogočosti zmanjšamo. Prvega mleka ne smemo nikdar izmolzti; kedar je krava vroča, ne smemo teleta precej puščati, da bi sesalo. Kravo, kakor tele moramo vsakega prehlajenja varovati. Kedar je bila krava dolgo časa na mrzlem, ne sme tele takoj sesati, ampak še le takrat, ko je že krava kake pol ure stala v hlevu.

II. Kolika, grizenje ali klanje.

Grizenje je splošno ime za različne bolezni v trebuhu in črevih. Kolika hitro pride, pa tudi hitro preide, — včasih pa že v nekoliko urah živino umori. Klanje napada vsa plemena naše domače živine; najrajši in največkrat pa vendar konje. V sledečem hočem govoriti o koliki pri konjih.

Grizenje (kolika) je najbolj razširjena notranja bolezen pri konjih. Med sto notranjimi konjskimi boleznimi je

gotovo štirideset kolik; od sto na koliki obolelih konj pogine jih počez 15—20.

Uzroki. Preobilna, napačna in izprijena klaja napravljaja koliko; posebno rado pride grizenje po rži. Zategadelj je najboljšje, da z ržjo konj ne krmimo, ali jim le zeló malo rži dajemo. Najboljšje žito za konje je oves, kateri daje moč in ne napenja. Sveža detelja, posebno sparjena kaj rada pouzročuje koliko; torej moramo to klajo vedno previdno krmiti. Navadno zbolijo konji radi na koliki ob nedeljah, ko v hlevu stojé in obilo krme dobivajo; pa tudi takrat se rado grizenje napravi, kedar sestrada živina prav hitro žre in se potem takoj vpreže ter s polnim trebuhom podi. Pri mlinarskih konjih se kolika večkrat iz tega uzroka prikaže, ker mlinarji veliko suhe moke krmijo, kar konje močno napenja. Klaja, ki začne hitro v želodcu vreti, na pr. premlada trava in detelja, sparjena in sveža krma, zeló rada koliko pouzročuje. Na dalje prištevamo uzrokom klanja nabasanje želodca in črev s klajo ali blatom; temu pravimo navadno, da se je živini zaprlo (zaprtje). Koliko pouzročujejo na dalje kameni v črevih, kjer se večkrat napravijo, in to posebno takrat, ako so kameni veliki in čreva nadlegujejo. Isto velja tudi, ako se v črevih obilo glist zaredi. Večkrat pa klanje v trebuhu nastane na ta način, da se jedno črevo okoli drugega zavije in jedno črevo drugo tako stisne, da blato ne more naprej. Včasih se pa jedno črevo v drugo porine in blato tudi ne more naprej. Grizenje pouzročujejo tudi ostrá zelišča, kakor tudi preostrá zdravila. Prehlajenje vsake vrste tudi ujedanje napravljaja. Posebno je prehlajenje takrat nevarno, kedar mokra in spotena živina na prepihu stoji ali se pa vroča živina mrzle vode napije.

Bolezen hitro pride. Konj postane nemiren, nepokojen, stopa sem ter tja, večkrat se po trebuhu ozira, z zadnjima nogama pod trebuh bije, s prvima pa koplje po tleh ter z repom sem in tja maha. Konj se večkrat vleže in zopet kvišku plane, stoji mogoče nekaj minut mirno in ko se bolečine ponové, vrže se zopet na tla ter kmalu vstane. Konj se večkrat k blatu in scanju pripravljaja, pa le zeló malo ali čisto nič iz sebe ne spravi. Kedar je klanje hujše, meče se konj brezobzirno na tla, valja se sem in tja, leži na hrbtu in noge krčljivo na trebuh nateguje. Zatem zopet kvišku skoči, ozira se po trebuhu in na enkrat se vrže z nova na tla, in to se večkrat ponavlja. Konj ne žre in ne pije, z zobmi škriplje, težko in naglo sope; gobec je vroč

in suh, kožna toplota se izpreminja, noge in ušesa so navadno mrzla. Žival se začne potiti in trepetati po vsem životu.

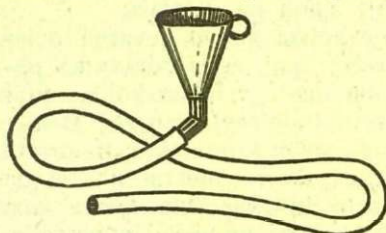
Zeló nevarna znamenja pri koliki so: Ako se konj davi ali celó bljuje (kozla), je to znamenje, da je želodec počil; konj sicer nikdar ne bljuje. Ako konj sedi, kakor pes, ako s prednjima nogama kleči in vzadi stoji, ako hitro napet postane, je to znamenje, da so se čreva zavila ali pa da je kako črevo počilo. Kedar se živina vedno k blatu pripravlja in nič drugega iz sebe ne spravi kakor malo žlema, takrat so čreva z blatom preobložena. Kedar se začne konj močno potiti in je pot mrzel, ali kedar se konj brezobzirno na tla meče, je to vedno slabo znamenje. Sploh se ne moremo nič dobrega nadejati, ako kakega pol dneva od konja čisto nič blata ne gre in se grizenje sploh ne potolaži.

Ozdravljanje. Ker je kolika vedno nevarna bolezen, nasvetujem vam, da precej po živinozdravniku pošljete in mu tudi naznanite, da imate v hlevu koliko, zató da vam lahko zdravila iz lekarne (apoteke) prinese. Dokler živinozdravnik ne pride, ali če ga sploh ni pričakovati, storite tó-le: „Konju dobro nasteljite, da se metaje na tla ne obtolče; zraven pa zaprite vrata in okna, da mrzla sapa na bolno živino ne vleče. Ako se konj ne meče in ne valja, pustite ga na svojem mestu stati; če bi se pa na tla metal, morate ga izprevajati, da se ne bo valjal. Velikokrat se zgodi, da se čreva pri valjanju jedno v drugo zavijejo, in na ta način blato ne more naprej, in tedaj ne more nobeno zdravilo nič pomagati, konj je izgubljen. Iz navedenega lahko razumete imenitno pravilo: „Na koliki bolan konj se ne sme valjati; ako bi se vendar hotel, izprevajajte ga (prepeljajte ga), da mu valjanje zabranite. Ako konj ne bi hotel hoditi, morate mu z bičem pomagati.“ — Konja polijte po trebuhu in hrbtu s kafrovcem ali terpentinovim oljem, potem naj ga štirje možje tako dolgo s slamo drgajo, da se posuši; zatem se konj gorko odene. Med tem se napravi žajfnica, ktera se konju vsako četrto ure pridno v ritnik brizglja.¹ Predno se pa to stori, poseže se s pooljeno roko konju previdno v ritnik (črevo) in se blato odstrani. Nikdar se ne sme to opustiti, ker včasih precej po iztrebljenju vetrovi pridejo, kar je vselej dobro znamenje.² Za notranje zdravilo dajte pol litra kamiličnega čaja, v katerem

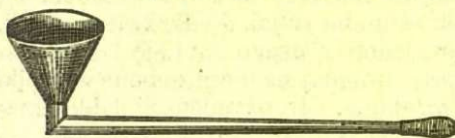
¹ Lijak (glej sliko 9. a, b na sledeči strani) je za brizgljanje pripravlnejši nego brizgalnica, ktera se je do sedaj navadno rabila.

² Ako konja radi prehlajenja ujeta, takrat naj se kamilični čaj brizglja.

raztopite pol funta Glauberjeve ali grenke soli. Boljše in pripravnejše pa je, da vzamete jedno pest kamilic, pol funta grenke soli in zmešate z rženo moko; temu prašku se nekoliko vode prilije ter se testo napravi, ki se dá konju. Pri konju je vedno boljše in pripravnejše, da zdravila z moko v testo zmesimo, kakor pa da bi tekoča zdravila vlivali. Zgoraj omenjeno zdravilo se v polu dne trikrat ali štirikrat ponavlja, ako bolezen poprej ne jenja. Dobro je tudi jedno četrť litra črne kave, kateri malo ruma ali žganja primešamo; to zdravilo je povsod pri rokah in se je že večkrat prav dobro obneslo. Priporoča se tudi laško ali laneno olje po četrť litra na enkrat; vsako uro pa se ponavlja. Ako to ne pomaga v

Slika 9 a. Lijak iz kavčukove cevi.

Slika 9 b. Lijak iz lesene cevi.

nekoliko urah, je slabo znamenje. Vendar pa kmetovalec ne more in ne sme pri svoji živini nič drugega storiti kakor to, kar sem mu do sedaj povedal.

Nekteri nevedni in nespametni mazači dajejo proti koliki petrolej, terpentino olje, vozni „šmir“, smrdljiva jajca (zaprtke), scalnico in počenjajo različne take bedarije. Od-

ločno in v vašo korist vas svarim pred takimi neumnostmi. Bodite pametni in ravnajte se po nasvetih, katere sem vam gori povedal.

Pravila za našega kmeta, kteremu je konj zbolel za koliko:

1.) Pošlji hitro po živinozdravnika in mu povej, da imaš v hlevu koliko, zato da zdravila s seboj prinese, ker tú je vsaka minuta draga.

2.) Daj konju dovolj nastelje in ne puščaj mu, da bi se valjal.

3.) Drgaj konja dobro po trebuhu in hrbtu, koder si ga poprej s kafrovcem ali terpentinovim oljem polil; potém konja dobro odeni.

4.) Blato iz ritnika previdno s pooljeno roko odstrani in konja pridno brizgljaj.

5.) Za notranje zdravilo daj kamiličnega čaja z grenko soljo, ali laškega kakor tudi lanenega olja, ali pa črne kave z rumom.

6.) Vsako drugo ozdravljanje pa opusti.

12. L i z a n j e.

Pri lizanju živina rada liže ter žre solnate in druge take reči. Navadno se lizanje nahaja pri govedu, redkeje pri prašičih. Tu bom govoril o lizanju pri govedu.

Uzroke lizanja moramo vedno v klaji iskati. Ako v klaji primanjkuje solnatih in vapnenih snovij ter se klaja v želodcu preveč skisa, takrat pride radč lizanje. Posebno napačna je klaja z močvirnatih ter kislih travnikov in pašnikov. Dalje slaba krma, ki ima malo redilne moči, posebno zimna slama in prezrela detelja, ki posušena obstaja skoro iz samih palic. Nesnaga v hlevu, jaslih in garah (lojtrah) tudi lizanje pouzročuje. Posebno je ti boleznj podvržena živina malega kmeta, kateri krmi, kar slučajno ima, in pri katerem se krma vedno menja; sem in tja dobi živina malo žreti, včasih zopet nič, včasih pa preveč. Mali kmet sploh krmi, kar ima. Velika napaka pri malem kmetu je, da si navadno redi preveč živine, za katero nima dovolj krme. Pri premožnejših kmetih, kjer se živina vedno jednako in tudi dobro krmi, je ta bolezen neznana. Opomniti pa moram, da lizanje dobijo navadno molzne krave in sploh živina, ktera se krmi s tako klajo, ki nima dovolj soli in vapnenih snovij.

Od začetka živina navadno klajo zametuje; umazana, blatna in poscana slama ji bolj diši, nego pa dobro seno. Govedo liže jasli in zid; kasneje pa vse požre in obliže, kar dobi, kakor opeko, cunje, stari les in usnje, vrvi, predivo in druge reči. Gnojnico in lužo živina rajši pije, kakor čisto vodo. Govedo slabo žre, dlaka se mu ščetini, koža postane suha; na hrbtu in na križu je žival močno občutljiva, ako se tam pritisne. Govedo vedno bolj hujša in na zadnje na oslavljenju pogine. Molzna krava izgubi mleko, in še to, kolikor ga daje, je vodeno in plavkasto.

Ako bolezen ni huda, tedaj se še večkrat ozdravi, če le uzroke odvrnemo in odpravimo. Najpoprej moramo krmo čisto izpremeniti; velikokrat se govedo že samo od sebe ozdravi, ako pride v drug kraj, k drugemu gospodarju in drugi krmi. Kedar je bolezen že velika in živina vidno

hujša, tedaj je najbolj pametno, da bolno živinče zakoljemo, dokler se more meso še porabiti. Za zdravilo se nasvetuje sol, kreda, pepelika (potašl), kalmež, encijan in vapnena voda. Dobro zdravilo je surova solna kislina, ktere damo vsak dan po jedno žlico v pitno vodo. Vsa notranja zdravila se pa morajo dolgo časa rabiti, ako hočemo dočakati uspeha. Najboljše zdravilo pa je dobra in tečna krma.

13. Žrenje trebila in mladih prasat.

Svinja požre trebilo, ako se po porodu isto precej iz svinjaka ne odstrani. Pa ne samo svinja, tudi krava žre trebilo, ako je po porodu sama sebi prepuščena. Vse krave ne žró trebila, pa vendar velika večina. Kobila in ovca tudi sem ter tja trebilo požre, kar je pa zelo redka prikažen. Jako zanimivo je vedeti, da živina nikdar tujega trebila ne pojé, ampak zmirom le samo svoje.

Požreto trebilo ne pouzročuje vedno bolehavosti, drugokrat pa živina zopet hudo zboli. Živina, ktera je trebilo požrla, davi se, jenja žreti in prežvekovati, smrček postane suh in gorek. Žival je nekoliko napeta, blato se zapira, mleko se suši. Ščasoma postane žival nekako mršava ter veliko mesa izgubi. V kakih 14 dneh vsa bolestna znamenja izginejo, ker v tem času pride trebilo v večjih ali manjših koščekih na dan.

Vedno se mora porod opazovati, in kedar trebilo od živine pride, naj se isto hitro odpravi. Ako je pa žival vendar imela priložnost trebilo požreti, damo v takih slučajih kravi po jeden funt, za svinjo pa zadostujejo trije loti Glauberjeve soli. Večkrat se ljudstvo prestraši, ko opazi, da kravi nekaj črevesu podobnega iz ritnika visi; v takih slučajih nekteri krave hitro pokoljejo. Ako bi natančno pogledali, prepričali bi se lahko, da je kravi trebilo iz ritnika viselo, ne pa lastno črevo. To je posebno lahko takrat določiti, kedar veste, da je krava trebilo požrla.

Svojim mladičem živina bolj prizanaša, nego trebilu. Samo pri svinjah večkrat opazujemo, da ona svoje mladiče požre. To se najrajši dogaja pri tistih svinjah, ki so prvič porodile. Svinja požre mladiče precej po porodu; kasneje se to le takrat zgodi, kedar kak mladiček pogine in ga začno podgane glodati. Svinja, ki je že enkrat svoje mladiče požrla, stori to navadno tudi pri poznejših porodih. Večkrat se lahko opaza, da svoje mladiče požró najrajši one svinje, ki imajo malo mleka ali pa bolne siske.

Kako se zabrani, da svinja svojih mladičev ne požre? Porod pri svinji se mora skrbno opazovati in trebilo takoj odstraniti. Ako svinja trebilo požre (kar se navadno zgodi, ako je sama sebi prepuščena), potem tudi mladičem ne prizanaša. Ako slučajno kako pujse pogine, mora se isto precej iz svinjaka odstraniti. Kedar začno podgane na mrtvem prasetu glodati, dobi svinja slast in ga požre. Ko je mrtvo prase požrto, tudi živi mladiči pred svinjo niso več varni. Proti žrenju mladičev se sledeči pripomoček priporoča: „Svinji se vlije v uho nekoliko kafrovca. Svinja se baje vleže na omenjeno uho in izgubi ves srd do mladičev.“ Drugi zopet priporočajo sledeče: „Mladiči se namažejo po vsem životu z žganjem, ravno tako se namaže svinja po glavi in posebno okoli nosnic.“ Na ta način se, kakor pravijo, žrenje mladičev vedno prepreči. Glavni in prvi pripomoček proti žrenju mladih pujset pa je, da odpravimo trebilo in poginjene mladiče.

14. Gliste v črevih pri konju.

Večkrat opazimo, da pridejo z blatom gliste od konja. Kakošne so pa te gliste? Gliste, ki od konja prihajajo, so belorumenkaste, okrogle in proti koncu se nekako zožujejo. V dolgosti merijo samci do 6 palcev, samice pa celó do 12 palcev; torej je ona še enkrat večja, nego on.

Z blatom pa ne pridejo samo gliste, ampak tudi zrela jajčka. Sčasoma se zunaj jajčka izpremené v zarodke, katere konji z vodo ali krmo požró. Zarodki se v živalskem telesu večkrat prelevijo in na zadnje nastanejo zopet gliste. Na ta način se zarod vedno množi.

Gliste stanujejo v konjskih in oslovskih črevih. (Seveda imajo tudi druga plemena živalij svoje posebne gliste, ki pa niso za nas tako važne kakor konjske.) Pa ne smete misliti, da prebiva v glistavem konju samo jeden par glist. Včasih se nahaja v črevih do tisoč glist. Seveda je tolika množina glist škodljiva, ker pouzročuje vnetje črev. Še bolj nevarne pa so gliste iz tega uzroka, ker se zvijejo v klopčič in zadržujejo blato. Kaj pa nastane iz tega? To pouzročuje koliko ali grizenje, ki je v hudih slučajih lahko smrtonosno. Ako nima konj baš veliko teh neljubih gostov v črevih, takrat opažamo samo sem ter tja mala znamenja kolike. Posamezne gliste nikakor niso škodljive.

Kako se pa gliste preženó, boš me vprašal, dragi čitatelj. Odgovor je kratek: „Gliste se morajo v črevih pomoriti in potem odpraviti.“ Jaz odpravljam gliste iz konjskih črev, in sicer vedno z dobrim uspehom, na tá-le način: „Glistavemu konju ne dam pol dneva čisto nič pijače. Potem vzamem 20 gramov (dober lot) bljuvne soli in jo raztopim v pol litru vroče vode. To raztoplino vlijem v škaaf in ji pridenem kakih pet bokalov čiste vode. To vodo ponudim konju, ki ni prej pol dneva nič pijače dobil. Ker je konj žejen, navadno vso vodo na enkrat izpije. Ako pa noče piti, ponudim mu zopet čez pol ure. Ko je konj vso vodo popil, ne dam mu pol dneva čisto nič jesti. Zatem vzamem 30 gramov (okoli 2 lota) lopatike, kateri pridenem nekoliko ržene moke. Temu prilijem nekoliko vode in napravim testo. Ta svalek (testo) dam konju po poldnevnem stradanju. Bljuvna sol umori gliste in lopatika jih odstrani iz črev.“ Uspeh tega ozdravljanja je bil vedno dovoljen; vselej sem na ta način gliste odpravil.

Sevéda je to samo takrat na mestu, kedar vidimo sem intja kako glisto blatu primešano; zakaj le tedaj smo natanko prepričani, da je konj gotovo glistast.

Za domača zdravila zoper gliste se priporočajo: Jelenovo olje, vožnik, pelinov in vratičev čaj, česnova voda, seme buč (navadnih), voda, kateri se nekoliko terpentinovega olja primeša, itd.

15. Ličinke v želodcu pri konjih.

Vsaka žival ima svoje posebne brenclje. Brenclji ležejo jajčka, iz jajček nastanejo ličinke, ktere se zapredejo in iz zapredka nastanejo zopet brenclji. Konjski brenclji rojijo meseca julija, avgusta in septembra in ta čas zaležejo jajčka na konjsko kožo. Gori imenovani brenclji zaležejo jajčka najrajši konju na vrat in kolena; na teh krajih se konji namreč največkrat ližejo in najprej iz jajček izlezle ličinke požró. Včasih pa ličinke same v gobec zlezejo, in žival jih požre. Ličinke (črviči) se v želodcu različno izpreminjajo in meseca maja, junija in julija prihodnjega leta pridejo na svetlo in se v zemlji zapredejo. V kakih 25—30 dneh izfré iz mešička mladi brenclji.

Prej se je mislilo, da ličinke napravljajo hude bolezni. To pa ni po vsem resnično. Dandanes je dognano, da

včasih prebiva veliko ličink v želodcu, in konj vendar ni bolan. Sem in tja povzročijo ličinke malo vnetje v želodcu in napravljajo malo koliko ali grizenje. Vse to pa nima velikega pomena.

Do danes ne poznamo še zdravila, ktero bi ličinke iz želodca odpravilo. Takega zdravila pa tudi ne potrebujemo, ker so ličinke čisto nedolžni gostje v konjskem želodcu. Zdravila, ki gliste v črevih umoré, nič ne opravijo pri ličinkah. Še celó ostra zdravila ne umoré ličink. Z zdravili bi prej lahko konja zastrupili, nego ličinke pred časom odstranili. Prihodnje leto ličinke prostovoljno zapusté konjski želodec ter se potém v zemlji zapredejo. Meseca maja, junija in julija opazujemo večkrat na ritniškem jabolku ličinke (podobne onim, ki jih nam kaže slika 4. na strani 41.), ktere povzročujejo hudo srbenje. Ako ličinko od tega dela z roko odstranimo, srbenje kmalu poneha. Ličinke se namreč še malo na jabolku pomudé, predno konjsko telo popolnoma zapustijo.

III. Bolezni v spolovilih in scalih.

I. Scanje krvi.

Scanje krvi se nahaja kot bolezen zá-se ali je pa združeno z drugimi boleznimi. Tu hočemo govoriti o krvomoku kot bolezni zá-se. Scanje krvi nahajamo pri vseh vrstah naše domače živine, največkrat pa vendar pri govedu.

Scanje krvi se prikaže v dveh oblikah: 1. Živina šči samo čisto kri, in 2. kri je scalnici primešana. V tem drugem slučaju razločujemo zopet dvojno scalnico: a) scalnica je rujavkasta, s sesedeno krvjo pomešana, in b) scalnica je rudečkasto-rujavkasta brez sesedene krvi.

Uzroki. Žival šči čisto tekočo ali sesedeno kri le tedaj, ako v scalih kaka večja žila počí in se kri iz nje izliva. Kri je scalnici primešana (scalnica je krvava) posebno pri živini, ki se pase, največkrat na pomlad, ko še dobre trave primanjkuje in živina žre, kar ravno dobi. Redkokrat pa se nahaja krvmok pri živini, ktera se v hlevu krmi. Krvavo scalnico povzročujejo vlažni, kisli, močvirnati pašniki, kjer rastejo kislá, ostra zelišča, kakor zlatice, mleček in dr. Tu lahko živina tudi s klajo požre škodljive črve in gosenice, in oboje draži scala. Na slabih pašnikih je živina tudi pri-

morana žreti vršičke jelš, hoj in smrek, kar tudi krvomok napravlja. Škodljiva je tudi voda iz luž, kolesnic in sploh izprijena voda, kakor tudi prehlajenje. Na dalje se nahaja scanje krvi po ostrih zdravilih (posebno španske muhe) in po ranjenju scal.

Žival šči čisto kri, ali rudečkasto scalnico, s sesedeno krvjo ali brez nje. Živina je žalostna, blato je driskavo. Na hrbtu in na križu se prikažejo bolečine (od ledic), žival krvi hrbet, stoka, težko hodi, na zadnje se prikaže tudi vročnica.

Ozdravljanje je različno. Ako začenja več živine na enkrat na pašniku kri scati, zadostuje večkrat, da se živina s pašnika vzame in se nekoliko časa krmi v hlevu. Hlev mora biti gorek, živina se mora odevati. Za zdravilo ji dajemo kamiličnega in žajbelnovega čaja. Ako krvavo scanje ne pojenja, damo živini, pa samo takrat, kedar ni zaprta (zaprtje), kuhovine hrastovih skorij, šišek in ježic. Svinčeni sladkor (4 grame) v sladkem mleku je tudi dobro zdravilo. Vsak dan se to dvakrat ponavlja. Galun in zeleni vitrijol se tudi priporočata, pa le takrat, kedar gre blato lahko od živine. Pri trdem blatu se daje žajbelnova kuhovina z grenko soljo in solitarjem, pri hudi bolezni pa pridenemo nekoliko zobnikovega perja. Nekteri poskušajo tudi kislo mleko s solitarjem. Kedar je živina močno slaba, pridene se vsakemu zdravilu nekoliko kafe (5 gramov na enkrat).

Zoper scanje krvi pri govedu jaz vedno z dobrim uspehom tó-le rabim: V kuhovini hrastovih skorij raztopim 5 gramov zelenega vitrijola in 5 gramov svinčenega sladkorja in to govedu na enkrat vlijem. Pri zelo slabi živini pridenem omenjenemu zdravilu 4 grame kafe.

2. Zapiranje scalnice.

Pri zapiranju scalnice živina zelo malo, takorekoč po kapljicah šči, včasih pa od živine čisto nič scalnice ne prihaja. Navadno se ta bolezen nahaja pri konjih in volih. Pri kobilah in kravah se zapiranje scalnice nikakor ne nahaja, ali zelo redkokrat. Na tisoče bolne živine sem že ozdravljjal, pa nikdar še nisem našel zapiranja scalnice pri kobilah ali kravi.

Uzroki. Prvi in glavni vzrok te bolezni je prehlajenje. Po prehlajenju prime krč scalni mehur in scalno cev, scalnica se ne more odcejati. Na dalje se scalnica zapira, ako so ledice, scalni mehur in scalna cev vneti. Zapiranje scalnice povzročujejo trdine, izrastki, otekline in

kameni v scalnem mehurju in v scalni cevi. Slednjič pa tudi gosta scalnica in sesedena kri scanje ovira.

Znamenja. Živina je plašna, nemirna, koplje z nogami, večkrat se k scanju pripravlja, pa le malo kapljic ali čisto nič iz sebe ne spravi. Sploh se živina, posebno konj, tako obnaša, kakor sem pri grizenju povedal. (Beri o koliki na strani 71.) Ako preiskujemo scalni mehur skoz nožnico ali ritnik, čutimo, da je napet, s scalnico prenapolnjen. Že mali pritisk z roko na scalni mehur napravlja živini hude bolečine.

Ta bolezen se mora kmalu odločiti. Ako je po prehlajenju scalni mehur krč prijel, takrat krč navadno kmalu izgine, in živina začne scati. Kedar živina ne more čisto nič scalnice iz sebe spraviti, postaja vedno bolj nemirna in plašljiva; slednjič se tudi vročnica pridruži. Ako konji čisto nič ne ščijo, počí jim v 24—36 urah scalni mehur in so brez izjeme izgubljeni. Ako pa sem ter tja nekoliko kapljic od konja pride, takrat zdrži dva ali še celó tri dni, predno mu počí mehur. Voli pa morejo scalnico dalje časa brez nevarnosti držati.

Ako hočemo zapiranje scalnice ozdravljati, moramo uzroke poznati. Kedar živina po kapljicah šči, je to znamenje, da so scala s kameni ali izrastki zamašena. Kedar pa živina čisto nič ne šči in se vendar vedno k scanju pripravlja, takrat lahko za gotovo trdimo, da se je živina prehladila in je krč scalni mehur prijel. V teh slučajih drgajte živino pred žilnjakom s slamo ali z roko. Ravno tako drgajte na scalno cev pod ritnikom. S pooljeno roko sezi v ritnik in pritiskaj skoz črevo polagoma od spredaj nazaj na scalni mehur. Živino postavi na svežo (frišno) slamo, ker na sveži slami začne večkrat scati. Dobro je tudi žival po trebuhu s terpentinovim oljem namazati. Večkrat imenovani zunanji pripomočki že popolnoma zadostujejo. Ako živina vendar še ne more scati, brizgljaj jo pridno z mlačnim kamiličnim čajem. Za notranje zdravilo ji pa dajaj kamiličnega čaja, brinjevih jagod ali pa nekoliko dobrega brinjevca z vodo zmešanega.

Odtakanje scalnice z bodalcem in odstranitev kamenov in izrastkov prepuščajte živinozdravniku.

Omeniti moram, da se zapiranje scalnice ne nahaja tolikokrat, kakor naše ljudstvo sodi. Pri vsakem grizenju (koliki), ako konj isti trenutek ne šči, pravi naš živinorejec: „Scalnica se konju zapira“. To pa ni vedno resnica. O

zapiranjū scalnice samo takrat lahko za gotovo govorimo, kedar vemo, da konj že dolgo ni scal in se vedno k scanju pripravlja, ali pa takrat, kedar čutimo skoz črevo zelo napolnjen scalni mehur. Še redkeje, kakor pri konjih in volih, zapira se scalnica pri kobilah in kravah; pri ženskih živalih je torej zapiranje scalnice zelo redka prikazen.

Nekterniki imajo navado pri zapiranjū scalnice (bodi si da je navzočno ali ne) v žilnjak in nožnico vtikati hren, poper, nosni tobak, ali vlivati terpentinsvo olje. To ravnanje je zelo napačno, naj se torej opušča.

3. Prevelika pojatnost.

Prevelika pojatnost se nahaja samo pri ženskih živalih, med temi najrajši pri kravi.

Uzrokom prištevamo preobilno in preveč redilno krmo (zrnje) ter preveč počitka. Pri krmljenju v hlevu se večkrat pokaže preobilna pojatnost, ako se krave ne ženejo k biku, kedar se pojajo (gonijo). Tudi se krava večkrat poja, ako je maternica zaprta in ne more spočeti (ne sprejme), ali če se v njej in njenih delih tuberkule (trdine) napravijo.

Pri kravi se pokažejo močna znamenja pojatnosti; na zadnje se krava v jednomer poja. Krava ne sprejme in akoravno že breja postane, navadno zvrže. Kasneje pride slabo prebavljanje, hiranje, pri kobili trmoglavost, pri kravi tuberkuloza ali sušica.

Ako ni maternica izpremenjena ali v vratu zaprta, more se pojatnost takó-le odpraviti: Živina se goni na pašo in mora sploh veliko hoditi; krmi se s svežo, hladilno krmo, kakor z repo, krompirjem. Za zdravilo ji damo večkrat soli in solitarja. Dobro zdravilo proti preobili pojatnosti je kafa; pa vendar moram omeniti, da kafa pojatnost le za malo časa ustavi. Kobili in kravi se daje skoz osem dnij vsak dan po dvakrat po 5 gramov kafe. Ako vse nič ne pomaga, je najboljšje, da se kobili jajčniki vzamejo (kobila se reže) in krava se poredi in zakolje.

4. Premajhna (pomanjkljiva) pojatnost.

Ta napaka se nahaja pri obeh spolih. Premlada in prestara živina se ne poja, ker pri prvi pojatnost še ni prišla, pri drugi pa je že prešla. Tu govorimo tedaj le o živini, ki bi se po starosti morala pojati, pa se vendar ne poja.

U z r o k je prevelika slabost živine; slabost pa izvira iz bolezni, preslabe krme in preobilega dela. Tudi predebela živina se rada ne goni. Pri bikih in žrebcih se prikaže pomanjkljiva pojatnost, ako se je žrebec ali bik v mladosti prezgodaj ali preveč rabil in preslabo krmil. Pri telicah navadno pojatnost večkrat izgine, ako se niso od začetka vodile. Pomanjkljivo pojatnost tudi povzročujejo notranje, težko določljive bolezni, na pr. vkup vzrastla maternica itd.

Živino k pojanju siliti je težko. Preslaba živina naj se dobro krmi, predebela pa bolj pičlo. Živina se postavi k taki živini, ki se ravno goni. Kravo privežemo zraven bika in ji damo lanenega semena, konoplje, leče, surovih jajec in mleka od krave, ki se ravno poja. Hrbet in križ spiramo z vodo ali s špiritom. Nekteri dajejo živini španskih muh, da bi se pojala; tega pa vam nikakor ne priporočam, ker se s tem lahko več škoduje, nego koristi.

Velikokrat se krava ali kobila goni; ko jo pa prive demo k biku ali žrebcu, ne pusti ga k sebi. Ako ga pa tudi pusti, ne ubreji se, dasi jo večkrat pripeljemo. V tem slučaju je dobro, da živino k drugemu biku ali žrebcu ženemo, ker se drugje večkrat precej ubreji. Zapomniti si morate tudi to, da se pri dvojčkih (teletih) telice ne smejo rabiti za plemo, ker so spolovila vedno nezadostno razvita, in taka krava ni za plemo.

5. Vnetje mošnje in žilnjaka.

Tu vidimo znamenja vnetja: vročino, oteklino, bolečino, pri beli koži tudi rudečino. Največkrat nastane to vnetje, ako se ti deli ranijo ali drugače poškodujejo; ako konj pade ali leži v ostri scalnici ali se kako drugače poškoduje. Dokler so ti deli vroči in močno otekli, odstrani se vnetje najlažje z mrzlo vodo, z mrzlimi ovitki. Konj se postavi tako globoko v vodo, da se mošnja namaka; če pa to ni mogoče, spira se otekli del vedno z mrzlo vodo. Dobro je tudi namazati otekli del z ilovico v vodi namočeno. Ilovica se mora pa precej odstraniti, ko suha postane, in s svežo nadomestiti. Umestno je tudi, da damo konju večkrat nekoliko grenke soli, da se čreva prazni. Ako zaradi notranjih bolezni mošnja oteče, izgine z boleznijo tudi oteklina.

6. Vnetje vimena.

Vnetje vimena imenujejo naši kmetje „volčič ali sajevec na vimenu“, kar pa je napačno. Bolezen naj bi se povsod jednako imenovala. Besedi sajevec in volčič nič ne pomenita; imenujmo torej to bolezen vnetje vimena, kar je pravo in pravilno.

Vnetje vimena se nahaja pri vsakem plemenu naše domače živine, najrajši pa pri kravi in ovci. Navadno se vime vname kmalu po porodu ali pa takrat, kedar se tele odstavi; vendar pa utegne tudi vsak drugi čas nastopiti.

Vnetje vimena je dvojno: 1. zunanje, in 2. notranje ali vnetje v vimenu samem.

Pri zunanjem vnetju oteče na enkrat celo vime, večkrat se razprostira otekline od vimena tudi pod trebuh. Otekline je mehka, nikoli ne trda, kakor pri notranjem vnetju. Ako tako vneto vime z roko pritismo, nastanejo luknjice, ktere ne izginejo precej. Celo vime je nekoliko oteklo, vroče, boleče in rudeče. Mleko se sicer malo zmanjša, vendar pa ni nikdar izpremenjeno, kakor pri drugi vrsti vnetja. Pri tem vnetju ni treba posebnega ozdravljanja; k večjemu damo živini sveže krme in malo grenke soli, da lažje gre blato od nje; vime pa namažemo s surovim, nesoljenim maslom in ga večkrat spiramo s hladno vodo.

Notranje vnetje je pa že nevarnejše in se najrajši nahaja pri kravah. Tu zboli le četrt ali pol vimena, redkokdaj več; navadno zboli zadnji del vimena rajši, nego sprednji.

Uzroki. Vime se vname po vsakem poškodovanju: ako se rani, sune ali drugače poškoduje. Vime se tudi vname, ako tele pri sesanju preveč v vime z glavo buta. Vnetje pride po prehlajenju, ako stoji živina v mrzlem hlevu ali na prepihu, ali če ji manjka nastelje, da mora na mrzlih tleh ležati. Na dalje se vime vname po razjedljivi scalnici in blatu. Kedar se tele odstavi, mora se krava čisto izmolzti, ker v nasprotnem slučaju se rado vnetje pritisne. Tudi se bolezen od jedne krave na drugo prenese. Kedar dekla kravo z vnetim vimenom zmolze in gre potem precej zdravo kravo molzt, zgodi se lahko, da se bolezen na zdravo kravo prenese, posebno ako je vime nekoliko ranjeno. Bolezen je torej nalezljiva.

Vneto vime je trdo, oteklo, vroče, boleče, gorkota pa ni posebno pomnožena. Iz vnetega dela (vimena) ne pride pri molzenju nič mleka, ampak le nekoliko belkasto-vodene

tekočine. Ta tekočina postane sčasoma rujavkasta ali rudečkasta, naposled bolj kalna, gnoju podobna. Pri zunanjem vnetju ne nahajamo nikdar te tekočine, ampak vedno dobro mleko. Živina ne žre rada, mnogo leži, z zadnjima nogama široko stoji ter je na vimenu močno občutljiva.

Vnetje v vimenu se razdeli ali se pa začne gnojiti, včasih se pa pridruži tudi snet. Vneto vime se v enem ali drugem delu strdi, in na tem mestu mleko popolnoma izostane.

Pri ozdravljanju je glavno pravilo, da se sisek (zizej) vnetega dela vsako uro dobro izmolze; ne sme se pa misliti, saj ni nič mleka, kaj bom zmirom molzel. To je napačna misel. Ako te rujavkaste kapljice v vimenu zastajajo, vime vedno bolj dražijo, bolezen se razprostira in hujša. Nikdar se pa ne sme ta tekočina na tla izmolziti, ampak vedno v kako posodo. Ta tekočina bi se z nasteljo lahko zanesla k drugi kravi in bi pri tej vnetje vimena povzročila. Na dalje moramo skrbeti, da se mleko po mogočosti posuši; v ta namen kravo malo krmimo in ji damo večkrat nekoliko grenke soli. Od kraja, dokler je vime vroče, zmiije se večkrat z mrzlo vodo, ali se pa namaže z ilovico, v vodi namočeno. Ilovica pa samo toliko časa koristi, dokler je mrzla in ne suha; mora se torej večkrat menjati. Kedar je vime že bolj trdo in ne več tako boleče (črez nekaj dni), tedaj pa mrzla voda ni na mestu, ker vime vedno bolj strjuje; mrzla voda je samo za to dobra, da vnetje prežene.

Ko vročina preide, spira se vime z gorko ječmenovo vodo, z vodo lanenega semena ali tudi s popelnovo (topolovo) vodo. To se na dan večkrat ponavlja; vselej pa se mora vime dobro obrisati, da se ne prehladi. Dobro je tudi pod vime škaf gorke ječmenove ali popelneve vode postaviti, da se v vime kadi. Po noči pa, ko je nerodno zmirom vime s temi vodami spirati, namažemo je z neosoljenim surovim maslom, ali s svežim, ne žarkim (žaltovem) laškim oljem. Še boljša pa je maža (žavba), ki se napravi iz jednega dela joda, iz jednega dela kafe in 40 delov masti.

Po odstavljenju žrebeta kobili večkrat vime oteče. V teh slučajih se kobila nekoliko dnij pičlo krmi, in zraven ji dajemo v pitno vodo nekoliko grenke soli. Vneto vime se spira s hladno vodo, na kar bolezen kmalu izgine.

7. Trebilo izostane.

Trebilo izostane največkrat pri prežvekovalcih in med temi najrajši pri kravah. Pri kobili se redkokrat prigodi, da se ne bi po porodu naravno iztrebila.

Uzroki. Napenjanje in stiskanje po porodu ima nalogo, da trebilo odstrani. Pri kravi je trebilo močno prirasteno na maternico, kar se pri drugih živalih ne nahaja. Iz tega vzroka trebilo pri kravah večkrat izostane, nego pri drugih živalih. Večkrat se lahko opazi, da se krava po dvojčkih nerodno in počasi trebi. Ako se breja krava slabo krmi, rado trebilo izostane. Torej lahko opazimo, da se v slabih letinah, kedar primanjkuje dobre krme, ta v gospodarstvenem oziru precej imenitna napaka kar zaporedoma prikaže pri več kravah. Dobro rejene krave se večjidel čisto naravno in pravilno trebijo. Dolgo trajajoči porodi, posebno ako se porodni deli ranijo in potem otečejo, in veliko oslavljenje krave povzročijo navadno, da trebilo ne pride na dan. Isto velja tudi za one slučaje, v katerih tele v materinem telesu pogine in se mora potem s silo izvleči. Po prezigodnjih porodih se krava skoro nikdar pravilno ne iztrebi. To pa iz tega vzroka, ker je trebilo z maternico preveč vzrasteno. Ako se porodni deli prezgodaj zapró, ne more se maternica navzlic vsemu stiskanju iztrebiti in izčediti.

Znamenja, ktera povzročuje v maternici zaostalo trebilo, niso pri vseh živalih jednaka. Prežvekovalci in posebno krava se veliko ne zmenijo, ako trebilo nekoliko dni izostane. Ako se pa kobila o pravem času ne iztrebi, je to vedno slabo znamenje, ker kobila z zaostalim trebilom vedno hudo zboli.

Naravno bi moralo pri kravi trebilo v šestih urah po porodu priti. Ako trebilo dalje časa izostane nego 6 ur, je to nevarno, če tudi krava ne zboli. Krava sicer zaostalo trebilo dobro prenaša, vendar ne smete misliti, da je ta napaka čisto lahka in neškodljiva.

Prve dni po porodu visi jeden del trebila kakor kos črev iz nožnice, drugi del pa še v maternici leži. Živina se napenja, maternica se stiska, in to napenjanje in stiskanje je včasih tako hudo, da se trut prikaže (da maternica izstopi). Sicer se pa krava čisto dobro počuti, rada žre, daje navadno mero mleka in je skrbna za telička. Ako se krava v štirih dneh po porodu iztrebi, takrat ostane čisto zdrava

in čvrsta. Kasneje začne trebilo v maternici gniti, kar se po letu prej zgodi, nego po zimi. Med zadnjima nogama viseči del trebila se podaljša do tal, začne gniti in ves hlev zasmradi. Napenjanje in stiskanje postaja vedno slabejše in naposled popolnoma izgine, namesto tega pa nastopi mala vročnica. Krava oslabi in hujša, slabo žre, zadnji nogi odrevenita, dlaka se ščetini, smrček postane suh in gorek, mleko se suši. Včasih trebilo v kakih desetih dneh še v celem odide, živina si potem hitro opomore, smrdljiva izceja iz nožnice pa še nekaj časa traja. Po desetem dnevu trebilo kmalu razpade, jeden del pride na svetlo, drugi del pa v maternici ostane ter gnije. Krava vidno hujša, zelo malo žre, mleko se skoro do čistega posuši. Iz nožnice se izceja smrdljiva, s koščki segnitega trebila pomešana tekočina, ki ves hlev močno zasmradi. Pa tudi že tako napredujoča bolezen se sčasoma ozdravi. Izceja iz nožnice postane belkasta in ni več tako smrdljiva, mleko narašča, krava začne žreti.

Le v zelo redkih slučajih bolezni vedno raste in poslednjič žival na oslavljenju pogine. Drugokrat se maternica hudo vname, gnojnica zaide v kri, in krava pogine na zastrupljenju krvi. Večkrat se tudi prikaže v treh ali štirih tednih po porodu občni krč, kateri živino večinoma umori.

Znamenja pri kobili. Le zelo redkokrat se pripeti, da se kobila po porodu ne izčisti. Ako se vendar zgodi, ima to veliko hujše nasledke, nego pri kravi. Pri kopitarjih zaide kmalu smrdljiva tekočina iz nožnice v kri, in to povzroči smrt. Pri kobili se ne sme z odstranjenjem trebila nikdar tako dolgo čakati, da bi začelo gniti. Ako se kobila dobro počuti, sme se z odpravljanjem k večjemu jeden dan počakati, sicer se pa mora trebilo precej odpraviti.

Ozdravljanje. Pri kravah se sme trebilo brez vsake škode štiri dni v maternici pustiti, po zimi še celó 5—6 dnij nič ne škoduje. Pri kobili se mora trebilo, ako samo od sebe ne pride, takoj odstraniti; k večjemu se sme kakih 20 ur počakati, to pa samo takrat, ako je žival čisto čvrsta (frišna).

Nekteri gospodarji imajo navado, da na vèn viseče trebilo obešajo kamenje ali kake druge take reči; to je napačno. Trebilo že samo dovolj vleče, kolikor je sploh dopuščeno. Težki kameni lahko povzročijo trut (izstop maternice), zatorej se naj ta razvada opusti. Tisti tudi prav ne ravna, kateri vèn viseče trebilo tik sramnice odreže.

Trebilo vleče namreč nekoliko na oni del, ki je še v maternici, in ako se zunanji del trebila ne odpravi, tedaj se tudi porodni deli zapreti ne morejo. Ako trebilo do tal visi, zaveže se samo vá-se, da kračje postane.

Za odpravljanje trebila se poslužujte živinozdravniške pomoči, ker to delo je sitno in težavno. Neizkušen človek pri tem opraviu lahko več škoduje, nego koristi.

Velike važnosti pri ti bolezni je brizgljanje mlačne vode v materno. To delo se lahko opravlja z lijakom (glej sliko 9. a, b na strani 74), kar se vsak dan trikrat ponavlja. Brizgljanje se mora tako dolgo nadaljevati, dokler iz nožnice čista voda ne teče. Voda zmehča in odlušči trebilo od maternice in tudi pouzroči, da se maternica polagoma stiska in tako na odpravljanje upliva. Ko je voda iz maternice odtekla, brizglja se karbolna voda, ktera prepreči, da trebilo hitro ne gnije. Mlačne in karbolne vode v tem oziru nekteri živinozdravniki, kojim se deloma tudi jaz pridružujem, prehvaliti ne morejo. Vèn viseče trebilo se mora večkrat s karbolno vodo oprati, da hitro ne segnije in hleva ne usmradi.

Živino morate krmiti z dobro in lahko prebavno klajo. V poletju se daje dobra, sveža trava, po zimi pa dobro seno, otrobova voda in nekoliko lanenega semena. Na dalje morate skrbeti za dobro in mehko nasteljo; ako je slama vsled izceje onesnažena, mora se hitro z drugo (frišno) zameniti.

8. Napake mleka.

Napake mleka so dvojne: 1. Živina ima premalo ali preveč mleka, ali pa je 2. mleko izpremenjeno.

Vedno pa je težko najti uzrokov za to; včasih je več uzrokov in vsi skupaj delujejo. Večkrat se iščejo uzroki v kravi sami, navadno pa so uzroki zunaj krave, v klaji ali v drugih zunanjih uplivih. Ako krava mleko izgubi, ali če postane mleko vodeno, višnjevo, rudečkasto, tedaj so nekterniki precej s sodbo gotovi. „Kravi je narejeno, kravi je zacoprano; ongava Špela mi tako ni dobra in ona je copernica, kakor ljudje pravijo, in je tudi moji kravi zacoprana.“ Na vraže in copernije so verovali ajdje, nam kristjanom pa naša vera to prepoveduje. Kaj ti bo neki stara babura zacoprana, ko je vesela, da še malo živi. V naslednjem vam hočem pokazati, od kod prihaja vodeno, višnjevo (plavkasto) in rudečkasto mleko.

1. Krava daje premalo ali preveč mleka. Zoper preobilno molžo se menda nihče ne pritoži. Prepičla molža nastane, ako se krma izpremeni, posebno kedar pride krava od dobre na slabo klajo. Mleko se tudi pomanjša pri pojanju, pri poželenju po teletu in pri zelo mrzlem vremenu. Pri vnetju vimena in pri vseh boleznih z vročnico se mleko tudi zmanjša ali celó izgine. Ni mi pa treba posebno omenjati, da se pri breji kravi mleko polagoma izgublja. Včasih izgine mleko brez posebnega uzroka; a to posebno pri kravah, ki so prvič porodile, večkrat pa tudi pri onih, ki so že imele več telet.

Da krava več mleka daje, mora se v prvi vrsti dobro krmiti; stari pregovor pravi: „Krava pri gobcu molze“, in to je tudi resnica. Z dobro in tečno krmo se mleko najbolj poviša. Za zdravilo dajemo kimel, janež, erman, koper, vodni kimel, dalje rudeče žveplo, šupo encijanovih korenin, brinjeve jagode in žvepleni cvet. Rudečega žvepla damo po dva grama, janeža in brinjevih jagod pa po 15 gramov. Vsak dan se to dvakrat ponavlja.

Pri brejih kravah se mleko od dne do dne zmanjšuje; kolikor bližje je porod, toliko bolj se mleko suši. Po zvrženju ima krava prav malo mleka. Zgodi se pa, da krava še le takrat mleko dobi, kedar bi prav za prav poroditi morala. To se pa le takrat prigodi, ako se med tem časom kravi dobro streže. Pri nepripravnem in surovem molzenju krava iz strahu in bojazni mleko zadržuje; to velja posebno, ako so siski ali vime ranjeni. Včasih si živina mleko sama izsesa, ali pa stori to zraven stoječa živina; v teh slučajih obdolžujejo naše gospodinje „môro“ ali pa copernice. Obojna misel je napačna. Môr ni nikjer, copernice pa še manj.

2. Mleko je izpremenjeno, ima napačne lastnosti.

a) Vodeno mleko ni lepo belo, ampak višnjevasto, in ima malo smetane in sira. Omeniti pa moram, da imajo nektera plemena bolj vodeno, druga zopet bolj mastno mleko.

Vodeno mleko izvira iz slabe krme (same zelenjave) in pokvarjenega želodca; tako mleko se nahaja pri mršavih, bolnih kravah. Za zdravilo dajemo tečno krmo, malo ovsanikakor ne škoduje; pri pokvarjenem želodcu dajemo encijan in kuhinjsko sol.

b) Premastno mleko ima veliko masti in malo vode; tako mleko imamo sicer radi. Za mladiče, ki sesajo, pa premastno mleko vendar ni pripravno, ker napravlja

drisko. Premastno mleko nahajamo navadno samo pri ovcah, ki se preveč tečno krmijo. Za pomoček služi manj redilna krma.

c) Rudeče mleko. Mleko je rudeče po primešani krvi, ali pa rudečkasto barvano po nekterih zeliščih. Kri pride v mleko, ako se vime ali sisek (zizej) rani ali se kaka žilica v vimenu pretrga. Vse to se navadno zgodi ob surovem, neprevidnem molzenju. Nektera zelišča, kakor boršec, brstje smrek, hoj, jelš in hrasta, zlatice, mleček, napravljajo krvavo scalnico in krvavo mleko. Pa tudi pri vnetju vimena je mleko rudečkasto, kakor sem že prej povedal.

Že med molžo je včasih mleko rudečkasto; sem in tja pridejo samo iz jednega siska krvave kaplje, ali je pa tudi vse mleko nekako rujavkasto. Drugokrat se pa samo na dnu posode napravi neka krvava gošča, ki se po kuhanju zrujavi. Pri doječih kravah se to na ta način spozna, da tele nekako nerado sesa, večkrat siske izpreminja, po sesanju z glavo maha in ima včasih krvav gobec.

Ako je vime ranjeno in vneto, pomagajo mrzli ovitki (voda in ilovica); molzti se mora previdno in počasi, da se vime še bolj ne rani. Kedar so različna zelišča uzrok krvavega mleka, moramo ta zelišča odpraviti in kravi dajemo kuhovine lanenega semena z grenko soljo; v vodi se pa daje nekoliko solitarja in soli. Ako se krvavo mleko ne zmanjša, ravnamo se kakor pri scanju krvi (glej stran 79.).

Rudeče pike se včasih nahajajo na mleku v soparnih kletih in o soparnem vlažnem vremenu. Klet se mora zračiti, posoda pa dobro čistiti.

d) Višnjevasto mleko se navadno nahaja po letu in po malih kmetijah, kjer se navadno na snažnost preveč ne gleda in so kleti slabe in gorke. Jediní uzrok te bolezni je mala, s prostim očesom nevidna živalica, ki se v mleku zaredi in višnjevo mleko pouzročuje. Ako pride iz jedne posode v drugo nekoliko takih živalic, pomnožijo se tam in napravijo višnjevo mleko. Ako se posoda samo izmije, živalice ne poginejo; da se jih iznebimo, mora se posoda dobro z vapneno vodo pomiti in potem posušiti.

Ako postavimo mleko kisat, prikažejo se včasí v 24—36 urah na mleku blede-višnjeve, kasneje popolnoma višnjeve pege, ktere ostanejo ali se pa tudi razprostirajo po površju in v globočino (proti dnu). Sem in tja se nahajajo te pege samo na smetani, včasih se pa tudi na mleko razprostrejo, tako da je mleko in smetana čisto višnjeva. Surovo maslo, ki

se napravi iz take, z višnjevimi pegami preprežene smetane je umazano-višnjevo, loju podobno ter je neprijetnega okusa.

Ko tako mleko opazimo, molzimo vsako kravo posebej in od vsake krave denimo nekoliko mleka na krožnik in ga pustimo kisati, da vidimo, ktera krava daje višnjevo mleko. To kravo potem posebej molzemo in mleko takoj porabimo; napaka izgine navadno v kakih 14 dneh sama od sebe. Posoda se pa mora dobro pomiti z lugom in vapneno vodo; ako le nekaj kapljic takega mleka v posodi ostane, postane vse mleko, ki kasneje v posodo pride, višnjevo. Klet, kjer mleko stoji, mora se večkrat prezračiti in na novo pobeliti. Dobro je tudi pri kravi, ki daje višnjevo mleko, klajo čisto izpremeniti. Ako se na mleku vedno višnjeve pege napravljajo, tedaj je umestno, dejati na vsako skledo mleka, ki ga kisat postavimo, jedno kavno žlico umetenega mleka ali pol žlice jesiha. Potem se mleko bolj hitro skisa, in višnjeve pege se ne napravljajo.

e) Rumeno mleko nahajamo samo za se ali zraven višnjevega; ta napaka se nahaja večkrat pri kuhanem, nego pri surovem mleku. Ravno kakor višnjeve, tako nastanejo na mleku rumene pege, ktere se tudi povekšajo, toda samo na smetani; mleko nikdar rumeno ne postane. Včasih se pripeti, da je smetana rumena, mleko pod njo pa višnjevo. Odpravi se ta napaka, kakor sem že pri višnjevem mleku povedal.

f) Žlemasto, vlečljivo mleko se kmalu skisa, malo smetane napravi in se nerado umete. Tudi to napako napravljajo male živalice, ki se v mleku nahajajo; na dalje se pa obdolžuje lipovo, jelševo, trtno in krompirjevo perje. Po užitku navedenega perja baje mleko vlečljivo postane, kar pa ni dognano. Tudi slabo prebavljanje more to napako povzročiti. Ta napaka se odpravi, kakor sem pri višnjevem mleku povedal. Ako pa prihaja vlečljivo mleko od izprijenega žlodca, dajmo kravi vsak dan 6 gramov surove solne kisline v pitno vodo.

Kedar se smetana nerada umete, ne sme se predolgo nabirati in pred metenjem se malo ogreje. Smetana se tudi rajši umete, ako ji pridenemo nekoliko koščkov čebule. Dobro je tudi pridejati taki smetani malo kislega mleka in stolčenega galuna; to se dobro v smetano zameša, malo pogreje in zopet na hlad postavi, na kar se smetana rada umete.

g) Mleko se prehitro zgrize (skisa). Včasih se mleko že v vimenu strdi, večkrat se pa sveže mleko pri kuhi zgrize. Uzrok je pokvarjen želodec, kislá zelišča in zdravila. Rado se tudi mleko skisa v poletnem času, o hudi vročini in pri nagli vremenski izpremembi, ali pa če se spotena živina takoj molze. Največ pa pripomore nesnažna posoda, da se mleko pri kuhi skisa.

Kedar se mleko zaradi pokvarjenega želodca skisa, tedaj damo kravi sode, magnezije, krede, encijana, kalmeža itd. Ako se pa mleko od zdravil ali zelišč skisa, izostane napaka, ko se uzrok odpravi. Hlev ne sme biti prevroč in spotena krava se ne sme poprej molzti, dokler se ne ohladi. Glavna reč pa je snažnost posode, v katero se mleko molze in potem shranjuje. Da se ti sveže mleko med kuho ne zgrize (se-sede), napravi takó-le: Namolzeno mleko ohladi, predno ga k ognju pristaviš. Pisker, v katerem mleko kuhaš, mora biti vedno čist. Pred kuho prideni na jeden liter surovega mleka jeden gram čiste sode, in mleko se ne bo zgrizlo.

IV. Bolezni možganov in živcev.

I. Vnetje možganov.

Vnetje možganov samih se le redko nahaja. Večkrat se vnamejo kože možganske, in zraven seveda tudi možgani trpé; to vse z jedno besedo se imenuje vnetje možganov.

Ta bolezen se nahaja pri vseh plemenih naše domače živine; najrajši pa pri konju in zatem pri govedu. Bolezen se nahaja sama zá-se, pa tudi združena z drugimi boleznimi.

Uzroki. Pri mladi, čvrsti, dobro rejeni živini se vnetje možganov najrajši nahaja. Rada nastane ta bolezen pri metanju zob in pri prvem pojanju. Te dve reči pa ne napravita vnetja možganov, temveč pri njiju navzočnosti živina le lažje zbolí. Pouzroči pa to bolezen vse, kar napravlja naval krvi k možganom, t. j. prevelika vročina, hitra izprememba od vročega vremena na mrzlo (posebno ako solnčni žarki ravno na glavo padajo), vroči soparni hlevi. Na dalje so velike važnosti udarci na glavo in ranjenje glave same. Pretečna in težko prebavna krma (leča, grah, zrnje) tudi pospešuje vnetje. Ličinke nekterih črvov posebno pri ovcah in govedu pouzročujejo vnetje možganov.

Bolezen se začneta z nemirnostjo; konji ritajo, govedo bode z rogovi in rjove, ovce skačejo in tudi butajo, prašič je ves divji. Razun tega se žila precej pomnoži, žlemne kože so rudeče, čelo je vroče.

Ko so se ta znamenja nekolikokrat ponavljala, postane živina topa, lena, neobčutljiva. Žival glavo k tlom drži ali jo na jasli naslanja in stoji nepravilno, t. j. drži vse štiri noge pod trebuh, ali jedno nogo na stran ali preveč naprej postavlja itd. Sem in tja živina leži, kakor otrpla. Ako se žival pokliče ali udari, vzbudi se nekoliko iz tega spanja, pa kmalu je zopet vsa topa. Ako se živina prepeljava, drži glavo k tlom, gre sem in tja, kakor bi bila pijana, včasih se udari na zid, drevesa in sploh na vse, kar ji pod noge pride. Konji sami sebi prepuščeni, vrtijo se včasih v kolo-barju, dokler se utrujeni ne zgrudijo. Konji in sploh vsa taka živina ni občutljiva; konji se nič ne branijo, ako jim na noge stopaš ali v ušesa posežeš. Žival slabo žre in obdrži krmo v gobcu, čez nekoliko časa zopet malo žveči, a zopet preneha; pri pijači vtakne gobec daleč v vodo in še celó vodo žveči. Blato in scalnica gre le polagoma od živine. Žilno bitje je pomnoženo, dihanje globoko. Večkrat se primeri, da za topostjo pride norost, in potem se topost še poveča.

Vnetje možganov je vedno nevarna bolezen. Od desetih obolelih konj se komaj dva popolnoma ozdravita; drugi poginejo, ali pa zapusti bolezen težke nasledke, na pr. norost.

Ozdravljanje. Puščanje krvi je samo tedaj na mestu, kedar je glava zeló vroča in živina nora. Nikdar se pa ne sme puščati, kedar je živina topa, lena. Za notranje zdravilo dajemo bljuvne soli z Glauberjevo soljo (5 gramov bljuvne soli in 150 gramov Glauberjeve soli). Kedar je živina zeló topa in žila ni močno pomnožena, je na mestu lopatika (20 gramov za konja). Prav pridno se tudi napravljajo brizglje z mrzlo vodo, jesihom in soljo. Na glavo se neprenehoma devajo mrzli ovitki, t. j. cunje v mrzlo vodo namočene se pokladajo na glavo. Še bolje pa je, da denemo v malo vrečo (žakelj) ledú in to konju na čelo polagamo; to ostane vedno mrzlo in ni treba, da bi se vedno ponavljalo, kakor pri ovitkih z vodo.

Žival postavimo v temen, hladen, zračen in prostoren hlev. Dobro je tudi žival imeti na prostem v senci. Za pijačo se daje čista voda, v kateri se raztopi nekoliko solitarja in grenke soli. Za krmo dajemo najrajši svežo travo, po zimi krompir, repo in otrobovo vodo.

Včasih ne moremo drugega napraviti, kakor da dajemo na žival mrzle ovitke, ji puščamo kri, jo postavimo v mrzel hlev in jo brizgljamo. Notranjih zdravil večkrat dati ne moremo. Ako žival pije, lahko ji damo v vodo nekoliko solitarja. Namesto mrzlih ovitkov se tudi lahko glava z mrzlo vodo poliva, posebno pri veliki toposti. Kedar je žival divja, je najboljše, da se postavi v prostoren, dobro nastlan hlev, ker se tukaj žival tako lahko ne rani. Pripravno je tudi, da denete živini dve vrvi okoli vratú in da drži jeden mož jedno na desnem, drugi pa drugo na levem kraju. Zmirom se pa mora pri taki divji živali paziti, da se kak človek ne ponesreči. Ako bi hoteli tako divjo živino s silo strahovati, poveča se divjost še bolj.

2. Možganski mrtvoud (božji žlak ali kap).

Kap lahko zadene vsako pleme naše domače živine, najrajši pa goveda in ovce. Bistvo mrtvouda je hud krvni naval proti možganom; krvna žila počí, in kri se v možgane razlije; žival izgubi zavednost in občutljivost.

Uzroki. Ti bolezní je posebno mlada, dobro rejena, polnokrvna žival podvržena. Pouzročiti pa morejo to bolezen vsi uzroki, ki napravljajo naval krvi k možganom, kakor: ako se živina preveč podi in pregreje; ako stoji v soparnih in vročih hlevih; ako mora dolgo časa na solncu stati; ako zaradi pretesnih komatov ne more kri od možganov pravilno odtekatí. Kap pouzročuje tudi preobilna in prereditna krma, ali pa padec, pri katerem si žival pretrese možgane.

Bolezen napade žival na enkrat, ali pa začne živina pri hoji omahovati, je zaspana in se začne tresti. Živina pade na tla, nič se ne zaveda in nič ne občuti, leži kakor klada ali se malo stresa. Dihanje je težko, grgrajoče; žila se komaj čuti, je nepravilna, srčno bitje je neredno. Žival gleda divje, punčica v očesu je raztegnjena in nepremakljiva in oko rudeče. Gobec in jezik sta rudeče-višnjeva, iz gobca in nosú teče kri. Živina pogine v nekoliko minutah, včasih se pa bolezen zopet malo zboljša; navadno pa ostane jeden ali drugi del mrtvouden. Črez nektare dni ali tedne zadene žival drugi ali še tretji mrtvoud in jo tudi umori. Le redkokrat se živina popolnoma ozdravi.

Pri ozdravljanju je treba hitro uzroke odpraviti, ako je to sploh mogoče. Večkrat pa je ozdravljanje zaradi hitrega izida nemogoče. Živali se hitro pušča; na glavo se

napravljajo mrzli ovitki, in glava se pridno z mrzlo vodo poliva. Kožo polijemo s terpentinovim oljem in jo potem drgamo s slamo. Živali se tudi pridno brizglja žajfnica s soljo. Drugo ozdravljanje je pa jednako, kakor sem povedal pri vnetju možganov.

3. Vročnica po porodu.

Jeden dan, k večjemu dva ali tri dni po porodu se prikaže pri kravah, včasih tudi pri kozah in svinjah omamljenost, nezavednost, neobčutljivost in mrtvoudnost različnih delov.

Uzrokov te bolezni povsem ne poznamo. Navadno zbolijo krave, ki so dobro rejene in imajo obilo mleka. Večkrat zbolijo krave, ki se vedno v hlevu krmijo, kakor one, ki pridejo tudi na pašnik. Obdolžuje se tudi to, da naši kmetje pred porodom kravo prav dobro krmijo, meneč, da bode bolj k sebi prišla in bode lažje porodila. Navadno se prikaže ta bolezen, kedar krava pri gori imenovanih uzrokih prav lahko porodi. Zaradi tega opazamo, da krave, ki so prvič porodile (tedaj težko), ne zbolijo na ti bolezni; največkrat zbolijo krave po tretjem ali četrtem teletu. Mogoče da tudi prehlajenje pred porodom nekoliko upliva na to bolezen.

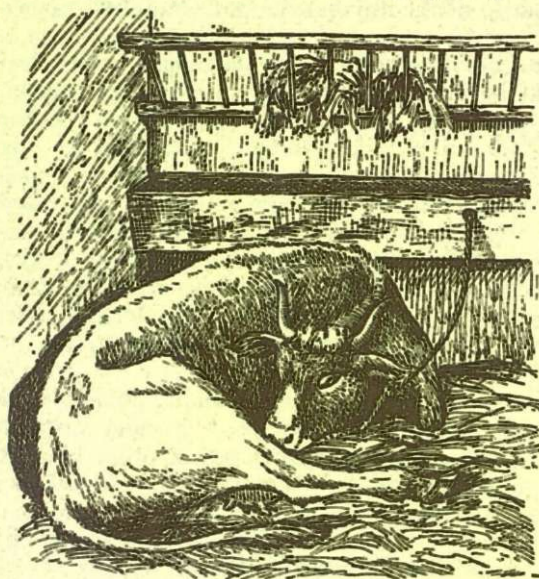
Znamenja. Bolezen se prikaže kmalu, včasih že v dvanajstih urah po porodu; večkrat pa v jednom do treh dneh, zelo redko kasneje. Samo tiste krave zbolijo, ki prav lahko porodijo, nikoli ne one, ki težko porodijo. Od začetka bolezni so krave nemirne, stopicajo sem in tja, so žalostne, težko hodijo, v zadnjem delu omahujejo, jenjajo jesti, piti in prežvekovati, kmalu se vročnica prikaže. Zatem se živina kmalu vleže ali pa pade, poskuša zopet vstati in ako se ji včasih to posreči, kmalu zopet pade. Žival leži čisto brez zavesti, glavo ima na prsi naslonjeno. Ako glavo privzdignemo in jo potem izpustimo, pade zopet na prsi nazaj. Žival čisto nič ne čuti, lahko ji iglo v meso porineš, kar nič se ne zmeni za to. Oči so navadno na pol zaprte, punčica v očesu je raztegnjena. (Glej sliko 10.) Žila je močno pomnožena (120 udarcev v jedni minuti), kasneje se žila nič ne čuti; dihanje je pa počasno in globoko. Ušesa in noge so mrzle. Živina se nič ne gane in nič ne jé, leži kakor na pol mrtva, mleko navadno popolnoma izgine. Blato gre po redkem od živine ali pa čisto nič in je črnkasto.

Krava je čisto topa, brez vse zavesti in občutljivosti. Ta neobčutljivost se najprej na zadnjem delu prikaže in se potem čez vse telo razširi.

Bolezen je jako hitra; v dvanajstih urah ali v enem dnevu se že lahko zdravje povrne, ali pa se mora živina zaklati. Redkokrat traja bolezen dalje, nego tri dni. Kolikor prej po porodu se bolezen začne, toliko nevarnejša je. Ako se začne bolezen precej od začetka ozdravljati, je še nekoliko upanja; kedar je žival pa že neobčutljiva, je vse ozdravljanje zaman. Navadno pogine polovica obolele ži-

vine ali se pa mora poklati.

Ozdravljanje. Največ še pomaga pametno zunanje ozdravljanje. Križ in trebuh se polije s terpentinovim oljem, salmijakovcem ali kafrovcem in se dobro drga s slamo ali z ostrimi krtačami (ščetmi); zatem se živina dobro odene. Na hrbet in križ ji pokladamo vreče (žaklje), v katerih je ža-

Slika 10. Krava s telečjo vročnico.

ganica z vrelo vodo poparjena. Nekteri tudi z vročim likalom (pegleznom) drgajo po križu in trebuhu. Na čelo dajemo mrzle ovitke, ki se pridno menjajo. V ritnik se večkrat z roko poseže in se blato odpravi, potem se živina pridno brizglja z žajfnico, v kateri se malo soli raztopi; nekteri tudi brizgljajo s tobakovo kuhovino. Blato iz ritnika odpraviti in žival brizgljati (klistirati) morate večkrat. Za notranje zdravilo vam čisto nič ne priporočam, ker živina ne more požirati in se ji lahko zaleti, kar še utegne smrtno pljučnico povzročiti.

Bolezni se varujemo na ta način, da krave previdno krmimo in jih sem ter tja tudi malo na pašnik spuščamo. Štirinajst dni pred porodom ne smete kravi več klaje dajati, kakor po navadi; zmirom pa je boljše, ako je zadnjih par tednov pred porodom malo krme odtegnete. Dobro je tudi, ako se krava vsak dan malo izprehodi; tudi ni napako, ako se pred porodom sem in tja malo grenke soli dá, da gre blato pravilnejše od živine. Po porodu ne smete živine takoj s krmo siliti in jo morate vsakega prehlajenja varovati.

4. Ležanje.

Pri ležanju živina v jednomer leži, akoravno ni posebno bolna. Ta napaka se najrajši prikaže pri kravah, sem ter tja tudi pri kozah. Ležanje se prikaže včasih zelo hitro, drugokrat pa zopet počasi. To bolehavost lahko razdelimo a) v ležanje pred porodom, in b) v ležanje po porodu.

a) Ležanje pred porodom.

Uzroki. Pravega uzroka te bolehavosti (bolezen ne moremo reči, ker živina v resnici ni bolna) ne poznamo. Navadno se prikaže ležanje pri brejih, slabo rejenih ter zelo starih kravah, ktere bi se ne bile smele zaradi starosti nič več za pleme rabiti. Torej se prikaže ta bolehavost najrajši v slabih letinah, kedar dobre in tečne krme primanjkuje. Rado se pripeti ležanje pri tistih kravah, ki nosijo dvojčke v svojem telesu. Isto velja tudi za tiste krave, ki se vedno v hlevu krmijo in nikdar na pašnik ne pridejo.

Znamenja. Ležanje se najrajši prikaže 6 ali 10 dni, včasih pa že kakih osem tednov pred porodom. Bolehavost pride včasih na enkrat; zvečer zapustimo zdravo žival v hlevu, a zjutraj ne more več vstati. Drugokrat pa krava v zadnjem delu nekoliko oslabi, noge se ji pri hoji nekako zapletajo, in slednjič obleži. Razun ležanja ne opazimo pri živali nikakoršnih bolečnih znamenj. Krava je čila in čvrsta (frišna), rada žre in pije, naravno prežvekuje, lahko zadnji nogi premiče in daje toliko mleka, kakor po navadi. Vročnica se nikdar ne prikaže, krava se večkrat sama iz jedne strani na drugo obrne.

Ozdravljanje. Notranja zdravila čisto nič ne koristijo, torej opustite vsako notranje ozdravljanje. Skrbite pa za obilno in mehko nasteljo, da si žival kože ne preleži. Ravno iz tega uzroka je tudi umestno, da kravo

vsak dan dvakrat iz jedne strani na drugo obrnete; to je seveda takrat na mestu, kedar se krava sama ne obrne. Krma mora biti dobra in lahko prebavna; vendar je pametno, da kravo malo manj krmito kakor po navadi, ker pri legi ne more toliko prebaviti. Navadno žival kmalu vstane in je čisto zdrava. Kedar pa ležanje traja do poroda, tedaj je stvar malo opasnejša (nevarnejša).

b) Ležanje po porodu. Včasih krave že pred porodom obleže in za časa poroda še ne vstanejo. Drugokrat obležijo krave kmalu po porodu, skušajo vstati, pa se ne morejo obdržati na nogah.

Uzroki so skoro čisto neznani. Bolehavost se najrajši pokaže po težkih porodih, ako je tele primeroma preveliko ali pa se mora zaradi napačne lege s silo izvleči. Največkrat zbolijo tiste krave, ki so prvič porodile, ker pri njih porodni deli niso še popolnoma razviti, in imenovane krave navadno težko porode.

Znamenja. Nekoliko dni po porodu krava obleži, skuša včasih vstati, pa ne more. Ako pa tudi vstane, ne more se obdržati na nogah. Zadnji nogi krava težko premika, in zdi se nam, da je zadnji del omrtvouden. Vendar večkrat opazimo, da krava zjutraj na drugi strani leži, kakor je ležala prejšnji dan. Ako bi zadnji del bil omrtvouden, ne mogla bi se sama obrniti. Žival je čvrsta, rada je in pije, naravno prežvekuje. Vime je z mlekom napolnjeno, vročnica ni navzočna, scalnica in blato gre pravilno od živine.

Ležanje traja nekoliko dni, včasih pa zopet po cele mesece. Ako ležanje trpi več mesecev, takrat si živina lahko kožo preleži, da snetiva postane. Kedar je snet močno razširjena, živina lahko na zastrupljenju krvi pogine. Naši gospodarji bi se morali vedno po sledečem pravilu ravnati: „Ako ležanje traja dolgo časa in je koža močno odrta ter snetiva, tedaj se naj krava zakolje.“

Ozdravljanje. Pred vsem moraš skrbeti, da ima krava dovolj mehke nastelje; sploh mora biti ležišče vedno čedno in snažno. Žival moraš vsak dan dvakrat iz jedne strani na drugo obrniti. Kravi moraš dati dobre klaje; vendar se mora malo manj krmiti kakor navadno, ker pri ležanju želodec ne more toliko prebaviti. Križ, ledje in noge pomoči s kafrovcem ali terpentinovim oljem, kateremu polovico vode primešaš, in potem te dele tako dolgo s slamo drgaj, da se posuše. Kedar kravo obrneš, drgaj tisto stran,

na kateri je ležala, s slamo, da pride kri zopet v naravni tok. Nikdar pa ne smeš živine siliti, da bi vstala, ali je še celó v vreče (žaklje) obešati. Krava bode rada sama vstala, kedar ji bo mogoče.

Opomba. Ležanje bi mogoče kdo zamenjal z vročnico po porodu. (Čitaj o vročnici po porodu na strani 95.) To zamenjanje je pa pri previdnem opazovanju skoro nemogoče. Jedino znamenje, ki se pri obeh boleznih nahaja, je ležanje. Sicer so pa znamenja čisto različna. Vročnica po porodu se prikaže samo pri tistih kravah, ki prav lahko porodijo; ležanje pa napade one krave, ki prav težko porodijo. Pri vročnici po porodu je žival čisto nezavestna, nič ne čuti, ne žre, ne pije in tudi ne prežvekuje; oči ima na pol odprte in glava ji na prsih leži. Pri ležanju je pa živina čvrsta (frišna), žre, pije ter prežvekuje.

5. Omotica ali vrtoglavje.

Omotica se nahaja pri vseh plemenih naše domače živine, najrajši pa vendar pri konju.

U z r o k i. Vse, kar kri k možganom žene ali odtok krvi od možganov zavira, pouzročuje omotico. Ta bolezen se nahaja pri dobro rejenih in mlajših konjih, ki pri dobri in obilni krmi dalje časa v hlevu stojé in na enkrat morajo dalje časa in čez mero teči. Omotica pride najrajši v pomladi in po letu, v jesen in na zimo pa izostane. Omotico tudi učinjajo huda in dolga vožnja v veliki vročini, nizki in soparni hlevi, solnčni žarki, ako živini dalje časa na glavo tiščé. Na dalje, ako se solnce in senca večkrat menjata, kakor tudi ozki komati in sploh pretesna oprava.

Z n a m e n j a. Napad hitro pride. Živina med potjo obstoji, stresa z glavo, je boječa, zavednost jo zapušča, naslanja se na ojnice ali kam drugam in omahuje, kakor bi hotela pasti. Večkrat se tudi v krogu vrti in je močno plašna. Ako živino malo podpiramo, ne pade na tla in v nekoliko minutah je zopet vse dobro. Kedar je pa napad hujši, zvrne se konj, leži nekaj časa kakor brez zavesti in občutljivosti; čez nekaj minut se začne na glavi in vratu potiti in počasi vstane. Po napadu je konj nekaj časa še boječ in nekako čudnega obnašanja. Ti napadi se ponavljajo v nedoločenih dobah: včasih pogostoma, včasih pa napad po cele mesece izostane.

Pri napadu moramo konja podpirati, da se ne zvrne; ako pa vendar na tla pade, odpnemo mu komat, polijemo ga po glavi z mrzlo vodo in mu glavo pokrijemo, da solnce na njo ne sije. V vsakem slučaju moramo skušati uzroke odpraviti, da se omotica ne ponavlja. V ta namen dobro rejeno živino malo slabeje krmimo in ji damo večkrat po malem grenke soli ter jo postavimo v hladen hlev; neprilično t. j. preveliko ali premalo opravo moramo vsekako z dobro in prilično nadomestiti. Ako smo uzroke odpravili, tudi bolezen izostane.

6. Božjast, padica ali padeča bolezen.

Božjast napada najrajši pse, pa tudi drugim živalim ne prizanaša. Pri ti bolezni žival, kakor tudi človek zavest popolnoma izgubi, ne čuti nič, zraven pa prime krč različne dele na telesu.

Uzroki te bolezni niso popolnoma znani. Obdolžujejo se gliste in črvi, ki se v črevih zaredijo, na dalje različne izpremembe možganov in možganske črepinje, kakor tudi velik strah, solnčni žarki itd. To je gotovo, da mladiči podedujejo neko posebno nagnjenje za to bolezen.

Znamenja. Kakor omotica, tako tudi božjast hitro pride. Živina se začne tresti, se boječe obnaša, postavlja noge narazen, preobrača oči, škriplje z zobmi, pene se ji iz gobca cedijo, glavo, vrat in noge krčevito zavija, čeljusti navzkriž vleče, na enkrat pade na tla ter izgubi ves čut in vso zavednost. Živina suje z nogami, ječi in stoka, pa nič ne čuti, ako bi ji tudi iglo v kožo porinil. Žlemne kože so blede, žila je majhna in nepravilna, se komaj čuti, dihanje pa je pomnoženo. Konji se začnejo potiti, sčasoma se zavednost in čut povrneti, živina je pa še nekaj časa nekako omamljena, trudna in zmešana. Napad traja nekoliko minut do jedne četrt ure. Napad se včasih pogosto ponavlja, včasih pa še le čez mesec dni. Prvi napadi so navadno bolj redki, sčasoma se pa pomnožé.

Ta bolezen se težko ozdravi, vendar pa ne umori živine. K večjemu mora živina na možganskem mrtvoudu poginiti, ali pa se smrtno poškoduje, ko jo vrže božjast. Med napadom moramo samo varovati, da se žival ne poškoduje. Sicer se pa morajo vzroki po mogočnosti odpraviti; ako ima živina črve, morajo se ji ti odgnati. Navadno pa je vsako ozdravljanje brezuspešno; ako je mogoče in se

izplača, je najbolj pametno, da živino zakoljemo. Živini damo večkrat soli, postavimo jo v hladen hlev ter jo kolikor mogoče s svežo klajo krmimo in ji glavo večkrat z mrzlo vodo polivamo. Žival, ki je božjasti podvržena, ne sme se za pleme rabiti, ker se bolezen podeduje na mladiče in na ta način vedno med živino razširja.

7. Občni in čeljustni krč.

Krč napada med vso našo domačo živino najrajši konje. Pri krču je meso (mišice) jednega dela ali celega telesa skrčeno, trdo in se ne more gibati. Človek pravi tudi sam o sebi: „Krč me je prijel.“

Uzroki. Po malih ranah, posebno na nogah rad krč nastane; na dalje ako se konj zakuje, ako konj na kak dolg žrebclj stopi in se ta predere skoz rog v občutljiva, notranja dela itd. Pri žrebclj pride večkrat krč po rezanju. Kravo prime krč, ako se po porodu ne izčisti. Pa tudi prehlajenje, posebno ako je živina vroča, pouzročuje krč; večkrat se tudi obdolžuje vremenska prememba in mokrota. Kolikor je dandanes z vso gotovostjo dognano, pouzročujejo krč tudi male glivice ali strupena snov.

Znamenja. Ako se samo čeljustno meso (mišice) skrči, da žival ne more gobca čisto nič ali le malo odpreti, pravimo ti boleznj čeljustni krč. Ako je pa meso (mišice) drugih delov, kakor vratú, čoka, trebuha, nog skrčeno, imenujemo to občni krč. Čeljustni krč se prikaže večkrat sam za-se, pri občnem krču pa je vedno tudi čeljustni krč navzočen.

Krč napade na enkrat ves život, ali se pa počasi razprostira. Pri krču drži konj glavo kvišku, vrat stegnjen; včasih pa je tudi vrat malo na stran zavít. Zadnji, kakor sprednji nogi drži konj široko vsaksebi, rep je malo privzdignjen ali na stran zavít. Konj stoji vedno na jednom mestu; ako se vendar malo premakne, prestavlja noge nerodno, kakor bi bile iz lesa, jih čisto nič ne upogne in le malo od tal privzdigne. Ako se hoče konj obrniti, zgodi se to močno težko in s celim životom. Žival se ne vleže in ako utrujena pade, ne more več vstati. Konj drži čeljusti čisto skupaj, in človek jih z vso močjo ne more odpreti; včasih se čeljusti odpró le za nekoliko centimetrov. Vse skrčeno meso je trdo kakor kamen in napeto; ako primeš za skrčeno meso, zdi se ti, kakor bi za kamen prijel. Oko

je udrto; iz gobca se izceja vlečljiv žlem, jezik je trd kakor kamen in otekel. Od začetka je dihanje neizpremenjeno, kmalu pa se močno poviša (80 dihljejev v jedni minuti); žila je pa prav malo pomnožena. Včasih bi žival rada jedla, pa ne more gobca odpreti; k večjemu more otrobovo vodo piti, pa še te ne vselej; z gobcem se pa konji radi v vodi igrajo. Blato gre le redkokrat od živine, to velja tudi o scalnici. Živina je močno boječa in strašljiva; vsak ropot, šumenje, luč, ako se ji človek hitro bliža, prestraši jo tako, da se začne tresti in je vsa vznemirjena. Mnogokrat traja krč dolgo časa ter se kar nič ne izpremeni; včasih se pa krč pomanjša in živina se dobro počuti. Kedar se pa konj ustraši, ponovi se krč še z večjo silo.

Pri občnem krču žival največkrat v dveh ali treh dneh pogine; včasih pa zdrži deset ali še več dnij. V teh slučajih so od krča napadeni deli čisto trdi, živina ne more gobca čisto nič odpreti in se zraven močno poti. Ako se konju tudi na bolje obrne, vendar prav počasi okreva. Od sto obolelih konj se jih reši komaj deset.

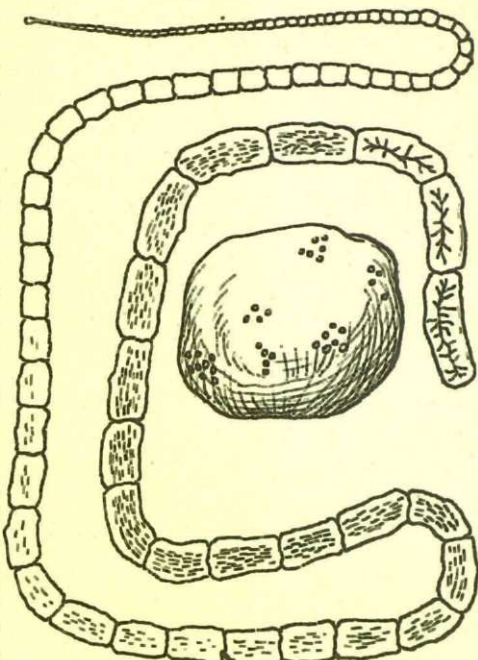
O z d r a v l j a n j e. Zdravil, s kterimi bi mogli z neko gotovostjo to bolezen ozdravljati, nimamo. Živino naravi prepustiti in zraven za pametno postrežbo skrbeti, je skoro vse, kar moremo storiti. V hlevu okna čisto zakrijemo; luč bolne konje močno vznemirja in plaši. Vsak ropot v hlevu in okoli njega se mora opustiti. Najbolje je obolelega konja v samotni hlev postaviti, okna popolnoma zakriti in ga prehlajenja varovati. Ako more konj še kaj jesti, damo mu sveže trave ali čisto mehke krme; ako pa ne more žreti, damo mu otrobove vode. Konja moramo večkrat brizgljati (klistirati), da gre blato rajši od njega. Ako je konj ranjen, ozdravlja se rana po svojih pravilih, ktera bom pri ranah navedel. Ker nimamo gotovih notranjih zdravil in ker bi se zaradi čeljustnega krča tudi dajati ne mogla, je najbolje, da notranje ozdravljanje celó opustite in se ravnate le po gori navedenih pravilih.

8. Vrtoglavica.

To bolezen, ki se nahaja največkrat pri ovcah, redkeje pri govedu, učinjajo neki mehurji v možganih. Vrtoglavica se prikaže najrajši pri jagnjetih in pri jednoletnih ovcah. Starejše ovce zbolijo redkeje za to boleznijo.

Jedini vzrok vrtoglavice je pasja trakulja (glista). Jajčka te gliste pridejo s hrano v ovčji želodec in v kakih 14 dneh potem se prikaže pri ovcah vrtoglavica. Iz zaplodka (jajček) se napravijo sčasoma v ovčjih možganih mehurji, ktere tudi mehurnike ali šenke imenujemo. (Glej sliko 11., na sredi.) V mehurjih se nahaja veliko glav prihodnje trakulje. Ako pes požre mehurnike, zaredi se v njegovem telesu trakulja.

Pasja glista je okoli 40 centimetrov dolga in prebiva v tankih črevih. Mesarski in ovčarski psi so največkrat glistasti. Glista, ktera je sestavljena iz mnogih členov, je podobna dolgemu in ozkemu traku (od tod ime trakulja). Glej sliko 11. Vsak člen ima svoja plodila in je takorekoč za-se žival. Prvi členi (pri glavi) so manjši in mlajši, zadnji členi so starejši in večji; zadnji členi so polni jajček in zarodkov. Zreli (zadnji) členi se odtrgajo od gliste in gredo z blatom od psa. Ko so se zadnji, zreli členi odtrgali, vzrastejo spredaj pri glavi novi.

Slika 11.

Mehurnik in pasja glista ali trakulja.

Ovčarski psi stresajo zrele člene trakuljine, ki so polni jajček in zarodkov, po pašnikih. Na vlažnih pašnikih ostanejo trakuljina jajčka in zarodki po 3—4 tedne živi; na suhih pašnikih pa malo prej poginejo. Ali ni lahko mogoče, da požre kaka ovca s travo vred trakuljin člen ali vsaj kako jajčice? To se prav lahko zgodi. Kako pa pridejo jajčka in zarodki iz ovčjega želodca v možgane? Zarodek ima na glavi tri ostre kavlje (kaveljne); s temi kavlji tako dolgo vrta, da prevrta črevo in drob ter si sčasoma napravi pot do možganov.

Vsa znamenja pri vrtoglavici lahko razdelimo v dva dela. Prvi del govori o razvoju bolezni, t. j. od tistega časa, ko si zarodki napravijo pot iz želodca do možganov in se v možganih mehurji napravijo. Drugi del pa govori o bolezni sami.

K prvemu delu spadajo sledeča znamenja. Vidne žlemne kože kakor tudi oči so rudeče, smrček je suh, včasih je vsa glava vroča. Ovce hodijo počasi, previdno, s pobešeno glavo in se sem ter tja zaletujejo. Bolne ovce zaostajajo za čredo, stojijo tja v en dan, včasih tudi mnogo leže. — V drugih slučajih so pa znamenja čisto drugačna. Ovce so silno razdražene, kakor na pol zdivjane; skačejo sem in tja, večkrat zapusté čredo in bezljajo naprej ali se pa v krogu vrté. Kasneje napada ovce neka omotica in krč; žival je zelo strašljiva, nepokojna ter nemirna. Kmalu zatem se prikaže vročnica. Ovce čisto malo ali nič ne žró, od njih prihaja čisto trdo in suho blato. Večkrat že sama ta znamenja ovce pomoré. V drugih slučajih se pa ovce v 4—6 dneh vidno zboljšajo, in nam se dozdeva, da so se čisto ozdravile. V kakih 2—3 mesecih se pa bolezen z nova in z večjo silo prične. Zakaj se pa bolezen sedaj z večjo silo začenja, vpraša menda pazni čitatelj. Mehurji vedno rasto in začno na možgane tiščati; to tiščanje pouzročuje bolezen, in njena znamenja hočem takoj navesti.

Znamenja vrtoglavice. Bolezen se polagoma prikaže; od začetka so znamenja majhna, ki se o deževnem in sploh o slabem vremenu nekoliko povečajo. Črez nekoliko časa opazimo sledeča znamenja: Ovce se obnašajo čisto zmešano in topo. Žival pobeša glavo, ne sledi čredi, ampak vzadi zaostaja. Žival med hojo omahuje, na enkrat obstoji, privzdigne glavo in plašljivo mekeče. Zmešanost se kmalu poveča. Ovce silijo s pobešeno ali z nastran zavito glavo vedno na jedno stran, kasneje se pa v krogu vrté. Včasih ovca na jedni zadnji nogi stoji in se okrog sebe vrti. Drugokrat žival glavo visoko drži, omahuje pri hoji ter večkrat pade. Druge ovce zopet letijo s pobešeno glavo tako daleč, da se slednjič spotaknejo in padejo. Včasih ovce čisto omamljene, tope in nezavedne ležijo, močno hujšajo in slednjič v štirih ali petih tednih poginejo. Določljivo znamenje za to bolezen je vrtenje v krogu. Med boleznijo opazimo večkrat mehek prostorček na črepinji; ako na to mesto s prstom pritismo, tedaj se bolestna znamenja močno povečajo, in žival postane čisto nezavedna.

Vrtoglavica bi se mogla menda zamenjati z ovčjo tresnico. Razložek je ta, da pri tresnici ovca z glavo otresa, pri vrtoglavici se pa v kolobarju vrti. (Čitaj odstavek o ovčji tresnici stran 41.)

Vrtoglavica je vedno zelo nevarna bolezen. Ako se mehurčki iz možganov ne morejo z vbodom odpraviti, takrat je vsako ozdravljanje zaman. Najboljše je, da vrtoglave ovce za časa pokoljete, dokler preveč ne shujšajo.

Ako hočeš bolezen ozdravljati, moraš najprej njene uzroke poznati. Pri vrtoglavici so mehurji v možganih uzrok bolezni. Mehurnike pa moremo samo na ta način odpraviti, da navrtamo črepinjo in mehurnike odpravimo. To je pa vedno težavno, sitno in nezanesljivo opravilo. Ako bi že tudi jeden mehur odpravili, vendar bi nam to nič ne koristilo, ker se nahaja navadno več mehurjev v ovčjih možganih. Najbolje in najpametneje je, da bolne ovce pokoljete in skrbite, da vam zdrave ne zbolijo. Lahko je ovce bolzni varovati, zelo težko ali še celó nemogoče pa je bolezen ozdravljati.

Kako pa svoje ovce obvarujemo vrtoglavice? Odgovor na to vprašanje je zelo kratek: „Skrbeti moramo, da ovce ne požró trakuljinih členov ali trakuljinih jajčic.“ Kakor sem že omenil, dobijo ovce mehurnike od pasje trakulje. Nasprotno pa postane pes trakuljav (glistast), ako požre možgane vrtoglave ovce. Ako psi niso glistasti, tudi ovce mehurjev v možganih dobiti ne morejo. Če psi ne dobijo mehurjastih možganov, ne morejo nikdar postati glistasti.

Zapomnite si dobro sledeča pravila, da svoje ovce obvarujete vrtoglavice:

1.) Ako ti ovca na vrtoglavici pogine ali pa vrtoglavo ovco zakolješ, ne metaj psom mehurjastih možganov, ampak jih globoko zakoplji.

2.) Pomladi, ko začneš ovce na pašo goniti, zapri ovčarske pse in jim gliste preženi.

3.) Vse bolne ovce pokolji in možgane pokončaj.

4.) Ne skušaj ovac ozdravljati, ker mehurjev, ki bolezen pouzročujejo, itak ne moreš pregnati.

5.) Bolne ovce od zdravih ločiti čisto nič ne koristi, ker bolezen ni kužna. Mehurnik se nikakor ne more iz jedne glave v drugo preseliti.

6.) Močvirnati pašniki so ovcam nevarnejši, nego suhi. Na močvirnatih pašnikih ostanejo namreč trakuljina jajčka dolgo časa živa.

7.) Mesarski psi so tudi večkrat glistasti, torej ovcam nevarni.

8.) Ako je le mogoče, ne redi ovčarskega psa.

Gliste se pri psu preženó z domačimi zdravili, kakor so: česnova voda, vratičev in pelinov čaj, jelenovo olje, terpentinovo olje, vožnik, bučevo seme itd. Bolj gotovo kot navedena sredstva pa prežene pasje gliste neko zdravilo, ki se kamala imenuje. Tega zdravila, ki ga v lekarni (apoteki) kupite, dajte psu na enkrat 5—10 gramov (po velikosti). Ako to zdravilo prvič ne pomaga, ponavlja se še enkrat.

Najbolj grešijo naši ovčarji in mesarji, ker mehurjeve možgane mečejo psom, da jih požró. Iz mehurjev vzrastejo v psu trakulje. Pes raztresa po pašnikih trakuljina jajčka in člene, ktere ovce s hrano požró. Kakor nam je sedaj pa že znano, nastanejo iz jajčic mehurniki. Na ta način gospodarji sami skrbé za razširjanje bolezni. Kdor bode skrbno in pazno prebiral to knjigo, gotovo ne bo več tako napačno ravnal.

Prigodi se, da mesarji pokupijo bolne ovce. Ako so možgani mehurjasti, vržejo jih psom v hrano. Na ta način postanejo mesarski psi trakuljasti. Iz tega lahko razvidite, da so ovčarski in mesarski psi ovcam najbolj nevarni. Nikakor pa nočem trditi, da drugi psi ne bi bili nikdar glistavi.

V. Kužne ali nalezljive bolezni.

Velikokrat se prigodi, da naša živina zboli in mi ne najdemo za to nobenega pravega uzroka. Živina dobiva dobro krmo, pravilno se snaži, varuje se prehlajenja; sploh se z živino tako ravna, kakor ji k zdravju najbolj hasni. V takih slučajih obdolžujemo kot pouzročitelje bolezni zunanje, včasih še celó neznane uplive, ktere imenujemo glivice ali strupeno snov.

Kužne bolezni nastanejo na ta način, da različne strupene snovi pridejo v živalsko telo, tam se pomnožé in bolezni pouzročujejo. Take bolezni imenujemo kužne ali nalezljive bolezni (ker se jedna žival od druge naleze bolezni), in snov, ki bolezen učinja, bomo imenovali strupeno snov ali glivico, ker ima podobo glive. Ta strupena snov se v živalskem telesu pomnoži, in žival more zopet drugo žival zastrupiti, in tako se bolezen hitro razširja.

Druge kuge pa nastanejo na ta način, da strupena snov pride iz zemlje v živalsko telo. Ker se veliko živine na enkrat zastrupi, torej je tudi veliko hkratu zbolí. Te kuge ne prehajajo vedno od jedne živali na drugo; vendar poznamo tudi kuge te vrste, pri katerih jedna žival drugo zastrupi, na pr. vranični prisad.

Nobena kužna bolezen ne nastane sama od sebe, ampak vedno po okuženju ali po nalezbi. Pri nekterih boleznih pa dobi živina strupeno snov iz zraka ali zemlje vá-se, a ne more okužiti druge živali. Vendar pa poznamo tudi kuge, pri katerih pride strupena snov iz zemlje, in vendar se bolezen od živinčeta na živinče razširja. Živina je okužena, kedar glivica preide iz bolne živine v zdravo, ali kedar strupena snov pride iz zemlje v žival. Živina pa ne zbolí precej, ko se je navzela strupene snovi, ampak še le čez nekoliko časa; ta čas je pri različnih kugah različno dolg, kar bom še kasneje omenil. Ako se bolna živina zdrave dotika, ali z njo v hlevu skupaj stoji, preide glivica iz bolne živine na zdravo. Včasih pa pride strupena snov posrednje v zdravo živino, in sicer na ta način, ako zdravo živino odnemo s plahto, s katero je bila poprej okužena živina odeta, ali se pa strupena snov prenese s posodo, ktera se je rabila poprej pri okuženi živini itd. Strupena snov pride v živalsko telo skoz nosnice (sploh skoz sopila) v pljuča, ali pa po ranah ali po žlemljih kožah v prebavilih in sopilih. Največkrat se živina na prvi način okuži.

Živina pa ne zbolí vselej, akoravno je prišla glivica v njeno telo. Nektero pleme naše domače živine zbolí na ti, drugo pa zopet na drugi kužni bolezni; nektore kuge pa napadajo vse vrste naše domače živine. Na smrklu zbolijo konji, govedo pa nikdar; na goveji kugi zbolijo goveda, ovce in koze, konji pa nikoli. Vranični prisad pa napada vsako pleme domače živine. Kedar živina kako kugo prestopi, ne dobi je potem nikdar več ali le čez dalje časa. Ako govedo prestopi govejo kugo, ne dobi je vse življenje več; isto velja tudi o pljučni kugi in o osepnicah. Vranični prisad in kugo na parkljih in v gobcu pa dobi žival lahko večkrat v življenju. Kakor sem že omenil, ne zbolí živina takoj na kužni bolezni, ko se je navzela strupene snovi. Od nalezbe do bolezni preteče nekoliko časa, kar je pri različnih kugah tudi različno; tako na pr. pri goveji kugi in pri ovčjih osepnicah preteče nekoliko dnij, pri steklini pa tudi po več mesecev.

Kedar v jednom hlevu ali v jedni vasi več živine na enkrat ali zaporedoma zboli, je to velik sum, da je bolezen nalezljiva. Sevéda se pa ne sme misliti, da je to že kuga, ako se troje goved preobjé in ob napihnjenju pogine. Nasprotno pa je smrkelj kuga, akoravno se samo pri jednom konju nahaja. Kuga se navadno také-le razprostira: „Najprvo zboli jedno živinče, zatem zbolita živinčeti na desno in levo od prej obolelega, in tako se kuga dalje razširja. V drugih vaških hlevih pa zboli tista živina, ki je s kužno v dotiko prišla; na dalje se pa v tem hlevu bolezen ravno tako razširja, kakor sem ravno gori omenil.

Ako se prikaže pri vaši živini kaka kužna bolezen, ktere bom v tem oddelku popisal, morate precej vsak slučaj svojemu županstvu naznaniti, in županstvo mora to precej sporočiti okrajnemu glavärstvu. Ako ne bi tega storili in bi skušali kako kužno bolezen prikriti, tedaj bi vas okrajno glavärstvo ostro kaznovalo. Cesarska postava zahteva, da se mora vsak slučaj kake kužne bolezni takoj gosposki naznaniti, da jo ta brž ko mogoče zatre. Pojasniti vam hočem tu z jednim vzgledom, kako pametno in koristno je, da vsako kugo precej gosposki naznanite, da jo ta po mogočnosti zatre; s tem cesarsko postavo izpolnite in zraven tudi sebe obvarujete škode in sitnosti. V neki rodovitni dolini na pr., kjer stojé tri premožne vasi z veliko množino goveje živine, prikaže se v jednom hlevu jedne vasi goveja kuga. Ako se to precej gosposki naznani, pride cesarski živinozdravnik s komisijo, in ako je v hlevu res goveja kuga, vso živino (goveda, ovce in koze) tega hleva pobijejo in zraven jo pa kmetu tudi dobro plačajo. Tako se je kuga hitro in brez vsake škode za kmeta zatrla. Ako se pa ne bi ta slučaj gosposki naznanil in bi bolna živina z zdravo iz vseh treh vasi na pašnikih ali kako drugače skupaj prišla, zbolela bi vsa živina in poginila. V tem slučaju bi se nobenemu živinorejcu živina ne plačala, ker ni nobeden bolezní naznanil; povrh bi pa dotičnikom gosposka še ostro kazni naložila. Ako se pa kuga precej naznani, pobije se samo v okuženem hlevu vsa živina in se kmetu tudi dobro plača. Vsa druga živina pa ostane zdrava, in nihče nima sitnosti in škode.

Pri kužnih boleznih bom vam na kratko popisal samo znamenja posameznih kug, da jih bode te spoznali in vsak slučaj precej naznanili županstvu. Opominjam pa vas, da

v vsakem slučaju, kedar se sami dobro ne spoznate, pošljete po živinozdravnika; ta vam bo razložil, imate li v hlevu kugo ali ne. Le na ta način se obvarujete kazni in sitnosti, ktere vas bi zadele, ako bi kužno bolezen zamolčali. Pri kužnih boleznih mi ni treba uzrokov naštevati, ker vse kuge le na ta način nastanejo, da bolna žival zdravo okuži, ali pa žival strupeno snov iz zemlje ali zraka vá-se dobi. Kar se ozdravljanja tiče, moram omeniti, da se ne-ktore kuge nikakor ne smejo ozdravljati, ker to cesarska postava prepoveduje; kuge pa, ki se smejo ozdravljati, sme in more ozdravljati samo živinozdravnik. Torej mi ozdravljanja kug tudi ni treba popisovati.

Po cesarski postavi se ne smejo ozdravljati sledeče kuge: „Goveja kuga, smrkelj, črvivost in steklina.“ V tem oddelku bom navedel zraven znamenj različnih kug, tudi nekoliko navodil, kako se vam je pri kugah obnašati, in nekaj drugih za vas potrebnih stvari.

I. Goveja kuga.

Goveja kuga se imenuje z vročnico združeno, zeló nalezljivo in hudo vnetje vseh žlemlnih kož; posebno močno so vnete žlemlne kože v prebavilih od gobca do ritnika. Ta kuga napada goveda, ovce in koze; ako žival bolezen prestopi, ne dobi je več v življenju. Goveja kuga se pri nas nikdar prvotno ne začne, ampak se vedno le po kupčijski živini iz Turčije in Rumunije k nam zanese; udomaćena pa je ta bolezen v Rusiji in Aziji. Pa ne samo bolna živina more k nam bolezen zanesti, ampak tudi človek, ki je bil v kužnih krajih, na dalje slama, seno, kože in meso od bolne živine.

Goveja kuga je zaradi svoje velike nalezljivosti in zalvojo tega; ker pri nas vso govejo živino pomori, najnevarnejša kuga. V Rusiji goveja kuga ni tako nevarna, kakor pri nas, ker se tam veliko obolele živine ozdravi. Menda je živina v teh mrzlih krajih veliko bolj trdna, kakor pri nas. Ovcam in kozam tudi ni tako nevarna, kakor govedom. Stokrat moramo Boga zahvaliti, da je ta šiba božja pri nas zeló redka.

Kedar se živina te kuge naleze, preteče 5—7 dnij, predno živina zbolí. Človeku goveja kuga ni nevarna.

Znamenja. Živina neha jesti in prežvekovati in se na životu trese; kožna toplota se večkrat izpreminja,

včasih je koža mrzla, včasih pa zopet vroča. Smrček je vroč in čisto suh (pri zdravi živini je smrček hladen in rosen), mleko popolnoma izgine. Govedo je žalostno in omamljeno; včasih pa so goveda tudi nepokojna, prestajajo sem in tja, kopljejo z nogami in tulijo. Huda vročnica se pridruži, žila je pomnožena na 90—100 udarcev v jedni minuti. Žlemna koža v nožnici pri kravah močno zateče, sem in tja je rudeče-lisasta, ali pa se nahaja pod žlemno kožo sedena kri. Žlemna koža v gobcu je rudeča in vroča; na zgornji čeljusti in na dlesni, kjer ni zob, pokažejo se temno-rudeče pege, ktere postanejo s časoma sivkaste ali sivkastorumene; te pege se kmalu v male ranice izpremené. Iz gobca se izceja obilo žlema in slin. Oko je rudeče, in iz njega tečejo vedno solze, tako da dlaka od ostrih solz izpade, in pod očesom se napravi brezdlachna pot ali brazda; tú pravi ljudstvo: „Živina se joka.“ Žlemne kože v nosnicah so rudeče, iz njih se izteka od začetka vodena, potem žlemna ali gnojna izceja; zraven pa žival nekoliko kašlja.

Vsa ta znamenja se kmalu shujšajo. Žival je čisto omamljena, trudna, slabotna, kakor na pol mrtva; ako govedu na hrbet ali križ z roko pritisneš, naznanja hude bolečine. Dihanje je zelo pomnoženo in hitro, živina zraven stoka in ječi; kašelj je boleč, gost in kratek. Dva ali tri dni po prvih znamenjih bolezni živina nič ne žre in nič ne prežvekuje. Blato, ktero je od začetka bolezni trdo, postane bolj mehko, zatem vodeno, s krvjo zmešano in smrdljivo, ki gre med hudim napenjanjem od živine, to se pravi, živina se močno napenja, da spravi blato iz sebe. Proti koncu življenja gre od živine sama od sebe neka riževa, belkasta voda. Rep in zadnji nogi so od blata čisto grdi, umazani in onesnaženi. Žival hitro hujša, dlaka se ščetini, oko se udere, in solze vedno iz njega tekó. Govedo leži z naslonjeno glavo, blato (bela voda) gre samo od živine in med četrtnim in sedmim dnevom po začetku bolezni pogine. Breje krave navadno zvržejo.

Posebna znamenja goveje kuge so: Živino napade huda vročnica, mleko popolnoma izgine, živinče neha jesti in prežvekovati. Na žlemlnih kožah v nožnici, gobcu in nosnicah se prikažejo temno-rudeče pege, potem pa ranice. Živina hitro hujša, kašlja in zelo težko diha; blato je vodeno, s krvjo zmešano in na koncu življenja belkasto (riževi vodi podobno).

Pri ovcah in kozah se nahajajo ravno taka, a ne tako huda znamenja, kakor sem jih gori pri govedu popisal.

Opomba. Ta kuga se dandanes pri nas le redkokrat nahaja, ker država skrbi, da iz najbolj nevarnih dežel živina k nam ne prihaja. Ako bi se pa vendar primerilo, da pri vaši živini opazite gori navedena znamenja, ali ako sploh več goved na kaki notranji bolezni zboli ali celó pogine, morate to precej naznaniti svojemu županstvu; županstvo pa mora to nemudoma sporočiti okrajnemu glavarstvu. Ako živinozdravnik spozna bolezen za govejo kugo, dá vam gosposka poklati vso živino v okuženem hlevu, zdravo in bolno, in vam jo dobro plača. Ako pa ne bi bolezni takoj naznanili in bi gosposka po drugem potu za to zvedela, dá vam tudi vso živino pobiti in vam je ne plača, ampak vas še kaznuje z zaporom ali denarjem. Iz tega lahko izprevidite, da je za vas veliko boljše in koristnejše, da se točno in natanko ravnate po postavi. Ako bi vam kako živinče poprej poginilo, predno komisija pride, morate živino pokriti in jo pustiti, kjer je poginila. Ostro je prepovedano pri goveji kugi kožo odreti ali sploh od take živine kaj porabiti. Opominjam vas, da vse naredbe, ktere vam gosposka pri ti ali kaki drugi kugi naloži, natanko in točno izpolnjujete. Bodite preverjeni, da vam okrajno glavarstvo postavne naredbe zaradi tega nalaga, da se kuga hitro zatire in drugam ne zanese, ter vas kakor vaše sosede obvaruje škode. Upiranje bi tudi nič ne pomagalo, ker ima gosposka moč in dovoljenje, da vas k natančnemu izpolnjevanju vseh naredeb prisili.

2. Kužna bolezen na parkljih in v gobcu.

Kužna bolezen na parkljih in v gobcu se nahaja pri vseh plemenih naše domače živine in nastane vedno po nalezbi, to se pravi jedna živina nalezje bolezen od druge že okužene. Včasih pa se strupena snov zanese posrednje od jedne živine na drugo.

Pri ovcah, kozah in prašičih se nahaja bolezen večkrat na parkljih, kakor v gobcu. Pri govedu se nahaja bolezen jednako velikokrat v gobcu, kakor na parkljih, pri konju pa se prikaže samo v gobcu.

Živina, ki se je okužila, rada in skoro zmirom zboli; živina, ki je že kugo prestala, lahko zopet zboli, ako se je na novo okužila. Po nalezbi preteče 3—6 ali celó do deset dni, predno žival zboli.

Znamenja. Žlečna koža v gobcu je otekla in z vlečljivim žlečkom prevlečena; živina ne žre in ne prežvekuje, ker jo gobec boli. Pri bolni živini se opazuje hitro hujšanje. Žeja je pomnožena, mleko se zmanjša, in to, kolikor ga žival daje, je rumenkasto. V zgornji čeljusti, posebno na tistem mestu, kjer manjka zob, na jeziku, na žlečni koži spodnje in zgornje ustnice, prikažejo se mehurčki kakor leča veliki. Ti mehurčki so od začetka s čisto tekočino napolnjeni, kasneje pa postane tekočina v mehurčkih bolj kalna. Mehurčki kmalu popokajo, iz njih nastanejo male ranice ali ugnide, ktere se v osmih ali desetih dnevih zacelijo. Vročnica ni velika, žila komaj nekoliko pomnožena, dihanje je navadno. Ker je gobec močno boleč, ne more živina žreti, kakor tudi ne prežvekovati, posebno ji napravlja trda klaja hude bolečine. Pri kravah se nahajajo podobni mehurčki tudi na vimenu, siskih in v nožnici. Pri svinjah se prikažejo mehurčki na rilcu in v gobcu.

Kužna bolezen na parkljih. Pri ti bolezni opazimo, da je koža nad parklji, med parklji in na peti otekla in močno občutljiva; pri beli koži se opazi tudi rudečina. Na rudečih in oteklih delih se prikažejo mehurčki, kakor v gobcu, kateri tudi kmalu popokajo; namesto mehurčkov nastanejo male ranice in kraste. Živina težko in previdno hodi, "kakor bi po jajcih hodila". V 8—10 dneh se ranice popolnoma ozdravijo. Pri prašičih se mehurčki, ranice in kraste večkrat razširijo od parkljev do biclja (biceljna). Pri ovcah in prašičih, ki se gonijo od hiše do hiše, od kraja do kraja na prodaj, začno se živi deli med parklji gnojiti, in ti večkrat odpadejo. Izmed parkljev teče večkrat vodena tekočina in kasneje tudi gnoj.

Med vsemi kugami se prikaže v naših krajih najrajši in največkrat bolezen na parkljih in v gobcu. Ta kuga je pri nas najbolj navadna in najbolj razširjena.

Kuga na parkljih in v gobcu ni nevarna za življenje, samo teleta, ki sesajo mleko od bolnih krav, poginejo večkrat za vnetjem črev. Vendar napravi kuga veliko gospodarstveno škodo na ta način, da žival med boleznijo hudo shujša, da daje malo mleka in da je kupčija z živino za kuge čisto zaprta. Bolezen človeku ni nevarna; vendar pa napravi surovo (nekuhana) mleko posebno pri otrokih v

ustih jednake mehurčke, kakor pri živali. Zategadelj postava ostro prepoveduje surovo mleko zauživati ali ga prodajati. Meso bolne živine je človeku neškodljivo, vendar se pa morajo odpraviti deli, na katerih se mehurčki in ranice nahajajo (gobec, noge in vime).

Opomba. Kedar se ta bolezen pri vaši živini prikaže, morate to precej svojemu županstvu naznaniti, in županstvo sporoči o kugi okrajnemu glavarstvu. Po naznanilu vam pošlje okrajno glavarstvo živinozdravnika, kateri vam bo naznanil take naredbe, da se kuga ne razširi ter kmalu zaduši; vse te predpise morate strogo in natanko izpolnjevati. Zapomnite si tudi sledeče: Nobenega tujega človeka ne smete puščati k bolni živini; najboljšje je, da bolno živino krmi samo jeden hlapec, kateri ne sme nikdar priti v druge hleve in sploh ne k zdravi živini. Surovega mleka ne smete prodajati, tudi ne podariti ali sami zauživati; kuhano mleko se pa sme prodajati in tudi brez škode zauživati. Ako slučajno kako živinče pogine, smete kožo pod tem pogojem porabiti, ako jo precej v vapneno vodo vržete ali jo pa usnjarju takoj v delo daste. Živinozdravnik sam sme in more določiti, ali se sme bolna živina zaklati in meso porabiti.

3. Vranični prisad (vnetje slezene).

Vranični prisad, ki se tudi črm imenuje, je zelo hitra, huda in nevarna kuga. Črm napada najrajši goveda in ovce, pa tudi nobeni drugi živali ne prizanaša; ta kuga je tudi človeku zelo nevarna. Kuga se najrajši prikaže o vročih poletnih mesecih, hitro preteče in večjidel obolelo žival umori.

Znamenja črma so po plemenu živine in po obolelem delu živalskega telesa nekoliko različna. Vse oblike so si pa v tem jednake, da se hitro in navadno s smrtjo končajo. Ako se v kakošnem kraju, kjer je že večkrat živina zaradi te kuge poginila, prikaže hitra smrt med različnimi plemeni naše domače živine, moramo in moremo vselej sumiti, da je žival poginila na vraničnem prisadu. Ta kuga najrajši napada mlado in dobro rejeno živino, dočim mršava ne zbolí tolikokrat; vranični prisad se rajši nahaja pri živini, ktera se na pašnike goni, kakor pa pri tisti, ki se v hlevu krmi. Pri vraničnem prisadu se živina naleze strupene snovi iz tal; ko je pa jedno živinče okuženo, more to tudi druge živali okužiti, akoravno se to redkoma zgodi. Mnogokrat se zastrupijo ljudje na ta način,

da prijemajo poginjeno živino z ranjenimi rokami, ali pa da pride strup iz kož, dlak, konjske grive itd. na človeka. Nekteri tudi trdijo, da celó muha lahko človeka zastrupi, ako se je prej krvi na vraničnem prisadu poginjene živine nasrkala in potem strup na človeški rani pustila. Tudi po užitju mesa od bolne živine ljudje večkrat močno in nevarno zbolé in tudi umró.

Vranični prisad ima, kar se hitrosti tiče, dvojno obliko:

1.) Zeló hitra oblika. K ti prištevamo vranične prisade, ki trajajo le nekoliko minut, nekoliko ur ali k večjemu nekaj dnij. Pri ti obliki vraničnega prisada se na telesu ne pokažejo bule, ker se bolezen prehitro s smrtjo konča.

2.) Hitra oblika. Pri hitri obliki se napravijo na različnih delih telesa otekline, ktere bom kasneje popisal. Bolezen traja po več dnij.

V zeló hitrih slučajih vraničnega prisada, ki najrajši dobro rejena goveda in ovce napada, zvrne se čisto zdrava živina na tla, brca in suje nekaj časa okrog sebe in v nekterih minutah pogine. Zvečer pustimo zdravo živino v hlevu, zjutraj pa mrtva na tleh leži. Konj vleče voz, postoji, se zvrne na tla in pogine. V teh slučajih se navadno izceja kri iz gobca, nosnic, ritnika in nožnice. Malo manj hitra bolezen se najrajši nahaja pri govedu in konju. Tu se začne živina tresti po vsem životu, zraven se kožna toplota večkrat izpreminja. Živina jenja jesti, molznim kravam se mleko zmanjša ali še celó čisto posuši. Živinče hitro in težko sope, žila je pomnožena; sem ter tja je žival čisto omamljena, včasih pa močno divja. Telesna gorkota se poviša na 41—42° (stopinj); vse vidne žlemlne kože so črno-rudeče, blato je vodeno (driskavo), s krvjo pomešano; konji se obnašajo kakor pri koliki. Ta oblika, ki navadno tudi živino umori, traja nekoliko ur do nekoliko dnij.

V hitrih slučajih se pokažejo znamenja, kakor sem jih ravno sedaj navedel; na enkrat pa se prikažejo na različnih delih telesa, kakor na vratu, čoku, nogah bule ali otekline. Otekline se prikažejo tudi na žlemlnih kožah, posebno na jeziku in v ritniku. Te otekline so od začetka vroče, zatem postanejo mrzle in se čutijo kakor testo, t. j. ako v nje z roko pritisnete in nekoliko časa s prstom tiščite, nastanejo luknjice, ktere se še le čez nekaj časa razpršé. Včasih se otekline na enkrat skrijejo, in na to se bolezen shujša. Sem in tja postanejo bule snetive, in celi kosi kože izpadejo.

Mrtva živina začne kmalu gniti in močno smrdeti. Iz gobca, nosnic, ritnika in nožnice teče kri. V bulah na telesu se nahaja kri ali rumenkasta maža. Kri je gosta, črna, podobna voznemu „šmiru“ (kolomazilu) in se ne sesede. Pod kožo, tako tudi v notranjih votlinah, posebno okoli ledic se nahaja rumenkasta maža. Vranica je močno otekla, temnorudeča in včasih počena.

Meso, kri in vsi odpadki živine, ktera je na vraničnem prisadu poginila, so človeškemu zdravju močno nevarni. Zaradi tega se ne sme od take živali čisto nič porabiti, tudi koža ne; vse se mora globoko zakopati ali sežgati, kakor komisija postavno zapove. Vsak slučaj vraničnega prisada morate takoj županstvu naznaniti.

Da se bolezni po mogočosti varujemo, je potrebno, da živine ne pasemo na pašnikih, kateri so, kakor je znano, že večkrat okužili živino. Dalje tudi ne smete na takih pašnikih kositi in živine s to klajo v hlevu krmiti. Posebno pozornost morate na to obračati, da se truplo in vse, kar je prišlo z bolno živino v dotiko, globoko zakoplje ali sežge. Hlevi, v katerih je bolna živina stala, morajo se prav dobro počediti in osnažiti, t. j. razkužiti (desinficirati), kakor postava zapoveduje.

4. Pljučna kuga goved.

Pljučna kuga se imenuje kužna in nalezljiva pljučnica goved, ktera navadno več živine zaporedoma napade in veliko škode napravi. Hvala Bogu, da je pri nas v slovenskih deželah ta kuga skoro neznana!

Dokler še malo goved zboli, je težko to bolezen od navadne pljučnice razločiti. Le kedar več živine zaporedoma na pljučnici zboli, in ako sploh tista živina zboli, ki je z bolno prišla v dotiko, potem moramo sumiti, da je bolezen nalezljiva.

Po nalezbi pretečejo trije tedni ali pa še več, predno živina na ti kugi zboli.

Pljučna kuga počasi pride; živina pokašljeje kratko in suho, kasneje je kašelj bolj gost, zamolkel in močno boleč. Dihanje je pomnoženo in težko, živina slabo žre, mleko se izgublja. Ta znamenja zadostujejo, da moremo kugo sumiti v tistih hlevih, kjer se je že večkrat nahajala.

Črez nekoliko časa se pridruži gori navedenim znamenjem vročnica; žila bije 80—100krat v jedni minuti.

Srčno bitje se čisto nič ne čuti, ali pa tudi zelo močno. Smrček je suh, notranja gorkota močno raste, kožna gorkota se pa večkrat izpreminja; t. j. zdaj je koža mrzla, zdaj pa zopet vroča. Živinče ne je in ne prežvekuje, dihanje je vedno bolj težko in boleče. Ako z roko na prsi pritisneš, naznanja živina strašne bolečine. Živina večkrat kašlja, posebno rada med pitjem; kašelj je močno boleč. Žival drži glavo naprej stegnjeno, s sprednjima nogama stoji široko in se ne vleže ali le za malo časa, nosnice se močno odpirajo. Govedo renči in stoka ter meče s kašljem mnogo vlečljivega žlema iz sebe. Breje krave navadno zvržejo. Žival zelo hitro hujša in slabi. Proti koncu življenja ima žival večkrat hudo drisko. V 6—12 tednih se živina ozdravi ali pogine.

Pljučna kuga napada samo goveda in ni nevarna drugim živalim, kakor tudi človeku ne. Kuga ne nastane nikdar sama od sebe, ampak vedno po nalezbi. V naših krajih je ta kuga skoro čisto neznana, najhujše razsaja na Češkem, Moravskem in v Galiciji.

5. Smrkelj in črvivost.

Smrkelj in črvivost se nahajata pri konjih, oslih in mulah; ta bolezen tudi preide na druge živali razun goveda in prašiča, in je tudi človeku zelo nevarna. Smrkelj je pri konju, kakor tudi pri človeku vedno neozdravljiva bolezen. Smrkelj se pri konjih navadno posamezno nahaja, le včasih in to posebno o vojsknem času se prikaže zelo razširjen.

Smrkelj in črvivost sta jedna in ista bolezen, samo na različnih krajih. Iz črvivosti nastane lahko smrkelj in iz smrklja črvivost. Včasih se smrkelj in črvivost pri enem in istem konju nahajata. Kedar je bolezen v nosu, dušniku in pljučih, imenujemo jo smrkelj, kedar je pa na koži, imenuje se črvivost.

Smrkelj se nikdar sam od sebe ne razvije, ampak konj vedno bolezen nalezje od smrkavega konja. Mnogi mislijo, da smrkelj nastane iz dolgo trajajočega gnojenja, kar je pa napačna misel. Smrkelj je vzrok gnojenju, ne pa gnojenje vzrok smrklja. Smrklja se konj nalezje naravnost od smrkavega konja, ali pa posrednje po opravi, plahtah, krtačah itd. Iz tega lahko izprevidimo, da ni treba, da bi moral konj zraven smrkavega konja stati; lahko se tudi

smrkelj prenese s plahto, s katero je bil smrkav konj odet, ako se rabi potem plahta pri drugem konju.

Vendar ne zboli vsak konj, ki je prišel s smrkavim v dotiko. Bolezen se prikaže v nekoliko dneh po nalezbi, včasih pa še le v nekoliko mesecih. Človek zboli na smrklju, ako pride s smrkavim konjem v dotiko, ako spi v okuženih hlevih ali če se odeva s plahto, ki se je rabila prej pri smrkavem konju.

Znamenja smrklja so: Iz nosnic (navadno pa le iz jedne) se izceja sivkast ali zeleno-rumenkast žlem; kasneje postane žlem bolj umazan, gost. Žleza med spodnjo čeljustjo oteče, je velika kakor oreh, včasih ima celó velikost kurjega jajca. Otekla žleza (bula) je trda, neboleča, le malo premakljiva in se nahaja na tisti strani, na kateri se izceja iz nosa prikaže. Žlemne kože v nosnicah so rudečkaste in otekle, in na njih se prikažejo trde sivo-rumenkaste bulice (mozoljci) v velikosti igline glave do velikosti konopnega zrna. Posebno radi se nahajajo taki mozolji na hriplju in na nosni školjki. Okoli teh bulic je žlemna koža močno rudeča; mozoljci razpadejo in na mesto njih nastanejo okroglaste ugnide (nesnažne ranice). Okoli teh ugnid nastanejo zopet nove bulice, ki zopet razpadejo, in ugnide se povečajo. Na ta način nastanejo razjedljive ugnide, katerih dno je z rumenkastim žlemom prevlečeno in katerih rob je rogljat. Včasih se nekatere ugnide zacelijo, in tako nastanejo trakaste brazgotine (brazde). K vsemu temu se pa še pridruži suh in votel kašelj in težko dihanje. Živina močno hujša in slabi, dlaka se ščetini. Na nogah in pod trebuhom nastanejo različno velike bule, slednjič konji za slabostjo poginejo.

Znamenja črvičnosti (kožnega smrklja) so: Na različnih delih telesa se prikažejo male, neboleče bule v velikosti lešnika do velikosti debelega oreha. Koža na bulah se prodere in iz njih teče vlečljiva, rumenkasta ali gnojna tvarina (materija); sčasoma nastanejo na koži take ugnide, ki sem jih že v nosu popisal. Iz ugnid se izceja smrdljiva, vlečljiva tekočina, vsled katere se dlaka sprime. Med temi bulami in ugnidami otečejo žile mlečnice v podobi molka ali brojenic. Včasih bule hitro izginejo in zopet pridejo, na

zadnje pa razpadejo. Proti koncu zatečejo noge, prsi, trebuh in spolovila. Živina postane mršava, težko diha in kašlja, dlaka se ščetini, in na zadnje žival za slabostjo pogine.

Opomba. Ozdravljanje smrkavih konj je po postavi prepovedano; smrklija sumljive konje pa sme samo živinozdravnik ozdravljati. Vsi smrkavi konji se morajo pobiti, in od njih se ne sme nič porabiti, tudi koža se mora zakopati. Ko smrkelj pri svojem konju opazite, morate to hitro naznaniti svojemu županstvu.

6. Osepnice pri ovcah.

Osepnice ali kože imenujemo hitro, vedno nalezljivo, z vročnico združeno bolezen, pri kateri nastanejo na koži rudeči mozolji, mehurji in na zadnje gnojni mozolji.

Osepnice niso tako lahka bolezen, kakor nekteri mislijo; posebno pri ovcah terjajo obilno žrtev. Pred kakimi šestdesetimi leti je naša avstrijska država izgubila v enem letu okoli 400.000 ovac na osepnica. V začetku devetnajstega stoletja je na Francoskem poginilo več kot jeden milijon ovac na osepnica. Dandanes pa reja ovac ni več tako živahna, in tudi država skrbi s potrebnimi naredbami, da se bolezen kmalu zatne; iz teh dveh vzrokov dandanes ta kuga ni več tako razširjena, kakor je bila nekdanj.

Ovčje osepnice nastanejo vedno na ta način, da strupena snov prihaja od jedne ovce na drugo. V preteklih časih so ljudje mislili, kar še dandanes nekteri verujejo, da nastanejo osepnice po slabem krmljenju in po slabem, zaduhlem hlevu; to pa je napačno. Mogoče je, da ta vzroka malo pripomoreta, da se bolezen rajši razvije, toda osepnice pa nikdar ne povzročita.

Skoro vse ovce zbolijo, ktere s kozavimi skupaj stojé ali sploh z njimi v dotiko pridejo. Od sto na osepnica obolelih ovac pogine 25—30. Kedar so ovce enkrat kože prestale, ne zbolijo vse življenje več na osepnica. Bolezen se med čredo zelo počasno ozdravlja, ker ovca za ovco zboli, in to traja dolgo časa, včasih celo po več mesecev, predno so vse ovce prestale osepnice. Ko se je ovca strupa nalezla, preteče kakih 6—10 dni, predno se prikaže bolezen.

Znamenja. Na enkrat se prikaže pri ovcah huda vročnica, srce bije v jedni minuti 110—120krat. Oko postane rudeče, žleznata koža v nosu je tudi rudeča. Ovce začnejo kašljati, so žalostne in omamljene, ne žró in ne prežvekujejo.

Dva dni potem, ko je vročnica nastopila, pokažejo se na različnih delih kože, posebno tam, kjer dlaka ni pre-gosta, t. j. na glavi, trebuhu, med zadnjima no-gama, male rudeče pikice (kakor da bi žival bolhe opikale). V dveh ali treh dneh se prikažejo na-mesto gori imenovanih rudečih pikic mali ru-deči mozolji (bulice), in okrog teh mozoljev je koža čisto rudeča. V dveh do treh dneh pa na-stanejo iz mozoljev mehurji, ki so s čisto teko-čino napolnjeni. Tekočina v mehurčkih se za-čne kaliti in se kmalu v gnoj izpremeni. Ta gnojni mozolj se v treh dneh posuši, in namesto njega nastane črnorujava krasta. V petih ali šestih dneh se krasta posuši, odpade, in na tem mestu nastane brazgotina. Kedar se začnejo osep-nice gnojiti, je vročnica največja; ko se pa enkrat začnejo sušiti, tudi vročnica pojenja. Podoba in izpreminjevanje osepnice je taka-le: 1.) Rudeče pike, 2.) rudeči mo-zolji, 3.) mehurčki s čisto tekočino, 4.) tekočina v mehurčkih se začne gnojiti, se posuši, in 5.) črnorujava krasta nastane, 6.) brazgotine.

Bolezen traja tri tedne, ako se vse osepnice na enkrat prikažejo. V treh tednih se namreč iz rudeče pike napravi mozolj, iz tega mehurček in gnojni mozolj, kateri se posuši. Navadno se pa ne prikažejo vse osepnice na enkrat, in za-radi tega bolezen tudi dalje časa traja, kajti vsaka osepnica potrebuje kake tri tedne, da se ozdravi.

Vsak slučaj te kuge se mora takoj gosposki naznaniti, in vse naredbe, ktere komisija določi, morate strogo izvr-šiti. Meso od kozavih ovac se ne sme zauživati, ker je škodljivo.

7. Francozi ali nesramna kuga.

Kužna bolezen na spolovilih se nahaja samo pri žreb-cih in kobilah, ki se za plemo rabijo. Pri plemenu se kuga razširja od žrebca na kobilo in narobe.

Znamenja. Kobila se vede, kakor bi se gonila. Žlemna koža sramnice in nožnice je otekla, rudeča in vroča. Iz nožnice se izceja vlečljiv in belkast žlem; potem pa po-stane ta žlem bolj gost, rumenkast ali rudečkast. Okoli sramnice se ta žlem posuši in napravlja rujavkaste kraste. Na žlemni koži sramnice in nožnice se napra-vijo mali mehurčki, kateri zapusté ugnide

(gnojne ranice) za seboj; iz teh ranic se izceja smrdljiva gnojnica. Ako bolezen dolgo traja, žival močno hujša, in na zadnji del telesa se pritisne mrtvoud.

Žrebci vedno silijo h kobilam; včasih pa tudi izgubé vso iskrenost. Večkrat se žrebci k scanju pripravljajo, pa le malo ščijo; iz scala teče vlečljiv žlem. Na žili, kjer se scalnica odteka, po želodu in tudi po žilnjaku se prikažejo mehurčki in gnojne ranice, kakor sem jih že gori pri kobilah opisal. Žrebci še nekoliko jedó, vendar pa hitro hujšajo in v križu oslabé.

Včasih se prikaže na spolovilih konj in goved, ki se za plemo rabijo, neki spuščaj, ki se pa mora razločevati od gori omenjene kuge (francozov). Ta spuščaj se kmalu ozdravi, nesramna kuga pa traja dolgo časa. Pri kobilah in kravah se pokažejo na sramnici, ktera je otekla in iz ktere se žlem izceja, mali mehurčki, ki počijo in gnojno ranico zapusté. Ranica se kmalu pokrije s tanko krasto, pod katero se ranica zaceli. — Pri bikih in žrebcih se na žili napravi ravno tak spuščaj, kakor pri kobilah in kravah v sramnici, in se tudi kmalu ozdravi. Sicer pa je živina popolnoma zdrava, in v kakih treh tednih spuščaj in ranice na spolovilih čisto in popolnoma izginejo.

Francozi so nevarna kuga, ker večkrat žival umoré; spuščaj pa, ki sem ga na zadnje omenil, kmalu sam od sebe izgine. Ako se ktera teh dvojnih boleznij v vašem hlevu prikaže, morate to takoj sporočiti županstvu.

8. Garje ovac in konj.

Garje so nalezljiva bolezen kože, ktere se prikažejo pri ovcah in konjih zeló razširjeno, pri drugih živalih pa samo posamezno.

Garje pri konjih. Na različnih delih kože, posebno na vratu, na glavi in plečih, pa tudi po drugod, napravijo se mali mozolji v sredi z jedno dlako; okoli teh mozoljev dlaka izpade. Ta gola mesta se z luskinami pokrijejo. Ker koža močno srbi, grizejo se konji neprestano ali se pa drgajo na jasliah, drogih (štangah) in sploh, kjer se morejo. V kožo se zarijejo male živalice, ki se grinje imenujejo, in te živalice pouzročujejo garje. Ker grinje neprestano grizejo in ker se konji vedno drgajo, rani se koža, postane debela, zgrbanči se ter se pokrije s krastami. Grinje (živalice) se hitro pomnožé, selijo se naprej, in kmalu se

na drugem mestu ravno tak spuščaj prikaže, in včasih je vsa koža s krastami pokrita. Kedar opazimo kak spuščaj in se koža s krastami pokrije, zraven se pa konji močno drgajo, praskajo in grizejo, tedaj moramo vedno sumiti, da so konji garjavi. Za gotovo pa moremo reči, da so konji garjavi, ako grinje na koži najdemo.

Garje pri ovcah. Ta bolezen je iz tega uzroka zelo pomenljiva, ker cele črede napada; garjave ovce močno shujšajo ali tudi poginejo, zraven se pa volna pokvari. Ovce se drgajo in praskajo z nogami ali se pa grizejo; posebno močno se praskajo in grizejo garjave ovce v gorkem hlevu in kedar se s hojo močno ugrejejo. Ako se ovce natanko pregledajo, opazimo na koži mozolje, luskinе in kraste. Med krastami opazimo kri in gnoj; na krastavih mestih gre volna rada iz kože. Včasih tudi sprijeta in zavozlana volna sama izpade, in gola mesta nastanejo. Ker se grinje hitro množé in preseljujejo, prikažejo se na različnih mestih garje. Če se garje pravilno ne ozdravljajo, postane slednjič vse telo garjavo, živina zraven hitro hujša in na jetiki pogine.

Ako v jedni čredi opazimo več krastavih ovac, ki se vedno drgajo in praskajo, tedaj je slutnja opravičena, da so ovce garjave. Z gotovostjo pa moremo še le tedaj reči, da je ovca garjava, ako na koži grinje najdemo.

Garje nastanejo vedno na ta način, da se male živalice (grinje) ali njih jajčka na kožo naselijo, se v kožo zarijejo in sok iz nje pijó in na ta način spuščaj pouzročujejo. Ljudje mislijo, da se te živalice še le v garjah zaredé; ta misel je pa napačna. Grinje pouzročujejo garje, in ako se grinje ne naselijo na kožo, tudi živina garij dobiti ne more. Živinozdravnik določi, ali se smejo garjave ovce poklati in meso porabiti. Ako opazite garje pri ovcah in konjih, morate to precej naznaniti županstvu, in župan mora to nemudoma sporočiti okrajnemu glavarstvu. Ako pa druga žival dobi garje, tedaj pa ni treba tega naznaniti, ker postava tega ne zahteva.

9. Pasja steklina.

Steklina se najrajši nahaja pri psu. Ako stekel pes ogrize druge pse ali kako drugo žival, tudi ta večkrat postane stekla. Pa tudi človek zboli na steklino, ako ga stekel pes ogrize. Ravno iz tega uzroka, ker steklina lahko napade vsako pleme naše domače živine, kakor tudi človeka, je ta kuga zelo nevarna in strašna. Ako žival ali človek na steklino zboli, bolezen hitro preteče in se vedno s smrtjo konča.

Steklina ne nastane nikdar sama od sebe, ampak vedno na ta način, da stekel pes ogrize pse ali drugo žival, in da pride strup s slinami v rano. Druga stekla živina ni tako nevarna, kakor psi; strup je sicer pri vsaki živali jednak, vendar pa razun psa in mačke druga žival ne more tako ogrizti. Stekle mačke so ravno tako nevarne, kakor psi, ali pa še celó nevarnejše.

Ljudje mislijo, da steklina nastane vsled hude vročine ali hudega mraza; na dalje, ako psom vode ali živeža primanjkuje. Nekteri pa zopet trdijo, da steklina pride po pasji bolezni. Vse te misli so pa napačne. Dandanes je do dobra dokazano, da steklina nastane samo po ogrizenju stekle živine.

Najbolj nevarne so male rane, ki malo krvavé; tu pride namreč strup lažje v telo, kakor pri močno krvavečih ranah. Pri velikih in močno krvavečih ranah odteče namreč strup s krvjo in ne pride v telo. Vendar pa tudi ne zbolé vse živali, ktere je stekel pes ogrizel; od sto ugrizenih psov zbolí jih kakih petdeset. Od sto ljudij od steklega psa ugrizenih zbolí jih kakih dvajset. Velika sreča je, da vse ogrizene živali in vsi ogrizeni ljudje ne zbolijo na ti strašni kugi. Vsaka stekla žival, kakor tudi stekli človek je izgubljen, steklina zahteva svojo gotovo žrtev. Nobeno ozdravljanje nič ne pomaga, in postava tudi prepoveduje vsako ozdravljanje stekle živine. Ako stekel pes ogrize človeka ali žival, preteče nedoločen čas, predno se bolezen prikaže; pri psu se prikaže steklina v treh tednih ali še le v treh mesecih, pri človeku v jednom ali še le v treh mesecih, včasih tudi kasneje. Sploh je čas od nalezbe strupene snovi do bolezni jako nedoločen.

Nekteri ljudje so mislili in še danes mislijo, da se steklina prikaže v devetih urah, v devetih dneh, v devetih tednih, v devetih mesecih ali v devetih letih; vseh teh deveterk so se strašno bali in se jih še dandanes bojé. Toda vse te deveterke so čisto nedolžne; številka devet nima s steklino nič opraviti.

Znamenja. Mi razločujemo dvojno steklino, namreč divjo in tiho.

Divja steklina pri psu. Psi se čudno obnašajo, so nevoljni, neprijazni, gospodarja neradi ubogajo, večkrat se kam zakopljejo in ne ostanejo dolgo na jednom mestu, temveč večkrat prostor premenijo. Posebno pomenljivo za

steklino je pa to, da psi vedno pazijo, kako bi iz hiše ušli. Pes neha jesti navadno hrano, požira pa z veliko slastjo mrvo, slamo, kurja peresa, usnje, zemljo, les, svojo lastno dlako itd. To traja kaka dva dneva. Potem psi izbežé od doma, ako niso privezani, letajo daleč okrog in grizejo, kar jim na pot pride, živali in ljudi. Grizenje je pomenljivo znamenje stekline. Glas se psu izpremeni in je bolj tuljenju, nego lajanju podoben. Ko pa zopet malo k pameti pridejo, vrnejo se domú in se sramujejo svojega početja s tem, da se kam skrijejo in so proti domačim ljudem zeló prijazni. Kmalu pa zopet znoré, letajo okrog, grizejo in nič ne žró, kakor same neprebavne reči, kakor sem že gori omenil. Vodo stekli psi radi pijó in večkrat čez vodo plavajo; torej ni prava tista misel, ki zatrjuje, da stekli psi ne morejo vode videti. Psi hitro hujšajo, sline se jim iz gobca cedé in divje gledajo; oko se jim udere in dlaka se ščetini. Priklenjen ali zaprt pes grize z nepopisno divjostjo v verige ali v palice. Tri ali štiri dni potem, ko so začeli psi okrog letati, zadnji del težko premičejo, se nič ne zavedó, gledajo potuhnjeno, se opotekajo, padajo in zopet vstajajo. Proti koncu življenja je zadnji del ves omrtvouden, da ga pes za seboj vlači. Jezik med čeljustima ven visi in je višnjev ter otekel, iz gobca se vedno sline cedé. Ako psa dražimo, rad bi še popadel in ugriznil, pa čeljusti ne more več stisniti, ker je spodnja čeljust tudi že mrtvoudna. Žival pogine 6. ali 7. dan po začetku bolezni, včasih pa še poprej.

Pri tihi steklini so psi bolj žalostni in topi, nič se ne brigajo za okolico. Psi tudi grizejo, tulijo in okoli letajo, vendar nikdar ne tako močno, kakor pri divji steklini. Druga znamenja so pa jednaka, kakor pri divji steklini. Mrtvoudnost zadnjega dela in spodnje čeljusti prej nastopi, in pes tudi prej pogine pri tihi, nego pri divji steklini.

Stekla mačka je posebno divja, skače nora sem in tja; napada živali in ljudi, ogrize jih in opraska. Ker ima

mačka zeló ostre (špičaste) zobe, je skoro še bolj nevarna, nego stekel pes. Mrtvoud kmalu napade zadnji del in spodnjo čeljust, mačka pogine v dveh ali treh dneh.

Stekli konji se od kraja močno grizejo in praskajo na onem mestu, na katerem so bili ugrizeni; dà včasih cele kose od kože odgriznejo. Konji so nepokojni, strašljivi, ne žró in tudi ne morejo požirati. Ko jih norost prime, grizejo in ritajo, mečejo se na tla in bijejo z nogami; potem zopet vstanejo, grizejo v gare (lojtre), jasli in še celó sami sebe ogrizejo, zraven se pa močno potijo. Glas je izpremenjen, iz gobca se konjem slin izcejajo; zadnji del kmalu mrtvoud napade. Konji poginejo v 4—6 dneh.

Steklo govedo suje z rogovi, koplje z nogami, rjove, iz gobca se mu slin cedé. Govedo se vleče od jaslí, veliko pije, pa nič ne žre in tudi ne prežvekuje. Živina naglo hujša, vendar pa še bode in suje z rogovi; krave se navadno gonijo (pojajo). Kmalu govedo mrtvoud v zadnjem delu prime, da ne more več vstati; vendar pa še na tleh okrog sebe suje in tolče. V 5—7 dneh je odreši smrt.

Stekle ovce in koze so nemirne, včasih tudi čisto tope, skačejo nenavadno in butajo z rogovi. Ovce in koze zamolklo in hripavo mečejejo, ne žró in ne prežvekujejo, v 4—6 dneh poginejo.

Stekli prašiči divje krulijo in po svinjaku razsajajo. Stekli svinji se vedno slin iz gobca cedijo. Prašič grize na ono mesto, kjer je bil ugrizen; zraven pa tudi vse ogrize, kar mu na pot pride, še celó ljudem in živalim ne prizanaša. Stekla doječa svinja ogrize in pomori svoje mladiče; ko jo pa norost nekoliko zapusti, dá svojim mladičem sesati. Mrtvoud se kmalu prikaže; v 3—4 dneh pa stekla svinja pogine.

Opomba. Kedar opazite znamenja stekline pri psu, morate ga precej uloviti in zapreti; ako ne bi bilo to brez nevarnosti mogoče, mora se pa pes ustreliti ali pobiti. Takoj pa morate o tem naznaniti gosposki. Od steklega psa ali kake druge stekle živali ne smete ničesar porabiti, tudi kože ne; vse se mora globoko zakopati, in vse natanko izpolniti, kar komisija določi.

10. Šumeče bule.¹

Ta kuga se nahaja pri mladih, dobro rejenih govedih. Bolezen najrajši napada goveda v starosti od šest mesecev

¹ Za to bolezen ne vem slovenskega izraza; veliko sem popraševal, pa vse zaman. Bolezen sem krstil „šumeče bule“, ker se na životu nahajajo bule, ki šumé.

do treh let. Redkokrat se ta kuga prikaže pri starejših govedih. Bolezen se prikaže le v nekterih goratih krajih in živino navadno hitro umori.

Pri ti kugi nastanejo na različnih delih telesa, posebno na plečih in na križu, pod trebuhom, na vratu in na zadnjih nogah male, jako boleče bule (otekline). Te bule se v nekoliko urah močno povečajo in so zelo boleče. Kmalu pa postanejo otekline od srede manj boleče in šumijo, ako jih potipljemo. To šumenje bul je jako važno znamenje za to bolezen, ker se sicer (pri drugih boleznih) nikdar ne nahaja. Ako se taka bula prereže, teče iz nje od začetka rudeča, potem črna kri in na zadnje neka penasta tekočina. Včasih te bule na enkrat brez posebnih predznamenj nastanejo; v drugih slučajih pa govedo jenja jesti in prežvekovati, smrček je suh in gorek, ušesa in noge so čisto mrzle, živina se trese in včasih jo napenja. Še le po teh boleznih znamenjih se gori opisane bule prikažejo.

Ko bule rastejo in se povečajo, pridruži se tudi huda vročnica (grozница); koža je vroča, žila je pomnožena, dihanje je težko in zdatno pomnoženo. V zadnjem delu govedo omahuje in se le težko premika, kmalu se živina vleže in več ne vstane. V dveh ali treh dnevih po začetku bolezni že pogine, le redkokrat okreva. Žival, ki je kugo enkrat prestala, ne dobi je več.

Ta kuga se nahaja največkrat v koroških, štajerskih, tirolskih in solnograških planinah. Kar se slovenskih dežel tiče, je ta kuga še neznana, k večjemu se sem ter tja, pa le redko, prikaže na slovenskem Koroškem.

Mleko od bolne ter meso in odpadki od poginjene živine se ne smejo nikakor porabiti, ker so človeškemu zdravju škodljivi. Živina se sme sicer odreti, vendar se mora koža vreči takoj v vapneno vodo. Nikoli ne smete pozabiti kuge naznaniti svojemu županstvu, ktero mora zopet to nemudoma sporočiti okrajnemu glavarstvu, da se bolezen po mogočosti hitro zatre.

II. Rudečica ali svinjska kuga.

Rudečica napada najrajši mlade svinje; največkrat se svinjska kuga prikaže o vročih poletnih mesecih.

Ko se svinja strupene snovi nalezje, prikaže se bolezen v kakih sedmih dneh. Bolezen pospešujejo, nikakor je pa ne povzročujejo sledeči nedostatki: Vroče in soparno vreme, soparni

in vroči hlevi, voda iz kolesnic in luž in pa izprijena klaja. Kakor izkušnja uči, nastane rudečica posebno tam, kjer se svinje v nečednih svinjarih celo leto zaprte drže in ne pridejo nikdar na čist (frišen) zrak in tudi vode nimajo, da bi se malo okopale in ohladile, ampak se morajo vedno v blatu valjati. Kakor sem že na drugem mestu omenil, potrebujejo svinje ravno tako čistega zraka, vode in snažnosti in sploh ravno tiste postrežbe, kakor vsaka druga žival. Bolezen tudi lahko nastane na ta način, da svinje požró meso od drugih, ki so na ti kugi poginile. Nekteri tudi trdijo, kar pa ni dognano, da doječa svinja z mlekom svoje mladiče ostrupi. Tudi človek, ki se je bavil z bolnimi svinjami, lahko zanese strupeno snov od teh na zdrave svinje.

Znamenja. Svinje so omamljene in trudne, malo žró, pa več pijó; iz gobca se jim sline cedé, večkrat se davijo in včasih tudi bljuvajo (kozljajo). Sem in tja so svinje čisto zaprte, v drugih slučajih se pa driska napravi. Kasneje se pridruži huda vročnica; žila je pomnožena, dihanje je težko in pomnoženo, zraven pa svinje večkrat kašljajo. Ko se bolezen shujša, svinje nič več ne žró, notranja toplota je zeló povečana. Pri hudi driski žival vidoma hujša. Vidne žlemne kože so čnorudeče. Koža je na različnih delih, posebno na trebuhu, na prsih, med zadnjima nogama, na glavi in na ušesih otekla, rudeča ali rudeče-višnjeva. Na ti črnkasti koži nastanejo včasih mehurčki, ki počijo ter ugnide in kraste zapusté. Na teh delih ščetine rade izpadejo ali se lahko odstranijo. Večkrat se na kožo snet pritisne, in celi koščki kože izpadejo, včasih ves kos snetivega repa odpade. Proti koncu začnó svinje v zadnjem delu omahovati, mrtvoud jih napade. Ako je bolezen huda, že lahko v 24. urah živino umori; včasih pa traja bolezen do desetih dni. Ako se živali na bolje obrne, potrebuje dolgo časa, da popolnoma okrevi. V nekterih slučajih so posebno sopila jako bolna (žival zeló težko diha in kašlja), v drugih slučajih pa zopet prebavila bolj bolehalo (driska je tako huda, da žival umori).

Opomba. Surovega mesa od bolnih prašičev ne smemo prodajati, pa tudi ne podariti. Vse meso od bolnih prašičev se mora posušiti in še le potem se sme uživati. Pri rudečici mora županstvo okrajnemu glavarstvu sporočiti, koliko svinj v koliko hlevih je zbolelo.

Drugi del.

Zunanje bolezni.

Splošne opombe o vnetju in sneti.

I. Vnetje.

Vnetje zunanjih delov (organov) je zelo pogostna bolezen, ki se nahaja sama zá-se, ali pa je združena z drugimi boleznimi. Vnetje zunanjih delov se nekoliko razlikuje po delih, ki so vneti, in po uzrokih, ki so vnetje napravili.

Uzroki. Vnetje učinjajo rane, otiski, udarci in sploh vsako poškodovanje; na dalje vse ostre tekočine, kakor žveplena kislina, solna kislina in druge. Tudi prevelika mrzlota in prevelika vročina napravlja vnetje. Različne živalice, ki živé na živalski koži in srkajo iz nje tekočino, napravljajo vnetje. Nekatere živali pa imajo posebno nagnjenje do vnetja, to se pravi: nekatere živali pod enakini neugodnimi razmerami in pod enakimi uzroki veliko prej zbolé, nego druge.

Znamenja. Pri vsakem vnetju razločujemo pet glavnih znamenj, ki so sledeča: Vneti del je 1.) boleč, 2.) vroč, 3.) rudeč, 4.) otekel, in 5.) ni popolnoma sposoben, da bi opravljal svoje navadno delo.

Raztegnjene žile tiščé na čutnice, in tako nastane bolečina, ki je na onih delih največja, ki imajo največ čutnic. Bolečina je tudi jako huda, ako imajo vneti deli trdo odejo, da se oteklina ne more razširjati in razprostiti, na pr. v kopitu. V vnetem delu je veliko več krvi, zaradi tega je vneti organ tudi bolj gorek. Čim globje je vnetje, tem manj čutimo gorkoto na površju. Vsak vneti del je od začetka močno rudeč, zatem pa višnjevo-rudeč, kar tudi kri pouzročuje. Žile lasatice, ki so s krvjo prenapolnjene, začnejo puščati, kri stopi v tkanino, in tako nastane oteklina. Oteklina je toliko večja, kolikor voljnější in mehkejší je

vneti del in njegovo okolišče; na pr. ravno isti vzrok napravi pod trebuhom veliko večjo oteklino, nego na nogah. Ako je meso v kopitu vneto, otekline čisto nič ne vidimo, ker je kopito trdo in se ne dá raztegniti; ravno iz tega uzroka je tudi vnetje v kopitu močno boleče. Kedar je noga otekla, konj ne more opravljati navadnega dela, ker šepa; ali to le težko stori. Oteklina se včasih čuti, kakor testo, to se pravi: ako v njo s prstom pritisnemo, napravi se jamica; pri ti oteklini se razlije tekočina, ki jo pri vnetju žile puščajo, v tkanino. Včasih je oteklina mehka in se čuti, kakor bi potipali z vodo napolnjen mehur, t. j. takrat, kedar se tekočina razlije v členke na konjski nogi (mehurji na nogah), ali kedar se začne gnojiti in se kaka luknjica z gnojem napolni, ali se pa po kakem poškodovanju kri pod kožo razlije. Trda pa je oteklina, kedar se začne tekočina trditi in se izpreminjati v tkanino.

Vedno pa ne opazimo vseh znamenj vnetja. Tako na pr. ne vidimo otekline, ako je vnetje v kopitu ali v kosteh. Rudečine takrat ne opazimo, kedar se vnetje globoko nahaja ali pa je koža črna. Izmed vseh znamenj opazamo najbolj in najgotovješe, da vneti del ne more kakor navadno opravljati svojega dela: t. j. motenje v opravilu.

Pri močno hudem in bolečem vnetju in posebno pri dražljivih in nežnih živalih je vedno vročnica navzočna.

Vnetje je hitro ali dolgotrajno. Hitro vnetje se tisto imenuje, ki se izgubi v nekoliko dneh, k večjemu v štirinajstih dneh; dolgotrajno vnetje pa traja dolgo časa, včasih po cele mesece.

Kako se vnetje konča in kake izide ima, glej notranje bolezni na strani 35.

Ozdravljanje. Prva naša dolžnost pri vsakem vnetju je, da uzroke hitro odpravimo, ako so še slučajno navzočni. Ako pade človeku kaka smet v oči in se mu oko vname, je vsako ozdravljanje zastonj; vnetje poprej ne izgine, dokler uzroka vnetja t. j. smeti ne odpravimo. Kedar uzroke odpravimo, zboljša se vnetje navadno samo od sebe; ako ne, pa moramo začeti vnetje ozdravljati.

Ozdravljanje vnetja lahko razdelimo na dva dela; vnetje ozdravljamo na vnetem mestu samem, kar je navadno pri zunanjih boleznih. Pri notranjih vnetjih pa rabimo zdravila splošno, ker tu ne moremo rabiti zdravil na vnetem mestu. Najboljša zdravila proti vnetju so hladila. Hladilo potegne iz vnetega dela vročino in tudi upliva na

ta način, da se žile po mrzloti skrčijo in manj krvi dovajajo. Seveda hladilo največ koristi pri površnem vnetju; ako je vnetje globoko, hladilo ne more toliko uplivati, t. j. ne more toliko vročine iz vnetega dela potegniti.

K hladilom prištevamo sledeče:

1.) Vneti del se namaže z ilovico, ktera se poprej z vodo zmeša. To hladilo pa ne upliva veliko na vneti del; samo tedaj bi imelo to nekoliko pomena, ako se ilovica večkrat izpremeni, da se ne posuši. Nekteri pridevajo ilovici soli in jesiha; jaz vam to odsvetujem. Ilovica z vodo zmešana ima skoro ravno isto moč. Po jesihi in soli se pa na upogljivih delih rada koža vname. Ker ima torej ilovica z vodo zmešana skoro ravno isto moč, kakor če bi jo z jesihi in soljo zmešali, čemu bi rabili tedaj jesihi in sol, ker sta v drugem oziru škodljiva?

2.) Vneti del ovijemo s cunjo, ktero smo poprej namočili v mrzli vodi; ti ovitki se morajo vsakih pet minut ponavljati, ker bi se sicer segreli in ne bi nič koristili. Ovitki več koristijo na onih delih, kjer je dlaka redka, kakor pa na močno zarastlih. Otekli del se mora dobro umiti, predno ovitke rabimo, da voda bolj do kože pride. Ako bi samo namočeno cunjo na vneti del pokladali, tedaj bi voda zaradi gostih dlak še do kože ne prišla, in ovitki bi nič ne koristili.

3.) Vneti del izpiramo z mrzlo vodo; to izpiranje se pa mora vsakih pet minut ponavljati. Izpiranje odvzame več vročine, nego ovitki, torej je tudi boljše.

4.) V vrečico ali torbico deneš ledú in jo obesiš potem na vneti del. Led vzame iz vnetega dela mnogo vročine, in torba ostane vedno mrzla, ker se led zmirom taja. Kjer se dá sploh to napraviti in kjer je led pri rokah, ne smemo tega nikdar opustiti; ledene torbe so veliko koristnejše, nego ovitki in izpiranje.

5.) Vnete dele polivamo neprestano z mrzlo vodo. Samo ob sebi se lahko razume, da to hladilo presega vse do sedaj navedene. Pri polivanju se voda vedno menja in na vneti del zmirom sveža (frišna) prihaja.

6.) Pri vnetju posebno na nogah pa imamo še drug način hladila; žival namreč postavimo v potok, kjer sveža (frišna) voda vneti del vedno obdaje. Ako postavimo žival v stoječo vodo, segreje se voda okoli vnetega dela in ne upliva toliko, kakor želimo. Voda v potoku pa vedno odteka in se ne more segreti. Kedar je torej vnetje na nogah, je vedno najboljše zdravilo, ako žival v tekočo vodo postavimo.

Pri vnetju v gobcu, nožnici ali ritniku, izpiramo te dele pogostoma z mrzlo vodo.

7.) Pri vnetju ranijo nekteri kožo, da malo krvi odteče, ali pa vdrgavajo v kožo ostrá zdravila. Vse to opustite, ker ste sploh v tem premalo izurjeni in ker učinek ni ravno velik.

8.) Ako je vnetje zeló boleče, oteklina pa napeta in se začne gnojiti (prisadilo se je), moramo gnojenje po mogočnosti podpirati. V ta namen namažemo oteklino z mastjo, da ima vneti del vedno jednako gorkoto. V kako vrečo (žakelj) denemo poparjenih otrobov, moke ali lanenega semena, in to na vneti del pokladamo. Ali pa namočimo cunjo v vodi, ožmemo jo in potem položimo na vneti del; okoli mokre cunje (cote) ovijemo suho volneno cunjo ali pa kak kos kožuha. Cunja se začne pariti, in lastna telesna gorkota zmehča oteklino. Te vrste ovitki pospešujejo gnojenje, mrzli ovitki pa preganjajo vnetje. Torej bomo rabili mrzle ovitke ali izpiranje tedaj, kedar hočemo vnetje odpraviti; kedar se pa vneti del začne gnojiti, podpiramo to z gorkimi ovitki. Ako se oteklina debelo z mastjo namaže, podpira se tudi gnojenje.

9.) Kedar se vneti del zgnoji in je gnojenje že zrelo, takrat se oteklina čuti, kakor bi potipali z vodo napolnjen mehur. Oteklina (prisad) se sama prodere ali pa jo moramo z nožem odpreti. Kedar se bula sama odpre, je luknjica navadno zeló mala, in navadno jo moramo povečati, da gnoj lažje izteče. Gnojna bula se tam odpre (prereže), kjer je najbolj mehka, in sevéda na tisti strani, na katero gnoj lahko izteče.

10.) Ozdravljanje notranjega vnetja glej na strani 34.

2. Snet ali prisad.

Snet je smrt kakega dela v živem telesu. Kakor s smrtjo umre celo telo, tako umre snetivi del zá-se. Snet nastane na ta način, da se tkanina kakega dela popolnoma pokonča, ali pa da preneha v kak del kri dotekati. Kri daje različnim delom življenje ter jih redi; ako kak del ne dobiva več krvi, umre (postane snetiv).

Uzroki. Snet nastane, ako se tkanina čisto razruši in pokonča; to se pa zgodi, ako se kak del čisto zmečka, sežge, opari ali kako drugače popolnoma pokonča. Vendar pa ne smemo misliti, da ima jeden in isti vzrok vedno jednake nasledke. Ako od zunaj vedno in neprestano kak

uzrok upliva, napravi se rada snet; ako na pr. živina zaradi kake bolezni vedno na jedni strani leži, tišči tlak v kolk, kri ne more v te dele dotekati, zraven se pa tudi deli popolnoma zmečkajo in na zadnje postanejo snetivi. Ako preozek komat vedno konja žuli, pokonča se sčasoma tkanina popolnoma in postane snetiva. Sneti je bolj nagnjena mršava in slaba živina, nego dobro rejena. Prevelika vročina, kakor tudi prevelik mrzaz povzročujeta snet; ako živina stopi v vrelo vodo, umre koža, t. j. postane snetiva. Ostre tekočine, kakor žveplena kislina in druge, povzročujejo snet, t. j. smrt dotičnega dela, ki je prišel z ostro tekočino v dotiko. Snet nastane tudi na ta način, da se kak del tako stisne in pretisne, da kri ne more do njega.

Znamenja. Snetivi deli postanejo neobčutljivi, mrzli in razpadejo (prej segnijo) ali se pa tudi čisto posuše. Torej razločujemo mokro in suho snet. Znamenja pri mokri sneti so nekoliko različna od onih pri suhi. Pri suhi sneti se skrčijo deli in postanejo trdi, žilavi in rujavi; snetiva koža je trda, suha, usnju podobna, rujavkasto-črna in neobčutljiva. Pri mokri sneti postane tkanina mehka, vela, črno-rujavkasta, včasih pa malo bolj blede; snetivi deli so gnili, mehki, razmažejo se in lahko odpravijo.

Ker jenja v snetivem delu vsako življenje, je snetivi del neobčutljiv; ker se snetivemu delu kri ne dovaža, postane mrzel. Ako se v snetivem delu nahajajo večje krvne žile, ktere tudi snet prežre, prigodi se lahko, da pridejo mali deli v žile in od tod v krvni tok, kar lahko kri ostrupi in živino umori. Okoli snetivega dela se prične novo vnetje, kajti snetivi del draži zdravo tkanino. Novo vnetje izpahne (odpravi) snetivi del, in nastala rana se začne celiti. Včasih pa žre snet, zlasti mokra, vedno naprej in lahko kri zastrupi.

Ozdravljanje. Najprvo moramo po mogočnosti uzroke odpraviti, da se snet preveč ne razširi in ne poveča. Snetivi del moramo prej ko mogoče odpraviti. Ako je kak del čisto snetiv, ako je iz njega življenje popolnoma izginilo, je najbolje, da se tak del precej odpravi, ker le na ta način preprečimo, da se snet preveč ne razširja in vnetje ne povečuje. Nikdar se pa snetivi del ne sme poprej odpraviti, dokler ni natanko omejen. Ko je snetivi del odpadel, ali ko smo ga odpravili, izmiva se rana s karbolno vodo.

Kedar ima živina ob jednem tudi vročnico, ne sme se nikdar na notranje ozdravljanje pozabiti. Živino moramo

dobro krmiti ter skrbeti za pripraven in zračen hlev. Za pijačo se daje otrobova voda. Proti vročnici, ki navadno ni huda, zadostuje za konja in za govedo vsak dan po 200 gramov (5—6 lotov) grenke soli.

I. Različna vnetja.

I. Vnetje kože.

Vnetje kože se znači po hitrem preteku. Na beli koži vidimo zmirom jako dobro vsa znamenja vnetja, kakor rudečino, bolečino, oteklino, vročino in deloma nesposobnost za navadna opravila. Na črni koži seveda rudečina manjka. Ako na vneto in rudečo kožo prst pritismo, lahko opazimo, da postane koža bela, ker smo s pritiskom kri odpravili; kmalu pa kri po žilah priteče, in koža postane zopet rudeča.

Uzrokom prištevamo poškodovanje od zunaj, ostre tekočine, kakor žvepleno kislino in dr., preveliko mrzloto in vročino. (Sploh čitaj uzroke pri splošnem vnetju na strani 127.)

Znamenja. Pri vnetju kože razločujemo tri različne stopinje vnetja. 1.) Znamenja vnetja so mala; sploh se še najbolj opaža rudečina na beli koži. Vsa znamenja kmalu izginejo, koža se začne lupiti, včasih tudi malo dlake izpade, in vsa bolezen je končana. 2.) Vnetje je hujše. Koža močno oteče; sem in tja se pokažejo na koži mehurčki. Iz vnete kože se začne cediti neka tekočina, vendar se vnetje kmalu ozdravi, le redkokrat se začne gnojiti. 3.) Koža postane snetiva in izpade; rana se sčasoma zaceli, gnojenje ni ravno veliko.

Pri ozdravljanju je vedno naša prva naloga, da uzroke odpravimo ali jih vsaj po mogočnosti zmanjšamo in zabranimo nove škodljive uplive. Omeniti in posebno poudarjati pa moram, da vnetje kože vedno nekoliko časa potrebuje, predno se popolnoma ozdravi, in da se večkrat greši, ker hočejo ljudje bolezen prehitro ozdraviti. Kakor sem pri vnetju kože razdelil znamenja v tri stopinje, tako hočem tudi za vsako stopinjo posebej navesti zdravila. Pri rudeči koži rabimo hladilne reči, kakor svinčeno vodo ali pa tudi navadno vodo; s temi vodami izpiramo vneto kožo. Ako je koža močno boleča, namažemo jo z rumenjakom (rumeni del jajca), kteremu primešamo polovico lanenega

olja; ali jo pa namažemo z beljakom (beli del jajca), kteremu primešamo sveže (frišne) smetane. Kedar se na koži mehurčki napravijo in se iz kože izceja neka tekočina, takrat rabimo svinčeno vodo, kateri primešamo polovico vapnene vode; ali pa namažemo kožo s svinčnim mazilom (žavbo). Ako koža snetiva postane, ozdravlja se, kakor sem pri sneti povedal. (Glej stran 131.)

Notranjega ozdravljanja navadno ni treba, ker je živina sicer zdrava in se dobro počuti.

2. Opekline.

Vsaka večja, živalsko toploto presegajoča vročina škoduje živalskemu telesu, ker ga opari ali opeče. Opekline se pa le redkokrat nahajajo pri naši domači živini.

Opaljenje se imenuje, ako se živina na kak način pri ognju opali ali sežge; oparjenje se pa tedaj zove, ako se živina z vrelo vodo ali soparico opari. Živino lahko opalijo ali oparijo vse reči, ktere oddajajo mnogo vročine iz sebe (ki so vroče). Sem spadajo solčni žarki, ogenj, vrela voda, soparica, razbeljene kovine in ostre tekočine. Vse reči, ki imajo manj toplote v sebi, nego je potrebno za vrenje, pa so vendar vroče, pouzročujejo vnetje na koži; ako pa ima reč toliko gorkote v sebi, kolikor je potrebno za vrenje ali morebiti še več, takrat sežge in umori živalsko tkanino (tkanina postane snetiva). Pri oparjenju ni vse jedno, je li tekočina gosta ali redka; izkušnja uči, da goste tekočine učinjajo hujše opekline, nego redke, akoravno je stopinja gorkote pri obeh jednaka. Tako na pr. napravljajo raztopljene kovine večje in hujše opekline, nego vrelo olje; vrelo olje pa opari zopet hujše, nego vrela voda.

Znamenja so malo različna po tem, ali je uplivala huda vročina, ali pa ni bila reč, ki je napravila opekline, preveč vroča. Ako tista snov, ki je opekline pouzročila, ni bila preveč vroča, postane koža rudeča, otekla ter nekoliko boleča. Ta znamenja pa kmalu izginejo, koža se začne lupiti in luskiti, in vnetje v kratkem celó poneha. Ako je pa vročina bila hujša, napravijo se na močno zatekli koži mehurčki, ki so z belkasto ali rumenkasto vodo napolnjeni. Mehurčki se posušé ali popokajo. Navadno se začne potem koža gnojiti, in vsa bolezen dolgo časa traja, predno se popolnoma ozdravi in zaceli. Močno vroče reči pa kožo popolnoma pokončajo; ona se zgrbanči, postane

suha, ogelnata in snetiva. Pod snetivo kožo se začne gnójiti, snetivi del izpade, gnojenje pa še vedno traja; rana se začne sčasoma celiti in se tudi zaceli, le brazgotine navadno ostanejo. Ako so opekline hude in razširjene, pridruži se vročnica in težko dihanje. Opomniti pa moram, da huda opekline samo na enem mestu ni nikdar tako nevarna, kakor lažje, toda močno razširjene opekline. Kedar se več, nego jedna tretjina vse kože opari ali sežge, takrat živina navadno pogine.

Ozdravljanje. Pri vsaki opeklini moramo od začetka neprestano hladilne reči rabiti. Živino polivamo z mrzlo vodo, napravljamo ji ovitke s svinčeno vodo ali pa devamo na opečeno kožo nastrganega krompirja, ktere ga pa moramo večkrat menjati, da se preveč ne segreje. Ako opekline ni velika, izmivamo opekle dele z mrzlo vodo in jih potem potrošamo s pšenično moko ali otrobi, kar navadno zadostuje. Najboljše zdravilo za opekle dele pa je laneno olje, kteremu primešamo polovico vapnene vode. Pri tem ozdravljanju se večkrat skrčijo in ozdravijo mali mehurčki. Večje mehurčke pa prebodemo z ostrim (špičastim) nožem, da tekočina iz njih izteče; nikdar se pa ne sme odpraviti kožica, v kateri je bila tekočina, ker to napravlja hude bolečine. Sploh pa se pod to kožico ranica lažje in hitreje celi. Ko smo mehurčke prodrli, napravimo mrzle ovitke, kakor sem že gori omenil. Na vsak način moramo preprečiti, da se živina ne drga in praska ter mehurčkov ne odstrani. Ako se je to pa vendar zgodilo, takrat rabimo sušljiva zdravila, kakor laneno olje, kteremu vapnene vode primešamo; ko se je to zgodilo, dobro pokrijemo opekle dele z bato (vato). Ako se bata prime, ne sme se s silo odtrgati, ampak poprej jo z oljem pomočimo, da se rajši loči. Kedar se kraste napravijo, mora se samo paziti, da se živina ne drga, in k večjemu se kraste včasih izperejo s karbolno vodo. Kasneje se pa poklada na opekle dele svinčeno mazilo (žavba) ali laneno olje zmešano z vapneno vodo (vsakega polovica). Ako se pa snet pridruži, ozdravlja se, kakor sem že gori pri sneti povedal (Glej stran 131.)

3. Zmrznjenje.

Ravno tista znamenja, ktera sem naštel pri opeklinah (rudečina kože, mehurčki, snet), more pouzročiti tudi prevelika mrzlota.

Pri nas se zelo redko zgodi, da bi živina popolnoma zmrznila, ker zima ni tako huda. Včasih pa vendar opazamo, da zmrznejo posamezni deli, posebno tisti, ki niso debeli ter so od srca oddaljeni, kakor roža in ušesa pri kokoših. Zmrzli deli so krhki in trdi ter se radi prelomijo. Največkrat opazamo zmrznjenje pri konjih; zmrzne jim namreč najrajši mošnja in spodnji del noge, posebno koža pod bicljem. Rado pride zmrznjenje pri vlažnem vremenu in kedar prav mrzla sapa piše. Na dalje se večkrat nahaja zmrznjenje pri konjih, ki led vozijo in morajo dolgo časa na ledu ali med ledom stati.

Pri zmrzlih delih opazamo, da koža čisto umre in snetiva postane, posebno vzadi pod bicljem. Zmrzla koža odpade, rana se začne gnojiti in se dolgo časa ne zaceli. Znamenja in ozdravljanje so ista, kakor sem pri sneti povedal. (Glej stran 130.)

Opomba. Ako bi se kdaj prigodilo, da vam žival po kakem naključju zmrzne, ne smete je nikdar precej na gorko spraviti. Žival se mora tam, kjer se je našla, prav dobro drgati in mencati s snegom ali mrzlo vodo in se le polagoma na gorko spraviti. — Večkrat se pa zgodi, da kak človek zmrzne; posebno se to nahaja pri tistih, ki preradi preveč v kupico pogledajo. Pripeti se tudi, da kak človek radi nesreče v snegu ali ledu obleži. Zmrzli človek se ne sme precej v gorko sobo prenesti, ampak v čisto mrzlo in nekurjeno in se na posteljo položi. Zatem se dobro drga s snegom, in ko se začne udje premikati, prenese se zmrzli človek v gorko sobo, pa vendar ne k peči. Zmrzli udje so krhki in se lahko zlomijo, na kar se moramo vedno ozirati.

4. Vnetje žil mlečnic in mlečnih žlez.

Mezga ali mlečni sok se nabira v živalski tkanini in potem pride v žile mlečnice. Te žile mlečnice peljejo mezgo v mlečne žleze, kjer se mlečni sok nekoliko izpremeni in potem zopet v kri pride. Vnetje žil mlečnic in mlečnih žlez se največkrat nahaja pri konju, včasih vendar tudi pri govedu. Posebno rado se prikaže to vnetje na čeljustih, ustnih, med spodnjima čeljustima, na obeh straneh vratu, na prsih, pod trebuhom in med zadnjima nogama.

Uzroki. Ako se v kožo vmencavajo ostra zdravila in pride slučajno nekaj te ostrine v tkanino in odtod v žile srkalnice (mlečnice), draži ostrina te žile, da se vnmó.

Sploh pa more vsako poškodovanje žil mlečnic od zunaj napraviti vnetje; posebno na nogah zadostujejo včasih čisto male ranice, da se vnetje žil mlečnic napravi. Po ranah in ugnidah lahko pride nekoliko tvarine (materije) v žile mlečnice, in to tudi povzroči vnetje. Kedar so žile mlečnice vnete, otečejo tudi žleze, ker so med seboj v zvezi; kedar se pa žleze prvotno vnemó, preide vnetje od žlez na žile mlečnice.

Znamenja. Žile mlečnice so otekle, boleče in nam predstavljajo dolge, molku (paternoštru) podobne otekline, ki se razprostirajo do bližnjih žlez; te otekline povzročijo hude bolečine. Kmalu pa se tkanina okoli žil vname, in prvotnih, molku podobnih oteklin ne vidimo več natanko in razločno. Ako se vnetje žil mlečnic na nogi nahaja, takrat noga močno oteče, da je konj ne more upogniti in jo le vleče za seboj. Kedar je vnetje razširjeno, prikaže se navadno tudi vročnica.

Pri vnetih mlečnih žlezah nahajamo tá-le znamenja: Žleze se hitro povečajo, so trde, boleče in otekle; okoli žlez zateče tkanina, in ta otekline je bolj mehka, nego otekle žleze same. Ako v otekline okrog žleze prst pritisnemo, napravi se mala jamica. Pri človeku večkrat otečejo žleze na vratu, in tedaj pravimo, da ima človek bezgavke.

Ako vnetje ni ravno veliko, ozdravi se v kakih osmih ali štirinajstih dneh. V drugih slučajih pa se začne otekline gnojiti; v teku žil mlečnic se na več krajih koža prodere, in iz nje se izceja gnoj.¹ Ako se škodljivi uplivi ne dadó odstraniti, strdi se tkanina okoli teh žil, kar se kasneje jako težko odpravi. Pri zelo otekli in trdi nogi rada koža počí, posebno na upogljivih delih; na teh delih se prikaže gnोजenje, v žile mlečnice zopet lahko zaide različna tvarina (materija), která jih draži, da še iz novega vnemó. — Otekle in vnete žleze se večkrat razdelé t. j. vnetje izgine, in vsa bolezen je končana. Ako je pa vnetje hujše, začnó se bezgavke gnojiti, sčasoma se odpró, gnoj izteče in žleza se kmalu zaceli. Drugokrat se pa žleza (bezgavka) ne pomanjša, pa tudi ne zgnoji, ampak postane trda, neboleča. (Čitaj o tem natančneje pri smoliki, stran 42.)

Ozdravljanje. Ko smo vzroke popolnoma odpravili, ozdravi se vnetje navadno samo od sebe. Kedar so nečiste rane in ugnide povzročile vnetje žil mlečnic, takrat se priporoča, da rane ter ugnide dobro očistite s karbolno vodo in vse snetive dele previdno odpravite. Otekline na nogah povijemo s povojem; vedno pa moramo paziti, da

¹ To je razločevati od črvivosti (kuga).

povoj enakomerno ovijemo, ker bi se sicer povoj na onem mestu, kjer smo ga preveč nategnili, v kožo zažel; to bi pa več škodovalo, nego koristilo. Oteklo nogo povijemo iz tega uzroka, da mlečni sok v žilah mlečnicah odpravimo, da nam vnetja vedno ne neti. Napačno bi bilo, ako bi pri ti bolezn pustili žival vedno stati v hlevu. Ko se živina more že malo premikati in hoditi, izprevajajmo jo malo okrog; seveda od kraja malo časa, in ko otekline nekoliko izgine, izprevajajmo jo dalje časa. Ko smo živino zopet v hlev postavili, povijemo ji nogo s povojem. Hoja in povoji odstranjajo mlečni sok in na ta način k zdravju veliko pripomorejo. Sicer pa drgamo nogo s kafrovcem polito s predivom; nekteri tudi suho nogo s predivom drgajo. Pri starih, močno trdih in nebolečih oteklinah imamo najboljši uspeh, ako te otekline večkrat drgamo in v gorki vodi kopljemo, ali jih pa ovijemo z gorko in izžeto cunjjo, katero pritrdimo s povojem ali kako drugo gorko cunjjo. Cunja (cota) se segreje, in lastna živalska toplota največ pripomore, da se otekline zmanjša. Hoja tudi dobro upliva na take stare otekline. Ostra zdravila pa se ne smejo tukaj nikdar rabiti, ker so škodljiva. — Kedar se otekline na več krajih odpre, takrat moramo gnoj iztisniti in rane izpirati s karbolno vodo.

Ako se žleza (bezgavka) začne gnojiti, ozdravljaj, kakor sem že pri smoliki na strani 44. povedal.

5. Vnetje podušesne slinavke.

Podušesna slinavka (žleza) leži podolgoma pod ušesom za spodnjo čeljustjo ter se razprostira do grla; iz te žleze tečejo po posebni cevi sline v gobec. Bolezen je redka in se nahaja med vsemi živalmi najrajši pri konjih; tu opazamo vsa znamenja vnetja, kakor oteklino, vročino, bolečino in na beli koži tudi rudečino.

Uzroki. Bolezen nastane večjidel na ta način, da se živina v tem delu rani, udari, sune ali pritisne. Večkrat pa pride vnetje od sosednih delov na slinavko, ktera se potem tudi vname. Na dalje je mogoče, da se poškoduje žleza pri operacijah, kar tudi njeno vnetje pouzročuje.

Znamenja. Pod ušesom za zadnjo čeljustjo opazimo trdo, napeto in bolečo oteklino; živina ne more ali pa le težko žveči in požira. Glava in vrat sta stegnjena, ravno tako kakor sem že pri vnetju vrata omenil; kedar otekline tišči na grlo, žival težko diha. Sline se vedno iz gobca izcejjajo; kmalu oteče tudi tkanina okoli slinavke, in prvotna

oteklina se manj ali bolj pokrije. — Bolezen ni nevarna in navadno kmalu brez nasledkov pojenja. Včasih pa se bezgavka začne gnojiti; koža se napne, postane svetla, in oteklina je močno boleča. Sčasoma bolečine nekoliko pojenjajo, oteklina se s pokom odpre, in gnoj daleč ven brizgne. Rana se zaceli v kakih dveh ali treh tednih; včasih se pa to ne zgodi, temveč se pijavka napravi, t. j. rana se ne zaceli, iz nje teče smrdljiva gnojnica, ki je večkrat zmešana s slinami.

Ozdravljanje. Najboljše zdravilo za to bolezen so gorki ovitki, kateri se takó-le napravijo: V malo vrečico deneš kuhanega ječmena, kaše ali poparjenih otrobov, in potem se vrečica na oteklino naveže. To se pa mora vsaki dve uri ponavljati. Ako se pa to ne more napraviti, namaže se oteklina z mazilom živega srebra in se s kako pripravno volneno cunjo ali s kožuhovino obveže. Mrzlih ovitkov pa nikdar ne smemo na oteklo slinavko pokladati, ker se po mrzlih ovitkih bezgavka rada strdi; nikdar tudi ne smemo ostrih mazil v oteklo slinavko vdrgavati (vmencavati). Pred vboodom vas odločno svarim. Kedar se začne oteklina gnojiti, pustimo jo, da se sama odpre; le takrat jo moramo odpreti, kedar bi močno na grlo tiščala in bi pretila živino zadušiti. Sicer pa vedno rajši pustimo, da se slinavka sama odpre, ker se potem prej zaceli, kakor takrat, kedar jo proderemo. Iz odprte bezgavke stisnimo gnoj, izmijmo jo s karbolno vodo in jo gorko obvežemo.

Dokler živina ne more lahko žvečiti in požirati, dajemo ji za klajo prav mehke mrve; še boljša pa je otrobova ali močnata voda, v kateri raztopimo nekoliko grenke soli.

6. Vnetje v kopitu. Šepanje.

Vnetje mehkih delov, ktere obdajajo parklji ali kopito, nahaja se večkrat in veliko rajši pri kopitarjih, nego pri parkljarjih. Največkrat se prikaže to vnetje pri delavni in pri tisti živini, ki se goni od kraja do kraja v prodajo.

Uzroki. Ako se kopito rani, da se mehki deli v kopitu zmečkajo, ako se svitek (krona) kako poškoduje, takrat nastane vnetje v kopitu skritih mehkih delov. Kedar se konj zakuje ali si zadere kak žrebelj skoz kopito v mehke dele, tedaj se tudi rado vnetje prikaže. Prevelika vročina ali mrzlota je le malokdaj vzrok te bolezni; k večjemu bi se znalo prigoditi, da kovač z razbeljenim železom tanki rog zažge, in vročina bi uplivala na mehke dele, da se vna-

mejo. To se pa le zelo redko prigodi. Ostre tekočine bi samo takrat mogle vnetje kopita pouzročiti, ako je kopito počeno in razdejano ter bi kislina prišla z mehкими in občutljivimi deli v dotiko. Vnetje pa morajo napraviti tudi napake kopita: ako je kopito prekrhko in razdejano ali je tako izpremenjeno, da rog tišči na mehke dele. Parklji pri tistih živalih, ki vedno v hlevu stojé, močno narastejo, začesnejo se večkrat in pouzročijo vnetje.

Znamenja. Živina bolj ali manj šepa; včasih le malo previdno hodi, drugokrat pa na bolno nogo čisto nič ne stopa. Vedno pa živina tako prestaja, da bolna noga le malo časa težo života nosi; to je tako razumeti, da konj prestopi z bolno nogo in precej zatem z zdravo. Na trdih tleh živina veliko bolj šepa, nego na mehkih; ako konja v dir zapodimo, tudi močnejše šepa, nego ko bi šel korakoma. Kedar živina stoji, postavlja bolno nogo naprej ali na stran in skuša na ta način težo života na zdravo nogo preložiti. Na vnetem kopitu opažamo večjo gorkoto, nego na zdravem; o tem se prepričamo, ako zdravo in bolno kopito z roko potipamo (pošlatamo). Vendar se mora ozir jemati na to, da gorkota ne more lahko skoz kopito prodreti. Oteklina pri tem vnetju ne moremo opaziti, ker so mehki deli z rogom pokriti; bolečina pa je vedno zelo huda. Ako na kopito s kakim kladvičkom malo potrkamo, naznanja žival bolečine s tem, da nogo odtegne. Ako na podplatu rog malo prirežemo, opazimo večkrat v rogu rudečkaste, rumenkaste ali črnkaste pege; te nam naznanjajo, da se je rog napil različnih tekočin, ki so se napravile pri vnetju. Včasih nahajamo med rogom jamico, v kateri najdemo rumenkasto, siru podobno snov. Pri parkljarjih nahajamo oteklino in vročino tudi nad parklji in med parklji.

Pri hudem vnetju v kopitu se navadno prikaže mala vročnica; živina slabo žre, prežvekovalci neredno prežvekujejo, žila je pomnožena.

Ako vnetje ni veliko, ozdravi se kmalu. Pri hudem vnetju je pa stvar že nevarnejša; ako se na vnete dele snet pritisne, je večkrat življenje v nevarnosti, ker snetivi deli v kri zaidejo in jo zastrupijo. Včasih se razdeli (preide) vnetje v malo dneh; včasih pa se začne v kopitu gnojiti, in v tem slučaju se mora na podplatu kopita napraviti luknjica v rog, da gnoj izteče. Ako se pa to ne zgodi, napravi si gnoj sam luknjico na svitku (kroni), kar je vedno slabo znamenje.

Pri ozdravljanju moramo najprvo za to skrbeti, da se uzroki odpravijo ali vsaj pomanjšajo. Ako je konj zakovan, odstraniti moramo podkev ali vsaj žrebelj, ki tišči v mehke dele; kedar si je konj zadrl kak žrebelj v kopito, moramo ga previdno izvleči. Pri vnetju v kopitu moramo takoj podkev odstraniti, živino postaviti na mehko nasteljo in ji privoščiti počitka. Na kopito se devajo neprenehoma hladilne reči; kopito polivamo z mrzlo vodo ali postavimo konja v mrzlo vodo. Na dalje ovijemo nogo s kako mokro cunjo in jo pod bicljem s trakom privežemo; cunja (cota) se pa mora vsakih pet minut z mrlo vodo politi, da hladilna moč vode vedno na kopito upliva. To se toliko časa ponavlja, da vnetje poneha; potem se konj dobro in pravilno podkuje ter se nekoliko časa previdno in malo rabi.

Ako se pri gori navedenem ozdravljanju vnetje v nekoliko dneh ne zboljša, ako se bolečine ne zmanjšajo ali še celó povečajo, ako živina zeló hudo šepa, ali se pa na nogo čisto nič ne opira, moramo slutiti, da se je v kopitu začelo gnojiti. V takih slučajih se mora na podplatu kopita napraviti luknjica, da gnoj izteče. Nikakor pa ne smejo mehki deli skoz luknjico na dan prikipeti; da se to prepreči, mora se luknjica, ko se je s karbolno vodo osnažila in z jodiformom potrosila, dobro zamašiti s karbolizovanim predivo. To predivo se zvije v trde kroglice, s kterimi se luknja trdo zadela, in zatem se celo kopito dobro in močno s povojem ovije.

Opomba. Na tem mestu hočem nekoliko o šepanju sploh omeniti in zraven tudi povedati, kako se šepava živina preiskuje. Kajti največ zunanjih boleznij, posebno pri konjih se nahaja na nogah.

Kruljave konje opazujemo najprvo v hlevu, kako stojé in kako se sploh obnašajo; potem jih peljemo pred hlev in jih tu bolj natanko pregledamo. Ko se je to zgodilo, rečemo konja izprevajati (prepeljavati). Na zadnje pa bolno nogo dobro otipljemo, da se natanko prepričamo, kje in kakošna je bolezen.

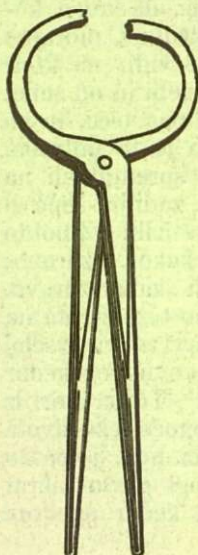
Bolno nogo moramo dobro, natanko in vestno preiskati. V hlevu žival bolno nogo upogiblje, postavlja jo naprej ali na stran in se le malo na njo opira, in sicer tako, da samo sprednji del kopita postavlja na tla. Ako sta obe prvi nogi bolni, postavlja konj zadnji nogi daleč pod život, sprednji pa daleč naprej; glavo in vrat pa privzdiguje, da tako težo života bolj na zadnji nogi prenese. Kedar sta pa obe zadnji nogi bolni, postavlja konj sprednji nogi daleč pod život, poveša vrat in glavo, zadnji nogi pa postavlja daleč nazaj, da težo

života prenese na ta način bolj na sprednji nogi. Kedar so pa vse štiri noge bolne, omahuje živina (ziblje se sem in tja), obtežuje zdaj to, zdaj drugo nogo; navadno pa taka živina mnogo leži. Kedar so bolečine hude, koplje živina z nogami ter jih vleče, kedar leži, ječe in stokaje krčevito na trebuh.

Pri izprevajanju se mora konj vedno na dolgi uzdi (aftri) imeti; ako bi konja tisti, ki ga prepeljuje, preveč pri glavi z roko podpiral, na ta način bi se malo šepanje lahko zakrilo. Kedar je šepanje hudo, že navadno zadostuje, da konja korakoma izprevajamo; kedar je pa konj malo kruljav, moramo ga v dir (v trab) pognati, ker se tedaj bolje vidi, na kateri nogi konj šepa. Konja rečemo izprevajati k sebi in od sebe; potem se postavimo na stran, da konj mimo nas teče, in na zadnje izprevajamo konja tudi v krogu, ako je to potreba. Najprej nam je premisliti, šepa li konj na sprednji ali na zadnji nogi, in na kateri sprednji in na kateri zadnji; šepa li mogoče na dveh nogah ali še celó na vseh štirih. Z bolno nogo konj ne poseže tako daleč naprej, kakor z zdravo; bolne noge tudi ne postavi tako trdo na tla, kakor zdravo. Določljivo za šepanje je to, da skuša konj vso težo života na zdravo nogo prenesti. Ako šepa konj na prvi nogi, vselej glavo k tlom pripogne, kedar stopi na zdravo nogo; kedar stopi pa na bolno nogo, pa glavo privzdigne. To pa stori iz tega uzroka, da na zdravo nogo kolikor mogoče težo života prenese. Ako pa konj šepa na jedni zadnjih nog, je pa to ravno nasprotno. Pri šepanju na zadnji nogi glavo takrat k tlom obrne, kedar stopi na kruljavo nogo; kedar pa stopi na zdravo nogo, pa glavo privzdigne.

Med izprevajanjem moramo dobro šteti udarce nog; vzemimo na pr. za vzgled, da konj prestopi najprvo z bolno nogo. Ko bolno nogo na tla položi, prestopi precej z zdravo, da hitro težo života na zdravo nogo prenese in mu ni treba dolgo stati na bolni nogi. Črez nekoliko sekund prestopi zopet z bolno nogo in hitro za njo postavi zdravo na tla. Prestopanje je torej tako, da pride bolna noga na tla in precej za njo zdrava; črez nekoliko sekund prestavi zopet bolno nogo in precej za njo prestopi z zdravo. Bolno nogo premiče konj nepravilno, bodisi da jo nepravilno privzdiguje ali premakuje, ali pa nepravilno na njo stopa. Ako konj polagoma, pazeče in previdno na bolno nogo stopa, je to znamenje, da je noga bolna v spodnjih delih. Kedar pa konj nogo nepravilno privzdiguje ali prestavlja, naznanja s tem, da ga noga boli v zgornjih delih. Pri izprevajanju v

krogu šepa konj bolj močno, ako ga znotranja noga v spodnjih delih boli, nego takrat, ako je zunanja noga v spodnjih delih bolna. Če je pa bolečina v zgornjih delih noge, takrat šepa konj bolj močno, ako ga zunanja noga boli, nego takrat, ako je notranja noga bolna. Bolni člen se vedno manj upogiblje, nego zdravi člen na nasprotni nogi. Opomniti pa moram tudi, da na trdih tleh konji bolj šepajo nego na mehkih; pri nekterih boleznih pa zopet nasprotno.

Slika 12. Klešče.

Pri nekterih boleznih se šepanje pomanjša, ako konji dalje časa tekó; pri drugih boleznih pa konj zopet bolj šepa, ako dolgo časa teče, nego od začetka.

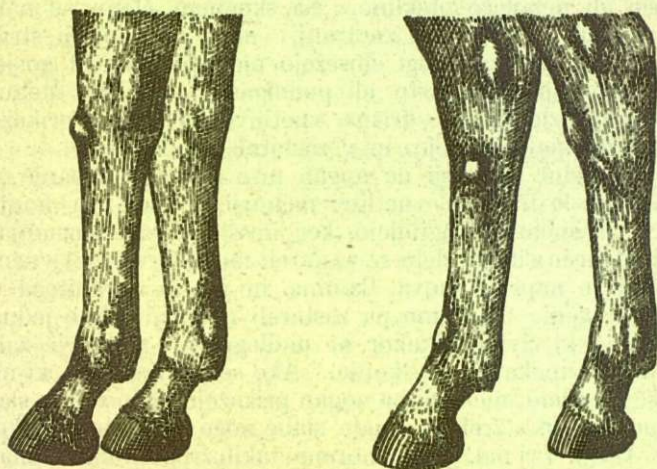
Kedar smo nogo, na kateri konj šepa, spoznali, moramo jo bolj natanko pregledati in pretipati. To se navadno na tá-le način zgodi: Bolno nogo primerjamo z zdravo in dobro pregledamo, se li mogoče na njej ne nahajajo različne otekline, rane, ugnide, vnetja itd. Zraven opazujemo, kako konj stoji, kako je kopito, ni li to na jedni strani višje, nego na drugi; je li počeno ali se morda na njem nahajajo kolobarčki. Je li kopito na podplatu počeno, ni li strela mehka in razjedena. Se li ni v podplat kopita zapil kak žrebelj ali kaka druga ostra (špičasta) reč. Ako slutimo vnetje v kopitu, preiskujemo kopito s kleščami (glej sliko 12.) na ta način, da kopito malo stisnemo, in ako se na jednom mestu konj brani, je to znamenje, da je v kopitu na tem mestu kako vnetje. Opomniti pa moram, da se s kleščami ne sme preveč stiskati, ker bi v tem slučaju konj tudi zdravo nogo odmaknil. Včasih moramo tudi zdravo nogo s kleščami preiskavati in stiskati, da se prepričamo, ni li konj preveč občutljiv, kar bi se lahko z vnetjem v kopitu zamenilo. Zatem se preiskuje bicelj, kite, koleno in sploh vsa noga, ako se ni že prej našel sedež bolezni. Natančneje o preiskovanju pa še hočem govoriti pri posameznih boleznih.

7. Mehurji na nogah.

Na različnih členih opažamo male, kakor oreh debele otekline; te bule nastanejo na ta način, da se kožica (gožva),

ki člene obdaje, napolni s členovim mazilom (s sklepno sluzo). Večkrat se napolni tudi kitna nožnica s tekočino, kar tudi mehurje na nogah imenujemo. Ti mehurji se nahajajo skoro izključno samo pri konju; le sem in tja se prikažejo tudi pri delavnih volih.

U z r o k i. Mlada, mehkužna in zlasti živina s slabimi členi ima posebno nagnjenost k ti bolezni; ta nagnjenost se pa še poveča, ako se živina predobro krmi in mnogo v hlevu stoji. Sicer pa utegne te mehurje vse napraviti, kar člene in kite draži, da se vnamejo. Ako konj zdrsne, ako napačno stopi ali nerodno skoči, pretegnejo se kite in členi

Slika 13. Konjske noge z mehurji.

ter se vnamejo, kar mehurje na nogah pouzroči. Velika napaka je tudi, ako se premladi živini naklada preveč dela. Ako hočeš svojega konja ohraniti brez napake, ne nakladaj mu v prvi mladosti preveč dela. Pregrehe, ki se zakrivijo na mladi živini, ne dadó se nikdar več popraviti. Mehurji na nogah nastanejo polagoma, ali se pa kot nasledki vnetja členov in kitnih nožnic hitro prikažejo.

Z n a m e n j a. Okoli člena ali kitne nožnice opazimo okrogle (včasih tudi podolgaste), s tekočino napolnjene, mehke, večjidel mrzle in neboleče, natanko omejene otekline. (Glej sliko 13.) Take mrzle otekline ne pouzročujejo šepanja. Kedar so pa ti mehurji frišni, gorki in boleči, takrat pa živina šepa, ali pa vsaj nekoliko bolj previdno hodi. Ako so

mehurji nastali po težkem delu, izgubi se kmalu bolečina in šepanje; vendar pa oteklina ostane. Členovi mehurji so okrogli, oni kitnih nožnic pa podolgasti. Ako na oteklino prst pritismo, izteče tekočina iz jedne strani na drugo. Mrzli in neboleči mehurji se navadno malo izpreminjajo; po letu pri obilnem delu se malo povečajo, po zimi in sploh pri manjšem delu pa malo splahnejo. Včasih se pa v gožvi napravi nova tkanina, mehurji se zdatno povečajo in pouzročujejo šepanje. Mehurji na nogah se največkrat in najrajši prikažejo na vsaki strani bicljevega člena; tu opazamo na vsako stran jedno, debelemu orehu podobno, bolečo ali nebolečo oteklino. Na skočnem členu se nahajajo mehurji večkrat na znotranji, nego na zunanji strani. Na kolenu sprednje noge dosežejo mehurji velikost gosjega jajca in imajo okroglasto ali podolgasto podobo. Mehurje na nogah razločujemo v frišne, vnetljive, ki se še le prikažejo in šepanje pouzročujejo, in v zastarele, neboleče.

Navadno mehurji na nogah niso nevarni; šepanje pouzročujejo le frišni in vnetljivi mehurji. Vendar se konjski kupci teh mehurjev ogibljejo, ker jim slabe noge naznanjajo. Pri hudem in silnem delu se zastareli mehurji večkrat vnemó, v gožvi se napravi nova tkanina in včasih zaraditega ves člen odreveni. Navadno pa zastareli mehurji vedno jednaki ostanejo, ki živine nikakor ne nadlegujejo; mehurji žalijo oči in so napaka lepega konja. Ako se pri žrebetih, ki niso bili še vpreženi, mehurji na nogah prikažejo, je to vedno slabo znamenje; taka žrebeta imajo slabe noge in ne bodo nikdar dobri konji. Pri nakupu se moramo takih žrebet vedno ogibati.

Pri ozdravljanju moramo najprvo skrbeti za počitek in za zadostno nasteljo. Pri vnetljivih mehurjih rabimo od začetka prav pridno hladilne reči; v ta namen pokladamo na nogo mrzle ovitke, izpiramo nogo z mrzlo vodo ali pa postavljamo konja v vodo. Ko se je vnetje izgubilo in sploh pri vseh zastarelih mehurjih, povijamo nogo prav trdo s povojem. Povoja pa ne smemo dalje časa na nogi puščati, nego jedno četrť ure; vsak dan to lahko večkrat ponavljamo. Dobro zdravilo je tudi žveplena kislina; vzame se jeden del žveplene kisline in 12 delov vode, in ta tekočina se vsak dan po dvakrat v mehurje vmencava. Jodovo mazilo se tudi večkrat z dobrim uspehom rabi. Zastarele mehurje peremo večkrat z lugom ali žajfnico; to pa se mora dalje časa ponavljati, ako hočemo kaj uspeha imeti. V zastarele mehurje tudi vmencavamo ostrá zdravila (jeden del španskih muh in

tri dele terpentina zmešamo z mastjo v mazilo), ali jih še celó žgemo z razbeljenim železom.

Vam priporočam pri mehurjih na nogah samo tó-le: Frišne, vnetljive in boleče mehurje izpirajte prav pridno z mrzlo vodo. Zastarele, neboleče mehurje pa pustite celó pri miru, ker konja nikakor ne nadlegujejo.

8. Vnetje kit.

Vnetje kit se skoro izključno le pri konju nahaja. Najrajši se vnemó kite od skočnega člena navzdol; še večkrat pa zbolé kite na prvi nogi, in sicer na zadnji strani piščali.

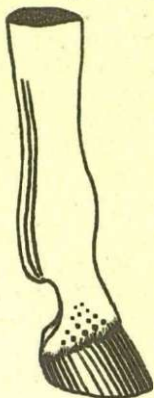
Uzrok om vnetja se vse prišteva, kar kite preveč nateza, stiska ali drugače poškoduje. Ako konj nerodno stopi in se mu izpodleti, ako pri hudi vožnji ali pod težkim jezdecem noge preveč trpé, tedaj se kite rade vnamejo. Vnetje kit nastane tudi na ta način, da si konji pri hoji s podkvo zadnje noge ranijo sprednjo nogo in zraven tudi kito. Ako konji pri hudih notranjih boleznih dolgo časa stojé, vnemó se kite.

Znamenja. Navadno se bolezen hitro prikaže. Konj začne manj ali bolj šepati; kmalu potem pa se prikaže na kiti vroča, boleča, grčava in trda oteklina. Ako je ravnočasno tudi kitna nožnica vneta, takrat je oteklina mehka in napeta. Živina tako šepa, da se pri hoji opira samo na prstno steno kopita in nikdar na celo kopito ne stopi, da si ne nategne kit na zadnji strani piščali. (Tu namreč govorim o vnetju kit na zadnji strani piščali.) V hlevu postavlja živina bolno nogo navpik, nikdar na celo kopito ne stopi in z bolno nogo rada počiva. Ako sta obe nogi bolni, obtežuje konj sedaj to, sedaj drugo nogo bolj, najrajši pa leži. Vnetje kit traja dolgo časa, in popolno ozdravljenje je zeló redka prikazen. Vnetje preide, kita pa ostane debela, trda in večkrat tudi skrajšana. Skrajšana, trda in neboleča kita pouzročuje neko odrevenelost dotične noge; skrajšana kita pa tudi učini, da konj v kolenu nekako navpik stoji.

Ozdravljanje. Pred vsem moramo konju dati počitka. Dokler je kita vneta, t. j. dokler je močno boleča in vroča, tedaj rabimo za vnetje prav pridno hladilne reči. Nogo postavimo v vodo ali pa izpiramo vnete kite z mrzlo vodo. Voda pa se sme samo toliko časa rabiti, dokler bolečina ni odjenjala. Ko je vnetje prešlo, tudi oteklina večkrat izgine; ako je pa vnetje hujše, tedaj oteklina navadno ostane, kita se zdebela in skrajša. Pri otekli, neboleči in

skrajšani kiti je vsako navadno (domače) ozdravljanje zastonj. Ako konj z debelo kito ne šepa, je najboljša, da se popolnoma v miru pusti; konj z debelo kito opravlja celó dobro navadna dela, in naš kmetovalec več ne zahteva. Ako bi se pa vnetje ponavljalo, napravijo se z nova mrzli ovitki.

Ako bi pa proti otekli in neboleči kiti vendar hoteli kaj storiti, priporoča se v prvi vrsti razbeljeno železo. Z razbeljenim železom napravimo po kiti nekoliko potez, in sicer tako močno, da se koža dobro zasmodi. (Glej sliko 14.) Na dalje se priporoča kopanje v gorkem lugu ali žajfnici.

Slika 14.
Otekla kita z vžganimi potezami.

Priporočajo se tudi ovitki z mokro in izžeto cunjjo, ktera cunjja se s povojem pritrdi. Pri debeli in boleči kiti se rabi tudi cela vrsta ostrih zdravil, o katerih sem že na drugih mestih govoril. Tu hočem samo še jedno navesti: Iz jednega dela terpentinovnega olja in iz dveh delov navadnega mila (žajfe) se napravi mazilo, in z njim se kita 2 do 3krat prav dobro namaže.

Ko je že vnetje prešlo, moramo konja še nekoliko časa prav previdno rabiti, da se bolezen ne povrne. Konj z debelo kito opravlja vsa dela; zatoorej debela kita ni baš velika nesreča in škoda za našega kmetovalca. Takih debelih kit pa se vendar iz tega uzroka bojimo, ker se njim rado novo vnetje pridruži in konja nekoliko časa ne moremo rabiti.

9. Vnetje plečnega člena.

Pod tem imenom razumevamo vse bolezni, ktere se nahajajo v plečnem členu ali v njegovi okolici. Velikokrat zvrčajo nevedni ljudje bolezen v pleča, akoravno se kje drugje nahaja. Naš živinorejec je kmalu s sodbo gotov, rekoč: „Konju manjka tukaj v plečih“. Črez nekoliko časa pa se kje na nogi prikaže morska kost, kar je bilo uzrok šepanju. Nevedni mazači pri vsakem šepanju konja namažejo na plečih, češ tukaj gori mu manjka. Nikakor pa nočem trditi, da konji nikdar zaradi bolezni v plečih ne šepajo; s temi opazkami sem hotel le povedati, da se večkrat pleča ozdravljajo, dočim tiči bolezen v kakem drugem delu.

Uzroki plečnega vnetja so jako različni in mnogovrstni, in vseh mi nikakor ni mogoče naštet. Ako si konj

pleča odere, ali si kako ostro (špičasto) reč v pleča zadere ali se sploh na teh delih kako poškoduje, na pr. po udarcu, padcu ali skoku, prikaže se rada ta bolezen. Bolezen tudi rada nastane po prehlajenju, posebno ako je živina potna.

Znamenja. Pri ti bolezni bolehajo mišice ali pa tudi kite; včasih pa je člen sam vnet, drugokrat pa zopet živci. V drugih slučajih pa živino po plečnem členu trga, ker se je močno prehladila (revmatizem). Iz vsega tega lahko izprevidite, da različne bolezni imenujemo vnetje plečnega člena, ker posameznih bolezni ne moremo vedno z gotovostjo določiti. — Pri vseh gori navedenih boleznih živina šepa; to šepanje je včasih veliko, drugokrat pa zopet zelo malo. Vedno pa ima kruljavost svoje posebnosti: Živina nogo težko in nerodno privzdiguje ter prestavlja; žival nogo komaj nekoliko od tal privzdigne in jo takorekoč za seboj vleče (z njo drsa) ter se v plečih dreveno drži. Korak bolne noge je vedno krajši, nego oni zdrave noge. Težo života skuša konj vedno na zdravo nogo preložiti. Živinče šepa na mehkih in na trdih tleh jednako. Ako konja v krogu drvimo, bolj šepa, ako ima bolno nogo zunaj, kakor pa da bi bila bolna noga na notranji strani. V hlevu se pa konj opira na bolno nogo in je ne postavlja naprej, kakor pri vnetju v kopitu.

Razloček med šepanjem, katero prihaja od vnetega kopita, in med onim, ki prihaja od vnetega plečnega člena, je jako velik; tu hočem te razločke malo natančneje opisati.

Kedar je kopito vneto, postavlja konj nogo v hlevu naprej ali na stran; ako je pa plečni člen vnet, opira se na celo nogo.

Ako prihaja šepanje od plečnega člena, privzdiguje konj nogo nerodno, vendar pa stopa s celim kopitom na tla; kedar pa šepa zaradi kopita, stopa samo na prstno steno.

Pri bolezni v plečih šepa konj na mehkih kakor na trdih tleh jednako; ako so pa mehki deli v kopitu vneti, takrat pa šepa konj bolj na trdih, nego na mehkih tleh.

Ako konja z bolnim plečnim členom v krogu podimo, takrat šepa bolj, ako je bolna noga zunaj; ako ima pa konj vnetje v kopitu, pa manj šepa, ako je bolna noga zunaj. Ako je v prvem slučaju bolna noga na znotranji strani, konj manj šepa; ako je pa v drugem slučaju bolna noga znotraj, pa konj bolj močno šepa.

Na plečih ne opazimo vedno znamenj, ktera bi nam to bolezen naznanjala. Drugokrat pa zopet opazimo gorkoto, oteklino in bolečino. Ta znamenja vnetja opazujemo najbolj, ako pleča z roko pritisnemo ali pa bolno nogo na-

prej ali nazaj od života držimo. Ako bolezen v plečih dolgo časa traja, začne se meso izgubljati, bolna stran postane ploščasta, pleča se suše.¹ Ako smo že vso nogo preiskali in nismo našli nič sumljivega za kako drugo bolezen, ako vsa znamenja za bolezen v plečih govorijo, tedaj napravimo s konjem sledeča dva poskusa. Po teh dveh poskusih se natanko prepričamo, je li bolezen v plečih ali ne. Prva poskušnja je tá-le: Bolno ali bolje sumno nogo držimo nekoliko minut od života nazaj ali naprej; potem nogo izpustimo in konja precej v dir zapodimo. Ako je bolezen v plečih, šepal bode konj po ti poskušnji veliko bolj, nego prej. — Druga poskušnja: Konja podimo v malem krogu; ako je bolna noga zunaj kroga (t. j. ako mora bolna noga več hoditi ali večji krog napraviti), takrat šepa živina veliko bolj, nego takrat, kedar je bolna noga na notranji strani. — Kedar sta obe plečeti bolni, stopa živina z obema nogama na kratko in je na obeh straneh nekako zvezana ali drevena; šepanje pa ni veliko.

Navadno smatrajo ljudje to bolezen za jako hudo in neozdravljivo; v tem je že nekoliko resnice, popolnoma resnično pa to vendar ni. Seveda tu govorim samo o tistih slučajih, pri katerih se je vnetje plečnega člena dobro in natančno spoznalo; drganje v pleča seveda nič ne koristi, ako na piščali morska kost raste in konj zaraditega šepa. Vedno se bolezen najprej ozdravi, ako so samo mišice vnete; težavnejša pa je reč, ako je člen sam vnet. Ako konja trga zaradi prehlajenja (revmatizma), navadno trganje kmalu pojenja, a se vendar zelo rado ponovi.

Ozdravljanje. Ker vedno ne vemo, ali je člen vnet, ali bolujejo mišice ali živci, ali živino samo trga, moramo vse po jednem kopitu ozdravljati. Pri frišni bolečini (pri vnetju) rabimo hladilne reči. Pleče se izpira z mrzlo vodo, ali se pa namaže z ilovico. Ilovica se pa mora hitro menjavati in se ne sme nikdar tako dolgo puščati, da bi se posušila. Kedar se v nekoliko dneh šepanje zboljša, polijemo pleče s kafrovcem ali s terpentinovim oljem, kteremu dve tretjini vode primešamo, in zatem pleče s slamo tako dolgo drgamo, da se čisto posuši. To vsak dan dvakrat ponavljamo. Najboljše pa še storimo, ako mrzlih ovitkov celó nič ne rabimo, ampak začnemo pleče precej drgati s kafrovcem, kteremu nekoliko salmijakovca ali terpentinovega

¹ Naši kmetovalci pravijo temu „švint“, kar je pa nemška beseda. Slovensko se reče: Roka se mu suši, noga se mu suši, pleča se mu suše.

olja prilijemo. Ako se šepanje dolgo časa ne zboljša, rabimo ostrejša zdravila, která v pleče vmencavamo; tako na pr. se rabi mešanica iz 5 delov terpentinovega olja, iz 8 delov kafrovca in iz dveh delov španskih muh. To tekočino vsak dan enkrat v pleče tako dolgo vdrjavamo, da postane koža mokra in se prikažejo kraste. Ravno isto moč ima tudi mešanica, která obstoji iz polovice kafrovca in polovice terpentinovega olja.

Živina mora imeti počitek in dovolj mehke nastelje. Hlev mora biti gorek, in posebno nam je skrbeti, da živina na prepihu ne stoji. Na noben način se ne sme živina ob času bolezni vprezati. V kakih desetih dneh peljemo konja malo pred hlev, da se prepričamo, ali se je šepanje že malo zmanjšalo, in sploh koliko je naše ozdravljanje pomagalo. Ko se je vsako znamenje bolezni izgubilo, ko smo konja že nekoliko časa za majhna dela rabili, sme se še le za vsakdanje in navadno delo vpreči. Sicer se bolezen rada povrne in navadno z večjo silo nastopi, nego prvokrat.

10. Vnetje kolknega člana.

Vnetje kolknega člana je tudi splošno ime za različne bolezni v kolku. Tu bolujejo mišice, kolkni člen sam, živci ali tudi kost. Ako bolezen dalje časa traja, napravi se na bolni strani jamica, živina hujša, meso se suši.

Uzroki te bolezni so tisti, ktere sem že pri vnetju plečnega člana navedel.

Znamenja. Živina hodi (šepa) nekako čudno in neokretno ter določljivo za to bolezen: Bolne noge ne predstavlja tako daleč naprej, kakor zdravo; korak bolne noge je torej veliko krajši, nego oni zdrave. Konj bolne noge ne privzdiguje tako visoko kakor zdravo in jo nekako za seboj vleče, včasih pa z njo, kakor pravimo, kosí. Ako se konj hitro na bolno stran obrne, takrat posebno hudo šepa in včasih se celó na nogah obdržati ne more. Ako konja v krogu podimo in je bolna noga na zunanji strani, takrat je šepanje hujše, kakor pa tedaj, ako je bolna noga na notranji strani. Najhujše je šepanje pri ti bolezni takrat, ako damo konju po hudem delu samo malo časa počitka in ga potem takoj iz hleva zapodimo v dir. V hlevu konj bolne noge ne postavlja naprej ali na stran, ampak se tako na njo opira, kakor na zdravo; le nazaj (ritensko) konj prav težko stopa. Včasih opazamo na teh delih gorkoto in bo-

lečino, in to posebno tedaj, ako so mišice vnete. Kasneje noga vpada, hujša, se suši. Kakor pri vnetju plečnega člena, tako tudi tukaj ne smemo nikdar prej reči, da je bolezen v kolku, dokler nismo natanko vse noge preiskali. Ako pri natančnem preiskavanju nismo nič našli, kar bi za drugo bolezen govorilo, in vsa znamenja na to bolezen kažejo (cikajo), takrat še le smemo reči, bolezen je v kolku. Tudi pri ti bolezni ne smemo pozabiti na poskušnji, kateri sem omenil pri vnetju plečnega člena. Bolno nogo držimo kakih pet minut naprej ali nazaj od života in zatem konja precej v dir zapodimo. Ako je bolezen v kolku, šepa konj po ti poskušnji bolj, nego prej. Ako je pri hoji v krogu bolna noga zunaj, konj bolj šepa, nego takrat, kedar je bolna noga znotraj.

Ozdravljanje. Ako je gorkota in bolečina navzočna, izpiramo vnete dele z mrzlo vodo ali jih pa večkrat namažemo z ilovico. Kedar se šepanje zboljšša, polijemo pleče s kafrovcem ali terpentinovim oljem, kteremu dve tretjini vode primešamo; ko se je to zgodilo, drgamo te dele tako dolgo s slamo, da se posuše. To se vsak dan dvakrat ali trikrat ponavlja. Če bi se šepanje dolgo časa ne zboljšalo, tedaj rabimo ostrejša zdravila, kakor kafrovca (2 dela), salmijakovca (1 del) in terpentinovega olja (1 del).

Vedno nam je pa skrbeti, da ima živina počitek; nikdar se ne sme med boleznijo vprezati. Konja postavimo v gorek hlev in posebno pazimo, da ne stoji na prepihu. Kedar se je bolezen že zboljššala, rabimo konja nekoliko časa le za lahka dela in jako previdno, da se ne povrne bolezen.

II. Zvitje člena.

Pod tem imenom razumevamo tisto bolezen, pri kateri se členove vezi nategnejo, kosti iz člena stopijo in se same od sebe takoj naravnajo ter v člen nazaj stopijo.¹

Ako živina nerodno in neokretno stopi in spodrkne, rad se člen zvije. To se zgodi, ako žival na posuti cesti nerodno stopi ali na ledu spodrkne, ako med železnične šine ali po zimi med zmrzle kolesnice stopi. Sploh se člen lahko pri vsaki priložnosti zvije, kedar živina nerodno stopi in ji spodrkne.

¹ Pri zvitju stopijo kosti iz člena, pa zopet precej v člen skočijo (se naravnajo); pri izpahnenju pa kosti iz člena stopijo in izpahnjene ostanejo, (t. j. se same od sebe ne naravnajo, kakor pri zvitju).

Znamenja. Ako je živina nerodno stopila ali s kopitom kje obtičala in potem začne na enkrat šepati, tedaj je skoro vedno gotovo, da si je živina ta ali drugi člen zvila. Precej po zvitju šepajo živali zelo hudo, včasih hodijo samo po treh nogah. Ako zvitje ni hudo in se v členu ni nič poškodovalo ter ranilo, takrat živina ne šepa močno, in zdravje se kmalu povrne. Kedar je pa zvitje hudo, opazimo kmalu na zvitem členu oteklino, koja je vroča in močno boleča. Živina na bolno nogo čisto nič ne stopa ali se le malo na njo opira, ker ji to napravlja strašne bolečine. Malo zvitje se kmalu ozdravi; vse drugače pa je, ako je člen hudo poškodovan ali se je celó košček kosti odkrušil.

Največkrat se pri konju zvije bicljev člen; to zvitje pouzročijo tisti uzroki, ktere sem že gori navedel. Bicelj močno zateče in postane vroč; konji stojijo na ta način, da se na bolno nogo samo s sprednjim delom kopita naslanjajo, nikdar pa na celo kopito ne stopijo. Oteklina se razprostira okoli biclja in je močno boleča ter gorka. Zvitje se navadno popolnoma ozdravi; večkrat pa ostane kot nasledek neka nagnjenost do zvitja. To pa zaradi tega, ker so se vezi nategnile in raztegnile.

Ozdravljanje. Pri zvitju člena je prvi pogoj za ozdravljanje počitek; ako konj nima miru in počitka, je vsako ozdravljanje brezuspešno. Počitek zvitega člena je polovica vsega ozdravljanja. Pri novem ali frišnem zvitju, dokler je hudo vnetje navzočno, mora se noga vedno v sveži (frišni) vodi držati ali z mrzlo vodo izpirati, dokler znamenja vnetja popolnoma ne izginejo. Ko je vnetje prešlo, povije se zviti člen večkrat s povojem. Na dalje se rabi kafravec, s katerim se zviti člen namaže in s predivom tako dolgo drga, da se čisto posuši. Drganje in povijanje s povojem rabimo zaradi tega, da se kite bolj utrdijo in da žile mlečnice popijejo tekočino, ki se je nabrala pri vnetju.

12. Izpahljenje člena.

Izpahnjeni člen se imenuje tisti, pri katerem členove kosti iz svojega mesta izstopijo in se precej ne naravnajo, ampak zunaj člena ostanejo. Pri zvitju tudi kosti svoje naravno mesto zapusté, vendar se takoj same od sebe naravnajo. Izpahljenje kakega člena je zelo redka prikazen pri naših domačih živalih. Ako se pa vendar sem in tja dogodi, raztrga se zraven gožva (koža), včasih še celó kite.

Z izpahnjem je skoro vedno tudi zlomljena kost združena, t. j. pri izpahnjenju se zlomijo navadno tudi kosti.

Uzroki izpahnjenja so jako različni in mnogovrstni, tako da vseh nikakor ni mogoče naštetih. Tako na pr. povzroči izpahnjenje vsako hudo poškodovanje od zunaj; ako živina pade, izpodleti, na ledu zdrsne ali se pa z vso silo zaleti v kako trdo in nepremakljivo reč.

Znamenja. Izpahnjeni del dobi vso drugo podobo, kakor jo ima v naravnem stanu. Izpahnjene kosti stojé na stran in tiščé na kožo; torej opažamo različno velike in trde otekline. Noga (na nogi se namreč ta nesreča največkrat pripeti) postane daljša ali krajša, ker se izpahnjena kost od člena oddalji ali pa na drugi kosti obleži. Živina se na tisto nogo, na kateri je člen izpahnjen, ne more nič opreti in se le po treh nogah meče. Kmalu se prikaže na izpahnjenem členu hudo vnetje; otekline je močno vroča in zeló boleča. Živina se že na celem životu zgane, ako le od daleč po oteklem delu posežeš. Izpahnjeni del (člen) bi se lahko zamenjal z zlomljeno kostjo, in večkrat se pri izpahnjenju kost tudi v resnici zlomi. Razložek je pa ta, da zlomljena kost škriplje, ako se premiče, ker se konca zlomljene kosti med seboj drgata, pri izpahnjenju pa ne slišimo škripanja. Največkrat se izpahne šipa na zadnjem kolenu. Pri izpahnjenju člena se zlomi navadno kost ter se vezi okoli člena potrgajo, kar je bolj važno, nego izpahnjenje samo.

Izpahnjenje člena je vedno težka in nevarna bolezen. Akoravno se kosti naravnajo, pridruži se vendar hudo vnetje, katero povzročuje močno šepanje in ima še več drugih nasledkov.

Ozdravljanje. Pred vsem se mora izpahnjena kost naravnati. To se zgodi na ta način, da na obeh kosteh vlečemo in tako jedno kost od druge odstranimo, da izpahnjena zopet skoči v sklepno ponvico. Natančneje o tem bom govoril pri zlomljenih kosteh. Ni pa še dovolj, ako kosti samo naravnamo. Kost morajo ostati tudi v svoji naravni legi; to je pa le takrat mogoče, kedar moremo izpahnjeni člen tako dobro poviti, da se kosti čisto nič ne premičejo. Pri mali živali je to mogoče, pri veliki pa zeló težko. Ako bi se pri vaši živini kdaj ta nesreča pripetila, je najbolje, da žival takoj zakoljete; v prvi vrsti velja to za govedo.

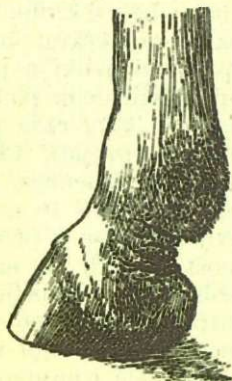
13. R a p e.

Rape imenujemo kožno vnetje ali kako drugo poškodovanje na zadnji in dolnji strani nog, t. j. na koži vzadi pod bicljem. Ta bolezen se nahaja samo pri konjih; le redkokrat se prikaže samo na jedni nogi, večkrat na dveh, ali še celó na vseh štirih. Rape opazamo večkrat na zadnjih, nego na sprednjih nogah.

Uzroki. Navadni in najčešči uzroki te bolezni so blato in nesnaga, na dalje vlažnost in mokrota, kakor tudi vsako poškodovanje teh delov. Rape se torej rade prikažejo po zimi pri blatnem vremenu, posebno takrat, kedar se začne sneg tajati; ali kedar so hlevi zelo nesnažni in mora živina ves dan stati v blatu. Ako se živina na koži pod bicljem drga, rani ali kako drugače poškoduje, posebno kedar se zaplete v vrv ali verigo, na kateri je privezana, napravi se rada ta bolezen. Pri težkih konjih se nabira v dolgi dlaki na biclju blato in druga nesnaga, kar tudi rape povzročuje. Glavni vzroki so in ostanejo nesnaga, mokrota ter raznovrstno poškodovanje.

Znamenja. Koža pod bicljem je vnetá, otekla, gorka, boleča, in na beli koži opazimo tudi rudečino; zraven pa je koža gubasta in nagrbančena. Konj šepa ali pa hodi nekako previdno in dreveno. Kmalu se prikažejo na oteklih delih mehurčki, ki so napolnjeni z rumenkasto tekočino. Mehurčki popokajo, iz tekočine se napravijo rujavkaste kraste, ktere se kmalu oluščijo, in bolezen je končana. Pri hujšem vnetju pa počí koža po celi širokosti, včasih se to zgodi na več krajih, nesnaga in blato vedno povišuje vnetje, koža postane debela, dlaka stoji po koncu. (Glej sliko 15.) Koža postane snetiva in izpade, pred seboj imamo frišno rano. Pri hudih bolečinah in pri globokih pokah se prikaže tudi vročnica.

Izidi te bolezni so jako različni. Pod ugodnimi razmerami in pri pametnem ozdravljanju se oteklina in bolečina kmalu pomanjšata. Iz tekočine pa, ki se izceja iz kože ali mehurčkov, napravijo se rujave kraste, pod katerimi vnetje počasi izgine. Pod neugodnimi razmerami in posebno takrat,

Slika 15.
Noga z rapami.

ako je vneti del vedno blaten in moker, ne pomanjša se vnetje, temveč se še poveča; izceja postane umazano-rujava, koža močno zateče in postane snetiva. Na koži in med pokami se nahaja belkasto-umazano mazilo, ktero vedno neti in povečuje vnetje. To stanje traja včasih po cele mesece. Akoravno se zdravje že povrne, vendar ostane koža trda in debela, bolezen se zelo rada ponovi.

Ozdravljanje. Na rapah bolnega konja postavimo v suh hlev, na čisto in suho nasteljo; zraven pa po mogočnosti skrbimo, da se živina z blatom ali scalnico ne onesnaži. Dokler je koža nekoliko otekla in nekoliko boleča, že zadostuje, da jo namažemo s frišnim, nežarkim oljem in jo potem potresemo z moko. Drugi pa zopet obkladajo vnete dele s kislim zeljem, kar ni ravno napačno; zelje se pa mora večkrat izpreminjati. Vsako izpiranje z vodo in sploh vsi ovitki naj se opusté, ker so škodljivi. Voda je na upogljivih delih (kakor tukaj) zaraditega škodljiva, ker po mokroti koža rada počí. Kedar se začne iz kože rumenkasta tekočina izcejati, takrat rabimo laneno olje in vapneno vodo; jedni del lanenega olja in jedni del vapnene vode dobro zmešamo in s to mešanico izpiramo vnete dele. Zatem pa ovijemo nogo s predivom in jo obvežemo. Ako se pa na močno otekli in nagrbančeni koži prikažejo poke, takrat ozdravljamo s sušljivimi rečmi: Nogo dobro osnažimo in na razpoke potresemo praška plavega (višnjevega) vitrijola; namesto praška tudi vitrijol lahko v vodi raztopimo in s tem bolne dele izpiramo. V enem maselcu vode raztopimo okoli 15 gramov višnjevega vitrijola. Ako so razpoke in grbanci jako globoki in zelo boleči, takrat kožo dobro izperemo in osnažimo z žajfnico, potem pa s karbolno vodo. Ko smo to storili, potrosimo kožo z jodoformom ali s praškom višnjevega vitrijola, obložimo jo s karbolizovanim predivom in jo slednjič obvežemo. Vse snetive dele moramo previdno odstraniti, ker sicer vedno netijo in pospešujejo vnetje.

Sploh pa morate skrbeti za snago vnetih delov in za čisto nasteljo; snaga in čednost je polovica ozdravljenja.

Ostra zdravila so strup za to bolezen, torej se naj vedno in popolnoma opuščajó. Vsako izpiranje z mrzlo vodo je škodljivo, torej se naj opusti. Ako bi se slučajno pokazalo divje meso, mora se to odrezati ali odžgati; nadaljno ozdravljanje pa se ravna po že navedenih pravilih.

14. Vnetje kostne mrenice.

Pri vsakem vnetju kostne mrenice razločujemo dve obliki. 1.) Vnetje preide iz sosednih delov na kostno mre-nico, ktero vnetje kmalu izgine, ali pa začnejo iz vnete in otekle mrenice rasti morske kosti. 2.) Kostna mrenica se začne gnojiti; to opažamo po hudem poškodovanju od zunaj.

Uzrokom prištevamo vsako hudo poškodovanje. Pri vnetju kostne mrenice nahajamo včasih na zunanji koži brazgotine, ki nam naznanjajo, da je bil ta del enkrat ranjen. Tudi vnetje sosednih delov večkrat pouzroči, da se kostna mrenica vname, ker vnetje preide iz jednega dela na drugega.

Znamenja vnete kostne mrenice moremo posebno tam dobro opazovati, kjer ni kost na globoko z mesom pokrita, ampak se nahaja bolj površno; to razmerje je na nogah. Ako se vnetje na nogah nahaja, je prvo znamenje bolezní šepanje. Vendar pa šepanje ni vselej določljivo za to bolezen; večkrat opažamo, da se začne tu ali tam morska kost delati, in živina vendar ni poprej nič šepala in nikakih bolečin naznanjala.¹ Včasih pa živina močno šepa, ako-ravno ne opazimo nobene otekline. Iz navedenega lahko izprevidite, da vnetja kostne mrenice vsekdar ne opazimo. Kedar živina nogo odtegne, ako na tem ali onem mestu z roko pritisnemo, ne da bi se videla kaka otekline, takrat lahko z mirno vestjo rečemo, da je kostna mrenica vneta. Ako pa na bolečem delu še nekoliko gorkote čutimo, tedaj smo v svojem prepričanju še bolj potrjeni.

Otekline, ki je vedno navzočna pri vneti kostni mre-nici, ni nikdar tako trda, kakor kost. Ako v to otekline prst pritisnemo, nastane mala luknjica, kar se nikdar ne zgodi, ako prst na morsko kost pritisnemo. Vnetje kostne mrenice se malokdaj zgnoji, a vendar tudi vnetje malokdaj brez nasledkov preide. Navadno vzrastejo iz vnete kostne mrenice morske kosti.

Ozdravljanje. Ker se od začetka sedež bolezní jako težko najde in živina vendar šepa, pomagajo si ljudje s tem iz zadrege, da pravijo, bolečina je v plečih. To je pa navadno napačno. Živina šepa, posestnik pa ne najde uzroka za to.² Na enkrat mu pa pride na misel, da je konju narejeno ali zacoprano, in prva ciganka, ki v hišo pride, mora mu konja zagovarjati. Toda zagovarjanje vendar ni

¹ Morske kosti nastanejo namreč iz vnete kostne mrenice.

² Ker je otekline zelo majhna.

imelo zaželenega uspeha, konj še vedno šepa. Na enkrat pa se prikaže na tem ali na onem mestu morska kost; še le sedaj vé naš kmetič, odkod je šepanje prihajalo.

Opomba. Že enkrat sem vas svaril v ti knjigi, da nikarte verovati na vraže in babjeverstvo, in tú vas z nova svarim pred vražami. Mogoče, da mi bo kdo oporekal, da se ne držim svoje naloge. Temu že sedaj odgovarjam, da s pričujočo knjigo nikakor nisem namarjaval naših živinorejcev toliko poučiti, da bi znali vsako bolezen ozdravljati. To sploh ni mogoče. Namen te knjige je, kakor sem že poudarjal, našim živinorejcem pokazati pot, kakošna bodi prva pomoč pri različnih živinskih boleznih. Zraven sem pa skušal tudi dokazati, da naši živinorejci velikokrat ravno narobe ozdravljajo. Tretji namen te knjige pa je svariti pred vražami, ki so po nekterih krajih ravno pri živinskih boleznih še v najlepšem cvetu. — Velikokrat se mi prigodi, da mi začne kak kmet v svoji nedolžni nevednosti pripovedovati, kako dolgo mu je ciganka konja zagovarjala, in vendar še ni zdrav. Na zadnje pa pristavi: „Sedaj sem prišel pa še k vam, mogoče da vi še kaj boljšega veste, nego je zagovarjanje.“ Marsikoga sem s svojimi ugovori že izpreobrnil; nekteri pa vendar ostanejo trdovratneži. Bog dal, da bi moje besede pri čitateljih te knjige obilen sad obrodile. —

Najboljše zdravilo pri vnetju kostne mrenice je počitek. Od začetka, dokler je bolečina huda in se sploh gorkota čuti, napravljamo mrzle ovitke ali pa izpiramo vnete dele z mrzlo vodo. To je seveda samo takrat mogoče, kedar je sedež bolezni znan. Kedar bolečina preide, takrat je koristno te dele polagoma z roko drgati; dobro je tudi, ako te dele večkrat s povojem povijemo. Nekteri tudi hvalijo mazilo živega srebra, s katerim vnete dele namažejo. Storimo že to ali ono, navadni nasledek tega vnetja je morska kost. Kedar so morske kosti dorastle in ne povzročujejo šepanja, pustimo jih čisto pri miru; ako pa konj zaradi kostnih izrastkov šepa, ravnamo se, kakor bom navedel kasneje pri morskih kosteh.

15. Morske kosti.¹

Morske kosti imenujemo različne kostne izrastke, ki se najrajši pri konjih na nogah napravijo. Kakor sem že na

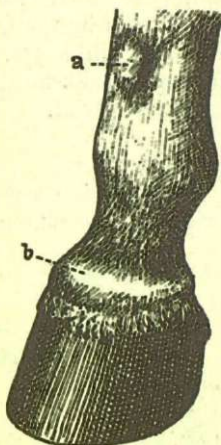
¹ Koroški Slovenci pravijo tem izrastkom „norske kosti“ ali tudi „divje kosti“.

drugem mestu omenil, napravijo se divje kosti iz vnete kostne mrenice. Omeniti pa moram, da nas kostni izrastki veliko ne zanimajo, ako kruljavosti ne povzročijo. Naš kmetovalec potrebuje konja za delo in veliko ne vpraša, ima li konj na nogi kostni izrastek ali ne, samo da mu le pridno dela. Drugače je seveda pri lepih in zelo dragih konjih premožnejših meščanov; tu morska kost veliko škoduje, ker konju ceno zdatno poniža.

Morske kosti imajo različna imena po mestu, na katerem se nahajajo. Okrogle kosti se prikažejo največkrat na piščali in rajši na sprednji, nego na zadnji nogi. Tako se tudi okrogle morske kosti večkrat na znotranji, nego na zunanji strani piščali prikažejo. Te kosti včasih niso večje od fižola; drugokrat pa imajo velikost debelega oreha. Podolgate kosti se napravijo tudi največkrat na piščalnih kosteh. Obročaste kosti se nahajajo najrajši na svitkovi in na bicljevi kosti; ta vrsta morskih kostij obdaje svitek ali bicelj okoli in okoli in se ravno zaradi tega imenuje obročasta kost. Lupino imenujemo tisto morsko kost, ki se napravi prav na široko okoli kakega člena; lupina se najrajši napravi okrog bicljevega, svitkovega ali skoknega člena. (Gl. sliko 16. b.) Vsa ta razdelitev pa ne pomeni veliko; pové nam le, da se na tem kraju nahaja morska kost, ki ima to ali ono podobo.

Uzrokom morskih kostij prištevamo vse one škodljive uplive, ki povzročujejo vnetje kostne mrenice in kosti. Morske kosti vzrastejo iz vnete kostne mrenice; torej je vedno kostna mrenica vneta, predno morska kost vzraste. Nekteri konji so posebno podvrženi morskim kostem; to so tisti, ki so od svojih starišev podedovali slabe in šibke noge, kakor tudi oni, ki se zelo slabo krmijo. Divjih kostij sicer žrebeta ne podedujejo po svojih stariših, ampak le nagnjenost, da že pri malih uzrokih dobijo te kosti.

Morske kosti počasi nastanejo. Predno se morska ali divja kost prikaže, živina navadno šepa; kruljavosti pa vendar vselej ne opazimo. Šepanje je na trdih tleh veliko večje, nego na mehkih. Na tistem mestu, kjer se kasneje norska kost prikaže, opazamo malo otekline, gorkoto in bolečino,

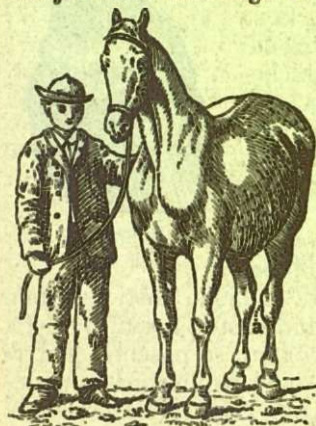
Slika 16.
Divje kosti.

t. j. znamenja vnetja. Ko je morska kost dorastla, razloči se lahko od druge otekline; morska kost je trda, nepremakljiva, neboleča, natanko omejena, na pravo kost prirastla, koža nad divjo kostjo je napeta. Nekatere morske kosti povzročujejo celo življenje šepavost; te se imenujejo škodljive; ako pa morske kosti ne povzročujejo kruljavosti, imenujejo se neškodljive. Vse še nedorastle morske kosti napravljajo šepavost; že dorastle pa ne učinjajo vsekdar kruljavosti.

Ozdravljanje. Kedar je morska kost dorastla in ne povzroča šepavosti, takrat je najbolj pametno, da jo čisto pri miru pustimo. Saj je znano, da ima konj včasih celo življenje omenjene kosti in vendar nikdar ne šepa. Čemu bi torej naš kmetovalec skušal ozdravljati morske kosti, ako konja nikakor ne nadlegujejo. Seveda drugače je pri tistih morskih kosteh, ki vedno šepanje povzročujejo; škodljive morske kosti ozdravljamo tako, kakor bom pri kraku povedal.

16. Krak.

Krak imenujemo morsko kost (kostni izrastek) na notranji strani skočnega člena. (Glej sliko 17. a.) Skokni člen

Slika 17.

Konj z morsko kostjo na skočnem členu.

je na zadnji nogi na tistem mestu, kjer se na prvi nogi koleno nahaja. Ker se krak in sploh vse morske kosti napravijo vsekdar po vnetju, zaradi tega hočem o teh boleznih v tem oddelku govoriti.

Uzroki. Navadno dobijo to bolezen tiste živali, ki niso prej nič delale in se začno na enkrat rabiti za težko delo; torej dobijo krak najrajši in največkrat mladi, 3—5 let stari konji. Pa tudi pri starejših konjih se ta bolezen prikaže. Posebno potrjeni so ti boleznimi konji s slabim in šibkim skočnim členom, kterega podedujejo po svojih stariših. Torej bi

se ne smeli konji s krakom nikdar rabiti za plemo. Ne smete pa misliti, da prenese žrebec ali kobilica krak na svoja žrebeta; to ne, ampak žrebec ali kobilica prenese na žrebe slab in šibek skokni člen. Radi šibkega člena dobi potem

mladi konj krak, to se pravi, vsak mali uzrok pouzroči pri njem to bolezen. Sploh pa napravijo krak vse one škodljivosti, ki vnetje kostne mrenice učinjajo. Kostna mrenica se vname, ako se živina tepe, rani, suje ali kako drugače poškoduje, ali pa če skokni člen pri delu preveč trpi. Ako mora živina navkreber težko peljati, ali pa pod težkim jezdecem, ki je mogoče tudi z različno prtljago obložen, navkreber leteti, takrat se skokni člen rad vname; nasledek tega vnetja pa je krak.

Znamenja. Dve poglavitni znamenji imamo, po katerih spoznamo to bolezen. K tem znamenjem prištevamo šepanje in kostni izrastek na notranji strani skoknega člena.

Od začetka je šepanje neznatno; konj nogo nekako za sabo vleče. Omeniti moram, da konj od začetka hoje bolj šepa, nego potem, ko se je že shodil; pri kraku se torej šepanje zboljša, ako konj dalje časa hodi. Navadno se pa od začetka bolezní kruljavost prezre. Sčasoma je pa šepanje hujše; najbolj šepa konj, ako se po hudem delu le malo spočije in se precej iz hleva v dir zapodi. Ko konj že nekoliko časa teče, zboljša se šepanje in včasih celó popolnoma izgine. Pri prvih korakih se opira konj le na prstno steno (prvi del kopita), ali se pa samo po treh nogah meče. Šepanje je jednako na mehkih, kakor tudi na trdih tleh. Živina s krakom vendar vsekdar ne šepa; ko so se kosti skoknega člena in krak popolnoma zarastle ter prirastle, ponehajo bolečine in šepavost, le trda oteklina (divja kost) ostane.

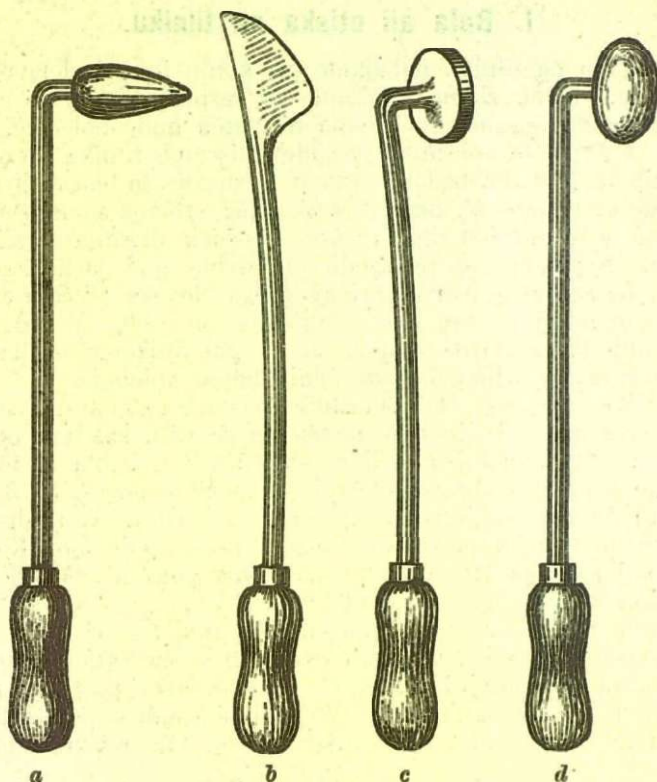
Žival bolj šepa, ako se za nekoliko minut noga privzdigne in upogne ter nató konja v dir zapodiš. Šepavost se takrat bolj vidi, kedar konj nogo privzdigne, kakor takrat, kedar jo na tla postavi. Konj nogo hitro od tal privzdigne, kakor bi ga na tleh kaj speklo in zatem nogo polagoma in pravilneje na tla postavi. Črez nekoliko mesecev se šepanje vidoma shujša in bolečina se poveča. Konj na bolno nogo čisto nič ne stopi ter se meče le po treh nogah, ali pa se le na sprednji del kopita, kjer se rog močno obrabi, nekoliko opira. Tudi pri zeló hudi kruljavosti se hoja nekoliko zboljša, ako mora konj dalje časa hoditi; vendar pa šepanje popolnoma ne izgine, kakor sem gori za malo bolezen navedel. Po dolgem času, mogoče v jednom letu ali še kasneje se šepanje popolnoma izgubi, toda ono se rado povrne, ako se konj preveč muči s težkim delom. Zgodi se tudi, da konj šepa celo svoje življenje za to boleznijo.

Kostni izrastek (krak) se ne prikaže precej, ko začne konj šepati, ampak še le v nekoliko tednih ali mesecih. Kost počasi raste in navadno tudi velika ne postane. Krak se nahaja na notranji strani skočnega člena navzdol proti piščali, včasih bolj spredaj, drugokrat pa zopet bolj vzadi.

V hlevu konj ne stoji na celi nogi, ampak se le na sprednji del kopita opira, kakor sem že prej pri hoji opomnil. Koža nad morsko kostjo je napeta, in vsa kost se čuti, kakor plošča. Na zdravi nogi se posamezne kosti skoknega člena natanko razločujejo, na bolni so pa vse kosti zarastle. Kedar je kost že dorastla, ne dá se nikakor odstraniti. Večkrat se pa prepreči, da se bolezen ne hujša in da se šepanje odstrani ter se more konj za delo porabiti. Če tudi šepanje preide, ostane vendar oteklina (morska kost) in nekaka odrevenelost cele noge; to pa nikakor ne moti kmetovalca, ako mu konj le vleče. Čim preje se začne bolezen ozdravljati, tem boljši uspeh se sme pričakovati. Pri mladih konjih, ki imajo šibka in slaba skokna člena, povrne se šepanje zelo rado, akoravno je bilo že prešlo; posebno se to rado zgodi, ako morajo konji zelo težka dela opravljati. Ako imajo konji že dolgo časa kostni izrastek in tudi že dolgo časa niso šepali, takrat se ni bati, da bi se šepanje povrnilo; to se pravi z drugimi besedami, da vsak konj s krakom ne šepa.

Ozdravljanje. Ako je kost že dorastla in konj ne šepa, je najbolje, da vse na miru pustimo. Morske kosti nikakor ne moremo odstraniti; torej jo pustimo celó na miru, ako ni nevarna. Kedar kost še le začne rasti in so še znamenja vnetja navzočna, takrat izpiramo vnete dele z mrzlo vodo. Takoj pa nehamo izpirati z mrzlo vodo, ko je vnetje prešlo. Navadna zdravila pri kraku so ostra mazila in razbeljeno železo. Čisto vse jedno pa je, ali se vzame to ali ono ostro zdravilo. Tu vam hočem jedno navesti: Vzemite 2 dela praška španskih muh, 8 delov laškega olja in 3 dele rumenega voska; vse dobro zmešajte, da postane mazilo. Dolga dlaka se odstriže, in gori imenovano mazilo (žavba) se v kožo vmenca; drugi in tretji dan se vmenčevanje ponavlja, da se koža močno vname, in potem se z mazilom jenja. Kedar se kraste napravijo, namažejo se z mastjo, da se nekoliko oluščijo, in zatem se izmivajo z gorko vodo. Ako je pri kraku ozdravljenje sploh mogoče, doseže se to najprej in najbolj gotovo z razbeljenim železom. S tem železom, ki ima podobo široke nožne ostrine ali pa je na koncu okroglo-ostro (-špičasto) (glej sliko 18 a—d), na-

pravimo po kosti več črt (potez) jedno poleg druge, in sicer se žge tako dolgo, da se začne rumenkasta meza (tekočina) izcejati, t. j. da poteze postanejo vlažne. Nekteri pa tudi

Slika 18.
Železo za žig. (Žigalo.)

tako žgó, da v kožo namesto črt vžgejo piko pri piki. Kakor sem že oménil, ne moremo morskih kostij na noben način odstraniti; vse ozdravljanje meri le na to, da se napravi hudo vnetje, da kost hitreje doraste in da šepanje poneha.

II. Otiske.¹

I. Bula ali otiska na tilniku.

Bulo na tilniku nahajamo pri konju in pri delavnem govedu. Kedar živino vprezamo ali razprezamo in se bule dotaknemo, opazimo, da živina naznanja hude bolečine.

Uzrok te bolezni je večjidel otiščanje tilnika po pretesnih in pretrdih uzdah. Ako je nesnažna in blatna živina na dežu, zapere se blato v kožo, kar srbenje pouzročuje; živina se z vso silo drga in kot nasledek drganja nastane bula. Največkrat se pa zgodi, da živina pod jaslimi česa išče, na enkrat se ustraši prihajajočega človeka ali česa drugega in udari na vso moč s tilnikom ob jasli. Včasih so pa tudi krivi surovi hlapci, ki z „gajželnikom“ udrihajo, kamor ravno prileti, in tudi tilnik lahko zadenejo.

Znamenja. Bula na tilniku nastane na enkrat, včasih kar čez noč. Ta bula je mehka in se čuti, kakor bi potipali z vodo napolnjen mehur; bolečina in gorkota pa nista ravno veliki. V drugih slučajih se oteklina počasi (v 3—5 dneh) napravi in je trda, zelo boleča in vroča. Konji držijo glavo dreveno in jo kolikor mogoče malo premikajo. Konji bi radi jedli, pa jim žvečenje napravlja bolečine. Vnetje se poviša, bula se poveča; kmalu se oteklina na tem ali na drugem mestu prodre, iz nje pa teče gnoj ali kri. Sem in tja nastane pijavka, ki vedno naprej žre, in večkrat se začne tilnikova vez gnojiti ali pa še celó snetiva postane, kar ozdravljenje močno zavleče. V drugih slučajih se pa oteklina strdi in ostane trda. Ako pijavka vedno naprej žre, lahko

¹ Otiske se vedno na ta način napravijo, da pridejo mehki deli med dva trda dela; ako na pr. s palico po nogi udarim, pridejo mehki deli med palico in kost. Glavno znamenje pri otiskah je, da se koža ne pretrga in ne rani, ampak ranijo se samo deli pod kožo in kri se razlije v nje. Pri ranah je koža vedno načeta, pri otiskah pa nikoli. Največkrat se otiske nahajajo pri konjih, le redkokrat tudi pri drugi živini. Kakor hud udarec, pod katerim se mehki deli zmečkajo, baš tako upliva vse, kar dolgo časa na truplo tišči, na pr. komat. Pri vsaki otiski se žile raztrgajo in kri teče v tkanino. Posebni znamenji vsake otiske sta oteklina in vnetje. Ako na poškodovanem delu kri v tkanino zaide, nastane oteklina testu podobna; razlito kri pa žile mlečnice navadno kmalu popijejo. V drugih slučajih teče kri v kako naravno ali še le nastalo votlino in oteklina se čuti, kakor bi potipali z vodo napolnjen mehur. Drugokrat se pa pod kožo zasede kri.

se tudi kosti vnmó in zlomijo; ako se to zgodi, rani se hrbtni mozeg in živina pogine.

Iz vsega tega lahko izprevidite, da je bula na tilniku, akoravno se vidi nedolžna, večkrat zelo nevarna bolezen, ki v posebno neugodnih slučajih živino lahko umori. Večkrat traja bolezen cele mesece, predno se popolnoma ozdravi.

Pri ozdravljanju moramo vneto in vročo bulo vedno in neprestano izpirati z mrzlo vodo. Ako se pa začne bula gnojiti, kar na tem spoznamo, da se znamenja vnetja nekoliko pomanjšajo in da postane oteklina mehka, takrat pa pokladamo na oteklino gorke ovitke, da se prej zgnoji.¹ Vedno je boljše počakati, da se bula sama prodre, nego jo prodirati. Ko se bula odpre, luknjico malo razširimo, da gnoj lažje izteče. Rano izpiramo vsak dan s karbolno vodo ter jo potrošamo s praškom jodoforma.

2. Otiske na jeziku in na spodnji čeljusti.

Čeljust se najrajši in največkrat ožuli na onem mestu, kjer manjka zob. Otiske na jeziku in na spodnji čeljusti pouzročujejo največkrat preostre brzde. Na dalje se napravijo gori imenovane otiske, ako konju vrv v gobec devate, ako ga z vso silo za vajeti vlečete ali sploh s konjem surovo ravnote, da se gobec ali čeljust poškodujeta.

Znamenja. Iz gobca tečejo rudečkaste sline, konji težko žvečijo in se branijo brzde, ker jim bolečino napravlja. Včasih je samo žlemna koža na onem mestu, kjer zob manjka, malo otekla, in pod njo vidimo zasedeno kri. Drugokrat je pa žlemna koža ranjena in krvavi, okoli ranice pod žlemno kožo pa opazimo zasedeno kri. Črez nekaj dnij razpade dlesna, prikaže se nesnažna rana, ki vedno krvavi. Te rane so zaraditega močno nevarne, ker se tudi pod njimi ležeča kost lahko vname. Na takih krajih postane dlesna navadno snetiva ter izpade. — Sem in tja zapazimo na dlesni malo okroglo luknjico, iz ktere se gnoj cedi. Vsa čeljust je otekla in na zunanji koži se tudi večkrat opazi mala luknjica, iz ktere teče gnoj. Vsa ta znamenja nam kažejo, da je bolezen že v kosti, kar je seveda vselej zelo nevarno. — Ranice na jeziku se rade zacelijo, le večje rane se morajo šivati.

¹ Mrzli ovitki odstranjujejo vnetje in zabranjujejo gnojenje, gorki ovitki pa gnojenje podpirajo.

Ozdravljanje. Živini dajemo mehke krme, ker zaradi otisk in ran težko zveči. Sicer pa morate gobec večkrat izpirati z vodo, kateri malo jesiha prilijete. To je pa tudi vse, kar sploh morete storiti. Ako opazite na dlesni luknjico, iz ktere gnoj teče, ako je čeljust zatekla in se morebiti nahaja tudi na zunanji koži luknjica, iz ktere teče gnoj, takrat je že kost ožuljena, vneta ali še celó odrobljena. V teh slučajih pošljite po živinozdravnika, ker si sami ne morete več pomagati.

3. Otiske na prsih.

Pri konjih, ki se za vožnjo rabijo, napravi se večkrat na sprednjih prsih precejšnja bula; včasih ima oteklina velikost otročje glave. V drugih slučajih se pa koža samo odere in ožuli ter se površno vnetje napravi. Vse to pa imenujemo z jedno samo besedo otiske na prsih.

Uzroki. Te bule in otiske napravijo večjidel premali, kakor tudi preveliki komati in sploh nepravilna oprava. Ako se živina na prsi suje, tepe ali se na kako trdo reč zaleti, prikažejo se tudi prsne otekline.

Znamenja. Bula se hitro napravi, je trda ali bolj mehka, napeta, boleča; od začetka bula zmirom šepanje povzroči. Le redkokrat se zgodi, da bi se znamenja vnetja zmanjšala in da bi se bula razdelila (izginila); največkrat se oteklina zgnoji. Včasih je pa koža samo odrta, ožuljena in otekla, ne da bi opazili velike bule.

Ozdravljanje. Ker se navadno vsaka bula zgnoji, je najboljša, da na bule pokladamo precej gorke ovitke, ki gnojenje pospešujejo. Na bulo devamo kuhanega lanenega semena, kaše ali poparjenih otrobov. Kedar je bula že zrela in se sama ne odpre, prerežemo jo, da gnoj izteče. Rano izpiramo vsak dan s karbolno vodo; na ostalo oteklino pokladamo še vedno gorke ovitke, da se hitro vse zgnoji, kar se že hoče in mora zgnojiti. — Včasih nahajamo na prsih trdo, nebolečo bulo; ta neboleča in trda bula se ne more samo z nožem odstraniti. Za to ste pa sami premalo izkušeni in se ne smete nikdar lotiti tega.

Kedar je bolezen samo v koži, t. j. kedar nahajamo na sprednjih prsih odrto, ožuljeno, oteklo, trdo malo krvavo kožo, takrat izpiramo te dele s svinčeno vodo ali z jesihom. V teh slučajih je svinčena voda najboljša, ker hladi in tudi celi. Seveda pa moramo popraviti komate, ker sicer bi kožo

na novo odrli. Tu bi nam nič ne koristilo, če bi odrto in ožuljeno kožo do dobra zacelili in potem konju zopet dali tisti nepopravljeni komat, ki je povzročil bolezen. Oteklina se povrne in navadno še s hujšo silo nastopi, nego prvič. — Zapomnite si dobro tó-le: Pri vsaki bolezni morate najprej odpraviti uzroke, potem se še le bolezen ozdravlja; ko se je zdravje povrnilo, morate paziti, da se uzroki ne povrnejo.

4. Komolčne bule.

Komolčni člen se nahaja pri živini na prvi nogi in se naslanja na stranske prsi; prvi člen nad kolenom je komolčni člen. Komolčne otekline se prikažejo ali samo v koži, ali pa tudi pod kožo (glej sliko na str. 27. št. 16).

Uzroki. Komolčne bule nastanejo vedno na ta način, da se živina na komolcu ožuli, tepe ali suje; vse jedno je, ali majhen uzrok dolgo časa upliva, ali pa velik uzrok samo enkrat nastopi. Učinek je jeden in isti. (Komolčne bule nastanejo.) Ako živina na komolčni člen hudo in močno pade, takrat rade nastanejo otekline. Ako konji leže kakor psi s stegnjenima sprednjima nogama na trdih tleh in se vedno pritiskajo na komolčni člen, nastanejo gori imenovane bule. Nekteri konji imajo navado, da pri leži noge pod život krčijo; na ta način tišči podkev na komolčni člen, kar sčasoma komolčne bule povzroči. To se pa posebno takrat zgodi, ako nimajo konji dovolj prostora pri leži, ako manjka nastelje ali pa so podkve predolge in sploh prenerodne. Nadušljivi konji leže večjidel na ta način, da sprednji nogi pod prsi skrčijo; podkev tišči v komolec, in tedaj komolčne bule nastanejo. Iz tega sklepajo nekteri, da je vsak konj nadušljiv, kateri ima komolčne bule. To je sicer napačno, a vendar je dobro in pametno, da vsakega konja s komolčnimi oteklina mi natanko preiščemo, je li morda nadušljiv ali ne. Včasih povzročujejo tiste reči, ktere bi naj konja varovale bul, komolčne otiske; nekteri ljudje natikajo namreč konjem, ki pri leži sprednji nogi pod prsi krčijo, nekake svitke na noge, kateri bi naj zabranili, da podkev ne tišči na komolec. Ti svitki pa so navadno trdi, tiščé na komolec, povzročujejo komolčne otiske in na ta način storé to, česar podkev sama ni mogla povzročiti.

Znamenja. Navadno nastanejo komolčne bule hitro, včasih kar čez noč. Mi razločujemo dvojne prvotne ko-

molčne bule: 1.) Bula je mehka, s tekočino napolnjena (gnoj, kri ali sokrvica), ne zelo vroča, pa tudi ne preveč boleča. Te s tekočino napolnjene bule se razdelé (izginejo), ali pa se tekočina izpremeni v tkanino. Na ta način se prikažejo neboleče, mrzle, natanko omejene, napete in nepremakljive bule. — 2.) Bula je bolj trda, razprostrta, nenapeta, jako vroča in zelo boleča; v tem slučaju se je razlila kri v tkanino. Ta oteklina se navadno zgnoji, le redkokrat se razdeli. Ako se pa ne zgnoji in tudi ne razdeli, ponehajo sčasoma znamenja vnetja, in napravi se zgrbančena, debela, neboleča, premakljiva koža, ki visi vzadi po komolcu.

Torej razločujemo dve prvotni komolčni buli in dve, ki nastaneta iz prvotnih.

1.) Oteklina je mehka, s tekočino napolnjena, ne preveč boleča, pa tudi ne zelo gorka. — 2.) Iz te prvotne otekline se napravi neboleča, mrzla, natanko omejena in nepremakljiva bula. — 3.) Oteklina je precej trda, razprostrta, zelo boleča in jako vroča; ta bula se napravi na ta način, da se po hudem udarcu ali pritisku razlije kri v tkanino. — 4.) Iz te boleče bule se napravi sčasoma trda, debela, zgrbančena koža, ki visi po komolcu.

Bolezen ni nikdar nevarna; konj šepa samo tedaj, ako je bula močno boleča. Vedno pa so te bule in otekline grda napaka, ki močno žali oči. Pri dragih konjih zmanjšajo vnetljive, kakor tudi nevnetljive bule vrednost konja. Nevnetljive bule nimajo pri naših navadnih konjih nobenega pomena; vnetljive otekline so pa nevarnejše.

Ozdravljanje. Popolnoma odstraniti se dadó otekline samo takrat, kedar se more uzrok odpraviti. Živino odvaditi, da ne bi ležala s skrčenima nogama, je vedno težka in navadno nemogoča reč. Zaraditega morate skrbeti, da ima žival vedno dovolj nastelje. Med ozdravljanjem moramo podkev dotične noge odtrgati, da nam tega ne izpridi, kar želimo doseči.

1.) Na otekline, ktere so napolnjene s tekočino, napravljamo nekoliko dnij neprenehoma mrzle ovitke, bodisi že z navadno ali pa s svinčeno vodo. Včasih se po mrzlih ovitkih oteklina popolnoma izgubi. Ako se pa bula začne gnojiti, mora se gnojenje podpirati z gorkimi ovitki ali pa z mazilom živega srebra. Ko je oteklina zrela, prodere se sama ali pa se mora z nožem odpreti. Gnoj se iz bule dobro iztisne, in nastala rana se izpira s karbolno vodo. Luknja se ne sme prej zarasti, predno se bula popolnoma

ne zgnoji. Da se to doseže, namažemo kožo sem ter tja s terpentinovim oljem, kar podpira gnojenje in prepreči, da se luknja prehitro ne zaceli.

2.) Mrzle, neboleče, nepremakljive in natanko omejene bule se morajo izrezati, ker le na ta način je odstranjenje mogoče. Sploh pa te bule samo oči žalijo in konja nikakor ne nadlegujejo.

3.) Na trde, vroče in boleče bule se poklada mrzla voda ali pa ilovica z vodo zmešana. Kedar se pa oteklina začne gnojiti, moramo gnojenje z gorkimi ovitki podpirati in bulo kmalu prodreti. Ko je gnoj iztekel, izpira se nastala rana s karbolno vodo ter se potroša z jodoformom.

4.) Pri nagrbančeni in debeli koži se ne more nič drugega storiti, kakor to kožo prevezati ali odrezati in potem zašiti. Sploh je ta koža čisto nedolžna in nikdar konja ne nadleguje; torej je najpametnejše in najboljše, da jo pustimo celó na miru.

5. Otiske na kolku.

Pod tem imenom razumevamo ožuljenje ali snetivo kožo na kolku, ki je nastala na ta način, da sta na kožo in pod njo ležeče mehke dele dolgo časa pritiskali dve trdi reči. Te dve trdi reči sta kost in tlak, kjer živina leži.

Na kolku postane koža najrajši pri tisti živini snetiva, ktera je morala zaradi kake hude bolezni dolgo časa ležati na trdih tleh. Pa ne samo na kolku, ampak na vseh onih delih, kateri stojijo močno naprej in so samo s kožo pokriti, napravi se po dolgi leži snetiva koža. Ako ima živina tudi dovolj nastelje, rada se vendar pritisne snet. Ako mora človek zavoljo kake bolezni dolgo časa ležati na hrbtu, vname se koža, in ako vzrok dolgo časa upliva, postane koža snetiva. Ravno isto velja tudi pri živalih.

Znamenja. Na kolku ali tudi na drugih delih opazimo, da je dlaka izpadla, da je koža pokončana in krvava. Drugokrat je koža čisto trda, neobčutljiva, torej snetiva. Pa ne samo suha, tudi mokra snet se lahko pridruži (glej stran 131.). Ako velik del snetive kože izpade, nastanejo po zaceljenju velike brazgotine. Prigodi se pa tudi, da se koža ne zaraste, snet žre vedno naprej, gnojnica pride v kri ter jo zastrupi. Nasledek vsega tega je smrt.

Ozdravljanje. Pred vsem je skrbeti, da dobi živina dovolj mehke nastelje. Pod kolk in druge dele, ki se

radi ožulijo, podloži se nekoliko prediva. Ako mora živina zaradi kake hude bolezni vedno ležati, ne smemo je puščati vedno na jedni strani, ampak vsak dan jo moramo 3 do 4-krat iz jedne strani preložiti na drugo. Dobro je tudi, ako se živina vsak dan za nekoliko časa privzdigne in podpira, da se kri lažje pretaka. Zelo koristno je, ako se na strop pritrdijo štiri vrvi, in na dve in dve vrvi se priveže vreča s slamo napolnjena; na te vreči se živina tako položi, da leži jedna vreča za sprednjima, jedna pa pred zadnjima nogama.

Uzroki bolezni se morajo odpraviti in novi uplivi za-
branjevati. Snetivi del se mora odstraniti, vendar se pa to ne sme zgoditi prej, dokler snetivi del ni popolnoma omejen. Ko je snetivi del odpadel ali smo ga pa odpravili, izmiva se rana s karbolno vodo.

6. Otiske na kolenu.

Ta otiska se nahaja na sprednji strani kolena in doseže včasih velikost otročje glave. Velikokrat se razprostira oteklina do biclja.

K najnavadnejšim **u z r o k o m** prištevamo poškodovanje in hudo ožuljenje kolena. Živina zdrči in pade, ali pa ji na gladkih tleh izpodleti, kedar vstaja. Večkrat pa žival pade na polzkih in ledenih potih ter si poškoduje koleno.

Od začetka je oteklina s tekočino napolnjena in je zraven vroča in boleča. Bula ostane dolgo časa na ti stopinji ali pa se še poveča. Počasi pa postane oteklina trda, neboleča, brezdlačna in je pokrita z zelo debelo kožo (nekakim rogom). Sploh pa so znamenja ravno tista, kakor sem jih že pri komolčni buli navedel (glej stran 165.).

Oteklina (bula) skoro nikdar popolnoma ne izgine, bodisi da se zgnoji ali ne. Večinoma ostane kot nasledek debela koža ali pa velika neboleča bula, ki živine nikakor ne nadleguje, vendar pa hudo žali oči. Pri govedu se nahaja včasih na kolenu tolika bula, da pri hoji nekoliko nadleguje, sicer pa nima nikakoršnega pomena.

O z d r a v l j a n j e. Na frišno, vnetljivo in bolečo bulo pokladamo mrzle ovitke. Bolje pa je, da bulo z nožem prežemo, tekočino odtočimo in koleno hladimo ter s povojem ovijemo. Pri stari in neboleči gobi se z zdravili ne more nič doseči; rezati je pa na členu jako nevarno. Sploh je pa vse to pri neboleči buli nepotrebno; konja goba ni-

kakor ne nadleguje in zaraditega lahko hodi in dela. Čemu bi torej bolezen pouzročevali, ker je ni treba; mrzlo in nebolečo bulo na kolenu pustimo torej celó na miru.

Večkrat se prigodi, da konj ali kaka druga žival na koleno pade ter si odere kožo. Kaj naj v teh slučajih storimo? Rano izmijemo s čisto in hladno vodo, da vse blato, nesnago in dlako odpravimo iz nje. Ako slučajno dlaka na rano visi, mora se malo pristriči, sicer dlaka vedno vnetje povišuje in neti. Zatem izmijemo rano s karbolno vodo in jo potrosimo s praškom jodoforma. Ako živina ni ravno veliko kože izgubila, zaceli se rana v kratkem času, in tudi dlaka vzraste z nova.

7. Pipa.

Pipo imenujemo oteklino nad skočno kostjo zadnje noge; pipa se nahaja ravno tam, kjer je dvoglavna kita na kost prirastla. Te otekline so različne, včasih boluje samo koža, drugokrat pa tudi kita. (Glej sliko 19.)

Pipa se napravi vedno po poškodovanju ali ranjenju, kar je na teh delih lahko mogoče.

Kedar je bolezen samo v koži, opazimo natanko vsa znamenja vnetja, kakor oteklino, bolečino, gorkoto, zraven žival šepa ali nogo vsaj nekako dreveno drži. Ta bolestna znamenja pa kmalu izginejo, in vsa bolezen je končana; ako sem in tja koža nekoliko debela ostane, nima to nikakoršne druge škode, kakor da žali oči. Kedar je pa bolezen v kiti, tedaj se pa že težko in le počasi ozdravi; živina navadno močno šepa.

Pipa se ozdravlja tako, kakor sem že pri vnetju kit povedal (glej stran 145.). Dokler so znamenja vnetja navzočna, pokladajo se na vneto kito neprestano mrzli ovitki; pri starih pipah se pa rabijo ostra zdravila.

Opomba. Včasih se nahaja tudi na zunanji strani skočnega člena taka kost, kakor sem jo že na notranji strani pod imenom krak popisal. Ta kost ne pouzročuje tolikega šepanja kakor krak; sicer pa je kraku povsem jednaka in

Slika 19.

Skočna kost s pipo.

se tudi jednako ozdravlja. — Sem in tja nahajamo na zadnji strani skočnega člena, pod skočno kostjo morsko kost, ki ni tako nevarna kakor krak in le redkokdaj šepanje pouzroči; ozdravlja se pa kakor krak. (Glej stran 160.)

8. Kresanje.

Pod imenom kresanje razumevamo tisto nepravilno hojo, pri kateri konj z jedno nogo udarja na drugo. Pri ti hoji se poškoduje noga na biclju ali še celó na piščali. Konj se kreše¹ večkrat na zadnjih, nego na sprednjih nogah.

U z r o k i. Ako konji nimajo pravih nog in postavljajo sprednji del kopita preveč nazven (na stran), takrat se radi krešejo. Mladi konji, ki še dela niso povsem navajeni, krešejo se tudi radi, ako morajo dolgo časa in težko delati. Ako je podkev prevelika in preveč čez kopito stoji, ako konj sploh ni pravilno podkovan, kreše se tudi noga ob nogo. Navadno se nekoliko vsi konji krešejo, ako morajo čez mero delati in so zeló utrujeni; to kresanje se pa zopet samo od sebe izgubi, kedar se konj spočije, in sploh ni nikdar hudo. Ako hočemo zvedeti, s katerim delom se konj kreše, namažemo vso notranjo stran kopita, kakor tudi podkev s kredo in zatem zapodimo konja v dir; tisti del kopita ali podkve, s katerim konj kreše, izgubi kredo. Na ta način se lahko prepričamo, kateri del kopita pouzročuje kresanje.

Z n a m e n j a so različna po tem, ali se konj manj ali bolj kreše. Ako se konj zeló malo udarja z jedno nogo na drugo, vidimo, da na notranji strani bicljevega člena le dlake manjka. Kedar je pa kresanje nekoliko hujše, površne kože nedostaje; zraven pa opazimo kri in tudi kraste, ako konj že dolgo časa ni tekal. Te male ranice imajo včasih velikanske nasledke. Ako se uzrok vedno ponavlja (ako se konj neprestano kreše), začne noga močno otekati, na ranjenem mestu se začne gnojiti, in včasih velik kos snetive kože izpade. Te ranice tudi pouzročujejo vnetje žil mlečnic in občni krč, o katerih boleznih sem že na drugem mestu govoril in tudi dokazal, da se lahko končajo s smrtjo. Iz tega izprevidite, da se mora na kresanje večja pozornost obračati,

¹ Na več krajih pravijo ti nepravilni hoji, „da se konj kreše“. Druga izraza nisem še slišal in tudi nisem mogel navzlic obilnemu pozvedovanju nič primerne zvedeti. Sploh se pa meni izraz: „konj se kreše“ dober zdi. Kakor še dandanes naši stari slovenski očetje krešejo jeklo ob kamen, da si prižigajo pipico, tako kreše konj pri ti nepravilni hoji jedno nogo ob drugo.

kakor se to navadno godi. Včasih se pa konji tako močno krešejo, da se z nasprotno nogo udarjajo na notranji del piščali ali si še celó košček kože ali mesa odbijejo. V teh slučajih vsa noga močno oteče in je vroča ter zelo boleča, tako da konji pri najmanjšem potipu odtegnejo nogo. Konj močno šepa ali se čisto nič na nogo ne opira, štrklja po treh ter vleče bolno nogo za seboj. V takih zelo hudih slučajih se navadno pridruži tudi vročnica. Ako se že vse dobro ozdravi, vendar ostane koža večkrat debela in trda, in pri vsakem malem poškodovanju se bolezen ponovi.

Kakor sem že omenil, je kresanje vedno zelo nevarno, ker ima večkrat jako hude posledke. Samo takrat ni kresanje posebne nevarnosti, ako se morejo vzroki popolnoma odpraviti.

O z d r a v l j a n j e. Najprvo moramo vzroke odpraviti; popolno zdravje se samo takrat povrne, kedar vzroke povsem odpravimo. Prevelike, prenerodne in preveč na stran stoječe podkve se morajo z dobrimi in prikladnimi zameniti. Mladim konjem ne smemo nikdar toliko dela nakladati, da bi se preveč utrudili ter se od preobilnega truda začeli kresati. Sploh se pa živalim ne sme nikdar preveč dela nakladati, da bi opešale; kakor človek, tako ima tudi žival svojo mero in črez mero ne more delati. Ako jo pa vendar k prehudemu in preobilnemu delu silimo, pokazali se bodo hudi nasledki. Kedar konj nepravilno hodi, takrat si pa moramo na drug način pomagati, ker konja nepravilne hoje ne moremo odvaditi. V ta namen ovijemo bicelj, in ako se kresanje celó na piščal razprostira, ovijemo tudi piščal s staro plahto, katero pritrdimo s trakom. Nekteri ovijajo tudi tisto kopito, s katerim konj kreše. V vseh slučajih je pa prvi način boljši in gotovejši.

Pri malem kresanju položimo na ranico platneno cunjo (coto), katero smo poprej v vodo namočili in oželi, potem pa ovijemo nogo s povojem. Ko se je cunja že posušila, zmočimo jo na novo in nogo zopet obvežemo. Pri hudem vnetju pa nogo neprestano polivamo z mrzlo vodo, ali kar je še bolje, konja postavimo v tekočo vodo. Kedar se pa gnोजenje prikaže ter bula nastane, takrat se mora oteklina kmalu odpreti, da se vnetje preveč ne razširi. Omeniti mi je tudi, da mora konj pri hudem vnetju imeti počitek. Ako se vročnica pridruži, ozdravlja se po splošnih že navedenih pravilih.

Opomba. Včasih udarja konj s prstno steno zadnje noge na podkev prve noge, včasih pa še celó na prvo nogo

stopa. Uzrok temu je nepravilna hoja ali nepravilno podkovanje. Ako je prvi uzrok navzočen, takrat seveda ni niti kake pomoči. Nepravilno podkovanje pouzročuje tedaj udarjanje, kedar so podkve prevelike in preširoke, kedar se prvi del kopita premalo, zadnji del pa preveč poreže. Ako se tolče konj z zadnjo nogo na sprednjo, takrat se mora prvi del kopita na prvi nogi močno prirezati, zadnji del pa manj. Na zadnji nogi se ne sme konj podkovati s tako podkvijo, ki ima spredaj kapico; kapica se mora vedno na strani podkve pritrditi. Na prvi nogi ne smejo biti podkve predolge; dobro je tudi zadnji del prve podkve nekoliko po strani odpiliti.

III. R a n e.

Kaj je rana? Ako se celota kakega dela v truplu ali na trupu po zunanji sili tako razruši, da je koža ali žlemlna koža ranjena in da kri teče iz nje, imenuje se to rana.

Mi razločujemo rane na glavi, na vratu, na prsih, na trebuhu, na repu in na nogah. Po delih, na katerih rane nahajamo, pa zopet razločujemo rane na koži, v kitah, mišicah, žilah, členih in kosteh.

Po legi se rane razločujejo v podolgaste, počezne, poševne in poprečne.

Po orodju, s katerim se je rana napravila, razločujemo vrezane, vsekane, vbodne, zmečkane, raztrgane, vgriznjene, vstreljene in zastrupljene rane.

Ako jemljemo ozir na globokost, imamo površne, globoke in take rane, ki sežejo do kake votline v trupu. Rane tudi razločujemo v nove (frišne) in pa v zastarele.

Rane se tudi delijo po nevarnosti; v tem oziru razločujemo lahke, nevarne in smrtno rane. Lahke rane se tiste imenujejo, ki se kmalu, lahko in brez vseh nasledkov zacelijo. Nevarne rane so pa tiste, ktere potrebujejo dolgo časa k ozdravljenju in ktere se morajo z vso zdravniško vedo ozdravljati, da nikakih hudih nasledkov ne zapusté. Smrtno rane pa zopet razločujemo v neposrednje smrtno in posrednje smrtno. Neposrednje smrtno rane se imenujejo tiste, ki živino precej umoré; posrednje smrtno rane so pa tiste, ki živine precej ne umoré, pri katerih so pa nasledki smrtonosni.

Slednjič imamo popolnoma ozdravljive, nepopolnoma ozdravljive in neozdravljive rane. Besede same dovolj

govorijo, ktere rane imenujemo popolnoma ozdravljive, nepopolnoma ozdravljive ali neozdravljive.

Uzroki ran so tako mnogovrstni in različni, da nikakor ne morem vseh naštetih. Vsaka ostra, rezilna, rtasta (špičasta) ali tudi robata reč, ki s toliko silo upliva, da samo kožo ali pa kožo in pod njo ležeče dele razruši in njih celoto pokonča, povzročuje rane.

Znamenja. Iz rane teče kri, včasih tudi kaka druga tekočina, kakor sokrvica, slina ter členova tekočina. Rana zija in je boleča, kasneje se tudi vnetje pridruži.

Rana tem bolj krvavi, čim več in čim večjih žil je presekanih. Rana, z ostrim orodjem povzročena, bolj krvavi, nego tista, ki se je napravila z robatim orodjem. Rane na koži ne krvavé tako močno, kakor rane na žlemljnih kožah; vzrok je pa ta, da se na žlemljnih kožah nahaja več žil. Iz žil odvodnic teče curkoma rdeča kri; iz žil dovodnic¹ pa curlja črna kri. Ako počí kaka večja žila in ni takoj zdravniške pomoči pri rokah, lahko se žival izkrvavi ter pogine.

Rana je tem bolj boleča, čim več živcev je ranjenih. Rana na koži in v kosteh je zelo boleča, manj boleča je rana v mesu in na kitah. Rana, ktero smo vrezali z ostrim nožem, ni tako boleča, kakor tista, ktero je povzročil tumpast in skrhan nož.

Male ranice ne zijajo tako močno, kakor velike; mišice bolj zijajo, ako jih prerežemo počez, kakor takrat, kedar so po dolgem prerezane. Rane, ktere so povzročili ostri noži, bolj zijajo, kakor tiste, ktere so napravili tumpasti noži.

Pri vsaki večji rani se prikažejo tudi splošna boleštna znamenja. V nekoliko urah po ranjenju postane živina močno razburjena in vznemirjena; včasih je pa tudi zelo topa in žalostna. Žila se pomnoži; od začetka se prikaže mrzlica, ktera se pa kmalu izpremeni v vročnico.

Ozdravljanje. Veliko ran se ozdravi brez vsake pomoči. Kri se sama od sebe ustavi, rana se zalepi in hitro zaceli, ali pa se začne gnojiti in sčasoma se vendar zaceli. Zmirom pa ni stvar tako ugodna.

Vsak živinorejec mora pri nastalih ranah hitro tó-le storiti: a) Kri ustaviti, b) tuje reči iz rane odpraviti, c) rano vsake nesnage varovati, kar se na

¹ Žile odvodnice prepeljujejo rdečo in dobro kri od srca k različnim delom; po žilah dovodnicah pa teče črna in že porabljená kri od različnih delov k srcu.

ta način zgodi, da jo izmije s karbolno vodo in jo obveže.

Sploh se pa moramo pri ozdravljanju ran ravnati po naslednjih pravilih:

- 1.) Ako se kri sama od sebe ne ustavi, morate jo ustaviti.
- 2.) Vse tuje reči morate iz rane odpraviti.
- 3.) Ranjenemu delu morate dati počitka.
- 4.) Skrbeti morate, da se rana hitro in ako le mogoče na prvi način, t. j. brez gnojenja zaceli.
- 5.) Vse morate odvrniti, kar bi moglo rani škodovati; posebno morate paziti, da male živalice, ki se nahajajo v zraku, ne pridejo v rane. Ako bi se pa te živalice že v ranah nahajale (pri vseh starih in neosnaženih ranah), morate jih zatreti in pokončati.

6.) Ako se pokažejo postranske bolezni (vročnica itd.), morajo se tudi te ozdravljati.

Teh šest pravil za ozdravljanje ran hočem vam bolj natanko razložiti in ob jednom vam polagam na srce, da se točno ravnate po omenjenih nasvetih.

1.) Ako se kri sama od sebe ne ustavi, morate jo ustaviti; to je pa včasih zelo sitna in težavna reč. Kedar je rana velika in močno krvavi, lahko bi živali kri odtekla in živinče bi poginilo; akoravno se to ne zgodi mnogokrat, vendar živina po izgubi krvi močno oslabi. Kri se na té-le načine ustavlja:

a) Za prvo trenutje ustavimo kri na ta način, da s prstom ali s kakim pripravnim orodjem tiščimo na tisto žilo, iz ktere teče kri.

b) Rana se s predivom dobro zatlači ali pa se s povojem ovije. Posebno na nogah so povoji prav dobri, ker se s povoji žila na kost tišči in kri ne more teči.

c) Pri malih žilicah se more kri tudi ustaviti z mrzlo vodo, snegom, ledom; mrzlota namreč vse dele skupaj vleče in krči, torej tudi žilo stisne in skrči. Z mrzlo vodo in ledom skušamo kri ustaviti v gobcu, ritniku in nožnici.

d) Terpentinsko olje se pri ustavljanju krvi večkrat in s posebnim pridom rabi. Bolečine pa, ki jih terpentinsko olje povzročuje, so jako velike.

e) Večkrat se rabi tudi razbeljeno železo, s katerim se na tistem kraju žge, kjer kri najbolj teče; železo napravi na rani krasto, in ta ustavi kri. Železo za ustavljanje krvi pa

mora biti zelo vroče (belo razbeljeno). Ako bi z rudeče-razbeljenim železom hoteli kri ustavljati, prijala bi se krasta železa, in z železom bi tudi krasto odstranili. (Glej sliko 18. na strani 161. c in d.)

f) Vsi do sedaj imenovani načini ustavljanja krvi niso iz tega uzroka posebno dobri, ker se krvavenje rado ponovi in se s temi rečmi tudi rana onesnaži. Najgotoveje ustavimo kri, ako tisto žilo, iz ktere kri teče, zavežemo. Z roko ali s pripravnim orodjem, ki se poprijemnica imenuje, potegnemo žilo nekoliko iz mesa, in pomagač jo hito zaveže. Za prevezanje žil je posebno dobra karbolizovana svila (žida). Svila se kuha jedno uro v karbolni vodi in se potem tudi v ti vodi hrani; taka svila se imenuje karbolizovana svila.

2.) Tuje reči, ktere nahajamo v rani, so prah, pesek, blato, žreblji, koščice, gnoj, sokrvica, člensko mazilo, sline, žlem itd. Tuje reči pouzročujejo vnetje, dražijo rano, da se lepo ne celi, izpreminjajo gnoj v gnojnico in pouzročujejo, da rana ne kaže nikakega nagnjenja, da bi se zacelila. Ako se nahajajo tuje reči na površju rane, takrat se lahko z roko odpravijo ali se pa z umivanjem odstranijo. Večkrat se pa tuja reč ne more odpraviti, ker pregloboko v rani tiči; v teh slučajih moramo rano toliko povečati, da tujo reč lahko odpravimo. Akoravno rano povečamo, bo se vendar veliko poprej zacelila, kakor pa, ko bi bili tujo reč pustili v rani. Torej za pravilo naj velja: Iz rane se morajo vse tuje reči odpraviti, ker sicer serana lepo ne celi in se tudi ne more celiti.

3.) Ranjenemu delu se mora dati počitek. Ako je žival močno ranjena, ne sme se vprezati; posebno so v tem oziru nevarne rane na nogah. Na dalje se mora skrbeti, da se živina preveč ne premika, da se ne drga, praska ali grize; na ta način bi obveza lahko odpadla, rana bi začela z nova krvaveti, in vse dolgotrajno ozdravljanje bi nam nič ne koristilo.

4.) Rana se zaceli na dva načina: a) Ranjeni del se sprime in zaceli brez gnojenja. Ta način zaceljenja želimo seveda pri vsaki rani, ker je to hitro in ker živino lahko prej za delo rabimo; vendar pa zaceljenje brez gnojenja ni vsedkar mogoče. b) Rana se začne gnojiti, na njej se prikaže divje meso, rana se tudi zaceli, akoravno v daljšem času. Rana se zaceli na prvi način (brez gnojenja) samo takrat, ako ni prevelika, ako se robovi lepo sprimejo in stisnjeni ostanejo, in ako ranjeni deli niso zmečkani. Torej se vrezane

rane lažje na prvi način zacelijo, nego zmečkane. Skrbeti moramo, da rana ne zija, ampak da se robova lepo sprimeta. Kako bomo pa to storili? Z obvezo bi že šlo, pa povsod ne moremo ran obvezati; to je namreč samo na nogi mogoče. Na drugih delih pa smo primorani rano zašiti. Ko se je rana ocedila in osnažila, kakor bom kasneje navedel, mora se zašiti.

Opomba. Za šivanje ran rabimo ravne ali zavite šivanke (igle), karbolizovano svilo ali pa ketgut; najboljša je zadnja snov, ker ran čisto nič ne draži in se sčasoma popolnoma zaraste v meso. Šivajo se pa rane tako, da se robi skupaj stisnejo, s šivanko se prodere koža pol palca od roba in se tudi pol palca globoko seže v meso; zatem se gre z iglo v meso drugega roba, in igla mora priti zopet pol palca od roba ven. Čim globlja je rana, tem globlje se mora šivati. Potem se napravi zanka; zavozlati se ne sme, ker je včasih potreba, da se kasneje nit bolj zategne. Drugi vbod se napravi tako daleč od prvega, da se robova med obema vbodoma dobro sprimeta.

5.) Predno rano šivamo, moramo jo razkužiti (desinficirati), to se pravi takó-le osnažiti: Rano moramo izmiti s takimi vodami in jo obložiti s takimi snovmi, ki umore one male živalice, ki so se iz zraka naselile v rano in ktere zavirajo celjenje. Sem spadajo karbolna voda, jodoform, pražena in drobno stolčena kava ter karbolizovana bata ali karbolizovano predivo. Rano izperemo s karbolno vodo, potrosimo jo z jodoformom, kateremu smo polovico stolčene kave pridejali in jo slednjič obložimo s karbolizovanim predivom ali s tako bato. Ko smo rano na omenjeni način osnažili, obvežemo jo s platneno cunjjo. Ta način ozdravljanja velja posebno za rane na nogah, kjer se šivati ne more. Obvezo pustimo 2 do 3 dni ležati in potem z novega isto ponavljamo. Omeniti moram, da ne smemo ran zmirom obvezavati in prevezavati, ker rana mora imeti k ozdravljenju počitka in miru. Ako se pa nahajajo na kakem delu velike, zijajoče rane, v teh slučajih vam nasvetujem, da pošljete takoj po živinozdravnika, da bode rano zašil, ker za šivanje ran niste sami dovolj spretni in poučeni. Dokler pa živinozdravnik ne pride, storite takó-le: Ako bi se nahajala v rani kaka tuja reč, morate jo previdno odstraniti; rano izmijte s karbolno vodo in jo obložite s karbolizovanim predivom. Ako bi rana močno krvavela, morate kri ustaviti.

Naši živinorejci imajo navado, da rane izmivajo z vodo in arniko. To je veljalo svoje dni, danes pa nič več ne velja, ker imamo za rane boljša zdravila. Nekteri izmivajo z umazano cunjo in z nesnažno vodo in zanesó nesnago sami v rano; na drugem mestu sem pa že omenil, da se rana samo takrat hitro in lepo zaceli, kedar je snažna. Tedaj opustite vodo, arniko in umazane cunje; izmijte rane s snažno, čisto platneno cunjo in s karbolno vodo, potrosite jih z jodoformovim praškom, obložite jih s karbolizovanim predivom in potem jih obvežite. Za velike in močno zija-joče rane pa se poslužujte zdravniške pomoči. Ako se predivo prime rane, ne sme se na enkrat odtrgati; prej se mora zmočiti s karbolno vodo, da gre rado v stran in se krasta ne odtrga.

Opomba. Nekteri imajo navado rane obscavati, češ potem se rajši zacelijo. Ako vam povem, da rane obscavati ravno toliko pomeni, kakor ogenj s petrolejem gasiti, povedal sem vam dovolj jasno, kako močno škodljivo je obscavanje ran.

6.) Vedno se pa mora pri ranah tudi za notranje zdravje skrbeti; ako je živina zdrava in prosta notranjih bolezni, celi se rana veliko hitreje. Pri večjih ranah se navadno vročnica pridruži, ktera se tako ozdravlja, kakor sem že drugje povedal. Skrbeti se mora tudi, da živina dobro prebavlja in da se blato ne zapira; boljše je, da gre blato pogosto od živine, kakor pa da bi se zapiralo. To dosežemo, ako dajemo živini vsak dan nekoliko grenke soli.

Tu moram omeniti še nektare okoliščine pri ozdravljanju ran. Rana, ki se začne celiti, močno srbi, o čemur ste se že lahko večkrat sami na sebi prepričali. To srbenje rane je vedno dobro znamenje; živina pa, ktere ni Bog obdaril s pametjo, drga se in praska. Naša dolžnost je, na vsak način to preprečiti; to pa dosežemo najlažje na ta način, da živino tako privežemo, da nikakor do rane ne more niti z glavo, niti z nogami in da se tudi na jasnih ali kje drugje ne more drgati. Ako to storimo, že veliko pripomoremo, da se rana hitreje zaceli. Kedar se napravlja preveč divjega mesa in se rana zaradi tega ne celi, takrat moramo divje meso odrezati ali z razbeljenim železom odžgati; nikdar pa ne smemo odstraniti kraste, ki se napravi pod razbeljenim železom. Pod to krasto se začne rana navadno lepo gnojiti in celiti. Ako divje meso še le rasti začne, navadno zadostuje, ako ga potresemo s praškom

žganega galuna. Sploh pa je pri ozdravljanju ran prvo in najimunitnejše opravilo, da rano osnažimo s karbolno vodo in jo z jodoformom potresemo; ako je rana obvezana, ne sme se vedno prevezavati, kajti rana potrebuje mirú k hitremu zaceljenju.

I. Vrezane in vsekane, vbodene, zmečkane in raztrgane, vstreljene, vgriznjene in zastrupljene rane.

a) Vrezane in vsekane rane se najrajši brez gnojenja celijo in so torej pod enakimi okoliščinami najmanj nevarne. Ker se vrezane in vsekane rane najrajši celijo, moramo vedno skušati, da se brez gnojenja ozdravijo. Te rane se ravno tako ozdravljajo, kakor sem že pri ranah sploh navedel.

Vrezane in vsekane rane nastanejo vedno po ostrem orodju. Te rane niso nikdar zmečkane, robovi so čisto gladki; vedno pa krvavijo vsekane in vrezane rane bolj, nego zmečkane. Bolečina je pri vsekanih in vrezanih ranah vedno manjša, nego pri zmečkanih.

b) Vbodene rane se pogosto nahajajo pri naši domači živini. Pri vseh vbodenih ranah je zunanji vbod zeló ozek; rane pa so močno globoke. Največkrat nastanejo vbodene rane na ta način, da se živina slučajno ali pa iz hudobije rani z gnojnimi vilami. Vbodene rane tudi lahko nastanejo takrat, kedar vprežena žival uide in se pri ti priliki oje (štanga) ali voz razbije ter se slučajno kak oster (špičast) del zabode v telo. Vbodene rane so iz tega uzroka močno nevarne, ker so zeló ozke in globoke; rana se torej težko preiskuje, v rani lahko kaka tuja reč zaostane, gnoj se težko odteka in večkrat se napravi na kakem drugem kraju izhod. Vbodene rane so vedno nevarnejše, nego se sploh misli. Ljudstvo pravi: „Ta mala ranica se bode že zacelila“, tega pa ne pomisli, kako globoka je rana.

Pri ozdravljanju vbodene rane morate najprej rano preiskati, ni li morda v njej kaka tuja reč, kakor smeti, gnoj, zemlja, les itd.; včasih se mora luknja razširiti, da se lažje preiskuje. Ako je rana čista in ne pregloboka, izmije se s karbolno vodo in se potrese z jodoformom; v kratkem času se rana zaceli. Kedar se pa začne močno gnojiti, je naša prva dolžnost, da skrbimo gnoju za prost izhod; v ta namen moramo rano večkrat razširiti, ker le na ta način se more izcejati gnoj. Nikdar pa ne smemo misliti, da je

že vse dobro, ako se rana od zunaj zaceli. Večkrat se to zgodi, toda v notranjem kanalu (luknji) pa rana naprej gnije, gnoj se vedno pomnožuje in išče na drugem kraju izhoda.

c) Zmečkane in raztrgane rane. Tumpasto in topošpičasto orodje, ki s kako silo upliva na živalsko telo, povzroči poškodovanje pod kožo ležečih mehkih delov, zraven pa koža cela ostane. Večkrat pa se tudi pri hudi sili celota kože razruši in rana nastane. Ako tako tumpasto orodje po strani na kožo prileti, odbije navadno velik del kože, in ta kos se potem samo na enem mestu ostale kože drži. Robovi zmečkanih ran so vedno nepravilni, zobčasti, zmečkani in črno-rudeči, ker se je kri razlila v meso. Ako se velik del kože odtrga in v stran visi, so robovi navadno samo tam zmečkani, kjer je tumpasto orodje prvič kožo zadelo; naprej so pa robovi gladki, ker se je koža tu samo raztrgala in natrgala. Močno zmečkane rane se težko zdravijo, gnojenje je veliko, in navadno postane kak košček kože snetiv ter izpade. Zmečkane rane vedno malo krvavijo.

Deli, ki so čisto zmečkani in v stran visijo, morajo se s škarjami odstraniti, ker nikakor ni pričakovati, da bi se zacelili; navadno ti deli le gnojenje povišujejo in netijo. Šiva se samo tedaj, ako rana močno zija, kar se pa navadno ne nahaja. Sploh se ozdravlja tako, kakor sem pri ranah navedel.

d) Vstreljene rane so različne. Včasih krogla samo nekoliko kožo rani, včasih se pa zadere v mehke dele pod kožo. Drugokrat pa izstreljena krogla kak del popolnoma pokonča ter razruši. Včasih je krogla preslaba, da bi kožo prodrla, vendar pa pokonča notranje dele, kakor mišice in kosti. Luknja, ki jo je povzročila krogla na koži, je navadno manjša, nego krogla sama. Kedar krogla z veliko silo prileti, so robovi rane čisto gladki, v drugih slučajih pa raztrgani. Ako krogla živalsko truplo prestreli, takrat je tista rana, kjer je krogla šla v telo, gladka; ona rana pa, pri kateri je krogla telo zapustila, je pa raztrgana in zmečkana. Krogla pa tudi večkrat v telesu ostane, ker je že preslaba, da bi vse telo prodrla in prišla na drugi strani ven. Okrog obtičale krogle se napravi nova tkanina in krogla ostane na enem mestu; v drugih slučajih se pa krogla vedno naprej pomiče in čez več let se lahko kje pod kožo trda in premakljiva bula prikaže.¹ Vstreljene rane se težko ozdravljajo,

¹ Jaz sam sem že odstranil malo kroglico nad skočnim členom pri nekem konju. Kakor mi je posestnik pravil, bil je dotični konj pred 19timi meseci v zadnji del obstreljen.

ker je luknja dolga in se ne more čistiti in ker krogla večkrat zaostane v telesu. Krogla potegne dlako s seboj, ali pa tudi tkanino čisto pokonča, kar vedno hudo vnetje povzročuje. Vstreljene rane pa so zelo redke.

e) **Vgriznjene in zastrupljene rane.** Te vrste rane se le zelo redkokrat nahajajo; največkrat se pripetijo na ta način, da stekla žival drugo žival ogrize in rano s slinami zastrupi. Vgriznjene rane niso navadno velike in tudi ne posebno nevarne; nevarnost obstoji le v tem, da se rane zastrupijo in občno bolezen povzročijo.

Pri ozdravljanju vgriznjenih ran moramo v prvi vrsti skrbeti, da strup prej ko mogoče odstranimo ali pokončamo. Strup skušamo na ta način odpraviti, da rano narežemo in povečamo, da kri bolj teče in morda s krvjo tudi nekoliko strupa odteče; na dalje izmivamo rano z vodo ali žajfnico. Strup pa pokončamo, ako žgemo rano z razbeljenim železom, salmijakovcem ali z ostrimi kislinami (solna kislina, žveplena kislina itd.).

Večkrat se prigodi, da gad piči kako domačo žival; največkrat se to pripeti psu. Okoli rane nastane oteklina in hudo vnetje, pridruži se tudi vročnica in bljuvanje. V dveh ali treh dneh pa reši smrt opikano žival. Rana, katero je povzročil gad, mesi se in stiska, zraven pa malo nareže, da strup kolikor mogoče odteče. Da se strup v rani pokonča, žgemo jo s salmijakovcem in z ostrimi kislinami. Ako je rana na nogi, preveže se noga nad rano, da strup s krvjo dalje ne zaide.

Kedar bučele, ose, čmrlji kako domačo žival opikajo, koža močno zateče, je boleča in rudeča. Posamezni piki so brez vsake nevarnosti; ako je pa živina hudo opikana, je nevarnost jako velika, in to posebno tedaj, ako je živina opikana v nosu ali gobcu. Nosnice in drugi deli močno zatekó, in živina se lahko zaduši; v teh slučajih opažamo težko požiranje, težko sapo in vročnico. Ako se žuželke še na koži nahajajo, odstranimo jih s tem, da živinče polijemo z mrzlo vodo ali pa pod njim kaj smrdljivega zažgemo. Iz nosa in gobca žuželke tudi na ta način odstranimo, da brizgljamo mrzlo vodo v te dele. Oteklo kožo izpiramo z mrzlo vodo, z jesihom, s svinčeno vodo, ali pa pokladamo na oteklo kožo frišno zemljo. Dobro je tudi, ako v tista mesta, kjer je živina opikana, nekoliko salmijakovca vdrigamo; to pa je seveda samo pri posameznih pikih mogoče. Vedno morate paziti, da živina ne pride blizu ulnjakov

(bučelnjakov) in da ne sune v kak panj; sicer bi bile vse bučele po koncu, in živina je izgubljena, ako se ves panj bučel vsuje na njo.

2. Rane na nogah.

Med vsemi ranami se nahajajo rane na nogah najbolj pogosto. Te rane se lahko obvežejo, razun onih na plečih in na stegnu. Rane na nogah so iz tega uzroka nevarne, ker se tu nahaja več členov, kateri se lahko poškodujejo.

Rane na koži in mišicah niso posebno nevarne in se lahko zdravijo. Ozdravljanje se ravna po tistih pravilih, ktera sem pri ranah sploh povedal. Rane na nogah se težko šivajo, ker se koža preveč giblje in se niti potrgajo; na plečih in na stegnu se pa velike rane navadno šivajo.

Rane v kitah se zelo počasi celijo. Ozdravljajo pa se po že navedenih pravilih. Vendar pa ostane kita navadno debela ali še celó skrčena.

Kedar so členi ranjeni, teče iz njih sklepna sluz (členova tekočina), ki je od kraja rumena, vlečljiva in penasta, kasneje pa postane bolj gosta in je podobna kuhanemu beljaku. Kedar po hudem ranjenju okoli kakega člena vidimo, da teče iz rane zraven krvi rumenkasta tekočina, ki postane kasneje kuhanemu beljaku podobna, moramo si vedno misliti, da je člen ranjen. Rane členov so zelo nevarne; člen in njega okolišče se začne gnojiti, gnoj postane smrdljiv in se izpremeni v gnojnico; gnojnica pride v kri in živina pogine na zastrupljenju krvi. Ako se bolezen tako razširi, pridruži se tudi huda vročnica. Dasi se že bolezen ozdravi in člen zaraste, ostane vendar neka odrevenelost in okornost. Najbolj nevarne so močno zmečkane rane skočnega člena in vseh drugih večjih členov na nogah.

Pri ozdravljanju se mora skrbeti, da se rana osnaži in hitro zapre. Frišne rane se izmijejo s karbolno vodo, potrosijo se z jodoformom, slednjič se oblože s karbolizovanim predivom in se obvežejo. Živini morate dati počitka; dobro je tudi, ako žival obesimo na žaklje, da se ne more preveč premikati.

3. Rane na svitku.

Tisti del konjskega telesa, ki se razprostira med kopitom in bicljem, imenujemo svitek. Na tem delu se rane često nahajajo. (Gej sliko 1. št. 21. in 23. na strani 27.)

Uzroki. Največkrat se rani svitek na ta način, da si konj sam stopi na svitek s podkvijo druge noge ali pa mu stopi zraven stoječi konj na nogo. Posebno se te rane največkrat po zimi nahajajo, ko so konji na ostro podkovani. Konj se pa tudi lahko udari s svitkom na kako trdo reč, ali pa mu kaj težkega pade na nogo. Poškodovanje svitka pa je tudi še na druge različne načine mogoče.

Znamenja. Koža se lahko tako zmečka in poškoduje, da snetiva postane ter odpade; včasih pa nastanejo tudi prave rane, ktere prištevamo k zmečkanim. Živina šepa; kruljavost je včasih velika, drugokrat pa zopet manjša, kar se ravna po velikosti rane. Kakor sem omenil, so te rane vedno zmečkane, zaradi tega se nikdar ne ozdravijo brez gnojenja. Ker iz svitka rog raste, vidimo, da se med vnetjem svitka napravi na rogu neka jamica (da roga manjka). Ako je vnetje že popolnoma prešlo in se je svitek že popolnoma ozdravil, vendar še opazimo na kopitu luknjo, ktera nam pravi, da je bil svitek ranjen. Rog raste vedno od zgoraj navzdol, luknja v rogu torej sčasoma na spodnjem delu kopita popolnoma izgine. Na tistem mestu svitka, kjer se je rana nahajala, vzraste včasih mali rožiček. Ako sega vnetje do člena, takrat je bolezen dosti nevarnejša, ker se lahko kri zastrupi in žival pogine.

Rane na svitku so vedno nevarne; ozdravljanje potrebuje vselej dolgo časa, včasih pa še popolnega zdravlja ne dosežemo. Ker se ti bolezni tudi rade pridružijo druge, je stvar še tem nevarnejša; večkrat se prigodi, da gnojnica v kri zaide in žival pogine. Po hudih ranah na svitku postane konj včasih čisto nerabljev.

Ozdravljanje. Pri ozdravljanju moramo vse tuje reči odstraniti; pa ne samo prah, blato in kri, ampak tudi dlako in rog, ako v rano segata ali tiščita. Torej moramo dlako okoli rane ostriči in rogove osti (špice) porezati, da na rano ne tiščé. Dobro je tudi, ako se rog pod rano v krogu (v podobi polmeseca) izreže. Rana se izmije s karbolno vodo, potrosi se z jodoformom in se obloži s karbolizovanim predivom ter se slednjič obveže s povojem. Obvezo pustimo toliko časa na rani, dokler se veliko gnoja in sokrvice ne nabere. Potem zopet rano osnažimo in jo z nova obvežemo. Mrzlih, kakor tudi gorkih ovitkov pri tem ozdravljanju ne potrebujemo. Ako bi se na hudo zmečkane rane polagali mrzli ovitki, ugasnila bi zadnja iskrica življenja, ki še morda tli v zmečkanih delih.

Pri ranah na svitku naj se na kratko povedano tó-le stori: Vse tuje reči se odstranijo, dlaka, ki v rano sili, se ostriže, rog se prireže, rana se izmije s karbolno vodo in se potrese z jodoformom. Slednjič se obloži rana s karbolizovanim predivom ter se zaveže. Obveza se tako dolgo pusti, dokler se gnoj na povelju ne prikaže.

4. Zakovanje.

Pri podkovanju lahko zaide žrebelj v mehke dele ali še celó v kost. Zakovanje je različno: a) Žrebelj pride ravno med rog in mehke dele ter tišči. b) Včasih pa žrebelj zaide v mehke dele in pouzroči vbodeno rano. c) Sem in tja se tudi zgodi, da pride žrebelj do kosti ali v kost in jo odkruši. Vsa ta različna poškodovanja imenujemo z jedno besedo zakovanje.

Uzroki. Najčešči vzrok zakovanja je površnost in malomarnost kovačeva. On brez pomisleka rog reže in pili, žrebelj zabije z dvema udarcema v kopito, zvari pretežno ali prelahko podkev. Največjo napako pa stori kovač, ako napravi luknje na podkvi pregloboko, ali pa ako žrebelj po strani in pregloboko ali še celó naróbe nastavi. Vendar pa kovač tudi ni vselej vzrok, da se konji zakujejo. Včasih ostane v rogu košček starega žrebca, in ta košček zavije pri podkovanju novi žrebelj proti mehkim delom; drugokrat je pa žrebelj nalomljen, med podkovanjem se čisto zlomi in zavije v mehke dele. Preslab in prekrhek rog in nemirni konji tudi večkrat zakrivijo zakovanje.

Znamena. Ako pride žrebelj preblizu mehkih delov in le nekoliko na te dele tišči, takrat konj navadno ne šepa, ampak le nekoliko bolj previdno hodi; ker pa rog vedno raste, zató se ta previdna hoja kmalu izgubi. Ako pa pride žrebelj naravnost v mehke dele, zgane se konj med podkovanjem in odtegne nogo. To se pa le takrat opazi, kedar kovač žrebelj polagoma in previdno zabija, kar bi se moralo vedno goditi. Kedar pride žrebelj naravnost v mehke dele, takrat tudi konj močno šepa, in na tistem mestu, kjer se je žrebelj odščipnil, prikaže se jedna kapljica krvi. Tak žrebelj se mora takoj izdreti. Ko se je žrebelj odstranil, prikaže se kri in tudi žrebelj je krvav. Tudi to zakovanje nima navadno slabih in hudih nasledkov, ako se žrebelj precej odstrani in se luknjica zamaže z voskom, da nesnaga ne more do mehkih delov. Stvar je pa veliko bolj nevarna,

ako žrebelj odkruši košček kosti, kar se pa le redkoma zgodi; vendar se pa tudi tukaj zdravje povrne, samo da to dolgo časa traja.

Žrebelj se mora pri podkovanju vedno na beli črti, nikdar pa ne pregloboko na podplatu nastaviti. V sumljivih slučajih se mora vedno podkev odtrgati; ako je dotični žrebelj krvav, ako kri iz luknjice pride in ako konj šepa, to je dovolj znamenj, da je konj zakovan. V takih slučajih kovači večkrat veliko zagrešé. Z novim žrebljem začnejo po luknji vrtati (mogoče da je žrebelj tudi onesnažen) in mehke dele še bolj ranijo, kakor so že ranjeni. Čemu je to vrtnje? Zakaj bolezen še povekšujete? Zatorej opustite to, ker je zelo škodljivo. Drugi imajo zopet navado, da začnejo na zakovanem delu rog rezati in tako dolgo režejo, da pridejo do mehkih delov, ktere namažejo s terpentinovim oljem ali s tinto. To je napačno, neumno in nespametno ravnanje. Poškodovanje bi se brez gnojenja ozdravilo, ti pa s svojim vrtnjem in nespametnim ravnanjem pouzročiš, da se mehki deli v kopitu morajo gnojiti, da bolezen dolgo traja in se morda še popolnoma ne ozdravi.

Kedar je konj zakovan, mora se podkev odstraniti; na sumnem mestu se luknjica z voskom zamaže, da zrak in nesnaga ne moreta do rane, celo kopito se prav pridno poliva z mrzlo vodo, še boljše pa je, da se kopito postavi v mrzlo vodo. Na ta način se poškodovani deli navadno brez gnojenja ozdravijo. Ako pa šepanje ne pojenja, in ako vsa znamenja naznanjajo gnojenje v kopitu (kar se pa pri gori navedenem ozdravljanju le redkokrat zgodi), mora se na beli črti in sicer na tistem mestu, kjer je bil konj zakovan, rog do mehkih delov izrezati, da gnoj izteče. Rana se izmije s karbolno vodo in se potrosi z jodoformom; luknja se prav na trdo zamaši in zadela s karbolizovanim predivom in celo kopito se ovije s povojem, da mehki deli ne morejo ven prikipeti. Kedar je potrebno, ponavlja se obveza v 3—4 dneh; pri tem ozdravljanju začne rog zopet rasti, mehki deli se zacelijo in bolezen je končana.

5. Ugnide ali uljesa.

Ulje ali ugnido imenujemo vsako rano, ktera se noče celiti. Ugnide ne kažejo nikakega nagnjenja k zaceljenju, ampak se vedno širiijo, gnojnica razjeda vedno naprej.

Uzroki te bolezni so trojni: a) Nektera tkanina je ugnidam posebno podvržena. b) Pri nekteri živini se rane zaradi različnih notranjih bolezni zeló nerade celijo. Te notranje bolezni so smrkelj, črvivost, bolezen na parkljih in v gobcu in dr. c) V rani sami se nahajajo uzroki, ki vnetje vedno netijo in zaceljenje preprečijo.

Rahla tkanina se zeló nerada zdravi; s tekočino napojena tkanina se veliko težje zdravi in celi, nego čisto zdrava. Vsaka tkanina, ki ima malo žil, kakor kite in hrustanci se neradi zdravijo in iz njih vnetje nerado izgine. Vse to pouzročuje, da se rane počasi celijo in nimajo sploh nikakoršnega nagnjenja k zaceljenju. Pri vseh slabih in zeló mršavih ter bolnih živalih se celijo in zdravijo rane zeló nerade. Vsaka tuja reč, ki se nahaja v rani, draži in neti vnetje, in ulje se tako dolgo ozdraviti ne more, dokler se tuja reč ne odstrani. Tudi gnoj, ki globoko leži in ne more odteči, vnetje vedno povečuje in draži. K tem tujim rečem pa ne smemo samo nesnage od zunaj prištevati; tudi vsak košček snetive kože draži ulje, ako se pravočasno ne odstrani. Ako kak majhen vzrok neprenehoma upliva (ako se živina na rano drga), ne more se rana zaceliti in iz nje postane ugnida.

Ugnida ali ulje se nahaja samo na površju ali pa se razprostira v globočino, včasih noter do kosti. Samo ob sebi se razume, da so globlje ugnide veliko nevarnejše, nego površne. Robovi ugnid so celi ali nepravilni in izjedeni; tla so pokrita s smrdljivim, tankim, umazanim gnojem (gnoj-nico). Tkanina okoli ugnide je redkokrat čisto zdrava, navadno je vneta.

Ozdravljanje. Prva naša dolžnost pri ozdravljanju uljes je, da uzroke odstranimo in ugnido v lepo se gnoječo rano izpremenimo. Pa ne samo zunanje, ampak tudi notranje uzroke moramo odstraniti. Ako smo to dosegli, smemo upati, da se bode ulje pravilno in kmalu zacelilo.

Snetivo kožo, kakor tudi snetivo tkanino, moramo z nožem ali z ostro žlico odstraniti ali postrgati in ugnido v lepo rano izpremeniti. Samo tedaj se smemo uspeha nadejati, ako vse, kar je snetivo, odpravimo. Divje meso moramo odrezati ali odžgati. Pri površnih ugnidah postržemo snetivo tkanino z nožem ali z ostro žlico in ako je potreba, tudi robove prirežemo. Ne smemo se pa ustrašiti, ako začne rana močno krvaveti; ves snetivi del se mora odpraviti, sicer je ozdravljenje in zaceljenje nemogoče. Ko smo rano čisto

postrgali in osnažili, izmijemo jo s karbolno vodo ter jo potrosimo z jodoformom. Dobro je tudi, da osnaženo rano obložimo s karbolizovanim predivom ter jo slednjič obvezemo. Globoke ugnide (uljesa) je pa zelo težko ozdravljati, ker se mora cela luknja prerezati, vsa snetiva tkanina odpraviti in potem šivati rana. V teh slučajih bi vam nasvetoval, da pošljete po živinozdravnika.

IV. Izstopi.

I. Izstop ritnika (črevesa).

Izstop ritnika opazujemo pri vseh naših domačih živalih. Največkrat se pa vendar to prigodi pri svinjah in potem pri konjih. Včasih se prikaže samo žlemna koža kot rudeča, mehka oteklina; včasih pa celi kos črevesa ven visi.

Uzrokom prištevamo slaboto in pojenljivost mišic, na ktere je ritnik pripet. Na dalje izstopi ritnik (danka) takrat, kedar se živina pri porodu ali pri hudem zaprtju močno napenja. Danko (ritnik) tudi večkrat izstopi, ako huda driska dolgo časa traja. Mala praseta večkrat jedno drugemu čreva iztrgajo.

Črevo postane kmalu črno-rudeče ter močno zateče, ker ne more kri odtekat. Ako je izstop dolg, hodi živina po črevih, rani jih in raztrga. Črevo močno zateče in sčasoma postane tudi snetivo. Ritnik visi kakor dolga klobasa po nogah, in na koncu lahko opazimo luknjo, ktera v črevo pelje. Včasih pa vidimo pod repom manjšo ali večjo rudečo in mehko oteklino; to je nepopoln izstop, ki navadno izgine sam od sebe.

Ozdravljanje. Ozdravljanje zahteva dvojno reč: 1.) Črevo naravnati in 2.) naravnano v naravni (natorni) legi obdržati.

Pri malih in nepopolnih izstopih (kjer samo žlemna koža iz ritnika gleda) ni treba navadno nič drugega storiti, kakor izstop vsak dan po enkrat s surovim, neosoljenim maslom namazati. Oteklina po kračjem ali daljšem času sama od sebe izgine.

Živina, kteri je črevo popolnoma izstopilo, mora se nekaj časa postiti. Za klajo ji dajemo samo nekaj sveže (frišne) trave ali pa otrobove vode. Ako precej črevo ven

visi, izmivamo izstop s svinčeno vodo, z mrzlo vodo, ali pa z vodo, v kateri raztopimo nekoliko galuna; tudi kamilični čaj je na mestu. Ko smo izstop izprali, skušamo ga nazaj poriniti. — Kedar pa velik in dolg kos ritnika izstopi, ne smemo z naravnanjem nikdar dolgo čakati, kajti sam se ne bo nikdar pomaknil nazaj. Ako bi črevo pustili, kakor je, zeló bi zateklo in sčasoma bi postalo snetivo. Živina pa tudi na črevo stopa ter ga čisto zmečka in raztrga. Kedar je črevo snetivo in raztrgano, takrat nikdar v svoji naravni legi ostati ne more. V nekterih slučajih se mora celó košček črevesa odrezati in potem konca zašiti, predno se naravna.

Predno začnemo črevo v svojo naravno lego spravljati, moramo skrbeti, da zadnji konec živinčeta višje stoji od prvega. V ta namen privzdignemo pri malih živalih zadnji del života. Pri velikih in težkih živalih pa to ni mogoče, zato se si moramo drugače pomagati. Težkim živalim damo obilo nastelje, da zadnji del života višje stoji; zadnji del tudi lahko položimo na sneta vrata in ga držimo nakvišku. Ako zadnji del života visoko stoji, tiščé vsa čreva proti prsni votlini in vlečejo izstopli ritnik na se; v tem položaju je naravnanje veliko lažje. Predno se črevo začenja naravnavati, umije se s karbolno vodo ter se namaže s frišnim, nežarkim laškim oljem, ali pa s frišnim, neosoljenim, surovim maslom (putrom). Zatem pa začnemo črevo s pooljeno roko nazaj spravljati, kar navadno ni težko. Le takrat je naravnanje težavno, kedar je črevo močno oteklo; tu izperemo črevo z vodo, v kateri smo nekoliko galuna raztopili. Ta voda črevo nekoliko stisne, in ono se potem večjidel lahko spravi v svojo naravno lego. Kedar se je izstop že skril (odstranil), posežemo s pooljeno roko v črevo in poravnamo vse gube, da dobi ritnik svojo naravno lego. Sicer bi se začela živina iz novega napenjati in črevo bi zopet izstopilo.

Naravnano črevo večkrat samo od sebe na svojem mestu ostane. Da se pa to gotovejše zgodi, živini v zadnjem delu visoko nasteljemo ter držimo naravnano črevo nekaj časa z roko nazaj. Dobro je tudi, ako vtaknemo v naravnano črevo nekaj ledú. Pri konju in govedu pokládajo nekterniki na hrbet vrečo s peskom napolnjeno in pravijo, da se živina ne napenja in črevo se več ne prikaže. Najboljše pa je, ako se po naravnanju izstopa zašije luknja. To velja v prvi vrsti za prašiče. S šivanko in svilo (žido) ali pa z žico (dratom) se na vsaki strani luknje koža prebode in se

zanka napravi; ako se pa žica (drat) rabi, pa se ta zavije. Zanka se zaradi tega napravi, da se lahko hitro odveže, ako potreba. Ritnik ostane 24—36 ur zašit; sevéda se mora ta čas svinja vedno opazovati in zanka hitro odpreti, ako bi žival hotela blato odstraniti. Pri večjih domačih živalih imamo različne obveze, s katerimi naravnano črevo zadržujemo. Navadno pa so vse te obveze nepotrebne, ako se črevo pravilno naravna in se živina z zadnjim koncem višje postavi ter se ji dene v črevo nekoliko ledú.

2. Izstop nožnice.

Nožnica izstopi najrajši pri zeló starih kravah, ki so že večkrat vrgle. Redkokrat pa se prikaže ta izstop pri mladih kravah in pri telicah. Nožnica izstopi pred porodom ali po porodu.

Uzroki so različni; zeló pogosto se obdolžuje slabota po večkratnih porodih. Močno napenjanje pri porodu večkrat pouzroči, da izstopi nožnica. Isto velja tudi, ako živina v hlevu z zadnjim koncem nizko stoji, ali se pa na strmih pašnikih pase.

Znamenja. Včasih opazimo med sramnico okroglo, mehurju podobno, rudečkasto oteklino, ktera se porine lahko nazaj. Ako živina stoji, pomanjša se izstop ali pa celó izgine; kedar pa živina leži, poveča se oteklina (izstop). Včasih izstopi vsa nožnica, da se scalna cev in začetek maternice vidita.

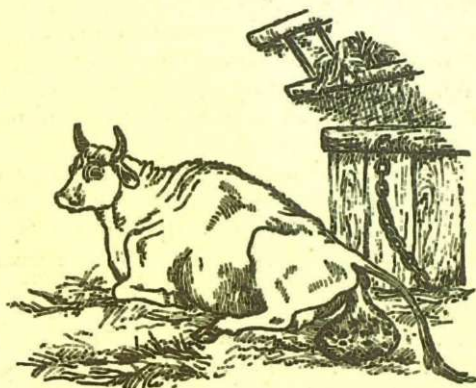
Pri ozdravljanju postavimo živino z zadnjim koncem zeló visoko, da vleče maternica nožnico nazaj. Mali izstopi, ki pri porodu nastanejo, izgubijo se navadno sami od sebe. Ako se tudi vsa nožnica preobrne, ni ravno težko naravnati jo, posebno ako se prej izmije z galunovo vodo. Veliko težje je nožnico v naravnani legi (v naravni legi) obdržati, nego jo pa naravnati. V ta namen obvežemo sramnico z različnimi obvezili, ki so vsa v tem jednaka, da na sramnico tiščé in imajo dve luknji, jedno za scalnico, drugo pa za blato. Ta obvezila se pa le redkokrat rabijo. Pripravnejše in boljše je, zlasti pri malih živalih, da sramnico z žico (dratom), s ketgutom ali pa s svilo zašijemo. Seveda se mora na spodnjem delu pustiti mala luknjica, da scalnica lahko odteka. (Glej natančneje o tem pri izstopu ritnika.) Posamezni vbodi morajo biti zeló gosto napravljeni, ker sicer nič ne koristijo.

3. Trut (izstop maternice).

Maternica je tisti del živalskega telesa, v katerem biva še neporojena živalica do poroda. Med vsemi izstopi se nahaja trut ali izstop maternice najrajši in največkrat. Kar se posameznih živalij tiče, izstopi maternica največkrat pri kravah. Maternica se preobrne pri porodu ali kmalu po porodu. Včasih se maternica samo nekoliko v nožnico prikaže, včasih se pa tudi čisto preobrne in iz sramnice visi.

Uzrokom truta prištevamo v prvi vrsti hudo napenjanje pri porodu. Maternica tudi rada izstopi, ako se pri porodu močno vleče, ali se pa hoče trebiti z vso silo odpraviti. Ako je krava po porodu močno oslabela, ali ako je z zadnjim koncem preveč nizko stala, prikaže se pogostoma trut. Ako pri porodu potrebujemo zdravniške pomoči in se pri ti priliki maternica rani ali drugače poškoduje, tedaj se tudi rad prikaže gori omenjeni izstop.

Z n a m e n j a. Trut se lahko spozna. Maternica se prikaže med sramnico in se tako preobrne, da je notranji del zunaj in naopak. Kedar se preobrne vsa maternica, sega ta mesna vreča do skočnega člena. (Gl. sliko 20.) Deli, ki so izstopili, so vedno s krvjo, žlemom ali pa tudi s trebilom pokriti. Maternica postane rudeče-višnjeva in v nekoliko urah tako zateče, da je naravnanje skoro nemogoče. Kmalu zatem se tudi snet pridruži. Pri nobenem izstopu se vnetje in snet tako hitro ne prikažeta, kakor ravno pri trutu. Hitro po izstopu se živina še precej dobro počuti, le nekako čudno in strašljivo se obnaša. Kmalu pa se pridruži vročnica; živina se med hudimi bolečinami vedno napenja, ječi in stoka. Maternica se hitro izpremeni, hudo zateče ter postane snetiva; življenje je v nevarnosti.

Slika 20. Krava z izstoplo maternico.

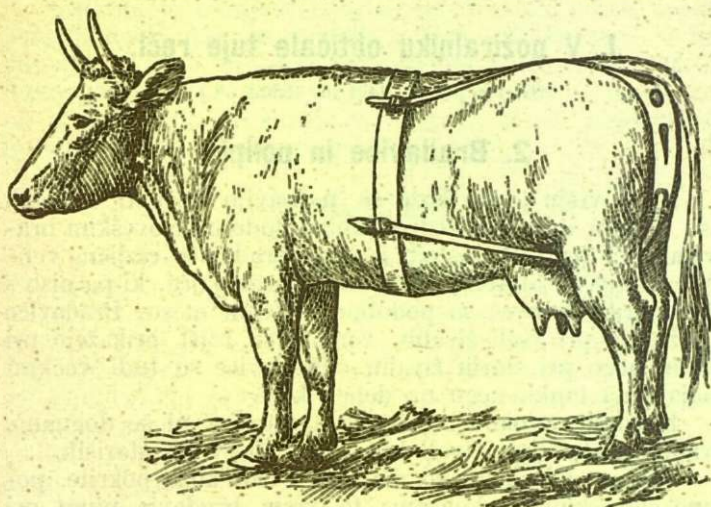
Samo tedaj se smemo popolnega ozdravljenja nadejati, kedar trut ni še star. Maternica se najlažje naravna pri kravi, veliko težje se to zgodi pri kobili in pri malih živalih. Kedar je maternica že močno črna in otekla, ali mogoče že snetiva, takrat je naravnanje že zelo težavno in celó nemo-goče. Pri raztrgani, razdejani in močno zmečkani maternici je vsako naravnanje zastonj.

Ozdravljanje in naravnanje. Vselej moramo poskušati maternico naravnati in jo v naravni legi obdržati. Ako pa to nikakor ni mogoče, mora se maternica odrezati ali pa živina zaklati. Le frišne trute lahko naravnamo, za-stareli nam napravljajo veliko preglavico. Na vsak način moramo zadnji del života visoko postaviti, kar se na raz-lične načine zgodi. Živali damo veliko nastelje, da z zad-njim koncem visoko stoji. Kedar žival leži, podložimo ji hlevna vrata ter jo privzdignemo. Žival obrnemo na hrbet, privežemo ji na vsako zadnjo nogo jedno vrv, vrvi pa na-vežemo na kol (ranto). Dva moža držita kol nakvišku in žival privzdigneta. Vrvi se tudi lahko potegneta na klinec kake lestvice (lojtre), ktera se postavi za žival, ali se pa na-peljata na kako pripravno napravo v stropu. Male živali pa kar z roko v zadnjem delu privzdignemo. Vseh priprav pa še omeniti ne morem; ta si pomaga tako, drugi pa zopet drugače, kakor sploh okoliščine dopuščajo. Glavna reč je, da se žival v zadnjem koncu privzdigne, naj se to že zgodi tako ali drugače.

Ako se morda trebilo drži maternice, mora se to pre-vidno odstraniti. V posodo denemo mlačne vode in z njo izperemo maternico ter odpravimo vso nesnago. Ako pa je maternica močno vneta in že rudeče-črna, moramo jo izprati s sneženo (mrzlo) vodo; še boljša pa je voda, v kateri smo nekoliko galuna raztopili. Ko se je vsa maternica lepo osna-žila, namaže se s kuhovino popelnov. Potem se začne ma-ternica takó-le naravnavati. Zdravnik privzdigne maternico v spodnjem delu in jo skuša obrniti; dva pomagača začneta maternico pri sramnici porivati nazaj, zdravnik ju pa pod-pira in vodi. Ko se je na ta način vsaj polovica izstople maternice nazaj porinila, naravna zdravnik zadnji del v luknjo in gre z roko tako daleč, dokler ne spravi maternice v naravno lego. Boljše pa je, da dva pomagača držita ma-ternico v čedni rjuhi in zdravnik jo sam poravna. Ako se začne žival hudo napenjati, morate z naravnanjem toliko časa počakati, dokler napenjanje ne poneha; vedno se mora

skrbeti, da se naravnani deli z novega na svetlo ne prikažejo. Napenjanje se na ta način malo potolaži, da živini na hrbet položimo vrečo s peskom napolnjeno. Živino-zdravnik pa lahko z zdravili prežene napenjanje. Nekterniki dajejo živini žganja ali vina ter jo opijanjajo, da se ne napenja. Nikdar ne smete pozabiti, da se frišni truti veliko lažje naravnajo kakor stari.

Frišni izstopi navadno ostanejo po naravnanju s svoji naravni legi, ako se deva led ali mrzla voda v naravnano maternico. Dobro je tudi, ako se naravnana maternica za-
držuje nekoliko ur z roko. Kedar se pa žival močno na-

Slika 21. Krava z obvezo na sramnici.

penja ter se hoče izstop ponoviti, takrat skušamo z različnimi pripravami to preprečiti. To se zgodi, ako sramnico s svilo (žido) ali pa z žico (dratom) zašijemo, kar sem že pri izstopu nožnice navedel. V drugih slučajih pa se poslužujemo različnih obvez. Poiščimo podolgast kos podplata ali usnja, kako dilico ali kaj drugega pripravnega; na teh pripravah naredimo dve luknjici, jedno za blato in drugo za scalnico. Na vsak konec te priprave privežemo dve vrvi. Usnje pritisnemo na sramnico; dve vrvi napeljemo skozi zadnji nogi in jih privežemo na prsih na počezno vrv. Druge dve vrvi pa napeljemo po križu in hrbtu do prsij in jih na prsih privežemo na počezno vrv (vajet). (Glej sliko 21.) Ako

bi vrvi pojenjale, morajo se z novega bolj trdno nategniti. Obveze se pa lahko še drugače napravijo; jednemu je tako bolj prilično, drugemu zopet drugače.

Opomba. Sploh vam nasvetujem, da se pri tem izstopu poslužujete zdravniške pomoči. Zlasti je to tedaj neobhodno potrebno, kedar maternica nikakor ne ostane v svoji naravni legi in se mora odrezati.

V. Različne bolezni.

I. V požiralniku obtičale tuje reči.

(Glej v prvem delu na strani 58.)

2. Bradavice in polipi.

Na površju tanke kože se napravijo kožnati izrastki, ki so grbasti in pokriti s trdo kožo, podobni človeškim bradavicam. Včasih pa rastejo iz kože bradavice različne velikosti — največje dosežejo velikost gosjega jajca, ki pa niso s kožo pokrite, temveč so podobne divjemu mesu. Bradavice se nahajajo pri vseh živalih, vendar se rajši prikažejo pri mladih, nego pri starih živalih. Bradavice se tudi večkrat nahajajo na tanki, nego na debeli koži.

Iz kakih uzrokov bradavice nastanejo, ni še dognano. Navadno podedujejo živali bradavice po svojih stariših.

Nektere bradavice so majhne, s trdo kožo pokrite, podobne človeškim bradavicam; ta vrsta bradavic nima pri živalih nobenega pomena. V drugih slučajih pa nahajamo, posebno na prsih, pod trebuhom in na nogah mokre bradavice, ki so velike kakor kostanj, — največje pa dosežejo velikost gosjega jajca. Te bradavice so razkosane, razklane, podobne divjemu mesu; nikdar pa niso te bradavice s kožo pokrite. Iz bradavic se izteka neka vlečljiva tekočina, ki začne sčasoma močno smrdeti. Pod trebuhom in na prsih visijo bradavice na reclju, to se pravi: Ozke pri koži, prihajajo vedno širje, kakor bi bile nasajene. Na nogah pa so bradavice široke, imajo podobo nečedne rane, na kateri se je že napravilo veliko divjega mesa.

Bradavice se včasih lahko odpravijo, včasih pa zopet zelo težko; že odpravljene prikažejo se rade na drugem

mestu. Nasajene bradavice se podvežejo; za podvezanje se vzame debela, povoščena nit. Pomočnik nategne bradavico in zdravnik jo čisto pri koži trdo preveže; ako bradavica v nekoliko dneh ne odpade, preveže se z nova. Široke bradavice se pa na dnu odrežejo in potem žgó z razbeljenim železom. Zeló široke bradavice na nogah se pa ne smejo rezati, ker bi se rana ne zacelila. Te bradavice se zboljšajo, včasih tudi popolno odpravijo, ako se vsak dan z lugom izpirajo; to izpiranje se pa mora več tednov ali celó mesecev ponavljati. Ozdravljanje podpiramo s tem, da živino malo krmimo in ji večkrat damo grenke soli.

Mesne in nasajene izrastke na žlemljih kožah imenujemo polipe. Ako se nahaja v nosu več polipov, ovirajo dihanje. Polipe navadno težko dosežemo in zaradi tega tudi težko odpravimo. Tiste polipe, ktere dosežemo, odstranimo na ta način, da jih sukaje odtrgamo. Mesni izrastki (polipi) pa se radi na novo prikažejo.

3. Črne bule.

Črne bule se prikažejo samo pri belcih ali šimljih. Omenjene bule so čisto črne ali pa črno-rujavkaste in se nahajajo najrajši okoli ritnika, na repu, na žilnjaku, vratu, večkrat se pa prikažejo tudi na drugih delih telesa. Na površju grampasti izrastki (bule) imajo različno velikost, včasih so majhni kakor orehi, drugokrat so pa veliki kakor otroška glava. Navadno so bule trde, le v zeló redkih slučajih mehke; včasih se prodró, in iz njih se izteka črna, tinti podobna gnojica.

Uzrokov ne poznamo. Samo toliko nam je znano, da se črne bule prikažejo le pri belih ali belkastih konjih, drugače barvanim pa prizanašajo.

Ako bule niso ravno zeló velike, nikakor konja ne nadlegujejo. Pusti bule celó na miru in jih nikakor ne skušaj pregnati. Ako bi se črna bula z nožem odrezala, začne po odstranjenju še bolj rasti in postane večja, nego je bila poprej.

4. Kožni izpuščaji.

a) Vročica. Ta izpuščaj je površno vnetje kože in napada najrajši konje, redkeje goveda. Brez vsakih predznamenj se prikažejo po vsem životu, ali pa samo na vratu, plečih in prsih male trde, bolj široke, nego visoke bulice.

Te otekline, na katerih dlaka po koncu stoji, so redkokrat večje od navadnih lešnikov. Te bulice se najrajši prikažejo o poletnem času in pri dobro rejeni živini, posebno takrat, ako se je pri hudem delu razgrela in zatem prehladila. Vročica se tudi takrat prikaže, kedar se je klaja hitro izpremenila. Te bulice se hitro prikažejo in navadno v enem ali dveh dnevih tudi same od sebe izginejo. Ako vendar hočemo kaj storiti, izmijemo oteklinice z jesi hom in damo živini frišne trave in grenke soli.

b) Po zauživanju cvetoče ajde (ajdine) se napravi večkrat poseben izpuščaj. Ta izpuščaj, ki se prikaže le na beli koži, nastane takrat, kedar na živino solnce pripeka. Pri lisasti (cikasti) živini opazamo to bolezen samo na belih delih. Obolela koža je otekla in rudeča. Živina slabo žre, ne prežvekuje in težko hodi; noge otečejo, žila je pomnožena. Blato gre redkokrat od živine in je trdo. Navadno otekline kmalu izgine, le redkokrat se napravijo na koži mehurčki in snet. Za ozdravljanje večkrat zadostuje, da imate živino nekoliko časa v hlevu in da na njo solnce ne pripeka. Zraven tega se pa daje živini nekoliko grenke soli ali solitarja. Najrajši napada ta bolezen ovce in svinje. Ako se pri lisasti živini bele pege namažejo s črno barvo, obvaruje se živina te bolezni.

c) Srbečica. Sem in tja se prikažejo pri konju in govedu na različnih delih telesa različni mozolčki. Ti mozolčki povzročujejo hudo srbenje, živina se vedno drga (praska). Včasih se žival samo na določenih krajih drga, posebno pod grivo ali na repu. Pri srbečici pa ne nahajamo zmirom mozolcev; tu prihaja srbečica od živcev. — Uzroki so večinoma neznani. Obdolžuje se preobilna klaja za časa, ko se izgublja dlaka (ko se živina brije ali misi); to pa velja samo tedaj, ako se je poprej živina slabo krmila. Nesnažna in razgreta koža srbečico močno povečuje.

Živina se močno praska (drga) in zlasti tedaj, ako se je prej močno razgrela. Od začetka ni koža nikakor izpremenjena; čez nekaj časa opazimo raztresene male mozolčke, ktere žival odrgne. Na teh mestih se prikažejo sčasoma male krastice. Koža se po vednem drganju rani, dlaka izpade. Bolezen ni nevarna, a zelo sitna, ker navadno dolgo časa traja. Srbečica jeseni večinoma izgine, spomladi se pa na novo prikaže. — Kedar je srbečica po vsem životu razširjena, takrat se priporočajo zdravila, ki trdo blato omehčajo. Taka zdravila so na pr. za konja in govedo 250

gramov grenke soli, ali pa 20 gramov lopatike. Zraven tega pa živino malo krmimo; najbolj se priporoča za klajo frišna trava. Kožo izmivamo z žajfnico ali z osoljeno vodo. Kedar je srbečica omejena na posamezne dele, takrat izpiramo obolelo kožo z mlačno žajfnico, z osoljeno vodo ali z lugom. V zelo trdovratnih slučajih pa rabimo terpentinovo olje, katero dobro zmešamo z navadno žajfo. Srbečice pa ne smemo zamenjati z garjami. (Beri o garjah na strani 120.)

d) Lišaj. Lišaj imenujemo golo (brezdlačno) kožo, ki je pokrita z luskinami ter močno srbi. Lišaj se prikaže najrajši pri mladih konjih in govedih po letu o hudi vročini in na jesen, ko se živina brije. V vročih hlevih se pa lišaj tudi po zimi večkrat prikaže. Od začetka se prikažejo na koži mali mozolčki, ki se kmalu posušé; pozneje se pa pokaže na teh krajih brezdlačna koža. Včasih je koža nekoliko mokra in se sčasoma s tanko krastico pokrije; v drugih slučajih se pa koža z luskinami odene. Te pege (brezdlačna in luskinasta koža) se nahajajo posamezno, ali pa so močno razširjene, posebno na glavi in na vratu. Živina se ne praska posebno močno, ker srbenje ni ravno hudo. Ta izpuščaj je zelo nedolžen; za ozdravljanje že zadostuje, ako obolelo kožo izpiramo z žajfnico, ali jo pa namažemo z glicerinom. Luskine kmalu izginejo, in dlaka začne na novo rasti.

O garjah in osepnicah sem govoril pri kužnih boleznih. (Glej na strani 118. in 120.)

5. Majanje sprednjih zob pri govedu.

Goveda, ovce in koze imajo v spodnji čeljusti po osem sprednjih zob, gornja čeljust pa je pri teh živalih brez sprednjih zob. Pri ovci in kozi so sprednji zobje dobro v čeljust zarasteni in se v zdravem stanju ne majajo. Pri govedu se pa sprednji zobje vedno nekoliko majajo, kar pa ni nič boleznega. Pri govedu so namreč sprednji zobje slabo v čeljust zarasteni. Mlečni zobje se tudi premikajo, predno jih živina meče, kar pa ni bolešno.

Majanje zob postane takrat bolezen, kedar živino pri jedi nadleguje. Živina ne more zaradi premikanja zob trave trgati s tal, zraven tudi ne more pravilno in dobro prežvekovati. Zavoljo slabega prežvekovanja pa nastanejo rade različne bolezni v želodcu in črevih.

K u z r o k o m prištevamo zmeščanje dlesne in različno poškodovanje zob.

Zmeščano in bolešno dlesno izpiraj s pelinovim ali zajbeljevim čajem. Na mestu je tudi izpiranje z vodo, v kateri so se kuhale hrastove skorje, ježice ali šiške. Za izpiranje dlesne se tudi priporoča voda, v kateri se je prej nekoliko galuna raztopilo. Ako je gobec (dlesna) ranjen in kak zob izbit (pa vendar še precej v dlesni tiči), takrat je počitek na mestu. To se mora tako razumeti, da se tedaj živina krmi samo z otrobovo pijačo, trde klaje pa čisto nič ne dobiva. Ako živina ne žveči, zaraste se sčasoma nalomljeni zob. Kedar si govedo kak zob izbije, kateri pa se vendar še nekoliko dlesne drži, takrat je najpametnejše, da zob odstranite.

6. Krvavenje iz ritnika.

Krvavenje iz ritnika se prikaže pri vnetju črev, pri grizi in pri črmastih (vranični prisad) boleznih. Na tem mestu pa ne govorim o teh boleznih, ampak o krvavenju iz ritnika kot bolezni zá-se. Krvavenje iz ritnika se prikaže najrajši pri prežvekovalcih — posebno pri goveji živini, — na dalje pa tudi pri konjih in psih. Ta bolezen, ki dalje časa traja in se tudi rada ponavlja, napada živino posamezno, ali je pa zelo razširjena.

U z r o k i. Polnokrvne in dobro rejene živali so ti bolezni posebno podvržene. Napačna klaja, kakor ostrá zelišča, sparjena detelja, frišno seno pouzročijo krvavenje iz ritnika. Ako tla v hlevu preveč visé, da živina z zadnjim koncem globoko stoji, prikaže se ta bolezen. Prehlajenje tudi napravlja krvavenje iz ritnika. Pri psih pouzročuje krvavenje iz ritnika predober živež in pretrdo blato. Ako se črevo na kak način rani, prihaja od živine krvavo blato.

Z n a m e n j a. Bolezen se lahko spozna. Iz ritnika prihaja z blatom zmešana kri, ali pa tudi kri sama zá-se. Živina jenja jesti in prežvekovati, je otožna, stopica sem in tja in se večkrat k blatu pripravlja. Žival spravi malo trdega blata iz sebe, in to je s krvavim žlemom prevlečeno ali pa s sesedeno krvjo zmešano. Zadnji del života je nekako trd, dreven, kar se pri hoji posebno dobro vidi. Ritnik (črevo) je vroč, otekel, zgrbančen; v njem se nahaja sesedena kri. V kakih 4—5 dnevih bolezni popolnoma izgine, vsa bolešna znamenja se izgubijo.

Ozdravljanje. Razlita in sesedena kri se mora z roko iz ritnika odpraviti.¹ Glavna stvar pa je, da se skrbi za mehko blato. V ta namen damo živini večkrat na dan po nekoliko grenke soli. Dalje se napravljajo brizglje od začetka z žlemljati, potem pa s takimi kuhovinami, ki žlemljajo kožo krčijo; na pr. s kuhovinami lanenega semena in hrastovih skorij. Tudi jesihove brizglje so na mestu. Na križ in ledje pa pokladamo mrzle ovitke. Za klajo je najboljše frišna trava in otrobova voda. Suhe krme pa ne smemo dajati, kajti po ti se blato strdi. Kakor sem pa že omenil, moramo baš pri ti bolezni za mehko (driskavo) blato skrbeti.

Opomba. Vedno morate paziti, da se ta nedolžna bolezen ne zamenja s kužnim in jako nalezljivim vraničnim prisadom. Pri vraničnem prisadu se včasih napravijo v ritniku bule, ktere so s „šmirasto“ krvjo napolnjene. Ako kaka bula počí, izceja se iz ritnika kri, kakor pri gori navedeni bolezni. Pri vraničnem prisadu so sploh znamenja drugačna in hujša. (Beri na str. 113 o vraničnem prisadu.)

7. Kostolomnica.

Ta bolezen se nahaja samo pri govedu, — najrajši pa zopet pri molznih in brejih kravah. Bolezen traja dolgo časa, živina pa hitro hira. Ako dobi živina premalo in pre-slabo redilne krme, izgube se trdi deli kosti. Kosti postanejo sčasoma krhke in se rade zlomijo. Včasih napada kostolomnica živino posamezno, včasih pa zopet več živine na enkrat zboli. Sol izgine iz kosti; kost postane krhka ter se pri vsakem malem uzroku zlomi.

Uzroki. Glavni uzrok je, da odda krava z mlekom preveč soli iz telesa; oddana sol se pa s klajo popolnoma ne nadomesti. Na dalje se obdolžujejo močvirnati pašniki,

¹ Ljudstvo pravi temu odstranjenju krvi „žabico trebiti ali dréti“. Krvavenje iz ritnika prihaja — kakor misli naše ljudstvo — od neke male, rudeče uši, ktero živina na paši požre. Ljudem se dozdeva, da ima uš podobo male žabice; zaradi tega imenujejo bolezen „žabico“. Zoper to bolezen rabijo v nekterih krajih posušeno, zeleno žabo, ki jo dajo živini na jesihu in olju. To je vraža. Rudeča uš ne povzročuje krvavenja iz ritnika; posušena zelena žaba pa tudi te bolezni ne ozdravi. Bolezen se naj imenuje krvavenje iz črevesa, ne pa „žabica“; ozdravljanje pa bodi tako, kakor sem gori omenil.

koder rastejo le kislja zelišča. Sploh pa vsaka slaba klaja in pomanjkanje vode pouzroči to bolezen. Razširjeno nastopi torej kostolomnica v suhih in vročih poletjih. Najbolj razširjena je ta bolezen pri malih kmetovalcih, kateri vse poprek krmijo in katerim večkrat celó slabe krme nedostaje.

Znamenja. Bolezen se zeló počasi prikrađa in se od začetka naznani s hujšanjem in lizanjem. Živina še rada žre, a vendar vidno hujša; koža postane pusta in trda, krava izgublja mleko. Živina ima hude bolečine v nogah, torej veliko leži, ker ji stanje še povečuje bolečine. Žival se težko ulega in tudi težko vstaja. Noge so odrevenele; živina težko in dreveno hodi, krivi hrbet, stopica z zadnjima nogama sem ter tja, privzdiguje nogi krčevito ter z njima otresa. Bicelj na zadnjih nogah sili živini naprej, t. j. noga ni trdna. Živina šepa sedaj s to, sedaj zopet z drugo nogo. Različni členi na nogah so večkrat močno otekli. Včasih opažamo v členih neko škripanje. Pri zeló malih uzrokih se zlomi jedna ali druga kost, včasih tudi več kostij na enkrat. Zlomljene kosti ne delajo tolikih bolečin, kakor takrat, kedar se zlomijo zdrave kosti. Primeri se, da se kost že pri vstajanju ali uleganju zlomi. Žival pri dobri krmi hujša in slabi, sčasoma za jetiko ali oslabljenjem pogine. Zadnji del života zadene mrtvoudnost, živina se ne more nič več premikati ter se mora poklati. Kost so lahke in krhke, mozgova votlina je povečana. Mozeg je tekoč, umazano-rujav ali pa umazano-rumenkast.

Bolezen traja dolgo časa, po cele mesece. Ozdravljanje je samo takrat uspešno, kedar živina ni še preveč shujšala in se ni še zlomila nobena kost. Ako je pa že jedna ali več kostij zlomljenih, je vse ozdravljanje zaman, ker se izpremenjene kosti nikdar ne zacelijo. V teh slučajih je najboljša in najpametnejša živino poklati.

Ozdravljanje. Klajo morate čisto izpremeniti; najboljša pa je, ako se živina prežene v druge zdrave in z dobro krmo preskrbljene kraje. Na vsak način pa morate dajati živini dobre, redilne in lahko prebavne krme. (Detelja, sočivje, stolčeni oves, pražena moka, dobro seno in dr.) Repa, krompir, slama, slabo seno imajo premalo redilnih močij, in se naj torej ne pokladajo. Pitno vodo morate čisto izpremeniti in živino postaviti v gorek in suh hlev. Umestno je, da se krava samo enkrat na dan molze; ko krava mleko nekoliko izgubi, ustavi se moljenje popol-

noma. Za notranja zdravila dajajte vapnene vode, krede in koščene moke. Dobra je tudi surova solna kislina; tega zdravila dajajte vsak dan po jedno žlico v pitni vodi.

8. Kožni mrčesi.

Mrčesi se razločujejo v živalske in rastlinske. O rastlinskih mrčesih sem že govoril pri kužnih boleznih in sem tam omenil, da pridejo te živalice (strup) v živalsko telo, tam se pomnožijo in različne kuge pouzročijo. Tu mi je le še nekoliko omeniti o živalskih mrčesih, ki živé v koži ali na koži naše domače živine. Prostor mi ne dopušča, da bi o vseh mrčesih govoril; sploh pa to tudi ni potrebno. Omeniti hočem nekoliko najnavadnejših mrčesov, ki prebivajo na živalski koži. Ako se nahaja na koži le malo mrčesov, ne nadlegujejo živine ravno zelo hudo; kedar se jih pa obilo zaredi, napravljajo živini pravo preglavico, ker jo vedno nadlegujejo, sok iz kože pijo in jo na ta način slabé.

a) Podkožni ogerci. Podkožne ogerce opazujemo samo pri govedu. Meseca junija, julija in avgusta (rožnika, malega srpana in velikega srpana) rojijo brenclji in takrat zaležejo jajčka v kožo, — najrajši na hrbet; ako jih je veliko, pa tudi kje drugje v kožo. Iz teh jajčec se napravijo ogerci. Drugo leto meseca maja in junija zapusté črviči (ogerci) prostovoljno svoje dosedanje stanovanje (živalsko kožo), izpremenijo se v mešičke (bube), iz katerih nastanejo mladi brenclji. (Glej sliko 22.) Ti brenclji zopet zaležejo jajčka, iz katerih nastanejo ogerci; iz ogercev se napravijo mešički, iz mešičkov pa sfrčé mladi brenclji. Tako se ta rod vedno pomnožuje. Kedar prileté v vročih poletnih dneh brenclji, da bi zalegli jajčka v kožo goveje živine, privzdigne govedo rep in začne močno teči, zlasti rado po grmovju, da se otrese nadležnega mrčesa. Pastirji pravijo tedaj, da „živina bezljá“.

Slika 22.

Brenclj.

Buba.

Vsako plemo naše domače živine ima svoje posebne brenclje; pa tudi pri vsakem plemenu zalegajo brenclji jajčka na določena mesta. Ovčji brenclji zaležejo jajčka ovcam

v nosnice, in ista pouzročujejo tresnico ovac (glej stran 41). Konjski brenclji zaležejo jajčka na dlako; iz jajčec nastanejo ogerci, ki zlezejo v gobec in potem v želodec. Pri govedu pa zopet opazimo ogerce največkrat v koži na hrbtu. Ogerci le takrat škodujejo, ako jih je zelo veliko, sicer so pa čisto neškodljivi.

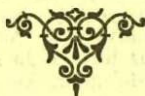
Na obeh straneh hrbta nahajamo male, okrogle bulice, ktere imajo na sredi malo luknjico; iz teh luknjic prihaja nekoliko žleznatega gnoja. Čim bolj ogerc raste, tem bolj se tudi bulica in luknjica povečata. Največje bulice imajo velikost vrabčjega jajca. Maja ali junija prihodnjega leta zapusti ogerc svoje stanovanje; luknjica se potem kmalu zaceli. Posamezni ogerci živini čisto nič ne škodujejo; ako se pa nahajajo v veliki množici, pouzročujejo hujšanje, ker veliko živalskega soka popijó. Ogerci tudi s tem škodujejo, da prebodejo kožo, ktera zato na vrednosti izgubi.

Za odpravljenje ogercev ni treba navadno nič storiti. Ogerci zapustijo kožo prostovoljno. Ako bi se pa le preveč tega mrčesa na koži nahajalo, stisnemo vsako bulico posebej, da ogerca ven stlačimo. Ker je pa luknjica malo premajhna, moramo jo vselej malo z nožem povečati. Nekterniki imajo navado zamazati luknjico s smolo, da črviči poginejo; to pa ni dobro, ker se potem rado začne pod kožo gnojiti. Meseca junija, julija in avgusta, ko ravno brenclji rojijo, namažemo živino po hrbtu s pelinovcem ali z vodo, v kateri se je kuhalo orehovo perje; na ta način preprečimo, da brenclji ne zaležejo jajček v kožo, ker jim gori imenovana tekočina smrdi.

b) Uši lahko opazujemo pri vseh plemenih naše domače živine, največkrat pri govedu, najredkeje pa pri ovci. Uši se nahajajo rajši pri mladi in mršavi, nego pri stari in dobro rejeni živini. Pri tisti živini, ki se slabo snaži ter ne čedi, zaredijo se uši hitreje, nego pri dobro snaženi živini. Uši zaležejo gnide pri psu na vratu, pri konju na čelu in pod grivo, pri govedu na šinjeku, na vratu in hrbtu, pri svinjah pa posebno na zadnjih nogah. Vsako pleme naše domače živine ima svoje posebne uši, ktere se ne obdržé dolgo na drugi živali. — Uši pouzročujejo sitno srbenje, zaradi tega se živina praska in drga. Ker si živina dlako odrgne, prikaže se gola koža, ki je luskinasta, včasih pa še celó krvava. Ušiva živina se lahko spozna; med dlako in na koži vidimo uši, na dlaki pa gnide.

Za pokončanje ušij imamo dovolj zdravil: Mišnica, živo srebro, tobak, gorščica, olje, lug, česen, galun itd. Najboljše in najgotovješe zdravilo za pokončanje ušij je mazilo živega srebra. Ušiva koža se tudi z lugom izmiva in nato se potrosi z bukovim pepelom, ki se s krtačami (ščetmi) dobro v kožo vdrgne (vtare). Tobakova kuhovina ni posebno dobra, ker se žival rada liže in lahko zastrupi; za govedo ne smete nikdar tobakove kuhovine rabiti. Karbolna kislina, ktera se zmeša s špiritom in vodo, je tudi dobra za pokončanje ušij. S pridom se rabi tudi mazilo, ki se pripravi iz jednega dela pencina, iz šestih delov žajfe (mila) in iz desetih delov vode. Večkrat se tudi rabi mešanica lanenega olja in vinskega cveta. Zdravila se morajo vsaj štiri ali pet dni vmencavati, da vse uši poginejo in vse gnide popokajo.

c) Klošči (klopi) se nahajajo pri govedu, ovci in psu. Klošči so podobni pajku, samo da imajo krajše noge. Klošči se z glavo globoko zarijejo v kožo in iz nje kri pijó. S tem pouzročijo klošči srbenje in še celó male bolečine. Nikdar ne smemo klošcev na ta način odstranjevati, da bi jih skušali odtrgati, kajti njim se život odtrga, glava pa v koži obtiči ter vnetje pouzroča. Klošči se na ta način odpravijo, da se vsak zá-se pomoči s kapljico terpentínovega olja ali pencina; s pridom se rabi tudi tobakova kuhovina.

Tretji del.

Postavne napake pri živinski kupčiji.

I. Splošne opombe

o postavnih napakah pri živinski kupčiji.

O postavnih napakah hočem iz tega uzroka govoriti, da morda jednega ali drugega naših živinorejcev obvarujem sitnih potov, nepotrebnih stroškov ter velike jeze in žalosti. Marsiktere kupne pogodbe so že napravile iz najboljših prijateljev najstrastnejše nasprotnike in sovražnike. Marsikteri kmetič se začne radi bornega kljuseta pravdati. Posledica temu je, da izgubi konja in zraven mu sodnijski in drugi stroški požró še zadnjo kravico iz hleva. Večkrat sem že imel kot sodnijski živinozdravnik priložnost opazovati, da sta se soseda pravdala radi mršavega kljuseta, ki je bilo komaj 50 goldinarjev vredno. Končni stroški so pa znašali 150 goldinarjev. Ubogi kmetič se je praskal za ušesi, ko so mu prodali volička iz hleva. Ako pa to dosti ni bilo, posegli so še po kravico, da so se poravnali stroški. To se pa zavoljotega dogaja, ker naš kmet postav ne pozna. Kedar se mu zdi, da je goljufan in žaljen, hitro leti k sodniji in k advokatu. Nad svojim sosedom se pa huduje, rekoč: „Le počakaj, jaz te bom že nažvižgal, da boš imel dosti plačila“. Nasprotnik pa pravdo dobi, ker je bila pravica na njegovi strani. Naš kmetič se radi nepotrebne pravde zakoplje v globoke dolgove, katerih se leta in leta ne iznebi.

Pri živinskih kupih se plača kupljena živina z gotovim denarjem, ali pa se zamenja za drugo živino ali pa za kako drugo reč. Ako dam jaz sosedu kravo in on mi da 50 goldinarjev, sklenila sva s sosedom kupno pogodbo. Ako pa jaz dam sosedu kravo in on mi da za to konja, takrat sva s sosedom sklenila menjalno pogodbo.

Kupna ali menjalna pogodba je sklenjena, ako sta kupec in prodajalec (oba pogodnika) jedina v tem, kaj in za koliko se bo prodalo in kaj zamenjalo. Kup je torej storjen, kedar se doseže soglasna volja obeh pogodnikov.

V sledečem vam navedem več vzgledov, kateri so mogoči pri živinski kupčiji. Prebirajte jih pazno, čitajte jih dvakrat ali pa še večkrat. Nikdar vam ne bode to škodovalo, koristi vam pa lahko.

Vzgleđi.

1. Janez kupi od Jožeta konja. Pri kupu se tako pomenita, da Janez vzame konja za deset dnij v poskušnjo. Kedar deset dnij preteče, mora Janez konja nazaj prignati ali ga pa plačati.

2. Vzemimo pa takó-le: Janez kupi konja od Jožeta na poskušnjo. Pri kupu se pa nista nič dogovorila, koliko časa sme Janez konja na poskušnji imeti. V tem slučaju postava določuje, da je čas za poskušnjo na tri dni odmerjen. Ako je Jože prebrisan in kakor pravijo „vsestransko navihan“, proda Janezu konja na poskušnjo in se skrbno ogiblje čas določiti. Četrty dan po kupu zahteva Jože denar. Janez mu konja noče plačati in se vedno izgovarja, da je konja na poskušnjo kupil in ga noče obdržati. Jože bo Janeza tožil, in pravdo bo Janez izgubil.

3. Miha proda Tomažu konja za 200 goldinarjev. Tomaž denar precej odšteje. Pri kupu se tako pomenita, da bode Tomaž še le v treh dneh odgnal konja na svoj dom. Vsak izmed vas gotovo misli, da je Tomaž že sedaj, ko je denar odštel, posestnik konja. To pa ni res. Tomaž postane še le takrat posestnik konja, ko mu ga Miha izroči, t. j. ko ga je Tomaž odgnal na svoj dom.

4. Vzemimo pa tá-le vzgled: Drugi dan po kupu, ki sem ga pod številko 3. omenil, pride Balant k Mihetu in mu reče: Ti si konja preceno prodal, jaz ti dam 230 goldinarjev zanj. Mihetu dopade ta ponudba in konja še enkrat proda. Balant plača 230 goldinarjev in konja precej odpelje domú. Kaj je pa sedaj s Tomažem? Postava pravi, da mora Miha Tomažu denar nazaj dati (200 gld.) in mu tudi škodo in odvzeťo korist povrniti. Kaj bi pa bilo, ako bi šel Tomaž k Balantu in bi mu konja iz hleva vzel, češ jaz sem konja kupil, konj je moj. Ako bi Tomaž to storil, močno bi se spekel. Balant ga toži. Tomaž bi imel pota, stroške in bi moral tudi konja dati nazaj.

5. Matija proda Francetu vola za 100 goldinarjev. France precej 100 gld. odšteje. Pri kupčiji sta se dogovorila, da vol ostane še jeden teden (7 dnij) pri Matiju. Črez sedem dnij ga bode pa France na svoj dom odgnal. V treh dneh pa vol zboli in pogine. Kdo trpi škodo? Postava pravi, da France dóbi denar nazaj in Matija trpi škodo. Ako pa France vzame vola v dveh dneh na svoj dom in četrty dan vol pogine, tedaj pa France trpi škodo. Ako vol po jednem tednu pogine (pri Matiju), trpi France škodo, ker se je zavezal, da odžene v sedmih dneh vola na svoj dom.

6. Vzemimo pa tá-le vzgled: V preteku tedna se vol poškodeje (izbiye si jedno oko). Vol je manj vreden. Kdo trpi škodo? Postava pravi, da mora Matija Francetu toliko plačati, za kolikor zvedenci vola manj cenijo.

7. Pri kupčiji se Matija in France nista dogovorila, kdaj bode France vola odgnal. Tretji dan po kupu reče Matija Francetu: „Vola si kupil, pelji ga domú.“ — „Bodem ga že, danes nimam časa,“ odgovori France. Peti dan pa vol pogine. V tem slučaju trpi France škodo, ker ga je Matija opominjal, naj vola vzame. Ako bi pa vol radi Matijeve lahkomiselnosti ali hudobije poginil, tedaj trpi škodo Matija sam.

8. Florijan proda Janezu kravo. Kup se pa iz različnih uzrokov razdere. Krava je vrgla pri Janezu telička. Čegavo je tele? Postava zapoveduje, da mora Janez kravo in tele dati Florijanu nazaj.

9. Jože proda Francetu konja. France pa konja ne odpelja precej na svoj dom. Jože sme konja med tem časom rabiti za delo, ako se pri kupu nista drugače zmenila.

10. Boštjan je prodal Štefanu konja za 100 gld. Konj je pa vreden več kot 200 gld. Ali sme Boštjan terjati, da se kup razdere? Sme po postavi. Postava se glasi: Ako prodajalec za prodano reč še polovico vrednosti ni dobil, ima pravico razdreti kup.

11. Boštjan ima lepega konja, ki Štefanu zelo dopada. Štefan večkrat nagovarja Boštjana, naj bi mu prodal konja. Boštjan pa noče o tem nič slišati. Na enkrat mu obljubi Štefan 300 gld. za konja, ako-ravno je dobro vedel, da je konj komaj 130 gld. vreden. Črez nekaj časa se začne Štefan kesati. Ali je Boštjan zavezan, konja nazaj vzeti in denar povrniti? Ne. Štefan je pri kupu dobro vedel, da ni konj 300 gld. vreden in je za konja toliko obljubil, ker ga je na vsak način hotel imeti.

12. France proda Janezu kravo. Pri kupčiji se dogovorita, da Janez še le v 14 dneh kravo vzame. Čegavo je mleko med tem časom? Mleko je Francetovo vseh 14 dnij; ako bi pa krava poginila v 14 dneh, pogine Francetu. Če bi pa Janez v 14 dneh po kravo ne prišel, je mleko od tega časa njegovo; Janez pa tudi trpi nasledke, ako bi krava po dogovorjenih 14 dneh poginila brez Francetove krivde.

13. Jože kupi od Cirila jedno kravo. Pri kupčiji pravi Jože: Jaz potrebujem dobro molžno kravo; ako daje tvoja krava vsak dan 5 bokalov mleka, kupim jo. Ciril odgovori: Moja krava daje vsak dan 5 do 6 bokalov mleka. Nato se je kupna pogodba sklenila. Pri Jožetu pa ima krava navzlic dobri klaji samo dva bokala mleka. Po postavi sme Jože kravo nazaj dati in denar zahtevati. Postava takó-le zapoveduje: „Ako prodajalec za jedno ali drugo lastnost dober stoji, živina pa nima omenjene lastnosti, lahko kupec žival nazaj da in svoj denar zahteva.“

14. Kdor slučajno in brez krivde tujo živino poškoduje, mora škodo povrniti. Kdor pa iz malomarnosti ali jeze tujo živino poškoduje, mora škodo povrniti in zraven se tudi ostro kaznuje.

15. Matevž kupi od Jožeta konja, precej mu ga plača in domú odpelje. Konj pa pri Matevžu v 12 urah pogine. Kdo trpi škodo? Pustimo postavo govoriti, ki takó-le zapoveduje: „Ako žival v 24 urah po sprejemu pogine ali zboli, domneva se in misli, da je bila živina že pri prodajalcu bolna.“ V tem slučaju trpi Jože škodo.

16. Postava na dalje govori: Ako se v osmih dneh po kupu in izročitvi najdejo pri svinjah ikre, ako se v osmih dneh prikažejo pri ovcah garje ali osepnice (koze), ako se v dveh mesecih pri ovcah prikaže pljučna ali jeterna črvivost, ako se v 30 dneh po izročitvi pri govedu jetika prikaže: mora prodajalec kupcu povrniti denar ter žival nazaj vzeti. — Tisto velja tudi, ako se 15 dnij po kupu pri konju prikaže kužna smolika, smrkelj ali naduha, ali pa ako se v 30 dneh po kupu in izročitvi pri konju prikaže norost, upornost (trmoglavost), črvivost, jasna slepota in mesečna slepota.

II. O glavnih ali cesarskih boleznih.

Naravno je, da ima vsak kupec namen kupiti zdravo živino. Včasih je pa bolezen tako skrita, da je kupec ne more opaziti; mogoče je tudi, da še prodajalec ni vedel za bolezen. Ako ima žival kako skrito napako (bolezen), takrat je kupec goljufan, ker je žival za zdravo kupil. Postava pa vzame kupca pod svoje varstvo in pravi: Ker za bolezen nisi vedel, lahko žival nazaj daš, in prodajalec ti mora denar povrniti. Postava imenuje nekatere bolezni in pravi: Ako se te bolezni v določenem času po kupu pri živini prikažejo, mora prodajalec živino nazaj vzeti in denar povrniti. Te bolezni in napake se imenujejo postavne napake, cesarske ali glavne (kup razdirajoče) napake in so sledeče:

a) Za vse bolezni in za vse živali velja tó-le pravilo: Če kako živinčje v 24 urah po prevzetju zbolí ali pogine, trpi prodajalec škodo.

b) Pri konju. Kužna smolika (15 dnij), smrkelj (15 dnij), naduha (15 dnij), črvivost (30 dnij), norost (30 dnij), trmoglavost (30 dnij), jasna slepota (30 dnij) mesečna slepota (30 dnij).

c) Pri govedu. Pojatnica ali jetika (30 dnij).

d) Pri ovel. Osepnice (8 dnij), garje (8 dnij), črviči v pljučih (2 meseca), črviči v jetrih (2 meseca).

e) Pri svinjah. Ikre (8 dnij).

Pa ne samo pri teh naštetih boleznih da se živina nazaj, ampak tudi pri vsaki drugi bolezni, ako sta se prodajalec in kupec dogovorila, da živina nima te ali one bolezni. Pri cesarskih ali glavnih napakah se pa ni treba nič dogovoriti. Ako se prikaže v določenem času glavna napaka, mora prodajalec živino nazaj vzeti in denar povrniti.

Lastnosti vsake glavne napake (bolezni) so sledeče:

1.) Bolezen se težko spozna, ali mogoče, da jo prodajalec še prikrije. Kupec ne sme za bolezen vedeti.

2.) Napaka mora biti že ob času, ko se žival izroči, navzočna.

3.) Bolezen je nevarna ljudem in živalim. Bolna (napako imajoča) žival lahko poškoduje ljudi in živali. Meso bolne živali je ljudem škodljivo (ikre).

4.) Postavne napake se težko zdravijo, ali se pa sploh ne morejo ozdravljati.

5.) Kupec je goljufan, ker je živino za zdravo kupil, v resnici pa ni zdrava.

Opomba. Ako se ti dozdeva, da ima kupljena živina kako cesarsko napako, posvetuj se z živinozdravnikom. Ta ti bo povedal, je li bolezen navzočna ali ne. Ako je živina bolna in določen čas še ni pretekkel, ti ni treba dokazati, da je živina bila že pri prodajalcu bolna. V tem slučaju moraš takoj prodajalca opomniti, da ima živina to ali ono postavno napako. Tudi moraš prodajalca opomniti, naj živino odpelje in ti povrne denar. Ako prodajalec noče o tem nič slišati, podaj se k sodniji, ktera bo to zadevo za te ugodno razsodila. Opominjam te pa, dragi čitatelj, ne začenjaj se prej pravdati, predno nimaš od živinozdravnika zagotovila, da živina boluje na kaki glavni ali cesarski napaki. Nasprotnika pa opominjam, da se naj ne pravda dalje, ako so

zvedenci spoznali bolezen za postavno napako in ga je sodnija obsodila k plačanju stroškov in k povrnitvi kupnega denarja. Vsako daljno pravičanje bi bilo zaman; še večjih stroškov bi si na glavo nakopal, ker bi na vsak način izgubil pravdo.

Kupec postane takrat posestnik živine, kedar mu jo prodajalec odda, t. j. v posest izroči. Čas za cesarske napake se računi od dneva, ko se je žival izročila.

A. Glavne ali cesarske napake pri konju.

I. Kužna smolika.

Smrkelj in kužna smolika sta jedna in ista bolezen. Ime kužna smolika rabimo samo iz tega uzroka, ker se to ime v postavi nahaja. Sicer bi pa morali to bolezen imenovati smrkelj.

V nosnicah se prikažejo znamenja nahoda. Nahod se nahaja večkrat na jedni, nego na obeh straneh. (Čitaj o nahodu na strani 38.) Izceja iz nosu je od začetka svetla in čedna, kasneje pa postane umazana, vlečljiva ter se na nosnicah razmaže. S kihanjem izbruhajo živina veliko žleza iz sebe. Pri preiskovanju žleznice kože v nosu nahajamo prej ali kasneje trde, sivorumenkaste mozolce. Ti mozolci imajo velikost igline (knoflične) glavice; včasih so pa mozolci veliki kakor konopno zrno. Imenovani mozolci se najrajši nahajajo na hriplju in na nosni školjki. Okoli mozolcev je žleznica koža močno otekla in rudeča. Mozolci razpadejo in razjedljive ugnide nastanejo. Dno teh ugnid je z rumenkastim žlezom prevlečeno, robovi pa so rogljati in razjedeni. Včasih pa nahajamo namesto mozolcev trdo žlezno kožo. Medčeljustna žleza zateče na tisti strani, na kateri se nahaja izceja. Kedar je pa nahod v obeh nosnicah, tudi žleze na obeh straneh zatečejo. Zatekla žleza ima velikost debelega oreha, je od začetka občutljiva (boleča) in ne posebno trda. Kmalu pa postane žleza trda in neobčutljiva. Včasih nahajamo v nosu dolgo časa samo dolgotrajni nahod (katar) in med spodnjima čeljustima otekle žleze (bezgavke). Mozolcev in ugnid pa ne vidimo in jih tudi ne dotipljemo. To pa iz tega uzroka, ker se mozolci visoko v nosu nahajajo. Prej ali kasneje pa vendar opazimo ali otipljemo mozolce in ugnide, ktere so lastne smrklju. Ta bolezen se je imenovala in se še dandanes v postavi imenuje kužna smolika.

Konji s kužno smoliko so ravno tako nevarni, kakor smrkavi konji. Prav za prav je kužna smolika smrkelj. Pri kužni smoliki se rabijo ravno tisti predpisi, kakor pri smrklju.

Samo ob sebi se razume, da skušajo konjski kupci kužno smoliko na različne načine zakriti. Pri nakupovanju konj mora kupec obe oči prinesiti s seboj.

Ako v 15 dneh po kupu opaziš pri konju kužno smoliko, mora ti prodajalec denar nazaj odšteti in konja vzeti. Sploh nastane tisto stanje, kakor da ne bi bila pogodba nikdar sklenjena.

2. Smrkelj.

O smrklju sem že natančneje govoril pri kužnih boleznih. (Glej stran 116.)

Smrkelj se večkrat skuša zakriti, ako je navzočen. Prigodi se pa tudi, da se hoče smrkelj tam dokazati, kjer ga v resnici ni.

Postava določuje: Ako se pri konjih prikaže v petnajstih dneh po prevzetju smrkelj, dozdeva in mislise, da je žival že pred prevzetjem bila bolna. Kedar se torej prvih 15 dni po kupu pri kupljenem konju smrkelj prikaže, takrat je prodajalec zavezan in po postavi prisiljen, bolno živino nazaj vzeti (smrkavi konji pa se morajo pobiti) in kupcu odšteti denar. Vendar pa ti nasvetujem, da se gotovo posvetuješ z živinozdravnikom, predno greš k sodnji. Tudi moraš prodajalcu o bolezni sporočiti, predno se začneš tožariti. Mogoče je, da se z lepa pobotata. Ako bi pa prodajalec ne hotel čisto nič slišati o tem, pojdi nemudoma k sodnji, ktera bo za te dobro razsodila.

3. Črvivost.

O črvivosti sem že govoril pri kužnih boleznih. (Glej stran 117.) Ako se prikaže v 30 dneh po kupu pri konju črvivost, takrat mora prodajalec kupno ceno povrniti.

4. Naduha.

Naduho imenujemo dolgo trajajoče, večidel neozdravljivo težko dihanje konj. Pri naduhi ne nahajamo nikdar vročnice.

Uzroki. Vse, kar more sopenje ali dihanje ovirati, napravlja naduho. Zmirom pa moramo pred očmi imeti, da naduha ni vnetljiva in tudi ne z vročnico združena bolezen. Pri nahodu je žlemlna koža nosnic otekla in ovira dihanje. To pa ni naduha. Naduha obstoji v naslednjih različnih boleznih v sopilih, kakor v naslednjih pljučnice itd. Včasih tudi srčni nedostatki pouzročijo naduho. Zračni mehurčki v pljučih popokajo, ali se pa čisto zarastejo, kar dela naduho. V prsni votlini ali v srčnem mehurju se nabira voda, in to napravlja naduho. Pljuča se strdijo ali na rebra prirastejo, in to napravlja težko sapo, t. j. naduho. V nosnicah ali v dušniku se napravijo polipi, t. j. mesnati izrastki žlemlnih kož; ti izrastki zadržujejo sapo in napravljajo naduho. Prevelika jetra in prevelika vranica tiščijo na pljuča in pouzročujejo naduho. Torej napravlja naduho vse, kar dela težko sapo; vročnica ni nikdar z naduho združena.

Znamenja naduhe se čestokrat lahko določijo. Drugokrat pa komaj izkušen živinozdravnik po večkratnem preiskovanju naduho spozna. Včasih v hlevu čisto nič za naduho ne govori. Ko pa konja vprežemo in ga kake pol ure podimo v diru, prikažejo se znamenja naduhe zelo določno. Večkrat pa že konji v hlevu tako težko dihamo, da z mirno vestjo lahko rečemo: Ta konj je nadušljiv.

Dihanje je pri naduhi izpremenjeno, pomnoženo in težko. Konj dihne v zdravem položaju 10 do 12 krat v jedni minuti. Nadušljiv konj pa dihne v jedni minuti 20 do 30 krat. Dihanje je tedaj pri nadušljivem konju dvakrat ali še celo trikrat pomnoženo. Pri sopenju se lakotnice močno vzdigujejo. Dihanje je včasih sunljivo, tako da se pri sopenju ves život stresa. Zraven nepravilnih reber se napravlja pri sopenju „grabenček“. Nosnice se močno raztegujejo in odpirajo. Sem in tja se sliši pri nadušljivem konju žvižgajoč glas; to žvižganje se nahaja samo pri delu ali pa tudi v hlevu. Izdih, t. j. kedar konj sapo iz pljuč izpusti, je dvojen; prvi je kratek, drugi pa daljši. Zdrava žival sapo ná-se potegne in jo zopet na enkrat izdihne. Nadušljiva živina pa v dveh izdihih sapo izpusti. Ritnik se pri dihanju sem in tja premiče, kar pa ni vselej znamenje naduhe. Žila bije pravilno ter ni pomnožena. V jedni minuti

udari žila štiridesetkrat ali pa še manj. Nadušljiv konj kašlja ali pa tudi ne. Kašelj je suh, slab, včasih pa tudi moker. Živina kašlja posebno rada pri delu, jedi in pijači. Ako nadušljivega konja v dir zapodimo, pomnoži se dihanje in tudi žila hitreje bije. Pri tekanju je včasih dihanje tako pomnoženo, da hoče živino zadušiti. Tudi pri zdravem konju se po hudem delu sopenje in žila pomnožita, a vendar nikdar ne v toliki meri. Pri zdravem konju se pomiri dihanje po tekanju že v kakih desetih minutah, pri nadušljivem konju pa še le v pol uri ali še kasneje. Nadušljiva živina se po vsakem malem delu poti; zdrava živina se pa nikdar tako hitro ne poti. Nadušljiva živina malo leži; če se pa že vleže, skrči noge pod prsi, da si tako razširi prsno votlino in dihanje polajša. Žlemlne kože v nosnicah so blede in nikdar ne vnete; navadno so nosnice suhe, včasih se pa tudi žlem iz njih izceja. Pri naduhi je torej dihanje pomnoženo, žila pa nikdar. Žila se še le pomnoži, ako mora konj dalje časa leteti. Pri naduhi ni nikdar vročnica navzočna.

Včasih so nadušljivi konji čvrsti (frišni) in čili ter se morejo za počasna kmetijska dela leta in leta rabiti. Seveda za tekanje niso nadušljivi konji sposobni. Drugokrat pa nadušljivi konji pri dobri krmi hirajo in hirajo ter kmalu poginejo.

Ozdravljanje. Naduhe ne moremo nikdar ozdraviti. Skrbeti moramo le, da se dihanje malo zlajša, da more žival vsaj lahka in počasna dela opravljati. Nadušljivih konj ne smemo nikdar poditi, ampak jih le za počasna kmetijska dela porabljati. Najboljša krma za nadušljive konje je sveža (frišna) trava, bodisi že v hlevu ali na paši. Po zimi pa dajemo nadušljivim konjem korenja, repe, pese in otrobov. Suha klaja ni dobra za nadušljive konje; torej jim le malo suhe krme pokladajte. Izprijeno, blatno, oprhnelo in plesnivo seno je še zdravim konjem nevarno; še veliko nevarnejša pa je taka krma nadušljivi živini. Nekteri dajejo nadušljivim konjem mišnice (arzenika), in sicer takó-le: Prvi dan zjutraj dadó jeden gram mišnice, zvečer pa zopet jeden gram; drugi dan zjutraj poldrugi gram in zvečer poldrugi gram. Tretji dan povišajo mišnico na dva grama, in sicer dadó zjutraj dva grama in zvečer dva grama. Vsak dan dajejo tedaj za pol grama več; deveti dan dadó zjutraj pet gramov in zvečer pet gramov. Potem dva ali tri dni ne krmiijo mišnice. Četrti dan pa zopet začnejo s petimi grami; zjutraj dadó pet gramov in zvečer zopet pet gramov. Zatem pa zopet vsak dan za pol grama odjenjajo, in deveti dan pridejo zopet samo na jeden gram. Jaz vas odločno svarim pred tem počenjanjem. Mišnica res nekoliko sapa pomanjša. Ako se pa mišnica vedno ne krmi, začne konj dan za dnevom hujšati, sapa postane zelo težka in konj pogine. Ako imaš nadušljivega konja, rabi ga samo za počasna dela. Dajaj mu po letu sveže klaje in ga izpuščaj na pašnik. Po zimi mu dajaj malo sena, zraven pa repe, korenja in pese. Posebno moraš paziti, da nadušljiv konj ne dobi izprijene in plesnive krme.

Naduha je postavna, cesarska ali glavna napaka in do vštetega 15. dne kup razdere. Razložimo to z jednim vzgledom: Jože prodal Janezu konja. Konj je pa nadušljiv, in Jože ni pri kupu o tem nič omenil. Nadušljiv konj je veliko manj vreden, nego zdrav; Janez je torej goljufan. Kaj je Janezu storiti? Janez se naj posvetuje z živinozdravnikom, da natanko zve, je li konj v resnici nadušljiv ali ne. Živinozdravnik v tem slučaju Janezu pravi, da je konj nadušljiv. Potem se poda Janez k Jožetu in mu reče: „Konj je nadušljiv, prosim te, vzemi ga nazaj in povrni mi denar.“ Ako bi Jože ne hotel o tem nič slišati, dostavi mu

Janez še tó-le: „Ako nočeš, bodem te tožil, in ti boš imel nepotrebnih stroškov.“ Ako vse nič ne izda, gre Janez k sodnji in sodniku vso reč razloži. Sodnija bode Jožeta obsodila, da mora nadušljivega konja nazaj vzeti, denar povrniti in vse stroške plačati.

Ako pa pri kupu reče Jože kupcu: „Veš, Janez, konj je nadušljiv, kupi ga ali ga pa pusti“, tedaj je pa stvar drugačna. V tem slučaju ni Jože primoran konja vzeti nazaj, akoravno bi se Janez kasneje kesal, da je kupil konja.

5. Norost ali tiščalka.

Norost je dolgotrajna bolezen brez vročnice. Norost ali tiščalka (tiščavka) navadno le konje napada.

Uzroki. Norost ni nikdar prvotna bolezen, ampak nasledek vnetja v možganih. Norost torej pouzročujejo vsi oni vzroki, ktere sem že pri vnetju možganov navedel (glej na strani 92.). V možganske votline, kakor na dno črepinje, razlije se neka voda. Ta voda je nastala pri vnetju možganov in kasneje pouzročuje norost. Konji, ki imajo to bolezen, prenesó jo na svoje mladiče. Žrebeta ne pridejo sicer nora na svet, vendar pa veliko lažje na ti bolezní zbolé, nego druga od zdravih starišev porojena žrebeta. Posebno nagnjeni so ti bolezní tudi navadni in veliki konji, ki hitro rastó in imajo ozko ter močno črepinjo (glavo).

Znamenja. Norost je dvojna: 1.) Topa ali tiha, in 2.) divja. Obe vrsti se pa radi izpreminjata, tako da topa živina postane divja in nasprotno, da se divja norost izpremeni v topo.

Pri topi (tihi) norosti stoji živina tja v en dan, gleda neumno in zaspano. Občutljivost onih delov, ki so sicer močno občutljivi, je pomanjšana. Nori živini lahko v ušesa posežeš, na svitek stopaš, ali jo za trebuh primeš, še ne zmeni se za to. Zdrava živina pa tega nikakor ne dopušča. Ako živina boluje na kaki notranji bolezni, ki je združena z vročnico, takrat je tudi žalostna in si dá seči v ušesa. Razložek je ta, da pri norosti notranja živalska toplota ni nikdar pomnožena; žila pri norosti tudi ni nikoli pomnožena, večkrat še pomanjšana. Pri norosti stoji žival s povešeno glavo, ali pa naslanja glavo na jasli ali z njo v zid tišči (tiščalka). Živina postavlja noge nerodno in nepravilno. Včasih postavi vse štiri noge pod trebuh. Drugokrat pa zopet postavlja jedno nogo nad drugo (se z nogami križa). Ako ji noge navzkriž ali jedno pred drugo postavimo, stoji živina tako in se ne premakne, akoravno se komaj na nogah obdrži. Nora žival hodi počasi in noge visoko vzdiguje, kakor bi blodila po vodi. Včasih se žival težko naprej spravi, nazaj se pa nikakor noče premakniti. Žival žre rajši s tal, nego iz gar (lojter); večkrat vidimo, da nora žival seno iz gar na tla spravi in potem od tal je. Nor konj žre počasi, klajo dalje časa v gobcu obdrži, žveči nekaj časa in potem drži klajo v gobcu. Črez nekaj časa začne zopet žvečiti, pa kmalu zopetjenja in večkrat klajo vrže iz gobca. Pri napajanju nora žival nosnici globoko v vodo vtika, pije počasi in v dolgih požirkih; včasih vodo žveči ali gobec samo v vodi drži in nič ne pije. Blato gre redkokrat od živine in je suho ter trdo. Nora žival se le malo vleže, stoji tja v en dan in se nič ne zmeni za to, kaj se godi v bližini. Živina ne prestopi rada z jedne strani na drugo in se k temu le s silo pripravi. Za kazen se žival malo ali čisto nič ne zmeni. Ako norega konja z bičem natepeš, ne čuti kakor zdrav konj. Žila ni pri norosti nikdar pomnožena, večkrat še zmanjšana; tudi dihanje je pomanjšano. Ako norega konja naprežemo, premiče se jako leno, vedno

ga moramo z bičem priganjati in dregati. Konj vzdiguje noge visoko, glavo drži povešeno in včasih vedno na jedno stran sili. Za bič se veliko ne zmeni in nič bolj hitro ne teče, akoravno ga kaznuješ. Kedar se je konj pri vožnji ugrel in spotil, povečajo se vsa gori navedena znamenja. Konj postane še bolj neumen in še manj občutljiv.

Pri divji norosti je konj nor v pravem pomenu besede. Konj bije in rita z nogami, skače s sprednjima nogama v jasli. Včasih buta z glavo v zid, da je ves krvav, ali se pa vrti v krogu. Konj počenja še druge različne neumnosti in se ne dá nikakor strahovati. Črez nekaj časa se pomiri in se obnaša, kakor pri tihi norosti; kmalu pa začne z nova razsajati. Divja norost bi se lahko z vnetjem možganov zamenila, kar se znamenj tiče. Vedno se pa moramo na to ozirati, da pri divji norosti nista žila in dihanje nikdar pomnožena; pri vnetju možganov sta pa vedno pomnožena. Na ta način lahko te dve bolezni razločujemo.

Ozdravljajanje. Bolezen traja dolgo časa, včasih cela leta. Po zimi in pri hladnem vremenu se bolezen zmanjša, o vročem času se pa zopet poveča. Zdravil, ktera bi tiščalko odpravila, ne poznamo. Samo toliko lahko dosežemo, da konja za počasna dela porabimo. V ta namen skrbimo za hladen hlev in za svežo (frišno) klajo. Po zimi pa dajemo živini repe, krompirja, pese in otrobove vode. V hudi vročini ne smemo norega konja vprezati. Vedno moramo skrbeti, da gre blato pravilno od živine; v to svrho dajemo živini vsak dan nekoliko grenke soli.

Norost je poglavitna ali postavna napaka. Ako se norost po zdravniškem izpričevanju dokaže, mora prodajalec do vštetega tridesetega dne konja vzeti nazaj in kupcu denar povrniti.

6. Trmoglavost pri konju.

Trmoglavost ni bolezen, ampak le slaba lastnost ali razvada pri konju. Pri trmoglavosti se konj ustavlja delu, kateremu je navajen in katero ni za njegove moči pretežko.

Uzrok te razvade je večjidel brezobzirno in surovo ravnanje z živino. Pretepanje in preveliko nakladanje, posebno mladi živini, povzročuje to razvado. Ako konj ne more težkega voza speljati, pretepa ga neusmiljeni hlapec črez vse mere. S tem se konj razvadi in drugokrat še lahkega voza noče peljati. Tudi preveliki in premajhni komati, kakor sploh nepravilna oprava povzročuje to napako. Včasih pa vendar tudi bolezni možganov to napako napravljajo. Žlahtni konji so bolj pogosto trmoglavi (štaljljivi), nego navadni konji.

Znamenja. Nektera živina se ne da snažiti, druga ne okomotati ali osedlati, tretja se zopet ne da vpreči. Konji nekaj časa v vozu prav mirno gredó. Na enkrat pa, kakor bi jih kaj pičilo, obstojijo in se ne ganejo z mesta. Vse prigovarjanje in vse kaznovanje nič ne pomaga. Konji se vzpenjajo kvišku, ritajo, sujejo, grizejo, gredó nazaj ali na stran, samo naprej jih ni mogoče spraviti. Včasih skočijo par korakov naprej in na enkrat se zopet ustavijo. Nekteri konji se ne dadó podkovati; drugi zopet grizejo zraven stoječe konje, kakor tudi ljudi, ako se jim bližajo. Nekteri konji se ustavljajo vsakemu delu, drugi zopet samo nekteremu. Trmoglavi konji hočejo jezdeca na vsak način raz sebe vreči, pritiskajo ga na kako steno, postavljajo se na zadnji nogi itd.

Pri razsodbi zaradi trmoglavosti moramo biti jako previdni. Večkrat se govori, „konj je trmoglav“, toda le delu ni navajen. Ako se živini preveč naklada, da speljati ne more in se ustavlja, ne smemo tega

ustavljanja imenovati trmoglavost. Ako noče konj samotež voziti, ker je bil poprej navajen paroma voziti ali narobe, to še ni trmoglavost. Ako ima žival nerodno opravo, ki ji bolečine pouzročuje in se zaraditega ustavlja, ni trmoglava (ali štatljiva). Daj ji pravilen komat, in šla bode. Konj je trmoglav, ako noče opravljati navadnega in ne pretežkega dela.

Zdravila zoper trmoglavost nimamo. Drugega ne moremo nič storiti, kakor vzrok, ako je slučajno znan, odstraniti. Z lepim ravnanjem se trmoglava živina poboljša, kakor se s surovim ravnanjem izpridi ubogljiva živina.

Trmoglavost je glavna ali postavna napaka, ktera kupčijo do vštetega tridesetega dne razdere.

7. Jasna slepota.

Ta bolezen se zaraditega imenuje jasna slepota, ker je oko čisto in na njem najmanjšega madeža ne opaziš. Oko je čisto in naravno, konj je pa vendar slep. Bolezen se nahaja na enem, ali na obeh očesih. Konj je popolnoma slep, ali pa še nekoliko vidi. Bolezen, ki je le redka, prikaže se hitro, ali se pa le polagoma razvije.

Uzrok. Pri ti boleznii pokonča mrtvoud vidni živec, in konj popolnoma oslepi. Mrtvoud pokonča vidni živec takrat, ako se konj na oko sune ali rani, ali veliko krvi izgubi. Kot pouzročitelji jasne slepote se tudi obdolžujejo prehlajenje, vnetje možganov in mesečna slepota. Ako mora konj plesniv oves ali sploh plesnivo klajo žreti, prikaže se tudi rada jasna slepota. Pa še več drugih takih in enakih vzrokov pospešuje in pouzročuje jasno slepoto.

Znamenja. Konj je slep, oko pa je čisto in pravilno. Jasna slepota se težko spozna; to pa posebno takrat, ako je konj samo na enem očesu slep. Med bolnim in zdravim očesom ne opazimo nikakoršnega vidnega zunanjega razločka razun raztegnjene punčice. Včasih je vid popolnoma pokončan; v drugih slučajih pa konj razloči bližnje in močno razsvetljene stvari. Na slepem očesu je punčica raztegnjena (velika) in se čisto nič ne premiče, ne na svetlem, ne v temi. To je pa le takrat, kedar je konj na obeh očesih slep. Pri zdravem očesu se punčica v temi raztegne in poveča, na svetlem pa se skrči in pomanjša. Kedar je konj na obeh očesih slep, takrat vedno ušesa vzdiguje, hodi nekako plašno in noge visoko privzdiguje, kakor bi gazil po vodi. Slep konj se večkrat z glavo zadene ob kako reč. Ako je konj samo na enem očesu slep, je spoznanje veliko težavnejše. Taki konji drže glavo malo po strani in se tujih rečij radi nekako od strani ogibljejo ali jih pa tudi večkrat preskočijo. To pa more v nas le vzbuditi sum, da je konj slep, nikdar pa ni to prepričevalno znamenje slepote.

Slepote sumen konj se poskuša na ta način, da se sedaj to, sedaj zopet drugo oko zaveže. Oko pa mora biti vedno dobro pokrito. Ko smo konju jedno oko zavezali, peljemo ga na dolgi vajeti (konja na dolgo držimo) proti kakemu zidu, da se prepričamo, se li konj v zid zadene ali ne. Na pot položimo kamenje, drogeve itd. in opazujemo, ali se konj v te reči zadeva ali se jih ogiblje. Dobro je tudi pred konja kako prekljo držati, da vidimo, se je li konj ogiblje ali ne. Potem preiskujemo na tisti način drugo oko. Vid se poskuša tudi z bičem; iz daljave se z bičem (gajžlo) nad konjem zamahuje. Ako konj vidi, zboji se biča; ako pa ne vidi, se pa za-nj čisto nič ne zmeni. Ako s palico ali z roko pred očmi mahamo, zamižuje tudi slep konj, ki ne vé, kaj je

beli dan. Slep konj pa zamužuje iz tega uzroka, ker z dolgimi lasmi premikajoči se zrak (sapo) čuti. Ako hočemo na ta način preiskavati, moramo jeden sam prst počasi proti očesu pomikati. Natanko in za gotovo pa more samo živinozdravnik „z očesnim zrcalom“ določiti jasno slepoto.

Vsako ozdravljanje je skoro vedno brez uspeha. Vam odločno odsvetujem bolezní očes ozdravljati, bodisi že ta ali kaka druga očesna bolezen.

Jasna slepota je postavna ali cesarska napaka, ktera kup do vštetega tridesetega dne popolnoma razveljavi. Prodajalec mora konja nazaj vzeti in kupcu povrniti denar.

8. Mesečna slepota.

Mesečno slepoto imenujemo vnetje notranjih delov v očesu. Mesečna slepota se v določenih obrokih (dobah) ponavlja in na zadnje oko (vid) popolnoma pokonča. Večkrat se vname jedno, nego obe očesi. Mesečna slepota je konjem lastna, zelo redkokrat opazamo to bolezen tudi pri govedu.

Uzrokov te bolezní dandanes še povse in natanko ne poznamo. Kakor vsa znamenja kažejo, je mesečna slepota nalezljiva. Na dalje se tudi misli, da je bolezen podedljiva, t. j., da jo žrebeta podedujejo po svojih stariših. Nikakor pa ne smemo misliti, da žrebeta s to boleznijo že pridejo na svet. To nikakor ni istina. Žrebe prinese s seboj le nagnjenost do te bolezní, in vsak še tako majhni uzrok napravi potem to bolezen. Bolezen se nahaja večkrat pri mladih (3 do 6 let starih), kakor pri starejših konjih. Bolezen se nahaja češče v nižavah in na močvirnatih zemljih, nego pa v višavah in na suhih krajih. Na dalje se obdolžujejo vlažne in mrzle zime, prevroči in soparni hlevi kot pouzročitelji mesečne slepote. Pretečna in preobilna klaja (preveč ovs) tudi baje napravlja to bolezen. Posebno se zadnji uzrok obdolžuje pri mladi živini.

Znamenja. Vnetje očesa hitro pride, večkrat se prikaže kar črez noč. Bolno oko je na pol zaprto, boleče, vroče in je proti svetlobi močno občutljivo. Iz očesa vedno solze tekó; ako poskušaš oko odpreti, pomnoži se tok solz á še bolj. Od začetka bolezní so notranji deli očesa malo izpremenjeni, samo punčica je skrčena in zmanjšana. Zelo hitro, včasih že v 24 urah se notranji deli v očesu izpremené. Roženica postane sivkasta, kalna, in na njej opazimo male žilice; te žilice na roženici v zdravem položaju vedno manjkajo. V sprednjem očesnem predalčku se nahaja rujavo-rumenkasta tekočina, po kateri plavajo neke rumenkaste pege. Te pege se posebno dobro vidijo, ako živina z glavo maha in na dnu ležeča meza splava. Mavrična kožica postane hrapava in je rumeno-rujavkasti ali zeleni žameti podobna. Punčica je pomanjšana, skrčena in se tudi v temi ne razširi. Zgornja trepalnica je otekla in trioglata namesto zbokana, kakor je v zdravem očesu. Znamenja postajajo nekoliko dnij vedno večja, sčasoma pa se začnejo manjšati. Bolečina in občutljivost za luč izgine, tekočino popijó žile mlečnice in v 2 do 3 tednih je bolezen končana. Vendar pa opazamo, da ostane punčica nekoliko pomanjšana in nepravilna. Zraven tega se na leči nahajajo neke sivkaste pege, in živina nič posebno dobro ne vidi.

Bolezen se v nedoločenem času zopet prikaže. Včasih se bolezen že v dveh tednih ponovi, drugokrat pa še le v par mesecih. Od začetka bolezní se vnetje redkeje prikazuje, nego pa v poznejšem času.

Vsak napad zapusti svoje nasledke; oko se vedno manjša, in na njem se prikaže siva slepota. V nekterih slučajih se že po dveh ali treh napadih prikaže siva slepota.

Ko je že več napadov prešlo, kaže nam oko tó-le podobo: Oko je majhno in tako rekoč v očesno votlino potegnjeno. Zgornja trepalnica je nagrbančena in trioglata. Roženica je skaljena in sivkasta; mavrična kožica je rujavkasta ali zelenkasta. Punčica je zmanjšana in izpremenjena (ogolata). Na leči opazamo različne črnkaste ali sivkaste pege.

Ozdravljanje. Popolno zdravje se le redkokrat doseže. Ako se ne začne pri prvem napadu pravilno ozdravljati, je navadno vse zastoj. Ako so notranji deli v očesu že izpremenjeni, takrat je vsako mazilo zaman. Pri zelo bolečem in močno vnetem očesu pokladajte mokre pa čedne platnene cunje; vsak drugi poskus ozdravljanja pa opustite. Za notranje zdravlje dajajte takih rečij, ki blato mehčajo, na pr. grenke soli, bljuvne soli in lopatike. Konja morate malo in z lahko prebavno krmo krmiti; najbolj se prilega sveža (frišna) trava. Med boleznijo ne smete nikakor ovsu krmiti, ker je škodljiv. Na dalje morate skrbeti, da ima živina počitek ter temen in goren hlev. Vedno morate paziti, da se konj ne prehladi. Konj, ki so bolehal ali še boleha, na mesečni slepoti, kakor tudi njih mladičev ne smemo nikdar rabiti za plemo. Ta bolezen je namreč podedljiva in se s plemenom vedno širi, ako se bolni konji od plemena ne odstranijo.

Mesečna slepota je postavna ali cesarska napaka. Postava govori o mesečni slepoti: Ako se pri konjih v tridesetih dneh po kupu prikaže mesečna slepota, misli se in sodi, da je žival že pred kupom bila bolna.

Kaj je kupec storiti, ako kupljeni konj boluje na mesečni slepoti? Prejemnik (kupec) mora o boleznih takoj prodajalcu sporočiti. Ako je pa prodajalec oddaljen in mu ne moreš hitro sporočiti, naznani vso zadevo sodnji. Sodnija bo rekla strokovnjakom (živinozdravniku) sumnega konja preiskati in bo vse drugo potrebno ukrenila. Ako pa prodajalec ni močno oddaljen, pojdi k njemu z dvema pričama in mu reci: Konj boluje na mesečni slepoti, vzemi ga nazaj in povrni mi denar. Ako prodajalec noče nič slišati, češ konj je prodan, ako je zbolel, zbolel je tebi, kaj meni to mar. Ako prodajalec takó govori, pojdi k sodnji in tam vse natanko povej. Pri ti kakor pri vseh cesarskih napakah se posvetuj z živinozdravnikom, kateri ti bo natanko povedal, ima li žival postavno napako ali ne. Previdnost nikjer ne škoduje.

B. Glavne ali cesarske napake pri govedu.

I. Pljučna jetika, sušica ali tuberkule.

Sušica je dolgotrajna bolezen, ki se najrajši pri kravah prikaže. V pljučih in tudi na drugih delih se prikažejo male, prosu podobne bulice, katere se sčasoma zmehčajo in segnijo. Te bulice pa niso vedno tako majhne, včasih so velike kakor orehi ali pa še tudi večje. Največkrat se ta bolezen nahaja pri starih molznih kravah, posebno pa pri tistih, ki se vedno krmijo v hlevu. Redkeje se prikaže sušica pri mladi in sploh pri tisti živini, ki hodi na pašo.

Uzroki. Kot jedini vzrok se obdolžuje neka strupena snov (strup), ki zaide v telo in to bolezen povzroči. Torej spada jetika v

vrsto nalezljivih boleznij. Podvržene pa so ti boleznim molzne krave, ki imajo veliko vodenega mleka. Pospešiti utegnejo bolezen soparni, vroči in nesnažni hlevi, kakor tudi izprijena klaja. Pri dobro rejeni in čisto zdravi živini strupena snov ne škoduje toliko, kakor pri bolni živini. Posebno lahko zaide strupena snov v telo, ako so žlemne kože ranjene.

Živina pa tuberkule tudi podeduje po svojih starših. Teleta pridejo s to boleznijo na svet, ali pa podedujejo nagnjenost do te bolezni. Živina se tuberkul lahko naleze, ako stoji zraven bolne živine in požre s krmo strupeno snov, ktera je bolni živini prišla z žlemom iz nosnic. Misli se tudi, da se zdrava živina lahko po sapi bolne živine zastrupi. Pri plemenu se tuberkule zanesó od jednega živinčeta na drugo, kar se pa le redkokrat zgodi. Večkrat se teleta zastrupijo z mlekom bolne krave.

Znamenja. Od začetka bolezni ne opazimo nobenih znamenj. Bolezen se prikrade polagoma, kakor tat. Od začetka je živina vesela, čvrsta in se tudi dobro redi. Včasih že v notranjih delih bulice razpadejo, živina pa še vedno dobro žre in ne hujša. Včasih pa živina dobro žre, a vendar hujša, postane klaverna, žlemne kože ji obledé.

Ako so tuberkule v pljučih, opazamo tá-le znamenja: Živina vedno pokašljuje; kašelj je suh, kratek in hripav. Kasneje živina češče (gosteje) kašlja; kašelj je zamolkel, slab in boleč. Živina težko sope; sopenje je proti koncu zelo slabo in jako boleče. Živina še je, a vendar vidno hira in daje vodenó mleko. Kedar so se tuberkule zgnojile, teče iz nosnic smrdeč žlem.

Kedar je prsna mrenica s tuberkulami obsejana, živina hujša, težko sope in pokašljuje. Ako se pa tuberkule nahajajo na trebušni mrenici ali v splovilih, goni (poja) se živina vedno, a se vendar ne ubreji.

Bolezen dolgo traja, včasih po več let; živina vedno hujša in na zadnje za jetiko ali oslavljenjem pogine. Sušica je neozdravljiva bolezen. Kedar se je jetika ugnezdila v čredo, odpravimo jo le na ta način, da bolno živino pokoljemo in je ne rabimo nikdar za pleme.

Opomba. Pri raztelesovanju živine opazimo sledeče: V pljučih nahajamo neizmerno število malih, kakor iglna glavica debelih, belorumenkastih bulic, ktere so raztresene po zdravi tkanini. V drugih slučajih so tuberkule že razpadle ter se v rumenkasto, siru podobno kašo izpremenile. Včasih pa so pljuča popolnoma segnila. Dalje opazimo tuberkule tudi na trebušni, še večkrat pa na prsni mrenici. Na prsni mrenici se nahajajo bulice samostojno, ali pa so združene s pljučno tuberkulozo. Na prsni in na trebušni mrenici nahajamo male, sive, prosojne (prozorne) bulice. Ako so se posamezne bulice sprijele, nastanejo rumeno-rudečkaste, trde, kakor grah debele bule. Te bule so na mrenico prirastene, ali pa visé na peclju. V nekterih slučajih visijo tuberkule, kakor mali grozdíči v votlino. Tuberkule segnijo, ali se pa izpremenijo v neko vapnu podobno snov. Ravno tisto podobo imajo tuberkule v vimenu, jajčnikih, maternici, jetrih, ledicah in v mišicah (v mesu). —

Jetika je neozdravljiva, vse mazanje in ozdravljanje je zastoj. Živina prej ali kasneje pogine, ako se o pravem času ne zakolje. Važno za vas je to, kako se boleznim najlažje varujete in kako jo preženete. Potomci na sušici obolelih staršev se ne smejo za pleme rabiti; ako bi se to storilo, tedaj se bolezen vedno razširja. Bolno živino moramo prej ko mogoče poklati, ker na ta način se bolezen najhitreje zatré. V vsakem slučaju pa se mora bolna živina od zdrave odstraniti; ako bi zdrava živina stala z bolno skupaj, tedaj bi se tudi zdrava nalezla boleznim. Mleko na jetiki bolnih krav je ljudem in živalim škodljivo, zaradi tega se nikakor

ne sme rabiti in zauživati. Skrbite za dobre in pripravne hleve in za dobro krmo. Sušica je na videz nedolžna bolezen; ako se pa zanese v vso čredo, napravlja neizmerno škodo.

Ta bolezen se prišteva postavnim napakam ter kup do tridesetega dne razruši. Ker se ta napaka v življenju težko določi, ima bolezen ta pomen, da mesar ni dolžen plačati goveda, ako so se našle tuberkule v pljučih ali v drugih delih zaklane živine.

C. Glavne ali cesarske napake pri ovcah.

I. Koze (osepnice) in garje pri ovcah.

O kozah (osepnicah) in garjah pri ovcah sem že govoril pri kužnih boleznih. (Glej stran 118.) Obe te bolezni razdereta kup v teku prvih osmih dni. Ako torej opaziš pri kupljenih ovcah osepnice ali garje, moraš to v prvih osmih dneh prodajalcu naznaniti; ako prodajalec noče ovac vzeti nazaj, obrni se do sodnije.

2. Metljaji v pljučih. (Črviva pljučna kuga pri ovcah.)

V pljučih (v izrastkih dušnika) se nahajajo tanki, nitki podobni črviči obojnega spola. Ti črviči povzročujejo nahod (katar), pljučnico, kašelj, težko sapo, na zadnje pa hiranje in večkrat tudi smrt. Ta bolezen najrajši napada jagunjeta, predno so leto stara; včasih se pa tudi prikaže pri teletih in svinjah.

Uzrok te bolezni je naselitev črvičev v pljuča; pri ozdravljanju je torej glavna naloga, da te črviče po mogočosti odpravimo. Ozdravljanje je seveda lažje pri dobro rejenih in pri tistih ovcah, ki imajo malo črvičev v sebi. Težavnejše pa je ozdravljanje pri mršavih in pri tistih ovcah, v katerih je veliko črvičev. Za to boleznijo pogine mnogo ovac, ako se poprej ne zakoljejo.

Znamenja. Od začetka te bolezni se prikaže nahod (katar) v sopilih, kar se pa navadno prezre. Žival zamolklo pokašljeje; sčasoma pa postane kašelj hujši ter je boleč, slab in votel. Ovce posebno hudo kašljajo v soparnih in vročih hlevih ter po hitri in dolgotrajni hoji. Živali mečejo s kašljem cele klopčice žlema iz sebe; v žlemlu nahajamo črviče, kar nas potrdi v mnenju, da ovce bolujejo na ti bolezen. Sapa postaja vedno težja. Žival žre in prežvekuje, pa vendar od dne do dne bolj hujša. Bolezen traja dolgo časa, žival postaja vedno slabejša in bolj mršava. Ako se ovce niso prej zadušile, poginejo slednjič za vodenico ali oslavljenjem.

Ozdravljanje ima trojno nalogo: 1.) Ovce pri moči ohraniti, 2.) črviče pomoriti, in 3.) skrbeti, da ovce izmečejo črviče s kašljem na dan.

Ovce se morajo z dobro in tečno klajo krmiti. Za notranje zdravilo jim dajte kalmežvega ali encijanovega praška; železni prašek je tudi na mestu. V hlevu zažgite staro usnje, živalske rogove in parklje; hlev dobro zaprite in ovce pustite stati v dimu. Dim povzroči hud kašelj, in ovce s kašljem nekoliko črvičev iz sebe izmečejo. Ne puščajte pa ovac dalje časa v dimu, nego jedno četrt ure, ker bi se sicer lahko zadušile. To ponavljajte vsak dan po enkrat. Nikakor pa dolgo ne ozdravljajte; ako vidite, da je vse ozdravljanje zaman, pokoljite bolne ovce, dokler vam preveč ne shujšajo in je meso še užitno.

Jagnjeta obvarujete te bolezni, ako jih ne pasete po tistih močvirnatih pašnikih, o katerih ste prepričani, da so ovce na njih že zbolele. Ako že morate pasti po nevarnih pašnikih, dajte jagnjetom, predno jih izženete, malo suhe mrve in čiste vode.

Kakor sem že omenil, izmečejo ovce s kašljem nekoliko črvičev iz sebe. V različnih lužah in kolesnicah se črviči tako izpremené, da morejo druge ovce tako rekoč zastrupiti. Živina požre namreč s krmo in pijačo jajčeca, iz katerih se v truplu zopet črvi napravijo. Bolezen je posebno udomaćena v močvirnatih krajih; v kolesnicah in lužah je posebno ugoden kraj za razvijanje jajčec. Bolezen se prikaže pri jagnjetih v polni meri na jesen. Tudi pri starejših ovcah se včasih prikažejo posamezni črviči; to pa je brez pomena, ker posamezni črviči nikakoršne bolezni ne povzročijo.

Metljaji v pljučih so postavna napaka, ki kup do šestdesetega dne razdere.

3. Metljaji v jetrih. (Črviva bolezen jeter.)

Črve v jetrih nahajamo največkrat pri ovcah, redkeje pri govedu, še bolj redko pa pri svinjah. Bolezen napada navadno posamezna živinčeta. V mokrih poletjih in na močvirnatih pašnikih pa se prikažejo metljaji v jetrih kot kuga, t. j. veliko živine zaporedoma napadejo.

Črviči nikdar ne nastanejo, kakor se navadno misli, sami od sebe. Živince požre na pašnikih s klajo in pijačo jajčeca teh črvičev; iz jajčec pa se v truplu izležejo črviči. Ta jajčeca se nahajajo na močvirnatih, kislih pašnikih, na dalje v lužah in kolesnicah in sploh tam, kjer voda stoji. Bolezen torej najrajši nastane v mokrih poletjih. Zelo rada zbolí slaba in mršava živina; rajši tudi zbolí mlada, nego stara živina.

Znamenja. Začetek bolezni se prav počasi in tatinski prikade. Od začetka nikakoršnih boleznih znamenj ne opazimo. Ščasoma se prikaže hiranje, zlatenica in vodenica. Koža postane rumenkasta, kakor pri ljudeh, ki na jetrih bolujejo. To pa nikakor ni znamenje te bolezni; ta znamenja se nahajajo tudi pri drugih boleznih. V življenju je ta bolezen skoro povse nedoločljiva. Po smrti se pa lahko določi, ker se v jetrih najdejo črviči.

Živina požre po letu na paši jajčeca s klajo ali vodo in po zimi se prikaže bolezen. Ta bolezen traja dolgo časa; včasih preteče celo leto, predno ovce poginejo. Črviči v jetrih so vedno nevarna bolezen, ker veliko živine pomoré, včasih cele črede požró. Ako ima žival po zimi slabo klajo, takrat so metljaji v jetrih še bolj nevarni in smrtonosni.

Do danes še ne poznamo zdravila, ktero bi črviče iz jeter odpravilo in ustavilo bolezen. Vse ozdravljanje je zaman. Jedino, kar moremo storiti, je to, da žival pri močeh ohranimo. Torej je skrbeti za dobro in tečno krmo. Najboljše in najpametnejše storite, ako ovce precej od začetka bolezni daste mesarju, kajti od začetka je meso dobro in za užitek pripravno. Kedar se je pa bolezen bolj razvila, sme se meso samo za dom porabiti. V vseh slučajih se morajo jetra odstraniti ter zakopati.

Kako obvarujemo našo živino te bolezni? Na to vprašanje vam sledeče odgovarjam: Ne pasite ovac po sv. Janezu Krstniku na močvirnatih pašnikih, ker od tega časa se žival največkrat jajčec nalezje. Močvirnate in vlažne pašnike morate po mogočosti posušiti in vodo na umetni način (z drenažo) odpeljati. Bolne ovce pokoljite in jetra globoko pokopljite. Gnoj od bolnih ovac speljite na oddaljene in suhe njive, kamor

ovce nikdar ne zahajajo. Sol večkrat pomori ravno v želodec došla jajčica; dajajte torej ovcam, ki se morajo pasti po močvirnatih pašnikih, sem pa tja malo soli.

Ta bolezen je postavna napaka, ki kupčijo do vstetega šestdesetega dne razdere.

D. Glavne ali cesarske napake pri svinjah.

I. Ikre.

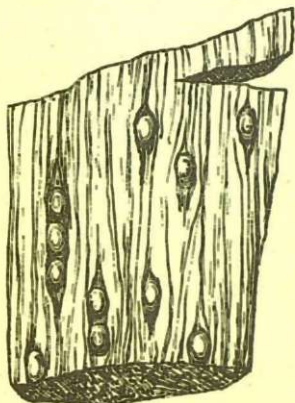
Ikre so dolgotrajna svinjska bolezen. V mišicah se napravijo mali (kakor konopno zrno ali grah veliki) mehurčki; v vsakem teh belih mehurčkov je neka tekočina z jednim črvičkom.

Od človeka, ki redi trakuljo v svojem telesu, pridejo sem in tja zreli členi z blatom na svetlo. V teh členih trakulje se nahajajo jajčica. Svinja požre slučajno z blatom ta jajčica, in iz teh nastanejo v njenem mesu ikre. Ako človek je ikrasto meso, zaredi se v njegovem telesu trakulja. Tako se to vedno ponavlja. Iz tega lahko izprevidite, da je ikra zareditelj trakulje, t. j. iz ikre nastane trakulja. Trakulja pa zaleže jajčica, iz katerih se zopet napravijo ikre. Ako se ikrasto meso ne pokonča, pomnožujejo in razširjajo se vedno trakulje in s trakuljami tudi ikre. Kake težave ima tisti človek, ki redi trakuljo v svojem telesu, znano je najbolj onim, ktere je ta nesreča že zadela.

V življenju se ikre jako težko spoznajo, večkrat je to čisto nemogoče. Včasih najdemo pod jezikom ali v trepalnicah male, prozorne, okrogle mehurčke (ikre); ako se nam to posreči, potem z mirno vestjo lahko rečemo, da je prašič ikrast. Ker se ikre nahajajo v vseh mišicah (mesu), v srcu, možganih itd., ne more se nikdar gotovo reči, da svinja ni ikrasta, ako tudi pod jezikom ali v trepalnicah iker ne opazimo. Druga znamenja, ki se nahajajo pri ti bolezni, so zelo malo določljiva za ikre in so sledeča: Svinja je na rilcu zabuhla in zelo občutljiva, ima zamolkel glas, smrdljivo sapo in včasih tudi šepa. Vrat zateče, svinja v zadnjem delu oslabi. Ikraste svinje se večkrat dobro redijo in postanejo debele; ko smo jih zaklali, opazimo še le, da je meso polno iker.

V mesu, posebno na vratu, na plečih, na stegnih, na dalje v jetrih, srcu, v možganih in v drugih notranjih delih opazimo mehurčke, ki so belkasti, prozorni, napolnjeni s tekočino. (Glej sl. 23.) Na sredi te tekočine pa vidimo neko belo pikico; ta pikica je črv, iz katerega se v človeškem telesu napravi trakulja. Ikrasto meso je vodeno, belkasto, kakor izprano in ima zelo malo redilnih močij v sebi; zraven tega pa je ikrasto meso tudi nevarno, ker se iz iker v človeškem telesu trakulje zaredé.

Vsako ozdravljanje je zastoj, iker nikakor ne moremo odpraviti. Lahko pa zavarujemo, da svinje iker ne dobé. To se zgodi na ta

Slika 23.

Ikrasto svinjsko meso.

način, da svinjam ne pustimo človeškega blata žreti in jih sploh čedno držimo. Tiste svinje, ktere se v čednem svinjaku krmijo in kjer se sploh gleda na snažnost, ne dobijo in ne morejo dobiti tako pogosto iker, kakor tiste, ki se prosto pasejo. Zaraditega so bosenske svinje večkrat ikraste, kakor naše. V Bosni se namreč svinje pasó na prostem, kjer imajo prilžnost nalezti se jajčic od trakulje. Trakulje in ikre so tam najbolj razširjene, koder imajo ljudje navado jesti surovo svinjsko meso. Ta navada ali boljše razvada je posebno na Nemškem domá. Ikrasto meso nima tistih redilnih močij kakor zdravo in je tudi nevarno zaradi trakulje. Ako se meso seseka na male koščke ter se dobro prekuha in prepeče, ni nevarno, ker vročina ikre umori. Kedar se pa kuha velik kos ikrastega mesa, ne more vročina lahko do srede in ikre ostanejo žive. Postava pri nas prepoveduje prodajati ikrasto meso v mesnici, kar je čisto prav; kajti ikrasto meso nima tistih redilnih močij kakor zdravo, torej bi bil kupec goljufan; dalje pa hoče postavodajalec ljudi varovati trakulje. Le na ta način, ako bi se vse ikrasto meso pokončalo, izginile bi pri človeku trakulje in ikre pri svinjah bi pojenjale.

Ikre so postavna napaka. Ako mesar kupi prašiča, v katerem se ikre nahajajo, ni dolžen obdržati ga. Prodajalec mora mesarju ves denar povrniti. Ako bi pa mesar še le v desetih dneh po kupu prašiča zaklal, pa mora sam škodo trpeti. Postava namreč pravi: Ako se v osmih dneh po kupu pri svinjah ikre dokažejo, misli se, da je svinja že pri prodajalcu bila bolna. Zatorej je prodajalec osem dnij po kupu po postavi primoran, ikrasto svinjo nazaj vzeti in denar povrniti; deveti dan po kupu (izročitvi) pa trpi kupec škodo.

Dodatek.

O domači lekarni ali apoteki.

Vsak večji živinorejec bi moral imeti doma nekoliko zdravil, ktera bi porabil za pomoč pri živinskih boleznih. Posebno je to tam koristno in potrebno, kjer ni lekarne (apoteke) v bližini in se človek po več ur zamudi, predno prinese zdravil iz lekarne. Vedno moramo imeti pred očmi, da je prva pomoč najboljša in najizdatnejša. Velikokrat ne bi nastale hude bolezni, ako bi se začela bolezen precej in pravilno ozdravljati. Ljudje pa od začetka ne porajajo in še le takrat začno tarnati, kedar je nevarnost že velika, kedar je pomoč menda že prepozna. Večkrat se pa tudi zgodi, da hočejo ljudje čisto nepravilno in ravno narobe ozdravljati. Zatorej ima pričujoča knjiga namen, da vam pokaže, kaka bodi prva pomoč pri živinskih boleznih in da vas odvrne od napačnega ozdravljanja. Z napačnim ozdravljanjem se bolezen močno zavleče, ali pa se ozdravljiva bolezen lahko izpremeni v neozdravljivo.

Od nobenega živinorejca pa ne smemo in ne moremo terjati, da bi popolnoma razumel živinozdravstvo in vso lekarniško (apotekarsko) umetnost. Za te vednosti potrebujemo dolgotrajnega in pridnega učenja. Nekoliko si pa vsak živinorejec lahko sam pomaga, samo dobre volje je treba.

Na tem mestu vam hočem na kratko povedati, ktera so najpotrebnejša zdravila, ki bi jih moral vsak živinorejec za prvo pomoč imeti pri rokah. Še enkrat vas opominjam, da samo v sili in za prvo pomoč ozdravljajte, sicer pa prepustite ozdravljanje živinozdravniku, ker je v tem učen in izkušen.

Ktera zdravila naj bi živinorejec imel vedno doma?

V domači apoteki bi moral imeti kmetovalec taka zdravila, ki se rabijo za več bolezni, ki se hitro ne izpridijo in ki zadostujejo za prvo pomoč. Jako težko je naštetih zdravila, ki bi bila vsem povšeči. Jednemu dopade to, drugemu zopet drugo; jeden si je že pomagal s tem, drugi zopet z drugim zdravilom. V sledečem hočem vendar naštetih ona zdravila, o kterih mislim, da bi zadostovala za prvo pomoč in sploh za male bolezni. Omeniti moram, da se morajo papir, škatljice ali steklenice, v kterih so zdravila shranjena, zaznamovati z imenom dotičnega zdravila, da se kaka neljuba pomota ne pripeti. Vsa zdravila se naj hranijo na suhem kraju v zaklenjeni škrinji.

Najbolj priporočljiva zdravila za domačo lekarno so sledeča:

1. Laneno seme in lanena moka se skuhana rabi za brizglje in za gorke ovitke na zunanjih delih. Laneno olje se rabi proti zaprtju, koliki, pri izstopih, opeklinah itd.

2. Cvetje in perje divjih „popelnov“ (sljezovalce). Meseca junija divji popelni cvetó; takrat se naj cvetje nabere, na solncu posuši in shrani. Kuhovina te rože se rabi za brizglje, z njo se tudi izpirajo otekline, da se prej zgnóje.

3. Encijan raste po hribih ter cvete meseca julija in avgusta. Med vsemi grenkimi zdravili se encijan največkrat in z največjim pridom rabi. Prašek encijanovih korenin se rabi pri slabem želodcu; pa tudi po minulih boleznih se s pridom rabi, ker zboljša prebavljanje. Konjem in govedu damo 30 gramov (okoli 2 lota) tega praška. Svinji se dá 5—6 gramov, ovci pa 4—5 gramov. Encijanove korenine se tudi na vodi kuhajo, in ta kuhovina se živini daje. — Pri slabem želodcu se tudi daje voda, v kateri se je kuhalo cvetje „tavžentrože“ ali pa korenine in perje regratovo.

4. Prašek kalmeževih koreninic se rabi pri boleznih v prebavilih in sopilih. Posebno ga nekteri hvalijo zoper smoliko. Kalmeža damo govedu 25 gramov, konju 20 gramov, svinji 4—5 gramov, ovci pa 3—4 grame.

5. Janež, kimmel, vodni kimmel zboljšajo prebavljanje, spravljajo vetrove iz črev in se rabijo pri napenjanju.

6. Pelin se daje proti slabemu prebavljanju. Za govedo računamo jeden liter pelinovca ali pa 40 gramov stolčenega pelina.

7. Kamilice se med cvetenjem naberejo, posuše in v zaprtih posodah hranijo, ker bi se sicer izdišale. Kamilični čaj je dober zoper napenjanje, grizenje in zoper vse krčne bolezni brez vnetja.

8. Hrastove skorje posušimo, stolčemo in prašek potresamo na mehkužne in grde rane ter ugnide. Proti driski rabimo kuhovino hrastovih skorij. Na jeden liter vode vzamemo 45 gramov (3 lote) skorij. Šiske in ježice se tudi v kuhovini rabijo; na liter vode se vzame 24 gramov (poldrugi lot) šišek ali ježic.

9. Brinjevih jagod (posušenih in stolčenih) dajemo konju in govedu 30 gramov (2 lota) na enkrat. Brinjeve jagode pomnožujejo kožno hlapenje in scalnico ter pouzročijo, da se žlem rajši izceja iz nosnic. Torej so brinjeve jagode jako dobre in koristne pri naslednjih različnih vnetjih v sopilih.

10. Zajbeljevo perje se rabi v kuhovini za izpiranje različnih oteklin in gobca.

11. Lopátika (aloe) se rabi pri zaprtju, ker blato zmehta. Lopatika se mora previdno rabiti, ker se po njej rada čreva vnamejo. Pri koliki je navadno ne rabimo, ker še le v kakih 20 urah blato zmehta, to je pa prekasno. Prašek lopatike se zmeša z moko v testo; za konja zadostuje 30 gramov, za govedo 40 gr., za ovco 7 gr., za svinjo 5—7 gramov lopatike.

12. Salmijak je dobro zdravilo pri naslednjih vnetja v sopilih. Salmijak žlemne kože sopil tako izpremeni, da se nabrani žlem zvoedeni ter pri nosnicah odteče. Navadno dajemo salmijak zmešan z brinjevim jagodami (5 gramov salmijaka in 30 gramov brinjevih jagod za konja).

13. Terpentinovno olje rabimo pogosto pri živinskih boleznih. Živino polijemo s terpentinovim oljem, potem jo s slamo drgamo, da več krvi proti površju telesa doteka in da se kožno hlapenje pomnoži. Omejeno olje se prideva ostrim zdravilom; s terpentinovim oljem tudi kri ustavljamo. To olje žene tudi na vodo; v ta namen zmešamo jeden lot terpentinovnega olja in tri lote brinjevih jagod in to damo konju na enkrat. Pri vnetih scalih se terpentinovno olje nikakor ne sme rabiti.

14. Kafra in kastrovec. Kafro dajemo zelo slabi živini, ki je zaradi različnih boleznij izgubila moč. Govedu in konju damo 4 grame kafe na enkrat. Kastrovec pripravimo, ako jeden del kafe v devetih delih vinskega cveta raztopimo. Kastrovec rabimo za notranje zdravilo v ravno

tistih slučajih, kakor kastro; kastrovca damo govedu in konju 30 gramov na enkrat. Večinoma se pa kastrovec rabi le na zunanje.

15. Rabarbara se rabi zoper drisko telet in sploh pri boleznih črev in želodca.

16. Živo vapno (vapnena voda) je najboljšo domače zdravilo zoper hitro napenjanje pri govedu. Vapnena voda se tudi rabi z izvrstnim uspehom pri opeklinah.

17. Surovo solno kislino dajemo z uspehom pri slabem prebavljanju in sploh pri boleznih v želodcu. Jedno žlico solne kisline damo za govedo v jeden škaf vode; ali pa denemo jedno žlico kisline v jeden liter vode in to mešanico vlijemo govedu. Nikdar pa ne smemo solne kisline same za-se rabiti, ker je preostra. (Tekočina se kadi.)

18. S karbolno vodo se izpirajo in snažijo rane.

19. Jodoform se rabi za potresanje ran.

20. Glauberjeva sol in grenka sol sta si skoro čisto jednaki, kar se tiče zdravilnih snovij. Obojni soli se nahajata skoro v vsaki hiši. Sploh sta pa te soli dobro domače zdravilo, ker zmehčata blato, pomnožita gibanje črev, zboljšata prebavljanje in tudi nekoliko hladita. Torej se s pridom rabita pri zaprtju, pri slabem želodcu in pri mali vročnici. Sem pa tja je dobro, da tudi zdravi živini malo grenke soli damo; nikdar pa ne smete živini dajati preveč soli. Vsak živinorejec naj ima vedno nekoliko funtov omenjene soli v svoji lekarni. Grenke ali Glauberjeve soli damo konju in govedu do pol funta na enkrat.

21. Solitar utolaži krvotok in je torej dober pri vnetljivih boleznih (zoper vročnico). Nikdar pa ne smete s solitarjem ozdravljati, ako so želodec in čreva vneta. Solitarja damo govedu in konju 20—30 gramov na enkrat. Ovca, koza in svinja pa dobijo 5 gramov solitarja na enkrat. Solitar se v vodi raztopi ali se pa primeša drugim zdravilom.

22. Prašek galuna suši, torej se rabi pri grdih ugnidah in ranah, pri rapah itd.

23. Naprstnikove (Digitalis) tinkture damo konju 5 gramov na enkrat ali v pitni vodi ali z moko v svalkih. Rabi se največkrat pri konjih, ki so zboleli za navalom krvi k pljučem.

24. Bljuvna sol. Jeden do dva grama te soli pouzroči pri svinjah bljuvanje (kozlanje). Bljuvna sol se rabi zoper vnetje žleznih kož, zoper trganje po udih in zoper različne bolezni v prebavilih, posebno pri slabem prebavljanju. Bljuvna sol z mastjo zmešana (jeden del bljuvne soli in štiri dele masti) se rabi tudi kot ostro mazilo. Proti črvom v črevih se je bljuvna sol dobro obnesla. Za zdravilo dajemo konju 4—5 gramov bljuvne soli, govedu pa 5—8 gramov. Svinja dobi pa samo jedno do dve desetinki grama (deseti ali peti del grama). Bljuvna sol se mora vedno prej raztopiti v vodi, predno se rabi za zdravilo.

Domačo lekarno še lahko bolj zmanjšate in skrbite, kar pa vendar ni umestno. Saj je boljše nekoliko zdravil imeti pri rokah, nego pa čisto nič. Tu imenujem: Encijanove in kalmeževe koreninice, kamilice, terpentinovno olje, hrastove skorje, brinjeve jagode, karbolno vodo, živo vapno, salmijak, solitar, grenko sol in bljuvno sol. Ako potrebujete drugih zdravil, dobite jih vedno v lekarni.

Kazalo.

Predgovor	stran	3
----------------------------	-------	---

Uvod. Kaj je bolezen in kako se ozdravlja?

I. O bolezni sploh	"	17
II. O ozdravljanju sploh	"	25
Deset pravil za ozdravljanje domače živine	"	30

Prvi del. — Notranje bolezni.

Splošne opombe o vročnici in vnetju:

1. Vročnica ali groznica	"	31
2. Vnetje ali naval krvi	"	34

I. Bolezni v sopilih (dihalnih udih):

1. Nahod	"	36
2. Dolgotrajni nahod (katár)	"	38
3. Vnetje grla in sapnika	"	39
4. Ovčja tresnica (tresnica ovac)	"	41
5. Smolika	"	42
6. Hudo vnetje vratu goveje živine ali glavobolje goveda	"	44
7. Bolezen v rilcu pri prašičih	"	46
8. Krvavenje iz nosa	"	47
9. Krvotok (krvavenje iz pljuč)	"	48
10. Hitri katár pljuč in dušnika	"	48
11. Dolgotrajni katár pljuč in dušnika	"	49
12. Naval krvi k pljučem	"	50
13. Pljučnica	"	51
14. Mehurji v pljučih in jetrih	"	54

II. Bolezni v prebavilih:

1. Vnetje gobca	"	56
2. Vnetje jezika	"	57
3. V gobcu ali požiralniku obtičale tuje reči	"	58
4. Vnetje vratu	"	59
5. Neprebavnost (pokvarjeni želodec)	"	61
6. Dolgo trajajoča neprebavnost pri govedu	"	63
7. Hitro napenjanje pri prežvekovalcih	"	63
8. Zaprtje	"	66
9. Driska in griža	"	67
10. Driska sesajočih telet in jagnjet	"	70
11. Kolika, grizenje ali klanje	"	71
12. Lizanje	"	75
13. Žrenje trebila in mladih praset	"	76
14. Gliste v črevih pri konju	"	77
15. Ličinke v želodcu pri konjih	"	78

III. Bolezni v spolovilih in scalih:

1. Scanje krvi	stran	79
2. Zapiranje scalnice	"	80
3. Prevelika pojatnost	"	82
4. Premajhna (pomanjkljiva) pojatnost	"	82
5. Vnetje mošnje in žilnjaka	"	83
6. Vnetje vimena	"	84
7. Trebilo izostane	"	86
8. Napake mleka	"	88

IV. Bolezni možganov in živcev:

1. Vnetje možganov	"	92
2. Možganski mrtvoud (božji žlak ali kap)	"	94
3. Vročnica po porodu	"	95
4. Ležanje	"	97
5. Omotica ali vrtoglavje	"	99
6. Božjast, padica ali padeča bolezen	"	100
7. Občni in čeljustni krč	"	101
8. Vrtoglavica	"	102

V. Kužne ali nalezljive bolezni

1. Goveja kuga	"	106
2. Kužna bolezen na parkljih in v gobcu	"	109
3. Vranični prisad (vnetje slezene)	"	111
4. Pljučna kuga goved	"	113
5. Smrkelj in črvivost	"	115
6. Osepnice pri ovcah	"	116
7. Francozi ali nesramna kuga	"	118
8. Garje ovac in konj	"	119
9. Pasja steklina	"	120
10. Šumeče bule	"	121
11. Rudečica ali svinjska kuga	"	124

Drugi del. — Zunanje bolezni.

Splošne opombe o vnetju in sneti:

1. Vnetje	"	127
2. Snet ali prisad	"	130

I. Različna vnetja:

1. Vnetje kože	"	132
2. Opeklina	"	133
3. Zmrznjenje	"	134
4. Vnetje žil mlečnih in mlečnih žlez	"	135
5. Vnetje podušesne slinavke	"	137
6. Vnetje v kopitu	"	138
7. Mehurji na nogah	"	142
8. Vnetje kit	"	145
9. Vnetje plečnega člena	"	146
10. Vnetje kolknega člena	"	149
11. Zvitje člena	"	150
12. Izpahnjene člena	"	151
13. Rape	"	153
14. Vnetje kostne mrenice	"	155
15. Morske kosti	"	156
16. Krak	"	158

II. Otiske:		
1. Bula na tilniku	stran	162
2. Otiske na jeziku in spodnji čeljusti	"	163
3. Otiske na prsih	"	164
4. Komolčne bule	"	165
5. Otiske na kolku	"	167
6. Otiske na kolenu	"	168
7. Pipa	"	169
8. Kresanje	"	170
III. Rane		172
1. Vrezane in vsekane, vbojene, zmečkane in raztrgane, vstreljene, vgriznjene in zastrupljene rane	"	178
2. Rane na nogah	"	181
3. Rane na svitku	"	181
4. Zakovanje	"	183
5. Ugnide ali uljesa	"	184
IV. Izstopi:		
1. Izstop ritnika (črevesa)	"	186
2. Izstop nožnice	"	188
3. Trut (izstop maternice)	"	189
V. Različne bolezni:		
1. V požiralniku običale tuje reči	"	192
2. Bradavice in polipi	"	192
3. Črne bule	"	193
4. Kožni izpuščaji	"	193
5. Majanje sprednjih zob pri govedu	"	195
6. Krvavenje iz ritnika	"	196
7. Kostolomnica	"	197
8. Kožni mrčesi	"	199
Tretji del. — Postavne napake pri živinski kupčiji.		
I. Splošne opombe o postavnih napakah pri živinski kupčiji		202
Vzgledi	"	203
II. O glavnih ali cesarskih boleznih		205
A. Glavne ali cesarske napake pri konju	"	206
B. Glavne ali cesarske napake pri govedu	"	213
C. Glavne ali cesarske napake pri ovcah	"	215
D. Glavne ali cesarske napake pri svinjah	"	217
Dodatek. — O domači lekarni ali apoteki		219

